

Bibliotéka poučná a zábavná
vydávaná

„Dědictvím sv. Cyrilla a Methoděje“.

Veškerých Dědictvím vydaných spisů č. 61. na rok 1909.

Dějiny světa v obrazech.

Od pravěku do počátku XX. století.

Složil

Alois Hlavinka.

V BRNĚ 1909.

▼ kommissi ▼ Benediktinském knihkupectví v Brně, Bedřicha Grosse v Olomouci a ▼ Cyrillo-Methodějském knihkupectví (Gustava Francie) v Praze.

Tiskem benediktinské knihtiskárny v Brně.

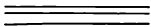
Alois Hlavinka:

Dějiny světa v obrazech.

Díl třetí:

Nový věk.

Kniha první:

Do americké svobody
 a po francouzskou revoluci.

Č. 2344.

Nihil obstat:

Imprimatur:

Dr. Josef Samsour.

† Pavel, biskup.

V Brně, dne 6. května 1909.

Část I.

Od počátku „Nového věku“ do míru vestfalského.

(1500—1648.)

Doba rozkvětu moci habsburské.

Stav přední křesťanské říše.

Počátkem „Nového věku“ ještě stojí v popředí evropského a světového dějstva „Svatá římská říše německého národa“.

Pohled na ni nebyl potěšitelný. Byla politicky neurovnána, proto i rozbroji znepokojována a zemdlena. Hlava říše, císař, měl mít největší moc, a zatím byl omezován a těsnán přechetnými pány a pánečky, z nichž každý na svém území se cítil samostatným vladařem, a ještě se všickni scházeli v říšský sněm, kde se teprv společně usnášeli, když císař v čem důležitém potřeboval

říšské pomoci. Hlasy na sněmu se více vážily než počítaly, podle významu a moci.

Obyčejně však páni stavové ani se tak nestarali o potřeby říše, o prospěch společného celku, jako spíše každý o sebe, o své vlastní zájmy, o prospěch své země.

K tomu ještě, byli-li císař povahou váhavý, pohodlný nebo povolný, aby ty rozběhlé snahy spojil v jeden směr, neb aspoň skrotil, málokdy se mu podařilo soustřediti větší moc do své ruky na obranu říše, ani v dobách, kdy brozil nebezpečný soupeř a nepřítel: Francouz od západu, od východu Turek.

Země odpadaly od říše, tu a tam se z nízkého sobectví prováděla vlastizrádná, jinde obojetná politika; k tomu v říši jednotlivé kraje i několik zároveň mívaly své krvavé rozbroje; města, spolčená neb o sobě, opovírala si válku; tam zase byly spory v rodě o vládu, a nad to vše zvrhlé rytířstvo vypadalo ze skalního hnízda na lup a plen.

Císař Bedřich III. (viz ve „Středověku“ str. 560) nepodnikavé jsa povahy a různě jinak zaměstnaný, za těch okolností v říši, raději pomýšlel rozmnožiti domácí moc rodu habsburského, a podařilo se mu rakouské země, jež byly k říši ve svazu vojvodství, povýšiti na evropskou moc „vedle říše, místo v říši“.

Poslední rytíř.

(1493—1519.)

Význačným zjevem ve středním věku bylo rytířstvo, jež Palacký nazývá „spanilým květem“ svého věku. Vzniklo v pozdějším středověku, v něm rostlo a kvetlo, až když minula jeho doba, se středověkem padalo a posléze i přestalo. (Ve „Středověku“ str. 300.)

Naposledy se zaskvělorytířství a spojilo všechny své ctnosti a krásy v Maximiliani, synu císaře Bedřicha III. Maximilian stojí na rozhraní dvojí doby v dějinách světa: on viděl střední věk padat do proudu času a viděl

Maximilian I., poslední rytíř.

Dle obrazu Rubensova v obrazárně vídeňské.

slibně vystupovati dobu novou. (O jeho mladosti viz ve „Středověku“ str. 561.)

Maximilian I (1493 1519) ještě za žití otce r. 1486 zvolen králem římským a r. 1493 dosedl po otci na trůn císařský. Byl zároveň v držení celého panství rakouského,

tehdy v jedné ruce spojeného. Šlechetný tento panovník náleží mezi největší císaře z rodu habsburského, a vůbec na německém trůně. Pojal veliké záměry v radostném nadšení.

Povahou byl Maximilian živý opak svého otce; od mlada se horlivě účastnil vlády vedle otce, a později jakožto samostatný panovník důrazně prováděl záměry: rozmnožiti panství habsburského domu a v říši nabyti účinnější moci vladařské, aby se mohlo spojenými silami udeřiti na Turka, vyhnati ho z Evropy neb aspoň trvale mu zarazit postup.

V prvním záměru: rozmnožiti rodinnou, dědičnou moc habsburskou, přál Maximilianovi štěstí: syna svého Filipa sličného zasnoubil s Johanou, dcerou Ferdinanda a Isabely kastilské (viz ve „Středověku“ str. 632), a tak habsburský rod vyženil všechny země pod žezlem španělským; výhodnou pak smlouvou s Vladislavem, králem uherským a českým, založil sobě a svému rodu naději na korunu českou a uherskou.

I tato naděje se splnila Maximilianovi. Habsburský rod sjednotil do své ruky správu říše, rozlehlé po třech dílech světa: v Evropě, Africe, Americe; byla to říše, v níž slunce nezapadalo.

Za Maximiliana opraveno zřízení říše německé: ustanoven na věčné časy mír zemský, zřízen vrchní soud komorní, a na snadnější dohled a lepší pořádek rozdělena říše v deset krajů. Vedle sněmů říšských konaly se i krajské sjezdy, kde se jednalo o bližších, krajských záležitostech.

Maximilian, nemoha se dostat do Říma na korunování, poněvadž mu Bénátčané zabraňovali cestu, počal se prvý nazývati voleným císařem římským.

Maximilian byl i jinak činný; staral se o vědy a umění, jak zmíněno ve „Středověku“ str. 672, sám vydal spisy z válečnictví, zahradnictví, z lovu a stavitelství; svůj vlastní život popsal ve způsobě románu.

Za něho zavedena v Říši pravidelná pošta, zprvu z Vídně do Brusel, která se časem rozvětvila do všech větších měst.

Poslední odpočinek zvolil si císař Maximilian I. ve hradním kostele v Novém Městě za Vídní. Pochován je v rakvi, kterou několik let všude s sebou vozil, pod hlavním oltářem, vedle své matky. Za živa dal vystavěti dvorní františkánský kostel v Innomostí, kdež mu postaven velkolepý náhrobek: 24 vypouklých tabul mramorových, převzácného dřeva uměleckého, vypravuje jeho děje; 28 z kovu litých soch obklopuje císaře, klečícího na svém rově.

Karel V.

(1519—1556.)

Maximilian I. na sklonu života marně vše nakládal, aby po něm byl zvolen za nástupce jeho vnuk Karel, král španělský. Proto marně, že mocný král francouzský František I. též se ucházel o německý trůn a sliboval, bude-li zvolen, že podnikne společnou výpravu na Turka, jenž

pořád dále pronikal do Evropy. Papež a některá knížata německá byli při Františovi.

Konečně přece strana rakouská přemluvila kurfirsty, že zvolen španělský Karel, jenž jakožto císař byl toho jména pátý. Tehdy mu šlo na dvacátý rok.

Císař Karel V.

Karel V.
(1519—1556, viz ve „Středověku“ str. 633), byl postavy nevysoké a netlusté, tvář měl obdélnou, přívětivou, čelo vysoké, oči velké, duchaplné, téměř snivé, vlasy plavé. Byla to povaha nenáhle zrající, ale ze všeho bylo se nadáti, že zraje k dobru. V rozvaze byl Karel váhavý, za to v činu vy-

trvalý. Rád lovil a v turnaji zápasil. Když oblékal brnění, zachvíval se, ale v boji neměl hned svého rovně.

K tomu byl i přítelem věd a umění; vedle latiny znal patero živých řečí.

Karlem V. dosedl na trůn zase panovník, který měl z císařského důstojenství zvláštní lesk

a velké přednosti před ostatními vladaři, a svou velkou mocí kroměcísařskou mohl císařskému slovu dávatí značného důrazu.

Františ I.

Františ I., zeť krále Ludvíka XII, o němž byla řeč ve „Středověku“ str. 616, nastolen po něm r. 1515. Byl sličné mužné tváře i postavy, plný vážnosti a přece vládný; a sílu svou a obratnost rád měřil s největšími siláky.

Štědrost a nádhera jeho zmítala se až v marnotratnost; nekrotil se v požitku, a v zaměstnání, kde bylo potřeba vytrvati, nevydržel. Snad to měl v povaze po matce, marnivé a panovačné princezně savojské.

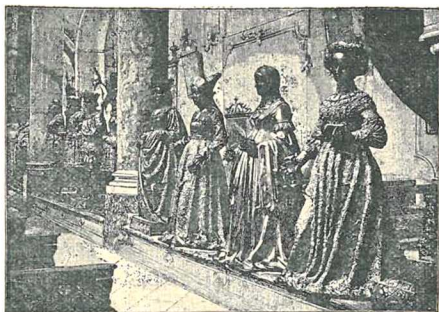
Ze všeho, co král Františ podnikal na venek, za hranicemi, a hodně toho bylo, jak hned uslyšíme, přece málo co se zdařilo, neboť bylo podnikáno z ješitné chtivosti slávy.

Karel V. a Františ I.

Mohlo se předvídati, že oba sokové, Karel V. a Františ I., jmenovitě při povaze tohoto, když se již mohli v zápase o císařský trůn, neostojí dlouho nečinně vedle sebe.

Záhy vypukly spory o hranice, hlavně že Francouzi drželi zabrané Burgundy a nad to ještě si zakládali panství v Italii, na škodu říše římské.

Františ I. si troufal. Moc jeho francouzská byla soustředěna, náklady scházely se mu rychle a hojně z bohaté země, že snadno mohl vypravovati četné a dobře opatřené voje, kdežto císař Karel, ačkoli měl říši mnohem větší, přece neměl těch spolehlivých a vydatných pramenů, poněvadž v území tak rozsáhlém jen skrovně

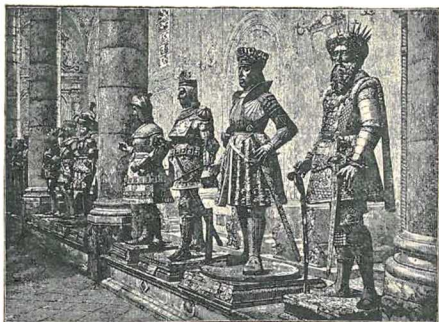
Sochy z náhrobku Maximiliana I.

mohl vykonávati moc panovnickou; španělští kortesové jen málo k čemu bývali ochotni, němečtí stavové z pravidla k ničemu.

Král Františ I., chystaje válku s Karlem císařem, hleděl si nakloniti papeže Lva X. Také mladého, marnivého krále anglického Jindřicha VIII. snažil se zvábiti na svou stranu úlisnými sliby

a lichocením. Císař mu chytře obé překazil: za pomocníka svého u krále získal všemocného ministra anglického, kardinála Wolseye, a s papežem se smluvil vyhnati Francouze z Milana a dosaditi Sforzu.

Ctyrykrát se Františ pouštěl s Karlem do války, maje různé spojení; ve třetí a ve čtvrté

Sochy z náhrobku Maximiliana I.

válce i s tureckým sultánem Suleimanem byl společen, a na konec přece nedosáhl, čeho chtěl: musil se zřici Italie, jež pak přidělena k panství španělskému, nikoli k německé říši, poněvadž byla ubráněna hlavně španělskou silou.

Rozkol ve víře.

Náboženský rozkol této doby, jako před stolety Husovo kacířství, nepocházel z náhody ani z působnosti a povahy jedné nebo několika osob. Vlastní jeho prameny byly hluboko a rozvětvené. Reformace nepřišla hotová jako nadpřirozené zjevení, vše se při ní dalo po lidsku, jako přirozené následy přirozených příčin. Přirozenost lidská jest po prvotném hříchu více nakloněna ke zlému než k dobrému: proto svět nikdy celým srdcem nemiloval, co nebylo z něho. Církev nikdy nebyla bez nepřátel, a Spasitel jí neslíbil, že vždy a ve všem bude jen vítěziti, nýbrž toliko, že brány pekelné jí nepřemohou.

Rozkvět středověku byl 14. stoletím skončen; 15. století, čítané ještě do středověku, přinášelo vlastně jen úpadek v oboru mravním, vědeckém a sociálním.

Váženost papežského úřadu poklesla rozkolem v papežství (v. „Středověk“ str. 521). Každý reformátor počínal bojem proti papeži. Gallikanští theologové pocítovali se nad papeže a církev, jak se jevilo již na koncilu kostnickém a dovršilo na basilejském. Biskupové málo si všímali svého úřadu; místo nich počali si professoři sobiti vrchní úřad učitelský v církvi; stanovili články víry, nazývali papeže rozkolníkem, škůdcem církve. Occam učil, že může býti několik, od sebe nezávislých papežů a vrchní právo ve věcech víry že má pospolitost křesťanů. Takové hlasy šly níže, do lidu, a dále, z Paříže

na Basilej do Němec. Luther vede si právo ku převratu církevnímu ze své důstojnosti doktorské.

Tento hřích proti jednotě církve měl na druhé straně ten dobrý následek, že když po hrozném boji odštěpily se od církve mohutné haluze, i každý méně prozřavý mohl poznati, nač je církvi nezávislá, plnou mocí opatřená vrchní hlava. Na sněmu tridentském už nebylo nejmenšího sporu o tom; vše se tam jednomyslně snažilo odstraniti nedostatky a vykořeniti zlořády.

Duch křesťanský ochladl humanismem (viz o něm ve „Středověku“ str. 673), když klasické spisy starého pohanstva pěstovány na úkor křesťanství i na škodu vlastní národnosti. Mravní schátralost zpohanštělých křesťanů byla horší než staropohanská.

Tak řečená reformace neznačila návrat od humanismu ku křesťanství, už proto ne, že ještě před protestantismem brojilo se s katolické strany proti zvrhlému humanismu, a pak, že první stoupenec Lutherův a horlivý šířitel jeho hnutí, Ulrich von Hutten, byl z nejčinnějších pěstitelů výstředního humanismu.

I tato krajnost stala se církvi do budoucna výstrahou před podobným poblouzením, tím více, že není tak snadno stanovití poměr antiky a křesťanství; oceniti starověk a přiměřiti jej ku křesťanství připadá teprv naší době.

Hnutí viklefské líbilo se lidu, že zatínalo pěst na pány světské i církevní. Husitism dal myšlenku nového pojmu o církvi. Duch víry klesal, pověra se zmáhala: astrologie, magie,

alchymické a jiné podvody, čarodějství, kult ďábla; tajné vědění a proroctví šáliko duchy.

Německá říše byla rozervána; odevšad hrozilo nebezpečí; každý stav říšský troufal si vzdorovati císaři, vrchní vládě.

Ve správě států zavládl tak řečený machiavellismus, politika založená na pouhém, nízkém sobectví, bez všelike vyšší myšlenky, tím méně s jakýmkoli zřetelem k zákonu božímu. Nové právo zavedeno, nižší vrstvy utlačovány, šlechta se zvrhla, výrobní řády se obrátily, občanská moc rostla, peněžní hospodářství se uplatňovalo: všude nejistota a nespokojenost.

I papežové někteří jakožto světští vladaři padli do těch tenat lidské panovačnosti. Na samém počátku nového věku papež Julius II. (1503—1513) liboval si v politice a v ruchu válečném; Lev X. (1513—1521) zapadl do novopohanské vzdělanosti, pěstované v jeho rodě, odkud i vzala jméno „medicejská“. Teprve když uviděli proti sobě odpadlá knížata, zpamatovali a vrátili se ke svým vyšším zásadám a důstojným zájmům.

Velikou neřestí té doby byla nezřízená lakota, pod níž hynula láska k bližnímu. Tenkrát vznikla a hned i zabujela u knížat a vrchností v té způsobě až do té doby neznámá fiskalita, co nejvíce po dobrém i po zlém nasháněti práv a důchodů do státní a knížecí pokladny; šlechtic vyžďímával sedláka, kupec i plavec pachtil se po zlatě. I duchovenstvo všeho stupně a řádu

bylo zachváčeno chtivostí různých tax, dávek a důchodků.

Z toho snadno se domyslíti, jakým vábidlem byla takovým lidem bohatá církev, zejména v zemích, kde lidé nemohli svou chtivost ubasiti zlatem z daleké Indie.

Mravní porucha je další známkou té doby, znemravnělost všech vrstev a stavů, tak

Papež Lev X. děkuje nebožtíku malíři Raffaelovi.

proniklá, že ani vrchní instance církevní, papežský dvůr za Inocence VIII. a Alexandra VI., a snad ještě více duchovní knížata německá, nebyla prosta té mravní nákazy; a někde třebas i nebylo tak zle, přece nebylo dosti mravní vážnosti, jaká se mohla u nich pohledávati, aby při svém urození a stavu byli dobrým příkladem.

Ale proti tomu docela nelze říci, že by rozbroj církevní byl nějakou opravou uvolnění mravnosti. Nebylo přece potřeba odpadati od církve, aby se prokázalo, že nekázeň a prostopášnost je hřích: to by bylo příliš neúměrné. Ba právě naopak, až ve protestantismu vznikla dvojitá sekta, anglický puritanismus a německé novokřesťanství, které byly založeny na umravňení, však nikoli proti katolíkům, nýbrž proti protestantismu.

V tom ovzduší vyrostl Luther. Všecek odpor proti církvi sebral a zahrotil se v jeho povaze. Vady a zlořády doby hledaly si výbuchu; on to propíchl: zanedlouho po svých thesích vyslovil, že se vše musí obnoviti od základů.

A přece se mýlil. Ztratil směr a míru; vypověděl poslušnost; nepomněl, že církev sama vždy horlila proti zlořádům, ať se vyskytly kde-koli, třeba u papeže; že tedy prostředky k opravám v církvi mají se v ní samé hledati a z ní bráti. Na tom scestí ztratil Luther i rovnováhu a chytil se živlů, kterým šlo zcela o něco jiného než o církevní opravu.

Proto Lutherova reformace nebyla pravým lékem od neduhů doby, nebyla šťastným rozluštěním velké otázky církevní. Luther nenapravil žádné škody, neodstranil žádného zlořádu v žádném oboru.

Připomenutí o církvi.

Církev svatá, založená božským Spasitelem, pokračuje v jeho dle zde na světě až do skonání světa. Církev jest mystický Kristus, on jest její neviditelnou hlavou. Ona přijala od něho prostředky spásy: pravé učení a ve svátostech sedmý pramen milosti. To depositum má církev pod ochranou Ducha sv. zachovávat: učení neomylně vykládati a svátosti uděleti. V tom církev nemůže ani v čem zblouditi, ani čeho pozbyti.

Apoštolé a učeníci Páně byli sice na své nové a těžké povolání očistěni a uspůsobeni, než přes to každý z nich pro svou osobu dále ostal nedokonalým člověkem, bludu a hříchu podrobeným.

Církev tedy vyčnívá hlavou do nebes, nohou stojí na zemi. Nebeský poklad víry a milosti, její správně svěřený, nemůže lidskou hříšností býti potřísněn; a přece zase církev, jakožto lidská společnost, je schopna historického procesu a vnitř i vně jest vydána případnostem života.

Tím je možno, že církev s jedné strany jest neposkvrněná a neomylná nevěsta Páně, s druhé strany mohou se vyskytnouti nepřístojnosti a zlořády. Církev sama o sobě po všechny časy odvracela nebezpečí a bránila vznikajícím nešvarům.

V životě církevním setkávají se božská milost a lidská činnost. Bůh udržuje církev prostředky nadpřirozenými a přirozenými. Z těchto druhých zvláště, že dopouští na církev strasti. Je-li dlouho klid, upadá se snadno v nevšímavost a lenost; lidstvo neumí snést dobrého bydlá; teprve když

se strhne rozbroj, poznává se, co je v nebezpečí: ospalí se probouzejí, vlažní se rozněcují, zaslepení prohlédají a staví se v řady na pomoc.

V dějinách křesťanských bývají právě nepokojné časy skvělými dobami církve.

Martin Luther.

Martin Luther, syn chudého horníka, narodil

Mnich Luther.

Dle Kranachovy mědirytiny. se 10. listopadu 1483 ve Vojslavi (? Eisleben). Když mu bylo 14 let, dal jej přísný otec do Děvína (Magdeburku) do školy ke františkánům, a živil se tam, jak tehdy bývalo ve zvyku, vyzpěvováním od domu k domu. Za rok ho poslal otec do Eise-
nachu, kdež se ho ujal dobročinná měšťanka. Tato tíseň od počátku hněla jeho mysl.

V osmnácti letech šel Luther do Erfurta na universitu studovat práva, jak si otec žádal. Ale že se to Martinovi nelíbilo, a trochu snad i duševním otřesem, když mu přítel náhle přišel o život, vstoupil, jak už delší dobu mýnil, bez vědomí rodičů do kláštera k augustiánům r. 1505. Otec se naň rozhněval, matka hořekovala, že nemá povolání na kněze.

V řeholi konal Luther i promrzelé práce, jež se ukládaly novicům, aby se pocvičili v pokoře, s úzkostlivou přesností; klášterní úkony kajcnosti prováděl také s veškerým úsilím své prudké, v dobrém i ve zlém urputně vytrvalé povahy, aby krotil návaly zlosti a nenávisti.

Cítil, že ho to v duši trápí, a na to šel do kláštera, by to přemohl; ale že té jeho zkroušenosti chyběla pokora, a ta jeho kajcnost že neměla věřivé lásky a dětinné důvěry v milosrdenství Boží, soužil se marně a tím hlouběji padal v trudnou malomyslnost.

V té traplivé rozervanosti hledal Luther klidu v bibli, zejména v epištolách sv. Pavla. I v tom, že se nedržel výkladu církve, nýbrž si vše vykládal po svém, ušinoval se na scestí, že člověk po prvotném hříchu jest venkoncem zkažen a neschopen, také sám něčím se přičinit ku své spáse.

Roku 1507 vysvěcen Luther na kněze a ku příměluvě provinciála řádu jmenoval ho kurfirst saský professorem na nově zřízené universitě vitemberské; za krátko stal se i kazatelem v zámeckém kostele.

Roku 1512 stal se Luther doktorem Písma a za čtyry leta vydal mystickou knihu ze 14. století, kde se uvažovalo o nesvobodě lidské vůle. Již tenkrát se ozývaly hlasy proti němu, ale takové hnutí bylo by zůstalo jen kolem Vitemberka, kdyby mohutná vlna byla Luthera neuchvátila na širé moře veřejnosti.

Počátek rozkolu.

(1517.)

Papež Julius II. počal podle plánů slavných stavitelů Bramanta a Michel Angela stavěti v Římě velkolepý chrám sv. Petra, důstojný ústředí všeho křesťanstva, hlavy církve.

Papežská pokladna nestačila na to, a nástupce jeho, papež Lev X. obrátil se ku všemu křesťanstvu o pomoc, jak bylo tehdy ve zvyku, odpustkem. Kdo splnil všechny podmínky odpustkové, měl za dobrý skutek přispěti dárkem na ten chrám.

Pro Německo jmenoval papež vrchním komisarem těch sbírek arcibiskupa mohučského Albrechta braniborského. Tenkráté nejvíce slynul lidovou výmluvností dominikán Jan Tetzel; toho arcibiskup ustanovil hlavním kazatelem odpustkovým.

Tetzel už kdysi před tím varoval Luthera pro jeho nesprávný názor o nesvobodě lidské vůle. Když tedy Tetzel kázal zejména v Sasích s velikým úspěchem, augustiáni se obávali, že pro sbírky do Říma sami nebudou moci dostavěti svého kláštera; Luther, neuznávaje záslušnosti dobrých skutkův a maje s kopce na Tetzela, dne 31. října 1517 přibil na kostelní dveře ve Vitemberce 95 článkův o odpustcích a proti způsobu, jakým byly hlášány. Na konci prohlásil, že jest ochoten veřejně hájiti těch článků.

Luther tam ještě nezavrhoval odpustků, jen že vedle pravého bylo tam lecco nesprávného.

Věty jeho byly zcela moderní, dle tehdejšího proticírkevního směru; proto rychle se šířily a docházely ohlasu.

Tetzel odpověděl obranou odpustků, výkladem církevním, ale spis nedošel značnějšího povšimnutí. Řád augustiánský byl tehdy v pověsti velké učenosti, fevnil na tehdy sešlé dominikány, a tak nikdo z Lutherových nejbližších nezvedl se zakřiknouti ho; universita vitemberská stála při

Eck a Luther v hádce náboženské.

svém professoru, nejslavnější humanisté viděli v něm svého bojce.

Druhého roku vydal papež Lev X. jasné a pravé rozhodnutí o podstatě církevního odpustku a pod trestem výluky z církve přikázal, držeti se toho výkladu; než vlny sporu zdýmaly se výše; Luther vida si četnou stranu a mocnou ochranu roznítil oheň novým spisem, kde soka svého zahrnuje nejhoršími nadávkami, ale k pa-

peži byl samá poddanost, že prý „nic jiného nechce věděti, nežli že hlas Jeho Svatosti jest hlas Kristův“.

Z počátku si papež nevelmi všímal sporu; teprv když mu vyloženo, jak vážně již pokročil, měl se Luther do 60 dní dostaviti do Říma k odpovědi. Na přímlovu saského kurfista dovoleno však, aby papežský legát, kardinál Kajetan, chystaje se právě do Němec, tu věc vyšetřil. Luther zdráhal se odvolati, dokud by nebyl usvědčen z Písma, a když se mu poukázalo na pravdatnou bullu papežskou o odpustcích, dovolával se od papeže k církevnímu sněmu.

V Římě se mysliło, že kardinál je vinen tím nezdarem, a proto poslán do Němec papežský komoří, rodem ze Sas, Karel Miltič. Luther slíbil mlčeti, budou-li mlčeti odpůrci jeho. V listu k papeži litoval své „drsné ostrosti proti římské církvi“.

Tak sice zjednáán klid, ale trvalý mír nikoli. V Lipsku r. 1519 sešli se k učené disputaci s katolické strany učený a výmluvný doktor Eck, s Lutherovy strany Karlstadt. Rozpravou, při níž byl i Luther a popíral primat papežův, spor znova se vznítil, načež papežskou bullou zavrženo 41 vět ze spisů Lutherových za kacířské.

Luther již byl odhodlán, úplně a veřejně vystoupiti proti církvi. Vydal spis „Křesťanské šlechtě německého národa o polepšení duchovního stavu“, kdež vyzývá je, by shodili „římské jho“; brzy potom vydal spis „O babylonském zajetí“, ve kterých obou již tak asi všechny své

bludy aspoň nařkl. Zamítal oběť a svátost oltářní, tedy pramen a střed všeho církevního života. Místo kněžstva prý mají býti obecní úředníci.

Při tom Luther vypočítavě lichotil světským pánům, knížatům, šlechtě a městskému stavu, dávaje jim pokyny na hojnou kořist. Císaři otvíral čáku na církevní stát.

Milíř pořád ještě doufal v dobrý konec vyjádřeného již odboje. Na nový jeho pokus o smír odpověděl Luther listem na papeže sice adresovaným, ale na širou veřejnost mřeným, plným prasprosté pohany na papežský prestol. Potom ještě vydal spis proti papežské bulle odpustkové, a 20. prosince 1520 s několika universitními professory a studenty veřejně za Stračí branou vitemberskou spálil na hranici bullu a kanonické knihy právní, řka: „Zarmoutila jsi svatého Páně, skormoutiř a stráviř ř oheň pekelný!“

Na sněmě vormském.

(1521.)

Císař Karel V. po své korunovaci v Čáchách svolal říšský sněm do města Vormsu, v únoru 1521. I Luther povolán, aby se zodpovídal. Kurfist saský Bedřich, Lutherův zeměpán, vymohl mu průvodní list tam i zpět. Když přes to Luthera kdosi varoval, odpověděl: „Do Vormsu půjdu, a by tam toli bylo čertů, co křidlic na střechách.“ Neměl se čeho báti; neboť měl sice odpůrce, ale též mocné přátele u knížat a říšského rytířstva.

Cestou do Vormsu byl Luther vítán a slaven, ale když ho říšský maršal uvedl do sněmu, bylo mu při pohledu na skvělé shromáždění dosti nevolno. Byl tam vedle císaře arcivojvoda Ferdinand, 6 kurfistů, 28 vojvod, 30 prelatů, 2 legátové, mnoho hrabat, vyslanců říšských měst a cizích mocností.

Luther hned své spisy, předložené mu, uznal, ale k otázce, chce-li své učení odvolati, žádal si lhůtu na rozmyšlenou. Byla mu povolena, ačkoliv už v císařském předvolání uloženo mu, rozmyslit se, že tedy už na to mohl míti kdy.

Druhého dne vyslovil se Luther po delší řeči, německy, a po vůli císařově i latinsky, že odvolá, bude-li usvědčen z Písma. Když se mu připomnělo, že každý novotář vykládá Písmo jen po svém, že církev jest povolanou vykladatelkou Písma, že zde není místo na rozpravy o víře, jako by tu stála strana proti straně, zde jen že o to jde, by se vyslovil, ano či ne, odpověděl Luther, že nevěří ani papeži ani koncilům, neboť prý se již dosti nabloudili; že prý nemůže odvolati, neboť prý není radno, učiniti co proti svědomí.

Na císaře prý Luther neučinil dobrého dojmu; ve své jemnější znalosti lidí řekl prý císař pouze: „Mne by ten člověk nemohl svést k odpadu od víry otcův.“

Potom pokynuto Lutherovi, rychle se vzdáliti z Vormsu, a vynesena naň říšská klatba. Za příčinou jeho bezpečnosti dal ho kurfirst saský

jati v durynském lese a zavéstí na svůj hrad Vartburk.

Na Vartburce pobyl Luther 10 měsíců; nazýván rytířem Jírou, nosil se po rytířsku, někdy si vyšel na lov, ale hlavním zaměstnáním si učinil překlad bible z latiny do němčiny. Už sice do té doby bylo několikero překladův, než teprv Luther, mistr v jazyku, učinil to tak výrazně, že nářečí, v němž pořízen překlad, přijato pak za jazyk knižný, spisovný.

Věcně však byl ten překlad nepřesný, úmyslně chybný. Kde se které místo Písma sv. nesrovnávalo s jeho předpojatým učením, Luther neostýchal se, měniti ve svůj prospěch; jinde všelico vynechával, jinde vloženým slůvkem „pouze“ a „jen“ ztenčoval smysl, epištolu sv. Jakuba, jež se příkro protiví jeho nauce, uvedl v posměch a zcela zamítl: „Doktor Martin Luther chce to míti tak a praví: papeženec a osel je jedno.“

Luther sám sobě dodával práva k té zvůli, namlouvaje si, že je vyvoleným, všemi dary opatřeným nástrojem božím, aby prý místo ztraceného evangelia uvedl nové. Myslíval, že ho čert všude sleduje, aby ho zdržoval od počatého díla, a z toho zase ho soužila úzkost. Jednou se Lutherovi na Vartburce zazdálo, že vidí čerta v koutě a mrštil po něm kalamářem. Podnes se tam ukazuje vydraná díra ve zdi.

Luther na venek se zdál pevným ve svém přesvědčení, ale v nitru sám pochyboval o pravdivosti svého učení. Vida rozkol církve, dříve

jednotné, divou nesvornost ve vlastní straně, zmáhati se všude nemravnost následkem jeho učení, že hřešiti neškodí, jen když je víra při tom pevná, posléze vida hynouti všecku pravou zbožnost, pocítoval v nitru sžíravou úzkost. Sám o sobě vyznal, že „jemu samému nedostává se síle a opravdovosti, které že teď má více míti nežli kdy prvé, a že je mnohem nedbalejší než býval spíše pod papežstvím, a že nikde teď není tolik vážnosti k evangeliu, jako dříve se vídalo u mnichů a kněží.“ Když si mu stěžoval kazatel Anton Musa z Rohlice, že nemůže věřiti, co jiným hlásá, odpověděl Luther: „Chvála Bohu, že jiným také tak se děje; myslil jsem, že mně jenom.“

Další novoty.

Zatím co Luther dlel v zátíší na Vartburce, šly jeho novoty dále a rychle se ujímaly. Líbily se. Podle „nového evangelia“ bylo nyní velmi snadno býti dobrým křesťanem: po chuti hřešiti a jen pevně věřiti, nic více, neboť prý člověk může býti ospravedlněn pouhým přivlastněním zásluh Kristových.

K tomu ten lákavý majetek církve: každý uchytne, co může, zbohatne, neb aspoň zaplatí dluby. Kníže zvětší nebo zakrouhlí zabraným biskupstvím nebo několika opatstvími své území a bude vrchním pánem i ve věcech církevních, nad svědomím svých poddaných. Komu se nedostane pozemku, snad se zhojí z kostelního

inventáře těmi drahocennými obětinami, jež naskládali zbožní a vděční katolíci, pak tím zlatým a stříbrným nádobím a náčiním, těmi perlami a drahým kamením na monstrancích, relikviářích a jiným všeličím.

Posléze ti studovaní humanisté, z nichž každý ve své vědecké výši a duševní suverenitě cítil se daleko povýšeným nad katolické duchovenstvo v jeho výnosných místech, jsouce sami sebou nepřáteli církve, viděli v Lutherovi s tím jazykem jak meč, svůj vzor, ideal; všichni byli proti reakcionářské církvi pro „osvětu a pokrok.“

Zatím Mikuláš Storch, tkadlec ze Cvikavy, zrovna tím právem jako Luther

své posavadní novoty, vyrozuměl z bible že se nemají křtíti malé děti, a kdo je pokřtěn za mala, že se má ještě jednou křtíti. Tak počali novokřtěnci. Storch přišel do Vitemberka ve průvodu 12 apoštolů a 72 učeníkův, a Melanchthon, theolog protestantismu a Lutherův pomocník, nemoha jich usvědčiti z bible, nevěděl si rady s nimi.

Filip Melanchthon.

Ryl A. Dürer.

Karlstadt rychle se chopil té myšlenky, a nad to ještě odstranil mši; se zástupem odpadlých mnichů, svedených měšfanů a studentů zvyvracel oltáře a sochy svatých a zpovědnice vyházel z kostelů; kněžím kázal se ženiti a živiti se řemeslem.

Sotva to Luther uslyšel, proti vůli kurfirstově pospíchal do Vitemberka. Nemohl nikterak snést, aby ho kdo předbíhal. Osm dní kázal proti „blouznivcům“; pak s pomocí kurfirstovou vypudil novokřtence a mši opět zavedl. I Karlstadt donucen odejti, a v celé zemi zakázáno tisknouti jeho spisy.

Roku 1525 zemřel kurfirst Bedřich aspoň zevně ještě katolík, a místo něho nastoupil bratr Jan, který už všecek byl Lutherův. Proto si tento počínal směleji a sám zavedl, čeho nechtěl povoliti Karlstadtovi. Odstranil mši a dovolil kněžím se ženiti.

Sám, jako jiným na příklad, r. 1525 pojal Kateřinu z Bory, uprchlou klášternicí, za ženu. Přátelé a stoupenci jeho byli tím překvapeni, hanili ho, že aspoň doba na to je nevhodná, ale Luther viděl v tom jakési vítězství, že on i ona zrušili své sliby. Za Lutherem hrnuly se zástupy řeholních osob. Knížata rozhvacovala statky, šlechta a města drancovala kostelní pokladny.

Velmistr řádu německých rytířů v Prusku (viz „Středověk“ str. 578), Albrecht braniborský, oženil se z dánskou princeznou a své duchovní území proměnil ve světské vojvodství. Nad jiné čiperný byl v tom Filip hesenský.

Když i saský vojvoda zavedl ten nový pořádek ve své zemi, počal Luther světit kazatele. Lid se hrnul za ním, když teď bylo vše tak snadné a pohodlné; kromě všeho výše zmíněného žádná zpověď, žádný půst, v neděli se nemusilo do kostela, každý si mohl doma své „slovo boží“ přečísti v bibli a zazpívati svou píseň.

Po několika letech visitoval Luther své nově zřízené obce a shledal mnoho kazatelů zcela nevzdělaných, pouhých řemeslníků. Knížata zřídila pak sice konsistoře, na vrchní správu duchovních záležitostí, ale málo který kněz přibrán do nich; páni to vedli sami svými světskými úředníky. Vida to Luther, v zapomnění sebe samého žehrával hlasitě, aby se páni tolik nemíchali do věcí duchovních. Pozdě, když on sám duchovní moc vydal světské moci na milost a nemilost.

Oldřich Cvingli.

Dle řezby ze 16. století.

Člověkovu lahodí v jeho pýše býti sám sobě učitelem a soudcem a směti pohrdati autoritou církevní. Luther i tomu vyhověl vydav bibli volnému výkladu. Té volnosti užívajíce mnozí nalézali v bibli přerůzné nauky, odlišné od Luthe-

rovy; nové a nové sekty vznikaly a odštěpovaly se i od nové Lutherovy strany náboženské.

Karlstadt učil, že večeře Páně není tělem Kristovým, nýbrž prý jen znamená tělo Kristovo. Luther věřil ve skutečnou přítomnost Kristovu v této svátosti a nazýval odpůrce sakramentáky, kteříž prý jsou začertěni, pročertěni a přečertěni. Ale proti katolíkům popíral Luther proměnu; Kristus prý je ve chlebě a ve víně, nikoli pod těmi způsoby; také prý jest přijímati z kalicha. Luther sám se přiznává, že ho tu vodil duch odporu, vzdoru proti církvi, a že kdyby církev přikázala přijímati pod obojí, on že by poručil přijímati pod jednou nebo vůbec nepřijímati.

Karlstadt přičiněním Lutherovým vyhnán ze země.

Krvavé bouře.

Lutherské hnutí náboženské, jako před ním husitské hnutí, nemělo sice zprvu politických záměrů, avšak že náboženským vyznáním státního občanstva řídí a upravuje se také jeho poměr ke státu, měla náboženská zpoua záhy v zápětí zpouu politickou, když slovem i skutkem rušen pořádek, uvolňována kázeň, hanobena vrchnost katolická, zprvu jen duchovní, pak i občanská.

Rytířstvo, přímo říši nebo císaři poddané, čím více se zmáhala knížecí moc na úkor císařské vlády, tím více padalo v tužší a bližší podřízení svých knížat. Proto rytíři hleděli podle nových názorů rozechvátit majetek duchovních

knížat, aby nabyli moci proti světským. Takové řemeslo bylo jim zcela po chuti, neboť bez toho nedbajíce zemského míru, žili po většině z lupu a plenu.

Rytíř Sickingen byl jejich vůdcem; po boku mu stál příčinlivý pomocník a šéfitel toho hnutí Ulrich von Hutten. — Podnik se nezdařil, páni zvítězili.

Vůdce zpoury zemřel obléhaný na svém hradě, Hutten opuštěný v Curychu.

Sedláci také rozuměli té nové svobodě na svůj prospěch: nechtěli dávat daně a lov polní, lesní a vodní počítali za svůj. Selský lid šestera krajů říšských se pozdvihl; kostely a kláštery bořeny, hrady a zámky pan-

Lancknecht ze selské vojny.

Dle rytiny Behamovy.

ské drancovány. Někteří ze šlechty, by se zachránili, stali se raději vůdci zbouřených tlup, jako Götz z Berlichingen. Katolický kněz, kde který dopaden, mučen a vražděn.

Když se několik knížat spojilo, byli sedláci po stech věšeni na stromy, mnoho měst a vesnic položeno popelem, a konečně zpuřní měšťáci a sedláci pomáhali stavěti vlastnoručně zbořené kostely a zámky.

Luther chválil tu velikou pŕísnost ; teď prý je čas meče a hněvu ; sedlákovu prý potřeba zakřesati puškou do ucha.

Jinou rozmíšku spůsobil Tomáš Münzer, světský kněz a dřívě stoupenec Lutherův. Učil, že u křesťanů vše má býti rovno a majetek společný. Slova božího prý nenabývá člověk z bible, nýbrž vnuknutím ducha. Kristus přijde prý zase brzy, pobude na zemi tisíc let v samé rozkoši, a kdo chce býti přijat do té říše blaženosti, ať prý se dá opět pokřtít, ať se postí a bdí a nechá si vousy růst.

S tím blouznivým kázáním chodil Münzer s místa na místo, až se usadil v jednom říšském městě a zřídil tu svou říši svobody a rovnosti. Luza se vzbouřila, žádajíc tedy rovnosti majetku. V boji o to 5000 Münsterových následníků zbito, on sám jat, a když po katolicku přijal svátosti, odpraven z tohoto světa.

Protestanti.

(19. 4. 1529.)

Knížata a města německá nerušeně zaváděla politické i náboženské novoty na svém území; vše katolické bylo potlačováno, kostelní majetek rozbírán. Dva „nejpřičinlivější“, kurfirst saský a hesenský hrabě, potomek svatě Alžběty, smluvili se, kdyby jim kdo bránil, že si budou pomáhati. Jiní stavové přistupovali k nim.

Císař Karel V. měl válku s francouzským králem a nemohl dohlédati v Němcích. Místo

něho vládl bratr Ferdinand, který však právě v tu dobu, r. 1526 stal se králem českým a r. 1527 uherským, a nad to ještě hrozili Turci; r. 1529 přitrbli Turci dokonce k Vídni.

Konečně svolal císař Karel říšský sněm do Špýru, z jara 1528, a usneseno zatím: císař se zasadí, by svolán byl církevní sněm do dne do roka. Do té doby žádný novověrec nesmí nikomu brániti, kdo chce podle staré víry žíti, a nikoho nesmí k nové víře nutit, kdo nechce.

Tím výnosem nabyli lutheráni vlastně rázem svobody náboženské. Než oni nepřestávali na tom; svým novotám říkali „evangelium“, a považovali za zradu evangelia, kdyby nesměli svých novot šířiti všemi prostředky, a proto 19. dubna 1529 vydali slavnou protestaci, odpor proti onomu výroku sněmovnímu, aby kdo chce, mohl ostatí při staré víře. Oni chtěli nutit, násilím odtrhovati od staré víry katolické.

Od té protestace mají název protestanté. Dlouho jej rádi slýchali, ale později se zaň styděli, poněvač křiklavě připomíná jejich násilnou nesnášlivost a také příliš jasně dokazuje zápornou povahu jejich náboženství. V novějších dobách už si stočili význam slova v jeho opak, na prospěch protestantismu.

Reformování.

Kromě luthera vyskytli se ještě jiní, také prý oprávcí církve. Tak ve Švýcarech Ulrich

Cvingli. Byl světským knězem a již 1. ledna 1519 ve svém prvním kázání v Curichu pronesl tak odchylné zásady, že přívrženci jeho od toho dne počínají a počítají jeho opravu církve.

Cvingli učil, že velebná svátost znamená tělo Páně. Byl tedy dle Lutherova názvu sakramenták. V ostatním se podobal Lutherovi, jen že Luther dával vrchní správu církve kněžeti, Cvingli obci.

Následníci tohoto učení nazývají sebe reformovanými, jakože vyznavači opraveného náboženství.

Potom jejich učení dále provedl Jan Kalvin, po němž také slovou kalvinci. Mezi jiným vyslovil hroznou větu, že někteří lidé jsou předurčeni k peklu; za ty že Kristus neumřel; těm že Bůh nedává své milosti, a proto nemohou se hříchu varovati a nebe si zasloužiti.

Marno se snažil Filip hesenský spojití luterány a reformované, aby se tím pevněji stálo proti katolíkům. Roku 1529 měli zástupci obojí strany v Marburce rozpravu náboženskou a ve všem by se byli shodli, jenom ne o večeři Páně. Cvingli radil, aby se přes to považovali za bratry; Luther však odvětil: „Kterak mohu bratry viděti ve vás, když jste vesměs syni satanovi?“ Tak místo sblížení ještě se tou rozpravou více znepráčetili.

Cvingliovo učení se rychle roznášelo po Švýcarech. Jenom nejstarší kantony, to právě ty, které založily svobodu švýcarskou, nechtěly se přidati k těm novotám. Curišané, majíce Cvingliho

v čele, vytáhli na ně, aby je mečem obrátili. Na sv. Martina r. 1531 svedena bitva, v níž Cvingli padl, katolíci zvítězili.

První dvojí válka za Karla V.

(1521—1526) — (1527—1527)

Za lutherských bouří náboženských v Němcích byl císař Karel V. zaměstnán válkou s králem francouzským. Františ I., jak zmíněno výše nemohl Karlovi V. zapomněti, že se místo něho stal římským císařem, a také měli spor o Burgundy a některé země italské.

Válka počala v Itálii r. 1521. Francouzi byli hned z počátku poraženi a pak pomalu ale pořádkem coufali; v jedné bitvě na tom ústupu padl r. 1524 Bayard, pověstný „rytíř bez hany a bázně.“

Potom se obrátilo štěstí na chvíli; císařští ustupovali do Itálie, ale u Pavie porazili francouze na hlavu, král Františ jat a dovezen do Španěl. Oba sokové, císař a král, tvrdo stáli proti sobě. Císař zprvu nenavštívil svého zajatce, a Františ také se nechtěl poddati.

Teprve když onemocněl, svolil ke smlouvě, že se zříká Itálie, že vydává Karlovi Burgundy a syny své že dává na rukojmí — a po ročním zajetí vrátil se do Francie.

Sotva byl král Františ na svobodě, nahlídal si spojencův, i papeže mezi nimi, a počal válku znova.

Císařské vojsko přímo táhlo na Řím; město vyloupeno a vypáleno, papež zajat, a když se

nemohl vykoupiti, podržen přes půl roku ve sprostém zajetí.

Císař s tím nebyl srozuměn, ale neměl na vojsko dosti peněz, a tak ani mnoho poslušnosti nesměl po něm žádati.

Posléze, když se rozpadl spolek krále francouzského, stal se mír mezi císařem a králem; sprostředkovaly jej Karlova teta a Františova matka, a odtud mu dáno jméno: dámský mír kambrayský. Františ podržel sice Burgundy, ačkoli mu Karel nepřipouštěl práva na ně, dále vzdal se všech nároků na Itálii a své syny vybavil dvěma miliony korunních tolarů.

Karel císař pospíchal ze Španěl na Janov do Boloně, kde měl smluvenu schůzi s papežem; políbil mu po starém zvyku nohy a ruce, načež opět jeho papež třikráte políbil a poceloval. Pak 22. února 1530 korunoval papež císaře napřed lombardskou, potom za dva dni také císařskou korunou. To bylo naposledy, co papež korunoval německého krále na římského císaře.

Karel žádal po papeži všeobecný sněm církevní proti náboženským novotám. Papež mu dokázal, že již dávno, ve dřívějších sněmech církevních bylo o tom všem rozhodnuto, že by tedy vášně znova se rozdmýchovaly.

Augsburská konfese.

(1530.)

Na léto r. 1530 svolal císař Karel V. říšský sněm do Augsburka. Císař i všechno panstvo

byli osobně přítomni. Protestanté vyzváni jsou vyjádřiti se, jaká jest vlastně jejich víra.

Melanchthon už měl vyznání napsáno, a Luther je schválil. Když bylo přečteno, vidělo se, že je mnohem mírnější, než učil Luther. Císař se tázal, je-li v tom už všecko, načež oni vyhybavě odpověděli. Proto císař domnívaje se, že je bude snadno získati, uložil znalým bohoslovcům složití konfuta ci, jako že vyvrácení augsburské konfese.

Pak jednáno o smír; Melanchthon složil apologii, obranu konfese. Ke smíru nedošlo, a sněm se rozešel. Pod všemi říšskými pokutami a tresty zakázáno šířiti nové učení, dokud se nesejde všeobecný sněm církevní.

Z Augsburka odjel císař do Kolína, kdež dal bratra svého Ferdinanda I. voliti za svého nástupce v císařství. Kurfirst saský se zprotivil, že neuznává té volby, a v březnu 1531 sestoupili se lutherští páni ve spolek šmalkaldský na obranu své víry na šest let. Reformovaná města kalvinská přijata do spolku. To pohnulo císaře Karla V., že r. 1532 dal z Norimberka náboženský mír, svobodu, konati své náboženství, do příštího sněmu církevního.

Knížata německá, i protestantská, táhla pak s císařským vojem proti Turkovi. Když tito ustupovali, nechtělo se Němcům dále a vrátili se domů.

Novokřtění v Münsteru.

(1533—1535.)

Münster, bohaté město obchodní ze spolku Hansy (viz ve „Středověku“ str. 654), záhy přijalo náboženské novoty. Měšťané od některé doby nebyli ve shodě se svými biskupy, kteří jim skracovali práva.

Soukeník Kniprdolink poštval lid, a zvolen výbor, aby provedl novoty. — Biskup Františ

z Valdeka tomu bránil, a na konec s obojí strany sneseno, že katolíkům ostal dóm a klášterní kostely, kdežto v šesti farních kostelech zavedena lutherská bohoslužba.

Jan z Leydenu.

Novoty šly dále, od lutherských ke kalvinským a novokřtěnským. Uslyševše to tajní novokřtění z Holand, přihnuli se v

zástupech do Münsteru, pod vůdcí pekařem a krejčím; tento, že mu bylo Jan a že pocházel z města Leydenu, nazývá se obyčejně Jan lajdenský.

Střeštěným učením o tisícileté říši Kristově na zemi schytali mnoho přivrženců. Katolíci a protestanti v tom nebezpečí spojili se proti nim, ale zůstali v menšině. Kniprdolink zvolen starostou

města a za radní pány dosazení vesměs novokřtění.

Hned druhého dne za nové vlády počali noví měšťané loupiti a bezbožně znesvěcovati chrámy a kláštery. Velebná svátost vyhozena a pošlapána; kde jaké umělecké dílo zmařeno, vzácné hodiny dómské kladivem roztřískány; archivy a knihovny hořely celý týden. Neděle a svátky zrušeny, jméno církev mělo zmizeti. Kdo se nedal pokřtít, byl vyhnán.

Novokřtění se zřídili po svém podle bible. Jan lajdenský zvolen králem v „novém Israeli“; zaveden společný majetek a mnohoženství.

Spojené vojsko katolické a protestantské oblehlo město a za šestnácté měsíců podařilo se v bouřlivé noci přelézti hradby. Hlad už byl ve městě tak hrozný, a lidé ještě tak rozlíceni, že matky pekly a jedly své děti. Všichni byli bez milosrdenství pobiti, Kniprdolink a Jan lajdenský se svým tajemníkem, bývalým pastorem, napřed žhavými kleštěmi svíráni, potom probodeni. Těla jejich, každé v železném koši, pověšena na věži.

Císaře Karla V. první válka africká a třetí francouzská.

(1535 – 1538.)

Od některé doby Chaireddin barbarossa = ryšavý, náčelník loupežných tlup na středomořském moři, tak zmohutněl, že zahnal i vládaře tuniského. Císař Karel V. nemoha trpěti o blízce tak nebezpečné moci, ještě k tomu podněcované

a podporované od tureckého sultana, vypravil se na Chaireddina s velikým loďstvem, jehož velitelem byl hrdinský Ondřej Doria; Chaireddin poražen, vladař opět dosazen, ale stal se španělským poddaným, zaplatil velikou náhradu a propustil na svobodu křesťanské otroky, počtem na 20.000.

Na zpáteční cestě navštívil Karel císař poprvé své neapolské království. Neapolitané ani nevě-

Válka vypovězena.

dělit radostí, jak ho uctíti. Složili se mu na veliký dar peněžní, jenž přišel císaři velmi vhod.

Pak se císař ubíral na Řím a dále k severu až do Němec, do města Augsburka a pohostinsky zavítal v domě Fuggerově. Fugger byl velmi zámožný měšťan a lněný tkadlec, který už předtím založil císaře velkými penězi na válku tuniskou, začež ho císař povýšil do hraběcího stavu.

Když tedy císař u něho se ubytoval, cítil se Anton Fugger tak poctěným, že před císařem hodil jeho dlužní úpis do kamen, v nichž se právě topilo dřevem skořicovým. Fuggerové i dále jako hrabata prováděli tkalcovinu.

Král František I. francouzský zabral Savojsko. Z toho vzešla třetí válka francouzská císaře

Návrat z boje.

Maloval Krist. Skredsvig.

Karla V. (1536—1538.) Voje císařské vpadly do jižní Francie, že však kolkolem kraj byl spustošen, vesnice opuštěny nebo spáleny, mlýny a chlebové peci zbořeny, nezbývalo než ustoupiti do Španěl. Potom francouzský král, na hanbu jména křesťanského, s tureckým sultánem Sulej-

manem a s námořním lupičem Chaireddinem válčili s císařem Karlem, až papež sprostředkoval mír na 10 let.

Roku 1541 konal císař Karel V. opět říšský sněm v Řezně; opět se jednalo s protestanty, ale zase vyšla na jevo stará nechť ke skutečnému smíru, a tak ostalo se při náboženské svobodě z roku 1532, poněvadž nebylo radno čím hýbati, anáž zase hrozila vojna turecká a francouzská.

Tehdy však přece protestanté a katolíci poprvé na sebe napřábli zbraň. Brunšvický vojvoda Jindřich, přísný katolík, potrestal dvě města svého území, že se přidala ke spolku šmalkaldskému. Spolek se jich zastal, vojvoda vyhnán, a v zemi zavedena bohoslužba na protestantsko. Vypuzený vojvoda dovolával se říšského soudu komorního, ale protestanti odpověděli, že neuznávají soudu, když není jejich víry.

Druhá válka africká a čtvrtá francouzská. (1542—1544)

Císař Karel V. odebral se do Italie, aby odtud podnikl výpravu do Alžíru, kde měli své hnízdo námořní lupiči, kteří znepokojovali pobřeží španělské. Vůdce Doria zrazoval s toho, pokud povětrnost bude tak bouřlivá. Nicméně loďstvo odrazilo od balearských ostrovů, ale výprava, ačkoli císař ukázal se v ní v nejpěknějším světle křesťanského vojevůdce a hrdiny, ponešťastněla.

Zatím Turci zase vpadli do Rakous. Jan Zápolja, soupeř krále Ferdinanda I. v Uhrách,

byl již svolil k tomu, by po jeho smrti celé Uhry uznaly Ferdinanda králem. Když se však Zápoljovi narodil syn, vystoupil sultan Suleiman za jeho ochránce.

Ve spojení s Turky počal francouzský král Františ I. čtvrtou válku (1542—1544) s císařem Karlem V. Také lupič Chaireddin stal se králi francouzskému vřtaným spojencem, a opět plenil a loupil italské břehy.

I přes to dařilo se císaři ve válce; jeho vojsko již mířilo na Paříž. Karel však učinil laciný mír v Krespy: obojí strana vrátila, čeho která dobyla, císař popustil Burgundy, Františ král kromě že se zřekl Neapole a Flander, slíbil i pomoci proti Turkům a přičiniti se o jednotu víry.

Král Františ byl posléze rád, že se pracně a draho zbyl „spojence“ Chaireddina, který mu na obtíž vyléhal v přístavu Touloně, a brzy pak zemřel.

Mír se sultanem Solimanem počal až r. 1547 příměřím na pět let, když byl král Františ umřel a císař v Němcích zvítězil. Sultan ačkoli sám spěchal k míru, by si uvolnil ruce do Persie, přece uměl králi Ferdinandovi uložiti v podmínkách míru potupný poplatek.

Karel V. na výši. — Náboženský smír. (1547.) (1555.)

Císař Karel V. neunavně doufal v klidné urovnání náboženských sporů, ale když protestanté zpouzeli se obeslati koncilium tridentské,

přesvědčil se papež i císař, že jednota církve po dobrém zachována býti nemůže. Císař počal si ostřeji všimati spolku šmalkaldského. Roku 1546 svolal říšský sněm do Řezna, a když se protestantští páni nedostavili, vydal na kurfirsta saského a hraběte hesenského říšskou klatbu.

Tak počala válka, řečená šmalkaldská (1546—1547). Při Karlu císaři stál i protestantský vojvoda saský Moric, ale neupřímně a jen proto, aby se proti bratru Janovi stal kurfirstem. Válečná moc protestantská tím oslabena; císař, ačkoli dnou sklíčený, nemoha ani na koni jeti, ani se na voze vézti, nýbrž mezci ho na nosítkách nosili, směle se pustil přes Labe a zvítězil u Mühlberka, podál Vitemberka r. 1547. Oba náčelníci šmalkaldského spolku padli v zajetí.

Císař Karel V. stal se pánem situace, zvláště když tehdy umřeli oba jeho zahraniční protivníci, králové francouzský a anglický. Dne 1. září toho roku otevřen říšský sněm v Augsbuře, a všechno s úctou a bázní pohlíželo na císaře. Protestanté byli ochotni podvoliti se.

Ale hned zase ozvaly se spory. Tridentský sněm církevní tehdy nezasedal, a katolíci říkali, že světskému sněmu nenáleží jednati o věcech náboženských; protestanté byli nesvorní: přísní lutherovci reptali na povolnějšího Melanchthona.

V tom zmíněný vojvoda Moric, stav se opravdu kurfirstem, spojil se tajně s protestanty i s králem francouzským. Císař mu ještě důvěřoval, i když už byl odevšad válečně obklíčen, že stěží churavý unikl z Innomostí. Vojvoda Moric licoměrně

nazýval císaře svým otcem; proto císař po jeho zrádě zvolal: „Synu můj Absolone!“

Francouzi tehdy zabrali města Mety, Toul a Verdun; císař marně válčil o ně čtyry leta; zůstaly Francii až do r. 1871.

Císař Karel, již roztrpčený na protestanty, ponechal bratru Ferdinandovi, po předcházející smlouvě pasovské, dojednati s protestanty mír na sněmě augsburském roku 1555: lutheráni dostali svobodu náboženskou a rovná s katolíky práva; směli podržeti zabrané statky církevní, ale vymíněno, kdyby v budoucnu který duchovní odpadl, že svého obročí nebere s sebou do nové víry; že má duchovní majetek

Martin Luther u starším věku.

Řezba Luk. Cranacha.

ostatí církvi (reservatum ecclesiasticum). Protestantská zásada uplatněna: *cujus regio, ejus religio* t. j. čím kraj, toho náboženství, jako že poddaní mají býti té víry co pán, že tento tedy smí je nutit ku své víře. Kdo by nechtěl, mohl se vyprodati a vystěhovati.

Učiněn sice náboženský mír, ale náboženské rozštěpení národa německého, nyní uzákoněné,

zůstalo mu dále, čím bylo od počátků, nevysychavým pramenem různic a válek.

Poslední doba a smrt císaře Karla. V.

(† 21. 9. 1558.)

Náboženské roztržky hluboko dojímalý císaře Karla. Nemohl pochopiti, jak může kdo odpadnouti od církve: tak pevně byl přesvědčen o pravdě víry její. Nad to věděl, že knížatům nezáleží na opravě církevní, jako spíše aby každý z nich, co uzme z církevního, rozmnožil svou vlastní moc světskou. Želel toho i z politických a národních důvodů, neboť bystrým zrakem předvídal, že novoty náboženské nepovedou k ničemu dobrému.

Francouzi se pořád více pletli do německých záležitostí, a císař nemohl jim dosti čeliti, jednak že ho říšská knížata v potřebě opouštěli a zrazovali, jinak že už na tolik trampot byl sestárlý a nemoci mu přibývalo.

I řekl si císař, plně jsa přesvědčen o marnosti všeho lidského, že složí svou světskou nádheru, a v tiché samotě že se bude chystati na smrt.

Ve slavnostním shromáždění nizozemských stavů v Bruselsch postoupil císař vládu Nizozemska svému synu Filipovi, potom za tři měsíce i vládu španělskou a v Neapoli. V Němcích už kraloval bratr Ferdinand I.; císařem se stal až teď; r. 1556.

Rakouský rod habsburský dělil se takto ve dvojí větve: císařskou a královsko-španělskou.

V září roku 1556 vydal se Karel po lodi do Španěl a vstoupil do kláštera sv. Jarolima ve Sv. Justě na hranicích portugalských. Obýval šest pokojů, chodil s řeholníky do choru modlit se hodinky, zahradničil a hotovil hodiny. Byl spokojen, neboť přese všecku svou bývalou slávu zachoval si na to dosti mužné skromnosti. Při tom nezanevřel na svět. Přijímal zprávy ze světa a radíval synu Filipovi v důležitých věcech. Pobyt klášterní mu zprvu sloužil, potom když ho přece chytla stará nemoc, dna, skončil 21. září 1558, kříž maje v levé a hromnici v pravé ruce a šeptaje slova touhy po nebi. Mrtvola byla balšámována a v olověné rakvi zprvu v klášterní hrobce uložena, později převezena do Eskorialu. Když r. 1795 otevřeli rakev, byla podoba jeho ještě dobře zachovalá, a mateřídouška z klášterní zahrady, položená mu na prsa, ještě voněla.

Protestantské dějiny německé dlouho a těžce křivdily císaři Karlu V.; teprv novější doba poznala v něm panovníka, z nejpřednějších na německém trůně.

Kalvin.

(1509—1564.)

Jan Kalvin narodil se r. 1509 z nepatrných rodičů v Noyonu podál Paříže. Otec ho chtěl míti knězem, on však raději šel na právníka. Když od jakéhosi učence poznal učení Lutherovo, tak okatě a rohatě se pro ně roznítil, že z Paříže, kam se zatím odebral, utekl jen v přestrojení.

Je s podivením, že právě svobodné, přírodní krásou slynoucí Švýcarsko přijalo a podrželo zasmušilé učení zelotického apoštola—mrzouta.

Kalvin šel do Basileje, města ve Švýcarech, a sepsal tam „Učebnici křesťanského náboženství“, jež se pak stala reformovaným, čím byla lutheránům augsburská konfese. Švýcary slovou Helvetia, odtud se to vyznání nazývá někdy helvetské.

Pak šel Calvin do Ženevy, kde městská rada právě vypudila knížete-biskupa a zřídila se po republikánsku. Tam se Calvin záhy tak umístil, že vládl neomezeně. Přiměl úřady a lid, že zcela odpřisáhli se papežství; ale když zaváděl novoty, jako že netřeba křtu leda židům a pohanům a večeři Páně podával v kysaném chlebě, a nejvíce svým učením, že každý člověk je předem určen ku spáse nebo k záhubě, vyhnali ho z města.

Učení Calvinovo byl hotový fatalismus, jenž ubíjí ducha a maří všecku sílu. Přívrženci jeho byli hlavně přistěhovalí francouzi. Když se však svobodomyslný živel, tak řečení „libertini“ zmobli, nezbyvalo mu dále místa v Ženevě.

Kalvin byl potom tři léta professorem bohosloví ve Štrasburce, odkud i do Němec doneseno jeho učení.

Když v Ženevě přišla jeho strana na vrch, Calvin se vrátil a vedl si ještě troufaleji. Zavedl „církevní řád“ a „mravní soud“, aby se stanovila pravidla soukromého, společenského a církevního života. Ze všeho číší zasmušilá nevrlost. Mody, tance, divadla, všechny veřejné zábavy zakázány. Kdo

veřejně pohoršil, měl veřejně se káti. Starým se líbila Kalvinova přísnost, mladí se ho hrozili.

Dozorčí úřad z osob duchovních a světských, tak řečená konsistoř, byla vlastně strašný tribunál inkvisiční, Kalvin sám velinkvisitorem. Nikdo si netroufal dáti jakou veselší známku života. Dozorčí úřad byl zároveň soudem, a mnohý žalovaný a odsouzený vydán také světskému soudu na potrestání.

Byla to theokratie nejhoršího druhu. Neřest byla na postrach jiným trestána bez milosrdenství; mučení bylo dovoleno, popravy se konaly velmi často; i kouzla a čarodějství počítány za zločin. Žaláře a soudy byly přeplněny.

Jan Kalvin.

Ryl J. Granthomme.

Michal Servet, lékař a bohoslovec španělský, jenž písemně popřel božskou trojici, nic netuše bral se Ženevou. Z Kalvinova rozkazu byl lapen a když nechtěl odvolati, za živa upálen r. 1546. Tak a jinak činil Kalvin těm, kdož jinak smýšleli než on.

Nelze si nepovšimnouti, že duch reformace, plynoucí přece z humanistické učenosti, mohl Kalvinem přejíti v tak ukrutnou, zběsilou nesnášenlivost. Islavný stoupenec Lutherův, Melanchthon, prý „holoubek protestantský“, viděl v tom čirou spravedlnost. ;

Jan Kalvin umřel 27. května 1564. Jeho úkol vedl dále Theodor Beza; byl však mnohem mírnější a strhl polovici lutheránů za sebou.

Protestantism na postupu.

Příčiny, proč se mnozí přidávali k protestantství, bývaly více nebo méně všude jednaké, ale nikde pouze náboženské. Nové učení polevovalo ve staré křesťanské kázni, hovělo lidským náruživostem, a nikdo z těch, kteří náboženské novoty přijímali, neotázal se nového apoštola přísně a opatrně, od koho že má své poslání k tomu dílu, může-li z ustanovení Kristova tolik spouštět, jak se spouští jen na věci nepoctivě nabyté?

Hnutí to nevzniklo na poli náboženském, jako naše „prýč od Říma“ nepochází z náboženství. Pákou jeho byla nenávisť proti papežství; ta byla prvním projevem lutherského ducha, stala se duší lutheranismu a navždy zůstane jeho rozlišnou známkou.

Duch novoty zachvátil tehdy lidstvo silněji než kdy jindy; žádná doba nebyla tak oblouzněna heslem novoty jako tehdejší; vše staré, zděděné, zákony a meze byly opovrženy; lidstvo bylo jako v křečích po kouzelném nápoji renaissance.

Lidé z každého stavu a různě stínovaných povah přistupovali k novému učení: slaboši na duchu, mrzíce se na poruchu náboženského života nebo na útisky římského úřednictva, poněvač neuměli rozeznávat svaté víry od nesvatých osob; jiní povrchní viděli v reformaci jakousi

snahu po pravdě; záporným povahám, a kdo si hledal laciné slávy, naskytovala se příležitost odporu proti něčemu všeobecně a dávno uznávanému; zlí chtěli loviti v kalu, hověti si v nevázanosti, o níž věděli, že přijde v náboženské revoluci, ještě jiní z jiných příčin, ale vždy podobných, aby se pohnulo starým pořádkem.

S novým učením přišly také do světských záležitostí jiné názory a zbudily nové požada-

Kláster vydrancován.

Dle obrazu G. Gauppova.

v ky. Jednotlivci usilovali o státní převraty ve svůj prospěch, ale aby na to získali širou veřejnost, předstírali boj o svobodu svědomí. Z knížat některým znelíbilo se nadvládné a mnohdy nesprávné zasahování papeže v záležitosti říšské; že z toho též pocházely veliké výhody, urovnány nebezpečné a záhubné spory po dobrém, skoro nikdo nedbal; každý jen počítal, kdy se mu v čem

nestalo zcela po vůli. Knížata dychtili přivlastniti si moc papežovu, aby církev byla podřízena moci světské, když by každý měl svou církev doma, svou vlastní státní.

Stát státu na úkor, Němci v Nizozemí, ve Francii a naopak, podporovaly u nepříteli náboženské hnutí, aby síla jeho, jsouc vázána doma, nemohla se uplatniti na venek; i sveřepý Turek byl podněcován pomáhati reformaci.

Chtivost po církevním majetku byla všude ne-li první pohnutkou, tak aspoň první společnicí reformační snahy. V menším to prováděl každý pán po svém okolí; na protestantské půdě vyrostla zásada: *cujus regio, ejus religio*; namnoze býval lid krvavým násilím vháněn do nového náboženství, někde byl nesvědomitě ošizen o starou víru.

Jesuité.

(1540.)

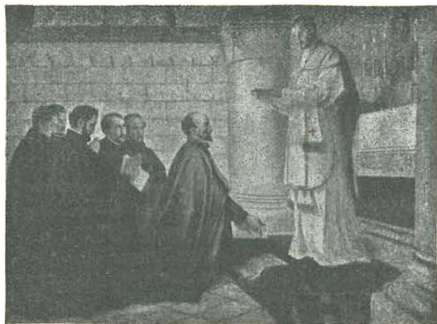
V důležitých obrazech světového dějstva, když církvi hrozilo nebezpečí, povstávala někdy na posilu církve nová duchovní společenstva.

Za dob stěhování se národů zdálo se, že routící se starý věk rozbije ve svých zříceninách také církev, a hle, synové sv. Benedikta zachránili starou vzdělanost a církvi dodali více vážnosti, než jí měla i za časů Konstantinových a Justinianových.

Když počátkem 13. věku zmohlo se v dolní Francii ošklivé a záhubné kacířství a nebezpečně

se šířilo, nově vzniklí františkáni a dominikáni přemohli a odvrátili zkázu.

I v dobách reformace, když staroctihodná církev padesát let již snášela těžká pokořování a trpce želela ztráty celých národů, vznikl nový řád duchovní, který nejen zastavil další postup novotářství, ale i nahradil stádcí Kristovu, oč ho ubylo v Evropě.

Založení Tovaryšstva Ježíšova.

Dle obrazu Baumeisterova.

Zakladatel řádu jesuitského, sv. Ignac narodil se r. 1491 na zámku Loyole ve Španělsích. Za mlada přišel jako páže ke dvoru aragonskému. Potom za císaře Karla V., pomáhaje proti francouzům hájiti města Pampluny, zlomil nohu a v delším poležení krátil si chvíli knihami, i náboženskými.

V tom čtení ho paprsek milosti tak pronikl, že zasvětil svůj život Bohu a kál se vroucně a tak dokonale, že generální jeho zpověď trvala tři dni; když i potom, při jeho jemném svědomí, zne-
pokojovaly ho zpomínky z jeho světského života, že by si byl i pozoufal a snad i smrt si způsobil, kdyby se byl nebál ještě více se pohřešiti, řekl si konečně, že neohlížeje se nazpět přikládá ruku ke pluhu, a hned se mu rozhostil v srdci sladký klid. Pak vykonal pouť do Sv. země a maje 33leta počal se učit latinsky. Pak šel na universitu v Alkale a v Salamance, a bohosloví studoval v Paříži. Tam ve slavnost Panny Marie na nebe vzaté v podzemní kapli na Montmartru se šesti přibranými druhy složil řeholní slib: ke třem obyčejným závazkům přidali si ten čtvrtý, že půjdou kázat pohanům a bludařům, kamkoli je papež pošle, bez jakékoli církevní odměny za své služby.

Řád svůj nazvali „Tovaryšstvem Ježíšovým“ Když jej papež Pavel III. potvrdil, hlásili se k nim hned i mnozí učení a urození. Jen zdraví na těle i na duchu, a čirého úmyslu směli se přijímati.

Působnost jesuitů byla po všecky časy veliká, až k víře nepodobná. Seminář svůj, kde se měli novicové připravovati, měli v Římě, tak řečené Collegium romanum. Pro ohrožené kraje německé bylo v Římě Collegium germanicum; odtud voláni na university do Bavor, za Ferdinanda I. do Vídně a do Prahy, aby obnovili křesťanského ducha ve vědách. Potom vypraveno z Čech 12 jinochů do

Říma na studie, aby vrátíce se hájili katolické víry proti kacířům.

Jako misionáři mezi pohany působili jesuité, zejména sv. Františ Xaverský v Indii a v Japonsku, jiní v Brasílii, Mexiku, Kalifornii a v Paraguaji, kde naučili kočovné obyvatelstvo úsedlému životu a zřídili mu duchovní správu a školy.

Podivuhodná byla jejich činnost i mezi křesťany, na kazatelně, ve zpovědnici a v nižších školách, že se jim jiné školy nemohly vyrovnati.

Z jesuitského řádu vzešla učenému světu u všech národů nepřehledná řada světél první velikosti po všech oborech vědy. Jesuité byli jako přímo povoláni hájiti katolickou vírou proti útokům protestantismu. Svou převahou zbudili na sebe nenávisť, a odtud se vysvětluje, proč právě oni ze všeho řeholnictva nejvíce jsou pomlouváni.

Koncil tridentský.

(1545—1563)

Pravá reformace církve může pocházeti jen z ní samé. Papež Pavel III. svolal všeobecný sněm církevní do Tridentu v Tyrolích. Sněm zahájen 13. prosince 1545 a skončen 4. prosince 1563. Celkem trval, se dvojí přestávkou, bezmála 18 roků.

Slavnostních schůzí bylo dvacet pět. Hned v první schůzi uznali shromáždění otcové, totiž kardináli a biskupové, za základ všeho jednání staré apoštolské vyznání víry, jak od prvo počátku bylo v církvi. a blíže určeno na obou

prvých sněmech církevních, nicejském (r. 325) a cařihradském (r. 384), slavně a jednomyslně.

Pramenem zjevené pravdy poznačeno Písmo sv. a ústní tradice; výklad Písma ve věcech víry a mravu vyhrazen církvi, jakožto samým Zakladatelem ustanovené učitelce národů. Tím zabezpečena jednota víry proti všeliké libovůli, neboť se vědělo ze staré zkušenosti, z každého století a zvláště z posledních třiceti let, že každý blud nějakým chybným výkladem mohl býti dokazován z Písma.

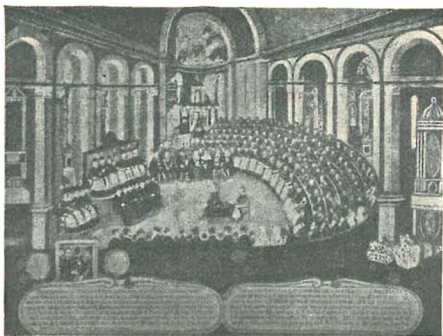
Hlavní učení církve sestaveno v přehlednou souvislost a jasně, každému srozumitelně vyjádřeno. Na potřebné rozlišování katolické víry od protestantismu sestaveno vyznání víry tak zvané tridentské. Učení církve o očištění vyloženo po jeho praktické stránce; odpustky přesně stanoveny, všeliká pověra v účtě svatých a ostatků zakázána; vysloven význam postu; studium Písma a církevních otců nařízeno; vydán index to jest seznam víře nebezpečných spisů, aby věřící věděli, čeho se varovati, duchovenstvo povzbuzeno ku příkladnému životu; důtklivě připomenuty povinnosti: kázati slovo boží v neděli a ve svátek, učití a cvičení mládež a na vzdělání kněžstva zříditi semináře v každém biskupství.

A tak, oč se marně pokoušeli všichni reformatoři, a co se nezdařilo na církevním sněmu v Kostnici a v Basileji, provedeno zde dokonale: zákonitá, opravdová oprava v církvi.

Protestanté, a sám Luther, dokud byli na kraji svahu, na počátku svých úchylek od církve,

mnohokráte se dovolávali církevního sněmu jako rozhodčího, jako by si tam troufali uhájiti své novoty. Později už nestáli o sněm, a když byl svolán, Luther, krátce než umřel, vášnivě naň útočil.

Na konci podepsalo 215 otců koncilová akta: 4 kardinalové legati, 2 kardinali, 3 patriarchové,

Koncil tridentský.

Dle malby v kostele Maria maggiore v Tridentě.

25 arcibiskupů, 167 biskupů, 7 opatův a 7 generalů řádu. Po tak hojně činnosti a dlouhé době, kdy mnoho těch, kteří otvírali koncil, nedočkali se jeho konce, možno si pomysleti, že se otcové koncilu rozcházeli se slzami v očích.

Blahé následky pravé reformace církve na sněmu tridentském záhy se jevily. Církev měla

svatého papeže, Pia V., který horlivě uváděl výnosy sněmu ve skutek. Po všech zemích starali se biskupové o zvelebení křesťanského života, zejména milanský arcibiskup a kardinal svatý Karel Boromejský, v Polsce věhlasný biskup varminský, papežský legat a jeden z presidentů sněmu tridentského Stanislav Hosius, který zdržoval rámě královo, kdykoli chtěl užítí přísnějších prostředků na jinověrce, v Ženevě sv. Františ Saleský, v Čechách učený a horlivý arcibiskup Antonín Brus z Mohelnice, v Uhřích o něco později arcibiskup Petr Pazman.

Opravený kalendář.

(15. 10. 1582.)

Od časů Julia Caesara přes půl druhá tisíce let počítal se každý čtvrtý rok za přestupný, neboť se mysliło, že rok má přesně 365 dní a 6 hodin.

Ale potom se poznávalo, že ten počet je chybný, neboť jarní rovnodennost připadala o 13 dní dříve než měla správně připadat, na 21. března. Dlouho se o tom mluvilo a jednalo, 3 dni byly všelijak nahrazeny, ale počet ještě se rozcházel o 10 dní. Luigi Giglio, lékař z města Verony, navrhoval nový kalendář.

Papež Řehoř XIII. (1572—1585), přítel věd a umění a štědrý příznivce četných ústavů vzdělávacích, ujal se té věci, jak už na to pomýšleli jeho předchůdci Sixt IV. a Lev X., aby stano-

vili martyrologium romanum, na který den připadají církevní slavnosti a dni svatých. Papež svolal komisi učenců, kteří vypočítali, že rok přesně má 365 dní 5 hodin 49 minut 12 sekund.

Podle toho každý čtvrtý rok má být přestupný, a za to, o č se zase předběhne počet, má být poslední rok v každém století obyčejný rok; ale že se tím za 400 let zase nahledá na den,

Řehoř XIII. přijímá opravený kalendář.

Dle Cagliardiovy omítkové malby v Římě.

má být poslední rok každého čtvrtého století přece přestupný. Rok 1600 měl být přestupný, roky 1700, 1800, 1900, že budou obyčejné, a rok 2000 zase přestupný. Poněvač se tím přebralý 2 hodiny 40 minut, které činí za 3600 let celý den, ustanoveno, že rok 5200, až toho bude za celý den, opět bude obyčejný. Tím rokem teprv ukončí se oprava kalendáře.

Když katoličtí mocnáři r. 1577 přijali návrh, stanovil papež Řehoř, aby r. 1582 vynechalo se těch 10 dní, o které se byl svět opozdil, a v říjnu měsíci aby se po 4. nepsalo 5. nýbrž hned 15. října.

Katolické státy německé jako Francie, Portugaly, Španěly, Itálie a jiné zavedly opravu hned toho roku; katolické Švýcarsy roku 1583 a a katolické státy německé r. 1584. Téhož roku přijata v Čechách, kde se místo 7. ledna psalo 17, za rok v Polsku, po něm za rok v Uhrách, a na Moravě až po roce 1600.

Protestanté neměli sice čeho namítati proti opravě, ale že pocházela od papeže, neuznali ji až roku 1700 pode jménem „opravený říšský kalendář“. Anglie přijala opravu r. 1752, Švédsko za rok po ní. Jen Rusové drží se posud starého počtu, a že k oněm deseti dnům přibylo r. 1700, 1800 a 1900 pokaždé zase den, jsou opět o 13 dní za ostatním světem.

Slovan papež Sixtus V.

(1585—1590.)

Papež slovan, jediný a hned tak vynikající genialní, na věky proslavený. Předchůdcové jeho, i jeden svatý a někteří rázní mezi nimi, jakoby až jeho železné vůli byli ponechali několik velikých činů. Jemu a jenom ještě císaři Karlovi V. dovolil jazyk francouzský výjimku v označení jejich řadového čísla: Charles-Quint, Sixte-Quint;

u všech jiných: cinq. Je to jasné svědectví, že obojí jméno žilo v ústech přemnoha lidí.

Felix Peretti, snad ze jména Perić (vysl. jako Perić) narodil se 13. prosince 1521. Předkové jeho, jako mnoho slovanských rodin, uchýlili se z Dalmacie před Turkem v polovici XV. století do Italie, do Montalta. Když tam otec jeho přišel

Pasáček papežem.

válečným drancem o majetek, odstěhoval se do Grottamare, živě se ze skrovného pozemku; a že v tom kraji hleděli si lidé chovu vepřového dobytka, pásával i malý Felice, jako jiní, domácí vepře; netřeba tudíž mysliti, že byl z pastuší rodiny. Když mu bylo devět let, vzal ho strýc,

minorita Fra Salvadore, bratr otcův do kláštera. Ve dvanácti letech přijat mezi novice; všecko se divilo jeho čilému duchu a bystrému schopu. Studoval v několika kláštorech. Ve 20. roce byl již slavným kazatelem; kdykoli uznal toho potřebu, nešetřil ani vysokých osobností. Roku 1552 kázal Felice v Římě ve chrámě sv. apoštolů. Jiskry svatého nadšení sršely z jeho slov i posuňků, a na dně proudu jeho řeči bylo viděti čistou víru, přesvědčení a bohaté vědomosti; na jeho kázání chodil i kardinal Carpi, jeho pozdější ochránce, kardinal Ghisleri, potomní papež Pius V., Ignát z Loyoly a Filip Neri.

Opaky jeho mladistvých ctností byly zároveň stinnými stránkami jeho povahy: Felice byl čilý, ale náhlý; poctivý, ale strohý; horlivý a ukvapený; přísný na sebe — i na druhé; byl pokorný, hledě na sebe, ale hrdý, přirovnáváje se k jiným. Liboval si v chudobě, dokud neměl majetku; miloval své příbuzné a rád se o ně staral, i když už v tom bylo viděti vědomé zvelebování svého rodu.

V náhlé, prudké a vznětlivé povaze podobal se Felice svému svatému krajanu Jarolimovi, jako by to bylo údělem toho kraje a rodu. Ten, když ho při veškeré krotivé askesi přemohla povaha, vzdychal pryč: „Odpusť, Pane, víš, jsem dalmata“.

Stav se představeným kláštera v Sieně, v Neapoli, potom v Benátkách, Felice pečoval všude důsledně a důrazně o přesnou observanci řehole. Pak byl konsultorem, professorem při Sapienze, generalním prokuratorem, posléze apoštolským vikarem svého řádu. Tehdy španělská

inkvisice odsoudila arcibiskupa toledského, a papež Pius IV. poslal tam kardinala Buoncampagniho, vyšetřit proces; za theologa mu přidán vikar Felice; oba se však nepohodli.

Za papeže Pia V. stal se Felice biskupem a za čtyry leta kardinalem, s přijímím Montalto; za důchod dostal tak zvanou „misku chudého kardinala“, měsíčně 100 scudů, ale papež sám ho štědře opatřil. Se svou sestrou Kamilou, vdovou po venkovanu, obýval kardinal skrovný domek na Via papale, v Papežské ulici. Později vzal čtyry syny své neteře Marie, dcery Kamiliny, vdané již za šlechtice, k sobě na vychovanou. Zálibou kardinalovou bylo stavěti. Domenico Fontana, tehdy ještě prostý zedník, stavěl mu, někdy i ze svého, letohrádek, podnes známou Villu Massimi.

Papež Sixtus V.

Když zatím kardinal Buoncampagni postoupil na papeže, — Řehoř XIII., — nastaly kardinalu Montaltovi trudné časy; po 13letý pontifikát Řehořův byl v úřadě ode všeho odstrčen, na důchodech odňata mu i „chudá miska“, že prý „chudí kardinali nestaví paláců“. V křesťanské odevzdanosti Montalto přečkal to vše v pevné víře, bystrém rozumu a nezdolně pružné mysli,

a když se pak tehdy třela dvojí mocná strana — Medici a Farnese — o stolec Petrův, stal se papežem někdo třetí, koho by se nikdo byl nenadál, kardinal Montalto, — Sixtus V. Že by po volbě najednou byl odhodil berly, jak se rádo píše o něm, jako by se byl přetvařoval: — tím jest jen hodně pochopitelně znázorněno, že přešel z bývalé sklíčenosti na vrchol moci.

Nový papež byl v 65. roce svého věku, ačkoli by mu nikdo byl nehádal těch let. Postavy byl prostřední, ku předu nachýlený; velká hlava byla posazena hluboko mezi široká ramena; na vysokém čele hluboké vrásky; tvář temné pleti, v lících zrumělá, lícní kosti hodně vyčnělé; vlasy a dlouhá františkánská brada tmavohnědé barvy, sem tam prošedivělé. Pod obloučitým hustým nadočím jiskří oči malé, hnědé. A ten výraz oka i tváře! Na kovově ztrnulých rysech přece pohrává pohyblivost; ještě nezmizela bodrá dobromyslnost, už ji stihá záblesk hněvu a neuprosné přísnosti, a hned zase rozhostuje se po tváři plný klid, jako když po slunečném jasu náhle bouře zaburácí a zase tak rychle tichne. Pohled na jeho obraz zároveň odpuzuje i vábí; člověk se lekne, ale při bližším zoru dochází klidu; nic při něm nebylo majestátního, a přece hned viděti v něm mistra a pána.

Sestra jeho Kamila, nápadně mu podobná, zcela lehko se vpravila do nových poměrů; všecko se divilo její vážné způsobnosti a jemnému taktu; ve svém dvořanstvu měla čestnou dámu, dva šlechtice, dvormistra, kaplana a tajemníka. Její

nejmladší vnuk, don Michele, stal se od krále španělského Filipa II. vojvodou; avšak rod Peretti brzo vymřel.

Papež Sixt V. byl muž úžasné činnosti. Byl sice jenom pět let papežem, ale v různých směrech papežské činnosti a moci položil přímo základy, které podnes trvají. Papežská konsistoř už dávno nestačila na všecku neustále rostoucí úřední agendu z celého křesťanského světa; počítávalo se to, než teprve Sixt zavedl neb aspoň zřídil patnáctero sekcí, t. zv. kongregací, které se po odborech podělily o práci. Počet kardinálů stanoven na 70; po roce, nejdéle po dvou letech měl každý kardinál přecházeti z kongregace do kongregace, aby všichni nabyli rozhledu po veškeré úřední práci. Panovníci vnucovali papeži nehodné kandidáty kardinalství; proto jedna kongregace měla dávatí zprávu o každém.

Na prospěch veřejného blaha v městě Římě a v papežském státě, ba po celé Itálii vyplel papež Sixtus s ocelovým úsilím tehdy velmi rozmohlé banditství. Za slabé vlády Řehoře XIII. bylo již na 25.000 banditů a brigantů v zemi; ani všeho vojska italských knížat nebylo tolik. Přepadali usedlé i pocestné, poutníky, vyslance a pošty. Šlechtici, aby měli s nimi dobrou vůli, nechávali jim své zámky a hrady za peľechy; jedni je najímali proti druhým na každý čin. A při tom nebylo hanba býti banditou; leckterý se vrátil do řádného života jakoby nic. Jen neochvějná přísnost mohla tu pomoci. Papež Sixt najal vojska, hlavy padaly, a za krátko se v zemi

dýchalo volně. I na minulé zločiny zavedeno soudní šetření a přísné tresty. Lid si to vtipně zobrazil touto příhodou: Sv. Pavel, vida sv. Petra s mečem na zádech, otázal se ho, kam že jde? Sv. Petr odpověděl: „Spěchám z Říma, než by mě Sixtus zažaloval, že jsem Malchovi utal ucho“.

U provinilce nedbalo se ani rodu, ani úřadu nebo stavu. Hrabě Pepoli, že přechovával bandity, byl přese všecku přímluvu vznešených osob uvězněn, odsouzen a oťpraven. Řeholník, že klamal lidi nepravými zázraky, hnán a mrskán po celém korsu; jiný kněz, že šířil nepravdivé zprávy, prodával néstoudné obrázky, dopisoval si s kacífi a rouhal se svatým, byl oběšen, když mu napřed jazyk vytržen a ruka utata. Jméno Sixtus vešlo v postrach; když se strhla bitka a někdo jen zpomněl Sixta, hned bylo ticho; matky tím jménem tišily děti.

Drakonická přísnost papežova nebyla však na úkor ani životní nebo vědecké volnosti, ani konečně pravého veselí; ba právě nebylo veselejšího masopustu jako r. 1588, když i do karnevalu zaveden pořádek, který platí podnes. Lid se bál papeže, ale ctil ho; všude si pochvaloval jistotu v zemi a pořádek. Blahobyť rostl, daně se hojně scházely; v andělském hradě v Římě chován bohatý státní poklad. Z velikých záměrů na ochranu křesťanstva papež Sixtus nejraději se obřlal dvojí myšlenkou: dobytí Alžiru od nevěrcův a vrátit Anglii do církve; na to věnoval i hojně peněžitých příspěvků.

Při své zálibě ve stavitelství papež i své město Řím značně ozdobil i prospěl mu. Na velechrám sv. Petra posadil báni podle plánu Michel Angelova jeho 70letý žák della Porta. V ostatním stavitel Fontana zvěčnil své jméno. Vodovodem Aqua Felice oživen pustý kraj, a Kvirinal podnes zásoben vodou. Na rozšířenou bibliotheku vatikanskou zbudována nádherná stavba. Vystavěn

Velechrám sv. Petra v Římě.

palác lateranský a pro nemocnou chudinu špitál, aby nepocházela po ulicích. Svého slovanského krajana, sv. Jarolima, poctil papež novým kostelem a slovanským hospicem v Římě, San Girolamo degli Schiavoni. Na náměstí před svatopetrským velechrámem postaven obelisk Neronův nebo jehla Kleopatřina, ohromné těrchy. Správce města Říma přísně poručil ticho při tom; diváků bylo

na tisíce; devět set tovaryšů a mnoho koní vydávalo sflu, zvedající jehlan; jeřáby vrzaly, lany hrály jako struny, praskaly; jen Fontanovy povely bylo slyšeti. V tom žena jedna, Bresca z Janova, zvolala: „Vodu na lany!“ Poslechlo se, a tím jehlan zachráněn; sice by se byl pádem rozbil. Ona byla pak za to vyznamenána samým papežem.

Tolik práce, starosti a vůbec duševního ruchu od mala posléze vyčerpalo životní síly papežovy. Dostal zimnici, která se mu pořád častěji vracela; podle své povahy nedbal rady lékařovy a neuzíval, až padl do těžké mdloby a v neděli 26. srpna 1590 skonal, právě když nad Římem rachotila prudká bouře.

Nepříznivý dějepis velmi ublížil papeži Sixtu V.: teprv novější doba dočerpává se o něm čistější pravdy. Zvláště slovanský dějezpyt, místo aby u nás roztrboval staré křivdy, měl by poznati svůj čestný úkol, zastati se jediného papeže-Slovana.

Ludvík, král český a uherský.

(1516—1526.)

Tři panovníci, císař Maximilian, český a uherský král Vladislav a polský Zikmund sjeli se ve Vídni, aby se sjednotili na Turka, který se dále tlačil do Uher. Na tom sjezdě také smluvena dvojitá svatba, totiž tak, aby syn Vladislavův Ludvík, až dospěje, vzal si Marii, vnučku císařovu, a Fer-

Ferdinand aby se oženil s Annou, dcerou krále Vladislava, sestrou Ludvíkovou. Mocnářové umluvili také, když by se stalo, že by král Ludvík neměl potomka, aby Anna, jeho sestra, dědila země české a uherské a přinesla je věnem svému choti Ferdinandovi („Středověk“ str. 570). Tím činem již již se k tomu schylovalo, aby uherská a česká říše dostala krále z rodu habsburského.

Druzi ať válčí, ty šťastné Rakousko žen se.

Dle obrazu Brožíkova.

Stavové čeští té smlouvy neuznávali a také vymohli, dokud král Ludvík sám se neujme vlády v Čechách, aby na ten čas vedli správu země posávací vrchní úředníci zemští a několik tak řečených regentů, které vyvolili ze svého prostředka. To však bylo české říši s nemalou zkázou. Majíc šlechta velikou moc v rukou, zmenšovala práva korunní, potlačovala města, a selskému lidu v porobě přituzovala, až se lid někde zbouřil.

Na korunních statech už vázlo dluhů na čtyry miliony kop grošů, které měli za korunou pohledávati ponejvíce vrchní úředníci, tudíž přední šlechticové zemští. Co se tedy sešlo na korunních důchodech a berních, to rozbírali tito věřitelé mezi sebe na uhražování úrokův a splátek. Kolem do kola všecko chudlo a padalo v poddanost a porobu, jen šlechta se zmáhala a bohatla.

Šlechta nevražila na města a města na ni, lid zatínal pěstě na pány, ba páni sami mezi sebou se hašteřili do krve. Někteří šlechtí mužové, po přednosti starý a moudrý pan Vilém z Pernšteina napomínali, aby vlasti ve svůj prospěch nehubili, sice jaká z toho vzejde hanba a škoda, až cizozemci přijdou jich porovnat. I smluvili se stavové s městy o vzájemná práva a smířili se, ale přece strana straně nedůvěřovala.

Tak se věci měly, když česká říše měla dítě králem. Na neštěstí se tenkrátě již loudilo do Čech nové učení luteránské, které se pánům velmi hodilo, protože nadržovalo pánovitosti na-proti lidu a mravní lehkosti a zhýralosti. Pánové se rádi chytali tohoto nového učení a páchali na katolickém lidu a duchovenstvu hrubé křivdy a násilné nepravosti.

Konečně r. 1522 přijel král Ludvík, již se-zdaný s Marií, do Prahy. Při Ludvíkovi všecko bylo skoré a předčasné. Skoro se narodil, skoro počal mluvit, skoro stal se králem, skoro vyrostl, skoro se ženil, před časem obradatel, skoro počal šedivěti a posléze i před časem, když mu

bylo 20 let, také zahynul. Ale přes to byl na těle i na duchu zdravý a otužilý.

V Praze všude po ulicích stáli oděnci dvěma řadami a všechna řemesla stála pod svými korouhvemi. Vesele se rozléhaly zvuky trubic, diváctva všude plno a paní měšťanky vítaly krále i královnu a klaněly se jim, začož královští manželé jim děkovali, podávajíce jim ruce. Zanedlouho potom přísahal král stavům, že bude zachovávatí práva zemská a dal svou královskou choť korunovati.

Pokud král byl v Praze, utichly domácí rozbroje, jmenovitě mezi šlechtou a městy, ale sotva odjel z Prahy, opět strana stranu kaceřovala, pronásledovala a vyháněla.

Za takových okolností v Čechách a ještě horších v Uhrách sebral turecký sultan Soliman velikou sílu vojska, oblehl Bělehrad, který se mu, když nedocházela pomoc, vzdal r. 1521. Bělehradem dostal sultan takofka klíč k zemi uherské do ruky. Král Ludvík nejednou vyzýval a prosil pánů českých, aby seberouce válečný lid přitáhli mu na pomoc, jak mu slíbili, pokud meškal u nich v Praze. Připomínal jim také, padne-li království uherské v moc Turků, že pak ani české říši nebude blaze. Ale stavové, majíce mezi sebou různice, odkládali a vymlouvali se sněmováním. Konečně se rozhodla jedna strana šlechtická táhnouti králi na pomoc; jiná též se chystala, ale úmyslně všechno tak protahovala, až bylo pozdě. Jenom několik pánů českých se svým lidem a některé kraje přitrhly ku králi včas.

Z Uher psáno r. 1522 i do Němec o pomoc. Císař Karel V. máje plno práce ve Španělsch, svěřil říšskou vládu německou několika knížatům. Ještě než došla uherská žádost, páni vladaři, vědouce o ní, usnesli se, že se má „z křesťanské lásky pomoci bratrovi“, a také proto, že jim samým hrozí nebezpečí, ale pak se píše:

„Jak dojde uherské poselstvo, mělo by se s nimi vážně a hlasitěji mluvit a jednati, a než by se přislíbila pomoc, mělo by se jim předestřít, za prvé:

jak sami mezi sebou namnoze jsou nesjednoceni, nedověrní a protivní; to že je hlavní příčinou vpádu Turkova;

za druhé, že Maďaři nesnášejí se s okolními národnostmi, že jsou jim ve mnohém nesnesitelní a obtížni;

a za třetí, i kdyby mezi nimi neb u nich byli spřáteleni, přece se opovažují jiné národnosti spíše obtěžovati a urážeti, nežli je spokojiti, chrániti nebo jim pomáhati.

Pročež, chtějí-li, aby se jim poskytlo pomoci, ať napřed sami se přičiní odstraniti své nejednoty, také jiným (národům) bratrsky, sousedsky a jak se sluší pomoc a radu prokazovati, aby se tím nabylo příčiny, jejich žádosti a potřebě vyhověti a přispěti“.

Dobré napomenutí, ale i vřtaná výmluva, německým pánům když se jim samým nechtělo, dokud nehořelo u souseda.

Král Ludvík vytáhl z Budína s hrstkou vojska; zkázal sibiňskému vojvodovi Janu hraběti

Zápolskému, aby pospíchal k němu, ale Zápolský neměl se k ničemu, a pak táhl, aby nedošel.

Vida král Ludvík na všech stranách takovou neochotu a malátnost, rozhorlil se a přede všemi zvolal: „Juž vidím, že každý chce se jen na mne vymlouvatí a mou hlavou se krýti. Já jsem dal svůj život v nebezpečí, abych zachránil toto království i vás. Nuže, odvážím se já hrdla svého a s Boží pomocí potáhnou zítřka tam, kam jiní beze mne jítí nechtějí!“

Král Ludvík neměl více vojska než 25 tisíc a 80 děl, kdežto Turků bylo na tři sta tisíc. Na způsob vojska druhdy tábořského přitáhlo vojsko Ludvíkovo ve vozové ohradě až k Mubáči. V radě vojenské se rokovalo, nemá-li se přece ještě vyčkáti pomoci z Charvat, ze Sedmibrad, z Čech a z Moravy. Ale páni uherští až v nesmyslné zpupnosti postavili se zuřivě proti každému odkladu. Ba hrozili, že sami se budou s těmi bítí, kdož by nechtěli jítí do bitvy. Dne 29. srpna 1526 po poledni strhla se bitva krátká, ale nad mřiu vražedná. Za půldruhé hodiny bylo křesťanské vojsko na hlavu poraženo. Kdo nepadl na místě, byl nazejtří štat. Jen málo komu se podařilo prchnouti. Král Ludvík, vida bitvu prohranu, dal se na útěk se dvěma komoňmi. Bylo jim přebrodití potok neširoký sice, ale bahnitý a vodou naběblý. Král byl unaven, brněným obtížen a kůň jeho zraněn. Když vjel do potoka, zastavil se kůň, aby se napojil. Král jej poháněl bičíkem, takže kůň se dobrodil břehu. Ale v tom, co chtěl vyskočiti na břeh, převrátil se s králem nazpět

do močálu. I utonul král i s koněm, a z průvodců jeden, chtěje mu pomoci, utonul také. Druhý obává se, aby ho nepřátelé nezajali, ujížděl s děsnou novinou dále. Uslyšev to pan Lev zvolal: „Toť máte, k čemu přicházíme s těmi sektami roz-

Král Ludvík u Muháče.

Dle originalu v Hlavinkově „Kronice“.

ličných bludů. Pán Bůh náš pro hříchy naše ráčí na nás zármutek a těžkostj dopouštěti, neb z viny se vymluviti nemůžeme!“ Královská mrtvola byla pak očištěna a ve hrobkách královských čestně pochována.

Sultan zpustošil kus Uher i hlavní město Pešt a Budín, a podržel dolní kraj uhersko-charvatský kolem měst Petrovaradína a Oseka.

Ferdinand I.

(králem českým 1526—1564; císařem římsko-něm.
1556—1564.)

Zajímavá a významná jest pozorovati, jak základní myšlenka říše rakouské, myšlenka totiž, aby různí národové v ústředí Evropy shlukli se v mocný stát, jenž by je spojoval v jeden bratrský celek, nabývala v dějinách těla a vystupovala na povrch. Poprvé se uskutečnila za časů Sámových. Jeho říše se rozprostírala od Šumavy až k Tatrám, a od Sudet až do štyrských Alp. Říše ta se brzo sice rozpadla, ale za časů krále Svatopluka vystoupila myšlenka státu rakouského zase v popředí, neboť Svatoplukova veleříše moravská obsahovala Moravu, Slovensko, Uhry až po řeku Sávu, celé Čechy, polabské Srby a polské i ruské krajiny až po řeku Buh a Stryj. I tato říše zanikla, ale s ní nezanikla myšlenka čili idea říše rakouské. Za časů slavného krále Přemysla II. Otakara znovu ožila. Pod jeho mocným žezlem byly v jeden celek spojeny země Čechy a Morava, Rakousy a Štyrsko, Korutany a Krajina. Od té doby již nikdy neustoupila docela v pozadí, vznášela se nad zemí českou a uherskou, až se schýlila a zvolila si rod habsburský za svého

trvalého zástupce. Tím také rozhodnuto, že Rakousko zůstane státem katolickým.

Po truchlé záhubě krále Ludvíka u Muháče 29. srpna 1526, hlásil se o českou korunu arcikníže Ferdinand, manžel Anny, sestry zahynulého krále Ludvíka, přes to, že Anna svým provdáním a vybytím pozbyla práva nápadu. Ferdinand počal hned vyjednávat s předními pány české říše, aby ho volili za krále, neboť mimo něj se ucházeli o trůn český také jiná knížata. Ferdinand nešetřil ani slibů ani darů, jelikož mnozí na to velmi hleděli a šli. Zemský sněm zvolil 24 důvěrníků, po osmi z každého stavu, kteří by se uradili a po svědomí rozhodli, kdo má býti české koruny králem a pánem. Dne 24. října 1526 sešli se důvěrníci a odebrali se na hrad pražský do kaple sv. Václava. U kostela stálo na tisíce lidu, v dychtivé nedočkavosti, kdo bude zvolen. Konečně se dvěře rozlétly, a vrchní purkrabí pan Lev z Rožmitálu ohlašoval lidu: „Ferdinand, arcikníže rakouský, jest králem českým“.

Hned po volbě vypravili stavové poselství do Vídně. Ferdinand potvrdil dávné svobody stavů, zřízení zemské i kompaktaty, vydal revers, že byl za krále zvolen od zemských stavů a slíbil, že stálým jeho sídlem a hlavním městem všech jeho zemí bude Praha. Již koncem ledna 1527 vydal se na cestu do Prahy a na hranicích českých na „královské louce“ u Jíblavy, složil předepsanou přísahu, že bude šetřiti všech práv, svobod a výsad. Dne 24. února pak byl na hradě pražském

po starém obyčeji slavně korunován. Tak dosedl rod habsburský na trůn český.

V Uhrách jen menší část volila Ferdinanda králem, většina povolala na trůn Jana Zápolského, hraběte spišského, vojvodu sibiňského.

V létě téhož roku sebral Ferdinand vojsko české i německé a táhl do Uher pokofit Zápolju,

Ferdinand I. přísahá na královské louce.

Dle originalu v „Kronice“ Hlavinkově.

jemuž francouzský král Františ I. poslal 30.000 tolarů měsíčně. Ještě než nadešla zima, vytlačil ho Ferdinand z celých Uher, až se uchýlil ke králi polskému. Zápolja se neostýchal žádati pomoci od sultana tureckého Solimana proti králi

Ferdinandovi. Sultan byl tomu rád, přitáhl roku 1529 do Uher s velikou silou vojska, dosadil Zápolského v panství, ale tak, aby byl sultanovi podřízen, a přilehl s vojskem k Vídni. Stavové české říše vypravili do Rakous veřejnou hotovost Ferdinandovi na pomoc. I z jiných zemí vstávala vojska k Vídni; Soliman odtáhl s nepořízenou. Hned potom přitáhl Ferdinand do Uher, válčil tam několik let a pojistil si vládu v severní a západní části Uher a ve království chorvatském. Ostatní Uhry zůstaly Zápolskému.

Když král Ferdinand dosedl na trůn český, bylo mu teprv 24 let, ale již se ukazoval panovníkem bystrého ducha a pevné vůle. Tělo byl sice útlého, ale tužil si zdraví těžkými pracemi, zdrželivostí a střídmostí. Spravedlnost mu bývala nade vše. Hned při jeho prvním pobytu v Praze podívovali se všichni jeho diplomatické obratnosti, klidné rozvaze a pevné vůli. Mluvil jen německy, ale uměl všeho dosáti, čeho chtěl.

Roku 1541 vypukl v Praze velký požár; vyhořel i chrám sv. Víta, a teprv za našich časů se dokonale opravuje; shořely také desky zemské, starodávný pramen a základ soukromého i veřejného práva v zemi; i vznesl král Ferdinand na zemské stavy žádost, aby místo starého reversu, daného jim před korunovací, že byl svobodnou volbou povolán na trůn český, zapsán byl do desek jiný revers, že manželka jeho Anna, „rozená královna česká“, je přirozenou dědičkou koruny české, že tedy Ferdinand nabyl trůnu českého dědičným právem. Stavové se neprotivili tomu důležitému

rozhodnutí, a tak jest uznáno dědičné právo rodu habsburského trvaleji a příznivěji.

Tu dobu měl starší bratr krále Ferdinanda, císař Karel V., těžké boje v Němcích se spolkem šmalkaldským. Král Ferdinand táhl bratrovi na pomoc. Zatím stavové podobojí a bratrští osnovali mu za zády nebezpečné pikle. Napřed měšťané

Ferdinand I. a jeho choť Anna v Praze.

Dle obrazu Brožíkova.

všech tří měst pražských učinili jednotu, hned potom sjížděli se do Prahy páni a rytíři nekato-ličtí a zapisovali se k jednotě. Sestavili artikule, aby král všecko zrušil, čím byl za dvacet let královskou moc upevnil. Odbojný kurfirst saský pobádal Čechy k odporu proti Ferdinandovi, a ti věřili více jemu nežli svému králi.

Ještě než se ta věc mohla rozhodnouti, zvítězilo v Němcích vojsko císařské, majíc posilu španělskou z Nizozemí, u Mühlberka r. 1547. Ferdinand potom přitáhl do Čech k Litoměřicům. Tam přitrhli k němu stavové z Lužice a ze Slezska, kteří se varovali odboje stavů českých proti králi. Ferdinand užil té příhodné chvíle k zesílení moci královské; osoby stavu panského a rytířského potrestal peněžitými pokutami a domácí vazbou, některým odňal něco statku, dva rytíři a dva měšťané pražští byli odsouzeni na smrt. Kdo se nedostavil, prohlášen za zbavena cti, statku a hrdla. Samospráva měst značně omezena a ztenčena, aby se zvýšily důchody zemské.

Velmi důležité události z časů krále Ferdinanda jsou ještě tyto: Když se roku 1548 konal v Němcích říšský sněm, odebral se tam také král Ferdinand. Tu žádala knížata německá, aby česká říše také jako jejich země odváděla berně do říše. Král Ferdinand rozhodně se tomu opřel a hájil svobody koruny české fka, že země česká je samostatná, od říše německé neodvislá. Nedlouho potom zřídil král na hradě pražském appelační soud, aby každý z Čech i z Moravy a ze všech zemí koruny české, kdyby se mu u městského soudu nestalo po právu, mohl se dovolávat vrchního soudu královského. Tím uvedena v právo městské větší jednota, neboť rozličná města po ten čas podle rozličného práva rozličně rozsuzovala.

Za nestranné, obezřelé, a kde bylo potřeba i různé vlády Ferdinandovy vracely se dobré časy

v zemích koruny české; všude konána spravedlnost, obchodu a majetku zjednána bezpečnost. Nebyti jediných různic náboženských, byl by se po říši české rozkládal nerušený mír.

Král Ferdinand poznával čím dále tím jasněji, že zrádné pikle v zemi osnuje hlavně strana podobojí, která se pořád více chytala protestantismu. Proto počal sesilovati stranu katolickou, aby snáze a jistěji odpírala novotám náboženským, kterých se pořád více loudilo z Němec do Čech. Napřed uvedl řeholi jesuitskou do Vídně a do Trnavy, do Prahy a do Olomouce. Tam oni si zařídili učení bohoslovné a filosofské a vychovávali mládež v duchu katolickém. Za pět let potom, roku 1561 provedl král Ferdinand, že na arcibiskupský stolec, jenž od bouří husitských, tudíž 130 let zůstával osiřelým, dosazen jest Antonín Brus, rodilý Moravan z Mohelnice. Statky arcibiskupské již dávno byly všechny rozchváceny, a proto vykázal mu král roční důchod z komory královské. Aby protestantům a podobojím postavil zlatý mostek do církve, vymohl od koncilu tridentského a od papeže r. 1564, že v Čechách a ještě v některých jiných zemích podávala se velebná svátost pod obojí způsobou. Domníval se Ferdinand, že tím protestanty získá, ale sklamal se trpce: kacíři nabyvše z této ústupnosti ještě větší smělosti, tropili si z církve posměchy a počali se dožadovati věcí, kterých nemohla povoliti. Proto papež Pius V. a zase Řehoř XIV. zrušili tu výsadu, aby přestalo veřejné pohoršení.

Král Ferdinand I. zemřel r. 1564 ve Vídni; tělo jeho převezeno do Prahy a uloženo ve hrobce chrámu sv. Víta vedle milované choti Anny, „rozené královny české“. — Z manželství krále Ferdinanda s Annou pošli tři synové. Nejstarší Maximilian byl hlavním dědicem; prostřední Ferdinand dostal Tyroly a venkovské země (kraje švýcarské a elsaské); nejmladší Karel byl pánem Štýrska, Korutan, Kraňska, Gorice a Istrie s Terstem. Habsburský rod se rozložil ve trojí větev: rakouskou, štýrskou, tyrolskou.

Čeští bratři.

Husitství něco načalo a nedokončilo; jsouc nejasné, nedůsledné, neucelené, ani neumělo, nemohlo. Odtrhlo velikou část národa českého od církve, ale nevědělo, čím nahraditi ztrátu.

Lidé, podle své slovanské povahy vznětliví, vybouřivše se z násilí, zatoužili po křesťanském způsobu života, po dokonalosti v něm. Nemajíce nikde pevné opory pravdy, sbírali se v kroužky, jednoty nebo bratrstva kolem kněží výmluvných, zbožných a někdy vrtácky přemrštěných. Z takových jednotek „vyrostla Jednota bratrská jako strom z kořenů, jako řeka z pramenů se sbírá“. Počítaly se povrchně ke straně podobojí, poněvadž jen tato a katolická byly státní správou uznány.

Nábožné smýšlení a zbožný život bylo jim na vše; pohrdali bohoslužbou a svátostmi; mohou

prý se obcházeti bez kněží. Zvláštního jména nabyt Petr, menší zeman v Chelčicích, kraje prachenského, světský člověk, který vydal hojně spisů náboženských. Rokycana, když ho jeho posluchači hleděli přiměti, by se zřekl světa a všecek jim se věnoval, odkázal je na bratři Chelčické.

Potom vynikl bratr Řehoř, ve vsi Kunvaldě na Žambersku, laik, bývalý frater kláštera na Slovanech. Přibral do své jednoty vypuzené

Křivoklát.

z Kroměříže posluchače kněze Štěpána, pak i valdenské a pikharty, kteří svým původem souviseli s hanebnou rotou adamitů. Bratr Řehoř je vlastním původcem Jednoty.

Když Jednota dále se utvářela v novotách, nemohlo to sektářství ostati králi Jiřímu lhostejno, zvláště když se v korunovační přísaze byl zavázal netrpěti sekt a kacířství ve svých zemích. Po roce 1465 odtrhli se Bratři docela od strany podobojí, že prý „nelze dověřiti spasení života

věčného spolu se sborem Římské říše, kteréžto hlava jest papež“. Roku 1468 zřekl se jich Rokycana veřejně ostrým listem, že „se odtrhli ode všeho kněžstva“, a že jako pikharti odpírají klanění se velebné Svátosti. Bratři byli zase pronásledováni až do smrti krále Jiřího.

Hlavní správa Jednoty bratrské připadala „užší radě“. Potom byl bratr Matěj „biskupem“, s mocí jen ordinovati na kněze; správu Jednoty převzal br. Prokop jakožto „sudí“. Od r. 1494 omezena právomoc sudího; měl býti pouze prvním ve 14členné úzké radě; této radě přiznána „prvotní po Kristu moc v církvi“, ačkoli zase uznáno, že ta moc vlastně náleží církvi, sněmům. Po smrti br. Matěje zvoleni čtyři biskupi; v úřadě nejstarší z nich měl býti sudím. Obyčejně se nazývají „staršími“. Nejvíce vynikal br. Lukáš ze Mladé Boleslavi. O Moravu se rozdělili dva, Tůma a Eliáš, se sídlem v Přerově a Prostějově. Kostely byly zároveň příbytkem kněží a jáhnů, někdy i starších; sluly domy nebo sbory; sbor byl středem všeho života v obci.

Za katolického krále Vladislava přišly bratřím pokojné časy. Když se však bratři rozmáhali a přistupovaly k nim šlechtické rody, vydal král r. 1508 mandát proti nim, ať se přidají ke katolíkům nebo kališníkům, jedině ve státě uznaným. Pošly z toho tu a tam bratřím „veliké těžkosti“, ale v celku „žádné škody neutrpendi“.

Král Ferdinand I. z rodu habsburského nikterak na bratři nenastupoval. V posledních

letech přistoupilo k Jednotě mnoho šlechty, i podali králi své vyznání víry, aby je potvrdil. Ferdinand přijal konfesi, ale vytykal žadatelům přísně, že „se míchají do věcí, kterým nerozumějí“. Jednota zůstala v nejistých; závisela na přízni pánův.

Tato panská přízeň, s několika čestnými výjimkami, vycházela po německém způsobu z odporu proti katolickému panovníkovi a také z mrzkého sobectví. „Páni obyvatelové“ království Českého v 15. století rozchvacovali statky duchovní, v 16. a 17. popásali se na tom, co ještě zbylo ze starobylých zbožných nadání: obírali kostely a pobírali prebendy duchovní na svých statecích; za duchovního pak ustanovovali, kdo to dělal laciněji. — Na to se dávali zvláště duchovníci bratrští; takový duchovník byl jen najatým sluhou, kterého pán dnes nebo zítra mohl vyhnati.

Bratři nesnesli se na jednotném, přesném vyznání víry, ba jevíli přímý odpor k čisté theologii; měli dosti prý na zákonu božím, takovém, jak si jej každý sám vykládal; tápali v nejasnosti, kolísali v základních otázkách, zabíhali do pietických výstředností, pak brali rozumy a rady z Němce, kloníce se zprvu k luteranství, z toho zase ke kalvinství. Mezi sebou byli samý spor a svár, jen společné zášti proti Římu a útisky od kališníků jak tak je držely pohromadě.

Ani v občanském životě neměla jejich nauka konstitutivné a organizační síly, aby na jejím základě mohl se trvale budovati život státní a

občanský. Ku chvále jim jest, že byli osobně pobožní, bratrsky sdílní, příčinní a pořádní ve všech povinnostech, pročež i katoličtí páni rádi je mívali svými poddanými, ale zase přílišnou pokorou a nedůstojnou poddaností dobýjeli kde který kus občanské svobody a kuli si řetězy těžké poroby.

Filipina Welserova navštívila Jana Augusta.

Po bitvě u Mühlberka ani Jednota českých bratří neprošla bez pokuty. Před bitvou vydali protestanté mnoho pobuřlivých spisů proti straně císařově a mnoho hanlivých listů na papeže i na církev. Bratři to pilně překládali a ze svých tiskáren horlivě rozšiřovali v zemi, ba konali posty a modlitby, aby strana protestantská zvlí-

těžila. Když bylo toto veliké účastenství bratrské Jednoty ve zpouře vyšetřeno, bratrský pán Vilém Kfinecký z Ronova, přední agitator, tehda utekl jistě smrti. Jiní potrestáni konfiskací statků a jinak, i vyhnanstvím. Odešli hlavně do Prus, kde se však musili přizpůsobiti luteránské církvi pruské. — Starosta bratrský Jan Augusta uvězněn na hradě Křivoklátě, jiní jinde. Schůzky bratrské byly zakázány, a kdo by se nechtěl podrobiti, měl se vystěhovati.

Potom, že král Ferdinand I. byl jinde zaměstnán, vedl správu země české druhorozený syn jeho Ferdinand; za manželku měl spanilou Filipinu Welserovu, z občanského rodu; princ Ferdinand byl její krásou a vzdělaností tak dojat, že se tajně s ní dal sezdati; proto císař velmi naň zanevřel, ale když Filipina s dětmi padla před ním na kolena, odpustil. Filipina navštívila Jana Augustu v žaláři.

Ještě dokud byl Jan Augusta na Křivoklátě, učinila Jednota některé změny bez jeho vůle. Dověděv se toho, napsal jim, že všechno to zavrhuje a za neplatné prohlašuje; zlořečí vůdcům a doufá, že mu neodeprou povinné poslušnosti. Proti starodávné instituci primatu jizlivě brojil a sám v „bratrské“ Jednotě chtěl býti více než papežem.

V té době vynikali v Jednotě Jan Cerný a Jan Blahoslav. Z pozdějších sluší jmenovati Turnovského, a nade všechny Jana Amosa Komenského, posledního bratra v české vlasti, jenž „zavřel za sebou bránu“ Jednoty.

Marianská družina.

(1552.)

Od bouří husitských nepožila země česká ani náboženského ani občanského pokoje a míru. Než ještě dobouřily nepokoje husitské, vznikly v Němcích nové sekty náboženské, které se donášely do Čech a znovu tam trhaly národ ve svárlivé strany. Kališníci se zvrhli v luterány a čeští bratři v kalvince. Svářili se sami mezi sebou, ale obě strany, a ještě více kalvinci, zuřivým záštítem nevražili na katolíky.

Katolíci dlouho ustupovali a mnoho farních osad a škol již pozbyli. Konečně se rozlehlo mezi nimi heslo: „Katolíci, braňme se!“, počali se scházeti hovoříce mezi sebou: Nebudeme pořád jen čekati a povolovati; ode dneška začneme rázně a neustupně. Což pak naše svatováclavská víra má býti za nic? Nemáme ani jediného biskupa. Nikdo nám kněží nesvěť; universita pražská po katolicku zřízená, od katolické víry odpadla, žádného katolického profesora nepřipouští, žádnému katolíku doktorátu neuděluje a za učitele rozesílá samé husity. Půjďme přímo ke králi. Již dávno byl by nám žádosti splnil, ale několik rádců je proti tomu, ti všecko zmařili.

I vypravilo se poselstvo napřed duchovní. Za ním přišla deputace šlechtická. Král Ferdinand I. slíbil jim svou ochranu i pomoc. Ještě toho roku 1552 vypravilo se 12 pilných a schopných jinochů českých na studie do Říma. Za čtyry roky vrátili se již vysvěcení na kněze řádu jesuit-

ského. 7. července 1556 otevřeli u sv. Klimenta v Praze zase první vyšší školy bohoslovné, filosofské a gymnasium. Roku 1561 zase dosedl na oziřelý arcibiskupský stolec Antonín Brus z Mohelnice, bývalý biskup vídeňský, a církevní kázeň tak zařídil, jak na sněmě tridentském bylo přikázáno. Podle gymnasia pražského založili někteří páni gymnasium v Krumlově, v Chomutově a Jindřichově Hradci.

Když Edmund Kampian, rodilý angličan, jenžto se připravoval vstoupiti do řádu jesuitského, přišel jako profesor do Prahy, prohodil kdysi jako mimochodem, jak mezi žáky gymnasia v Římě vznikla marianská družina a jak blaze tam působí. Žák jeden zvolal: „To bychom také měli mít, vždyť my také Pannu Marii ctíme!“ I sřekli se a Kampian napsal stanovy první „Marianské družiny“, aby všichni údové čili soldálové pěstovali nadšenost u víře, úctu k Panně Marii a lásku k církvi katolické. Potom přistoupili také dospělí, urození i neurození, až bylo těch družin šedesát sedm, a počítali se k nim uvědomělí katolíci ze všech vrstev i stavů.

Tak se dostala mezi katolíky, čeho posud neměli: rázná a jednotná organisace. Poznali svou důležitost a sílu a nabyli důvěry, že pravda přece zvítězí.

Když byl z Němec do Čech dán povel: „Žádejte za svobodu náboženství, chopte se zbraně“, nasbírali protestanté zástupy žoldnéřů a rozložili je nejhorlivějším katolíkům na panství. Taková soldateska nejen hrozbami, ale i láním a bitím

ubohý poddaný lid trápila, všelijaké nešlechtnosti tropila a víru katolickou zlehčovala. Protestanté smýšleli takto: buďto nám císař dá svobodu náboženskou, nebo nám jí nedá. Dá-li nám ji, odpudí od sebe katolíky, a budeme ho mít v moci; nedá-li, budeme mít veřejnou příčinu proti němu: ať učiní tak či onak, vždy bude příčina ke sporům buďto s císařem nebo se stranou katolickou. Katolíci věděli, jak rozumějí protestanté náboženské rovnosti, aby jim katolíci úplně byli vydáni na milost a nemilost.

Katolíci věděli také, že protestantům ani tak nejde o rovnost náboženskou, jako spíše o rebelii. Když tedy protestanté ztucha na ně doléhali, zvolal Zdeněk kníže Lobkovic: „Stůjme, ať si nás rozkolníci mečem posekají: nepoddáme se!“ Tento mužný výrok neoblomného katolíka bleskem se rozletl po Praze a odtud i dále a dodával ustrašeným statečnosti. I ze vzácných rodů české šlechty vraceli se někteří do církve, šlechtičny vyšívaly mešní roucha, opatřovaly kostely prádlem, pořádaly se poutě, a lid radostně následoval.

Obrana proti Turkům.

Turci v divoké výbojnosti tlačili se pořád dále na sever a západ. Voje uherské, polské a české marně nastavovaly chrabrou hrud', aby zastavily sveřepého výbojce; nejeden král a kníže krvácel a padl v tom boji.

Turek byl nejen porobeným zlý pán, ale i sousedům zlým sousedem. Roku 1493 pohubili

Turci kraj mezi řekami Unou a Kupou v lidu prázdnou poušť (desertum primum). Co neuteklo, bylo zbito nebo zjímáno v otroctví. Zejména po nešťastné bitvě krále českého a uherského u Mohače prchali křesťané, tak zvaní Uskoci, že se jim podařilo uskočiti tureckému panství a násilí, a usazováni jsou v nynějším Chorvatsku, kde se zřizovali v obranná družstva, by bránili hranic proti Turkům. Arcikníže rakouský Ferdinand I., potomní král český, aby chránil svých zemí Štýrska, Korutan a Kraňska, poslal na posilu domácí obrany do některých měst německé posádky.

Také když kraj kolem Varaždína, Koprivnice a Križevce obrácen v pustatinu (desertum secundum), dán potom v držení křesťanským vystěhovalcům z Turecka, s podmínkou, by hájili půdy, která je živila, proti vpádům tureckým.

Hajduci byli taková branná družstva v Uhrách. Dávali se k nim i počestní lidé a šlechtici; čím ukrutněji si kdy počínali Turci, tím více bývalo čet hajduckých, aby se mstili za sužovaný lid. Víry křesťanské se hajduk nezřekl, ani kdyby tím život mohl zachrániti; mívali svůj řád, své posty a modlitby. Později se zvrhali ve sprosté lupiče.

I dále na západě, u samého moře jaderského, ve Furlansku a Istrii, kde se stýkalo území turecké, benátské a habsburské, nasbíhalo se lidu slovanského, Uskoků ze Srbska a z Bosny. Zřídili se v podnikavý státek a znepokojovali Turka.

Arcikníže Karel ze Štyrska, otec krále a císaře Ferdinanda II., vzal je v ochranu, aby měl v nich pohraniční stráž od jihozápadu, v okolí Senje.

Ale Uskoci pustili se i do Benátčanů, když tito z hamižné politiky tajně i zřejmě nadržovali Turkům. Nejvíce kolem ostrovů Kerku, Rabu, Pagu a v okolí zaderském prováděli Uskoci své námořní rejdy.

Turci a Benátčané stěžovali si u Ferdinanda II.; i válka z toho vzešla. Nejkrvavější boj Uskoků s Benátčany byl od r. 1615—1617; Ferdinand udržel sice rakouskou část Furlanska a v Istrii zatlačeni jsou Benátčané na západní pruh země, ale v míru r. 1617 slíbil Ferdinand II., tísněn jsa právě z Čech, že Uskoky přestěhuje dále do své země. Usazení jsou kolem Karlovce nad Kupou.

Tenkrátě měl král savojský spor o dědictví mantovské a přidal se válečně k Benátčanům; odtud rozuměti, že v Čechách pak vydržoval vůdce Mansfelda, kterého již před tím měl do té války najatého z Němce.

Lodě Uskoků spáleny a do Senje vložena německá posádka. Od té doby zůstali Benátčané pány jaderského moře, když habsburský rod opomněl nebo nemohl zříditi si námořní moc již tak slibně založenou. Junácké čtyři charvatské stály pod císařským praporem i v Němcích a v Uhrách.

Sultan Soliman II.

(1520—1566.)

Již před králem Ferdinandem I. a povšecku dobu jeho vlády žil nejvýbojnější sultan turecký Soliman II. (1520—1566), přímým „nádherný“. Válčil ve třech dílech světa, v Evropě, Asii a v Africe, než úmyslu svého, položití jáhmo na celý západ, přece neprovedl. Posledním sídlem křesťanů v Asii byl ostrov Rhodos, kde se pevně usadili rytíři johanité („Středověk“ str. 380). Pokud ti tam byli, měli křesťané volný pohyb po středomořském moři, cesta do Palestiny, Syrie a do Egypta byla jim otevřena a Turek neměl z Cařihradu přímého spojení s Káhirou.

Soliman II. vyhlédl si chvíli velmi příznivou, zbýti se toho prý „raka v srdci jeho říše“. Na západě byly prudké rozbroje reformační, Karel V. a František I. měli kruté války, že nebylo pomýšlení, aby kdo přispěl johanitům, a oni sami nestačili proti tak obromné přesile.

V červenci r. 1522 přistál sultan Soliman u ostrova Rhodu, a hned město prudce obléháno. Z největších děl házeny kamenné koule v objemu dvanácti stop. Rytíři půl roku odráželi útoky, ačkoli jejich branná moc byla poměrně skrovná; obyvatelé ostrova, i starci a ženy, statečně jim pomáhali. Turků již padlo na tisíce, a sultan nabídl rytířům kapitulaci. Velmistř Filip Villiers de l' Isle-Adam a všickni byli odhodláni vytrvati do posledního dechu, ale ku prosbám obyvatelstva, které by s nimi bylo pohubeno, svolil

Rytířům dán volný odchod ve zbrani a na tureckých korábech zavezeni jsou do Italie. Papež jim vykázal za sídlo napřed Civitu Vecchiu, potom

Na křesťanské stráži.

Dle obrazu Herterichova.

Viterbo, a když jim pak císař Karel V. postoupil ostrov Maltu, stáli rytíři zase tam na stráži proti Turkovi. Od té doby se nazývají maltezané. Ztrátou ostrova Rhodu turecké nebezpečí opět

se připošínulo. Papež psal králi Františovi francouzskému: „Nemysli, že sultan teď ustane; naopak, Uhry, Sicilie, ba všechna Itálie jsou mu otevřeny, a až ty bude mít, čeho si ostatní křesťanstvo má čekat?“ — Ale král Františ I. dále mařil čas a sílu v Itálii a počítval sultana Solimana k boji v Uhrách. Tak došlo k nešťastné bitvě u Muhače, po které za dvanácte dní sultan slavil beiram, turecké velkonoce v Budíně. Když se vracel, na stotísíc křesťanů zavlčeno a prodáno do Asie v otroctví. Holá poušť ostávala všude po něm.

Vojvoda sibinský Jan Zapolja usiloval pod ochranou sultanovou státí se pánem Uher proti Ferdinandovi I. Když ho Ferdinand vytlačil z Uher, přitáhl Soliman II. koncem září 1529 až k Vídni a po velkých ztrátách po suchu i na moři se vrátil.

Roku 1532 Sultan Soliman II. zase přitáhl do Uher, a Vídeň se chystala na nové obležení. Turecké vojsko zarazilo se o pevnost Kysek, kde byl velitelem Mikuláš Jurišić. Po delším těžkém odporu, raněn jsa těžce a nemaje už ani vojska ani střeliva, přijal pozvání do tureckého tábora, kdež políbiv ruku sultanovi vyhověl jeho svéhlavosti, dal a dostal dary, jak bývalo zvykem, a tak se cť ušel záhubě. Jurišić vlastně zachránil i země rakouské a město Vídeň, neboť tam zatím mohli nasbíratí potřebných sil na obranu.

Po smrti Zápolského r. 1540 učinil sultan z Uher svou provincii, jejímž hlavním sídlem byl Budín. Z toho zase dlouhá válka s králem Ferdinandem a mír r. 1562.

V pozdějším věku dopustil se sultan Soliman, popouzený ženami, mnohonásobné vraždy na svém rodě a ve svém dvorním okolí. Výčitky svědomí tišil různými pověrami.

Poslední dobu života umínil si sultan Soliman proslaviti válečnými činy: r. 1565 chtěl dobyti ostrova Malty a zahubiti řád johanitův. Vyslané vojsko turecké skoro denně útočilo, ale hrdinský a obezřetný velmistr Jean Panisot de la Valette pořád tu stál vítězně, až Turci, nemocemi zřídli a na mysli klesli, uslyševše, že se blíží loďstvo španělské, ujeli. Soliman zuřil, a loďstvo nesmělo ve dne do přístavu cařihradského.

Maximilian II.

(1564—1576.)

Když po smrti císaře a krále Ferdinanda I. dosedl na český trůn král Maximilian, byl již od r. 1549 přijat za krále českého, od r. 1562 za krále římského a za rok potom korunován i v Uhrách. Z alpských zemí měl obojí Rakousy, horní i dolní. Bylo mu tehda na 37. rok. Sotva že nastoupil panství, nastala mu hned zase válka v Uhrách s nepokojným sousedem Janem Zikmundem Zápolským, vojvodou sibinským, a když ten v tísní zavolal Turky na pomoc, i válka se sultánem Solimanem II., jak níže povíme.

Maximilian za mlada horlivě se klonil k učení luteránskému, a protestanté již na jisto se domnívali, že po smrti otcově přestoupí na jejich

víru. Ale Maximilian poznáv, jak mělké jsou základy protestantismu, odvrátil se od nového učení a přidržel se staré víry. Přece však se choval k církvi dosti chladně, nepodporoval strany katolické, aby stará víra zase v zemi okřála a se rozšířila, a promíjel křivdy, které se činily katolíkům. Stavové čeští, kteří se druhdy hlásili a znali ke kalichu, již tak se zase uchýlili od kališnictví ku protestantství, že doléhali na krále, aby kompaktaty zrušil. Král jim učinil po vůli roku 1567. Stavové evanděličtí na tom nepřestávali. Smluvili se jak tak s pány z jednoty bratrské o nové učení, sestavili z učení luteránského 25 článků, změnili je trochu českým bratřím po vůli, a žádali po králi, aby jim toto „vyznání české“ potvrdil. Maximilian schválil ústně tuto konfesi a slíbil, že jich pro víru nebude znepokojovati. Stavové chtěli také po něm, aby jim dovolil osazovati kališnickou konsistoř duchovníky svého vyznání. Ze však staří kališníci, ačkoli ze stavu panského a rytířského již jen málokdo se k nim hlásil, nechťeli toho dopustiti, král Maximilian nemohl té žádosti vyhověti. A tak si zvolili evandělci defensory, jakožto dozorce a ochrance evandělického učení a duchovenstva. Každý kraj měl jednoho superintendenta; podřízen byl defensorům.

Tak bylo protestantské učení v české říši ještě sice jen ústně, ale přece již veřejně uznáno.

Po české konfesi.

(1575.)

Záhy se z toho ukazovaly následky. Evanděličtí pánové, jakožto kollatorové čili patronové, zadržovali katolickému faráři desátek i všecek jiný důchod a tak dlouho jej týrali, až si neviděl jiné rady než vystěhovati se. Na jeho místo povolávali luteránského kazatele čili predikanta, který pak tupil církev, zlehčoval katolické služby boží a štvál proti katolíkům. Nezřídka se pánové řídili zásadou v Němcích již ode dávna krutě prováděnou, které víry jest pán, že k té víře má i právo nutiti svůj poddaný lid. Odpadl-li pán od církve katolické a stal-li se luteránem, i všecek jeho lid byl nucen přijati víru luteránskou; zalíbila-li se pánovi zase kalvinská víra, mohl svůj lid zase tak dlouho týrati a trápiti, až se po něm dal na víru kalvinskou.

Nezřídka se katolický lid bránil a nechtěl přijati predikanta místo svého katolického duchovního. Tu pánové trestali poddaný lid žalářem a všelikým násilím jej donucovali, aby nové duchovníky přijal a uznal. Někdy pánové dokonce udělali z kostela stodolu a z fary stáj, chlév neb ovčírnu. Hejtmanové císařští a místodržitelé nadržovali protestantům a nebránili křivdám. Zajiště spoléhali na to, že sám císař nečinil jinak. Někdy si pánové pomáhali šizbou: usadili na katolickou faru evandělického kazatele, ale osadníkům ani slovem se nezmnili. Lid z počátku

myslí, že má faráře katolického, a to tím spíše, jelikož mnohý predikant z počátku konal obřady církevní po katolicku a také v kázání byl opatrný, aby se neprofekl. Teprv když si osadníky již obešel a připravil, vystupoval rázněji, odstraňoval obřad za obřadem, až celou osadu přavedl ku protestantismu. A co nešlo tak, to dotlačil evandělický pán po zlém. Jinde zase byly osady, které měly opravdu katolického kněze duchovním správcem. Ale ten poznenáhla si obliboval nové učení, až zapomněv své přísahy a povinnosti hlásal s kazatelnou bludné učení a zaváděl obřady luteranské. Mnoho katolíků nechtivě stalo se protestanty, někdy ani sami nevěděli jak. Veliká část katolického lidu byla o svou stárou víru násilně připravena neb ošizena.

Císař Maximilian měl šest synů: Rudolfa, Arnošta, Matyáše, Maximiliana, Albrechta a Václava. Rudolf, až byl dospělý, a císař požádal na sněmě pánů českých, aby ho přijali za budoucího krále. Pánové té žádosti hned vyhověli, a dne 21. září roku 1574 byl Rudolf na české království korunován. Také v Němcích byl zvolen za budoucího krále.

Ten čas zemřel poslední král polský z rodu Jagjelova. Maximilian byl by rád býval, kdyby šlechta polská byla zvolila na polský trůn druhorozeného jeho syna, arciknížete Arnošta. Ale někteří pánové polští zvolili Štěpána Bátora, knížete sibinského, a jiní hlasovali pro samého císaře Maximiliana. Štěpán Bátor, nepřítel rodu habsbur-

ského, hned si pospíšil do Polska, postoupiv Sibinsko bratru svému Křištofovi.

Maximilian se chystal k válce s Bátorem, ale zemřel 12. října 1576, maje teprv na 49. rok.

Mikuláš Zrinský.

(† 7. září 1566.)

Roku 1566, 1. května, ubíral se sultan Soliman II. s početným vojskem z Cařihradu, ne však už jako jindy na zlatoskvoucím oři válečném, nýbrž na otevřených nosítkách, poněvadž maje věku sedmdesát dvě léta, byl sklíčen pakostnicí. Chtěje obnoviti slávu válečnou, vypravil se do Uher proti císaři Maximilianovi II., že prý nedával poplatku z časů otce jeho Ferdinanda I, a že válkou znepokojoval jeho chráněnce, mladého Zikmunda Zapolju.

Pochodem na západ stanul sultan Soliman u pevnosti Sigeta. Je to městečko na ostrově řeky Almaše. Pevnými hrázi mohla se voda zarazit, že se rozlila kolkolem v jezero. Severně od města byl zámek, obehnaný paterou baštou; v zámku byla zděná prachárna. Mezi městem a zámkem byl dlouhý most.

Tehdy byl velitelem pevnosti hrabě Mikuláš Zrinský. Pocházel ze slavného chorvatského rodu Šubićů, který, když nabyl hradu Zrinje, přijal od něho i svůj přídomek. Již od mlada se Zriňa tak vyznamenával v tureckých vojnách, že byl i vůdcem císařského vojska proti loupežným

tlupám tureckým, a císař Karel V. mu daroval rytířský meč.

Za císaře Ferdinanda I. a Maximiliana II. byl Zriňa bánem charvatským, dalmatským a slavonským, potom se vzdal té hodnosti, zůstav dále náčelníkem vojska; r. 1561 jmenován velitelem pevnosti Sigeta.

Když tedy sultan Soliman II. přivedl k Sigetu 90 000 vojska a 300 děl, bylo v pevnosti veškeré posádky na půl třetího tisíce branného lidu.

Obležení počalo 6. srpna. Turci zprvu pokusili se spáliti palisady, a byli krvavě odraženi. Potom střelbou z velkých děl pro-

Sv. Karel Boromejský.

(Ke str. 58.)

lomili náspy Nového města a Zriňa spáliv ostatek ustoupil do Starého města.

Dne 10. srpna Turci zaujali spáleniště a propokali blavní hráz; voda odběhla a Turci uho-divše 19. srpna na Staré město zmocnili se ho přes všecek hrdinský odpor obležených.

Zriňa ustoupil na zámek jen už asi s 800 bojovníky. Turci ho vyzývali vzdáti se, hrozili, že mu zabijí syna Jiřího, z toho zase slibovali

vysoké hodnosti a bohaté odměny, ale junák Zriňa ani slyšet o čem takovém.

Bez ustání házeli Turci z kusů na zámek, 26. a 29. srpna hnali útokem, a když marně, počali se do něho podkopávat. V noci na 5. září zemřel v táboře sultan Soliman, a k ránu Turci vyhodili první baštu do povětří. Hned potom útokem zabrali všechny zevnější budovy, že Zriňovi zbýval už jen vnitřní hrad. Vojínů měl ještě 600 a 18 děl; z nich jen čtyry hrubšího náboje; potravy nebylo již žádné, ta shořela v zevní ohradě.

Dne 7. září vzňal se vnitřní hrad od ohnivých šípů, a Turci útočili se všech stran. Zriňa poručiv otevřít bránu vypadl na ně a po hrdinském boji padl dostav dvě koule do prsou a do hlavy šíp. Jen 200 mužů zatlačeno do hradu a bránili se do posledního, leda že asi 5 jich přišlo v zajetí. Po nějaké době, když se prohořelo do prachárny, vyletěl hrad do vzduchu a na 3000 Turků, právě loupežících, zabito. Hrdinská obrana živě vylištěna v opeře „Mikuláš Zrinský“ od Zajce.

Hlavu Zriňovu donesli si Turci do tábora; potom poslána císařským, až pak zavezena do rodinné hrobky zrinské v Čakovci. Tělo jeho pohřbil Turek jeden, který byl v zajetí a Zriňa vlídně s ním zacházel.

Vnuk jeho Jiří honil Turky a porážel v menších pútkách, že jméno jeho znělo široko daleko, až i závist to způsobilo ve družině císařově. Když to zvěděl Jiří, složil hodnost bánskou, a jakkoli ho císař chtěl podržeti, stál na svém a odešel, jak mu bylo označeno, na sever k Vald-

šteinovi. Tam prý se s ním nepohodl a byl otráven. Cítě jed, kázal se zavézt do Prešpurka a zemřel maje na 29. rok.

Petr Zriňa, jeho syn a pravnuke junáka sigetského, už za mlada byl generálem „přímofské pokrájiny“. Dobyl slavných vítězství nad Turkem a pomáhal i bratrovi svému proti nim. O to měl spory s německými generály ve Vojenské hranici, kteří ho ze závidosti osočili u císaře a vždy provedli ve Vídni svou vůli. Zriňa vida práva své vlasti šlapána a podněcován jsa maďarskými a charvatskými přátely nezávislosti, zvláště od doby, co vdal svou sličnou dcerku za Rakcčího, přestoupil s Frankopanem a jinými ve zjevný odpor. Oba zajati, německým soudem z velezrady odsouzeni a odpraveni v Novém Městě za Vídní. Petr byl i charvatským spisovatelem a z jeho uměleckých sbírek něco skofistováno do Vídně.

Bratr jeho Mikuláš, vítězný strážce Štyrska proti Turkům, jmenován i grandem španělským a páirem francouzským, byl přítelem věd a umění a počítá se do dneška mezi největší epické básníky maďarské.

Synem Petrovým Baltazarem, prý slabým na duchu, vymřel rod Zrinských.

Rudolf II.

(1576—1612.)

Rudolfovi bylo 24 let, když jakožto nejstarší syn Maximiliana II. nastoupil roku 1576 po svém

otci v panství. Byl císařem německým, králem českým a uherským a arcivojvodou obojích Rakous. Postava jeho byla neveliká a lahodná, obličej bledý, čelo vysoké, vlasy a vousy jemné a kadeřavé. Z velikých očí zářila mírnost, tak že kdo se naň podíval, pojímal k němu důvěru, to tím spíše, že v obcování byl uhlazený a přívětivý, při audienci trpělivý.

Za mlada mu byly hony a lovy tak milou zábavou, že starosti o věci politické ponechával svým radům. Jindy se bavil a tužil hrou v míč neb jízdou na koni. Nebyl však milovníkem ani veselých žertů, ani hlučných společností. Byl od mladosti vážavý, zasmušilý, málomluvný a jen málokdy se z lehká usmál. Byl také prost a dalek všelike pánovitosti, ba vždy se při něm jevila jakási plachost a úzkostlivost, která v dalším věku se zmítala v šílenost, někdy úzkostlivou, jindy zuřivou.

Císař Rudolf měl nevšední dary ducha. Uměl španělsky, francouzsky, latinsky a německy; česky jenom nedokonale. Uměl také dosti pěkně malovati a vyřezávati. Založil v Praze veliké sbírky obrazů a jiných vzácností a různých památností. Na takové libůstky měl vždycky dosti peněz pohotově a skupoval je i v trudné časy za drahé peníze.

Císař Rudolf byl pamětliv starého zápisu z časů Ferdinanda I., že Praha má býti jeho sídlem. Vida nad to nádherný a velkolepý královský hrad pražský a uznávaje, že vídeňský hrad ani z daleka se mu nemůže rovnati, zvolil si jej

za své sídlo a tak si jej oblíbil, že ho již nikdy neopustil. Tam již ode dávna, zejména od časů Karla IV., bylo mnoho vzácností a památek uměleckých, které on ještě rozmnožoval.

Císař Rudolf byl také velikým přítelem alchemie i astrologie. Kolem roku 1600 zařídil v Praze celý sbor čili akademii alchemistů. Byli to lidé, kteří hledali „kámen mudrců“. Co se tím mělo

Královský hrad pražský za Rudolfa II.

rozuměti, jaké to jest, kterak a z čeho se dělá, nikdo posud z jejich spisů nemohl vyrozuměti. Zabývali se též tajemným uměním, jak prý se může ze sprostých a laciných kovů vyráběti drahý kov, zlato, stříbro a j. Hledali také léku, kterýž by prý pomáhal nejen od každé nemoci, nýbrž hned také ode smrti. Tloukli ve hmoždířích, strouhali, míchali, sušili, močili, vařili, pražili, škvařili všelijaké látky a mšchaniny, ale

všecko na zmar i na klam. Pánové je živili, platili jim a dodávali jim, čeho se jim jen zachtělo, a ne jeden kníže tím promarnil důchody zemské.

Ten čas bylo také ještě v módě pozorovati hvězdy, čísti v nich budoucnost, tak řečená astrologie. Znamení hvězdář císaře Rudolfa, Tycho Brahe, zprvu také čítával ve hvězdách, později to zamítl. Jeho nástupcem byl slavný Kepler, jemuž císař byl rovně blahosklonným dobrodincem.

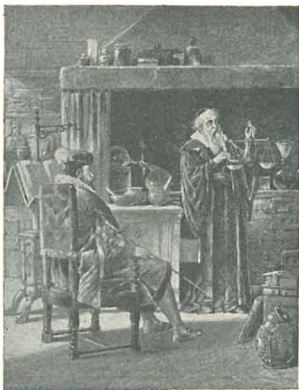
V náboženských věcech dařilo se za Rudolfovy doby v různých zemích různě. Dolní Rakousy, hlavně přičiněním vídeňského probošta Khlesela, vrátily se skoro celé do církve katolické; v Horních Rakousích potlačeno povstání selské a katolicismus také se zmáhal; ve Štyrsku měli stavové a města značnou svobodu náboženskou, ale za Ferdinanda přivedeni kolem roku 1600 na katolickou víru.

V Čechách ostávala dále v tiché platnosti česká konfesse; císař trval na zásadě, že jen dvojí vyznání je v zemi dovoleno, a že mimo svatou víru křesťanskou pod jednou a pod obojí způsobou nemají se žádné bludné sekty uváděti do země. Po smrti arcibiskupa Brusa roku 1581 postoupil na jeho místo velmistr řádu křižovníckého, Martin Medek z Mohelnice, konal úřad velmi horlivě a přijal nový kalendář. Morava, Slezsko a Lužice měly téměř úplnou volnost náboženskou. Rekatolisace, se zdarem provedená v alpských zemích, přenesena do českých: r. 1602

obnoven mandát krále Vladislava. Po roce žáda' Rudolf II. na sněmu povolení berně proti Turkům, bratrský pan Václav Budovec z Budova opřel se tomu neobbroženou řečí. Od té doby byl Budovec vůdcem stavů v dalších neblaze památných událostech, zejména v té, že vlivem českobratrským povolán falcký kurfirst na český trůn.

Ani válečně nebyla doba

Rudolfova klidna. Bosenský baša Hasan zmocnil se r. 1592 Bihače, a když pak oblehl Sisek, byl poražen a padl. Potom se několik let točila turecká vojna kolem Rábu města, v západních Uhrách.

Císař Rudolf II. u alchymisty.

V Sibinsku tehdy vojvoda Zikmund Bátor, syn a nástupce Krištofův, odpadl od Turkův a přidal se k císaři. Zanedlouho se vzdal panství docela, a císařský vůdce Basta hned tu zemi zabral.

Svobodu náboženskou měli v Uhřích neobmezenou; když r. 1604 žádali si toho stavové

písemně, a v odpověď připomenuty jim mandáty proti kacířům z doby Ludvíka II. jagjelovce, povstal Štěpán Bočkaj v čele kalvinských hajduků jako ochránce náboženské svobody. Zmocnil se severních a západních Uher a r. 1605 krutě vydrancoval dolní část Moravy. V míru vídeňském urovnal věc arcikníže Matiaš z rozkazu císařova; prohlášena rovnost víry katolické, luteranské a kalvinské; Uher patřilo něco císaři, něco Turkům něco Bočkajovi.

*

Nyní vizme, co se jinde ve světě dalo za těch dob.

Filip II. španělský.

(1556—1598.)

Filip II., syn císaře Karla V. nebyl vysoký, ale zdravě rostlý. Byl všecek španěl: měl se v moci, byl vážný, zasmál prý se za svůj život jen jednou; při tom byl sice až marnotratně štědrý, jako by si u něho dobrota srdce tím směrem hledala cestu, ale nebylo mu to platno; každý se ho přece jenom bál.

Král Filip pěstoval přísnou spravedlnost, ale při tom chtěl, aby jeho vůle byla vrchním zákonem. Měl bystrý pohled na vše přítomné po celé velerozsáhlé říši; do budoucna však neprozíral, a odtud mnohá jeho chyba. Panoval 42 let a za všecek čas ani jednou neprojel svou říši.

Válek král Filip nemiloval; nejvíce je ponechával svým vojvodům. Svě místo viděl jen

v kabinetě, v kanceláři. Když jednou pracoval se svým písařem celou noc, aby co nejspíše odeslal rychlá poselství, a písař poslední, nejdůležitější arch, místo aby pískem posypal, polil inkoustem, král Filip, drže v jedné ruce posýpátko, v druhé kalamáš, řekl prý pouze: „Toto je posýpátko a toto kalamáš“.

Filip přejal po otci válku francouzskou. U Saint Quentinu r. 1557 došlo k rozhodné bitvě, právě v den sv. Vavřince. Filip se modlil a slíbil, vyhraje-li, že svatému Vavřinci vystaví krásný klášter. Vyhrál, ale poražené Francouze velmi lacino vypustil z nehody. Klášter vystavěl, proslulý pode jménem

Eskorial.

(1563—1584.)

Karel V. v závěti uložil synu a nástupci Filipovi II., aby svým rodičům vystavěl náhrobek. Ještě za živobytí otcova zvítězil král Filip II. nad Francouzem r. 1557 u St. Quentina. Ze zvláštní úcty ke sv. Vavřinci, a že to vítězství připadlo právě na 10. srpna, v jeho den, umínil si král Filip v tom smyslu splniti vůli otcovu, jak se dí v základní listině („por la particular devocin que tenemos a este glorioso Santo, y en memoria de la merced y victorias, que en et dia de su festividad de Dios comenzamos a recibir.“)

Severozápadně od Madridu, nyní po železnici půl hodiny, na jižním svahu pohoří Guadaramy, v provincii Segovii, položen 23. dubna

1563 základní kámen k veleslavné budově: měl to býti klášter sv. Vavřince, k němu chrám a pod ním královská hrobka, a za třetí část té ústavy vystavěn nádherný palác na podzimní pobyt královské rodiny.

Vše pospolu se jmenuje San Lorenzo nebo podle blízké osady Eskorial. Půdorys má podobu obdélníka, jehož prostor zastavěn na způsob

sv. Vavřinec.

roštu, mučnického nástroje svatého Vavřince. Osm věží s báními, souměrně kolem deváté hlavní kopule, dávají stavbě velikolepého vzezření. Za stavivo brán kamen z nedalekého lomu, hlazený na mramor.

Nejslavnější stavitelé provedli to dílo za 21 let a stálo šest milionů dukátů, ačkoli pantheon nebo hrobka teprv za králů Filipa III. a IV. přivedeny v nynější podobu.

Španělé počítají Eskorial za osmý, popisovatel jeho Santos za jediný div světa. Ohromná ústava s těmi věžmi, báními a kostely, s těmi kláštery, knihovnami a kolejemi, s těmi nesčetnými uměleckými a vědeckými sbírkami, s ve-

škerým příslušenstvím, zahradami, oborami, lukami, polem a lesem přemáhá člověka.

Kostel je trojlodní na pozdél i na příč; obě prostřední lodě protínají se v řeckém kříži, nad nímž se klene mohutná bání. Na kůře jsou dvojce varhany; po ostatním kostele ještě šestery, jedny stříbrné. Do presbyteria se z lodě vstupuje po dvanácti schodech z mramoru jako krev. Svato-stánek, mistrovské dílo nesmírné ceny, zhotoven za sedm roků.

Klášter sestává ze hlavní budovy a čtyř menších. Filip král povolal tam 200 jarolimitů, jimž on i otec jeho nad jiné byl nakloněn. Mezi kolejí a klášterem od západu je dvojí knihovna, horní a dolní; má na 30000 převzácných děl a 4500 rukopisů, z toho 567 řeckých, 67 hebrejských, 1805 arabských, ostatní jsou latinské, kastilské a jinaké; i codex aureus je tam, obsahující 4 evangelia zlatem psaná. Laborde myslí, že jen ta knihovna je drahocennější než všecek ostatní Eskorial, přese všechna jeho nespočetná a převzácná díla umělecká ve stavbě, malbě, sochařství, řezbářství a ze všech oborů.

Don Karlos.

Král Filip II. měl z prvního manželství s Marií portugalskou syna, jemuž po dědovi, císaři Karlovi, dáno Karlos. Matka jeho záhy zemřela, a korunní princ Karlos, slabého jsa těla, nechán do sedmi let pod ženskou rukou. Právě proto se mu všelico promítelo, až se v něm za-

kořenila nekázeň a tvrdošijnost. Již jako jinošek chtěl sluhu oknem vyhoditi, že mu cosi neudělal po vůli.

Otec král Filip nemohl mu popustit žádných vládních záležitostí, a proto ho syn Karlos nenáviděl. Když se Nizozemsko zbouřilo, a bylo tam potřebí pevnější ruky, byl by tam rád šel za místodržitele. Ale poslán tam vojvoda Alba, a když přišel se poklonit princovi na rozloučenou, byl by ho Karlos, nebýti Albovy obratnosti, dýkou probodl.

Později se dozvěděl král Filip, v jaké nenávisti ho má syn; tři neděle rozmýšlel, co tu počísti, až ho v lednu 1568 dal v noci ve spánku zajati. Karlos se necítil rozčilením; chtěl skočiti do ohně, potom se chtěl zamořiti hladem, z toho zase chtěl se ujísti a upít. V nejhorším vedru lil do sebe ledovou vodu, až si tím a vším ostatním podryl zdraví docela.

Cítě, že se mu blíží konec, zmírnil se; mluvil rozumně, žádal si zpovědníka, jevil lítost a prosil otce za milost a požehnání. Otec přišel, požehnal ho ve spaní a se slzami odcházel. Ke 4. hodině ranní zesnul nešťastný princ u věku teprve 23ti let.

Tak zní novější pravda o donu Karlosovi; vše ostatní jsou zlomyslné výmysly nebo mírně řečeno básnické ozdoby.

Lepanto. — Armada.

(1571.) (1588)

Za dob krále Filipa II. záplava turecká novým návaem ohrožovala křesťanský západ. Král Filip vypravil statné loďstvo, v jehož čele stál polobratr králův, don Juan d' Austria.

Papež a Benátčané pomohli, a s pomocí Boží potřebo 7. října 1571 ohromné a pyšné loďstvo turecké s 350ti děly v krvavé námořní bitvě u Lepanta, v zálivu korintském; na 30 000 Turků zbynulo, tři a půl tisíce zajato a 15 000 křesťanských otrokův osvobozeno.

Papež Pius V. ještě toho dne z nadpřirozeného vidění zvěstoval kardinalům to vítězství. Na poděkovanou Panně Marii za přimluvu vložena do loretanské litanie prosba: „Pomocnice křesťanů“. — Po dvou letech přeložil papež Řehoř XIII. slavnost sv. Růžence nebo Panny Marie vítězné na první neděli v říjnu měsíci.

Král Filip II. umínil si postaviti ohromné loďstvo, jakého svět neviděl, tak nazvanou nepřemožitelnou armadu, aby dobyl Anglie a učinil si ji neškodnou. Než nezdařilo se. Armada takofka zničena r. 1588, ba Angličané odňali Španělům leckterou osadu za mořem a nad to se usadili v samých Španělsch v Kadizu.

V poslední dobu života trpěl král Filip dnou a vodnatelností, ale v kabinetě pracoval dále. Když ho bolesti soužily, dával si čísti z Písma sv. o umučení Páně. Umíraje napomínal děti,

Filipa a Isabelu, by pevně setrvali ve víře katolické. Umřel r. 1598 a pohřben v Eskoriale.

Syn jeho Filip III. vládl do roku 1621, ale tak, že si poddaní přáli, aby se vrátily časy za jeho otce. Moriskové, křesťanští potomci Maurů, kteří byli nějak v podezření, že nejsou opravdoví křesťané, vyháněni ze země, a že jich bylo mnoho, ubylo Španělsku ještě více obyvatelstva.

Portugaly připadají Španělsku.

(1580 - 1640.)

Na přechodě středního věku do nového, za krále Emanuele velkého (viz ve „Středověku“ str. 636) rozprostranila se portugalské moc po moři až do Východní Indie.

Jeho syn Jan III. (1521—1557) dále dobýval krajů zámořských, jen že přísnou jeho vládou a přílišným stěhováním do nových osad, mateřská země jakožto osiřela a zchudla, když nikoho nebylo, kdo by dovážené zboží doma zpracovával a dále rozvážel; zrovna jako ve Španělsku.

Vnuk jeho, Šebastian měl teprve čtyry léta, když se stal králem. Byl pečlivě vychováván, než jakási náklonnost ke blouznivosti zůstala mu. Sotva že dospěl nějakých let, umínil si, nedbaje výstrah, válečnou výpravu do Marokka, by tamní Maury obrátil na víru.

V čele vojska 14 000 vydal se do Afriky. Sultán marocký Mulej Moloch měl asi šestkrát tolik

U Alkassaru r. 1578 rozsekáno vojsko portugalské, král Šebastian se poděl, neví se kam.

Jím vymřel panující rod burbonský v Portugalech. Byl tu ještě starší bratr krále Jana III., kardinal Jindřich, který pak dosedl na trůn, ale záhy zemřel.

Sestra krále Jana III., vdaná za císaře Karla V., byla matkou Filipa II., krále španělského, a tak Portugaly na 60 let spojeny se Španělskem pod jedním žezlem rodu habsburského.

Portugalcům se ta poddanost nelíbila. Z touhy po samostatnosti vznikla pověst, že král Šebastian nezabít u Alkassaru; že je živ a vrátí se. Opravdu se vyskytlo několik, kdož se vydávali zaň, byli však všichni zlapáni a z rozkazu španělské vlády odpraveni pro zločin uraženého majestátu.

Ještě dvacet let po bitvě alkassarské vydával se v Benátkách muž za krále Šebastiana a měl prý tolik jeho známek, že si ho vláda benátská netroufala jako šejdíře podržeti ve vazbě. Když se pak odebral do Florencie, přilákali ho španělští zvědi do Neapole; odtud z rozkazu krále Filipa II. po lodi dopraven do Španěl a usazen na pevném zámku San Lukaru, kdež i brzy umřel.

Odpad Nizozemí.

(1656—1579.)

V Nizozemích král Filip nebyl oblíben; zdál se jim škrobeným, pyšným, přísným, zvláště když tamní šlechta byla veselá do boje.

Novoty Lutherovy již dávno se tam ujímaly, ale také jen ze světských příčin: aby rozebrali církevní majetek a možná-li, pod rouškou náboženství, aby se zbavili španělské nadvlády. Hlavním činitelem všeho byl Vilem oranžský.

Král Filip odcházeje r. 1559 ze země ustanovil tam svou sestru Marketu vladařkou. Když ta něco dost málo zařídila na ochranu katolické víry, nekatolíci hned to rozkřikovali za potlačování svobod lidu; kalvinští a angličtí poštívači podněcovali; lid chodil se zbraní na kázání, loupil a páčil kláštery.

Z jara 1566 přišel zástup nižší šlechty, většinou zadlužený, do zámku, žádat u vladařky svobodu vyznání a zrušení trestních zákonů. Marketa jako by trochu zbledla, a dvorní rada jí pošeptal, by se nebála, že to jsou gueux, žebráci. Marketa odvětila jim, že oznámí jejich žádost králi, a soudům poručila mírnost.

Večer na své hostině připíjeli prosebníci, neboť zaslechli poznámku dvorního rady, ze dřevěných pohárů na zdraví všem geusům a zavěsili si na ramena žebrácké mošny. Od té doby nazývali se všichni nekatolíci nizozemští geusové.

Záhry se zhoršily nepokoje; katolíkům kostely znesvěcovány, sochy rozbíjeny, obrazy kaženy. Potom zjednán sice klid, ale hlavy povstání vystěhovaly se; s nimi odešlo několik set tisíc stoupenců a přinesli umění vlnu tkáti do Anglie a do Němec.

Roku 1567 poslal král Filip svého hlavního vůdce, vojvodu Albu do Nizozemska, by tam vykořenil náboženské novoty a s nimi politické nepokoje. Napřed ustanoven vyšetřovací soud, jemuž lid záhy přezdíval „krvavá ruka“. Hrabata Egmont a Horn, příznivci a pomocníci geusův, veřejně státi, a za šest let kruté správy Albovy mnoho jiných hlav padlo pod sekerou.

Vida král Filip tu neuprosnou přísnost Albovu, svěřil nizozemskou vládu mírnějším mužům. Alespoň v sedmi jižních provinciích katolických, jež odtud nazvány španělským Nizozemím, zjednan klid.

Sedm horních, severních provincií spojilo se v unii utrechtskou, bránili se Španělům ponejvíce po moři, odtud „mořští geusové“, a r. 1581 vyhlásili svou neodvislost. Každá z provincií byla republikou o sobě. Nazvaly se „spojené Nizozemí“, obyčejně však se jim říkalo Holland podle největší provincie. Společné záležitosti vyřizovalo spolkové shromáždění v Haagu pode jménem „generální státy“. Místodržitelem Nizozemí byl Vilem oranžský.

Mladý stát měl se čile k světu; založena universita v Leydenu, námořnictví nemělo brzy sobě rovného, odnímány daleké země španělské a portugalské, zámořní obchod převedli do svých rukou, peníze z celého světa sbíhaly se do Holandska. Anglie a Francie s tichou radostí pozíraly, jak hyne velmoc španělská.

Ale proto doma nebylo klidu, a nejhorší domácí rozbroje bývají právě v republice. Po

zavraždění Viléma oranského byl místodržitelem jeho syn Moric. Ten s pomocí anglickou tak šťastně válčil se Španělskem, že po dvanáctiletém příměří uznalo r. 1609 neodvislost Nizozemska.

Již r. 1581 zapovězeno v Holandsku náboženství katolické; reformované uznáno za státní. V politice byly strany republikánská a princova, v náboženství se potírali přísní kalvinci čili gomaristé a arminci.

Hugenotské války.

(1562—1598.)

Hugenoti nazývali se stoupenci reformované víry ve Francii. Neznámo, odkud to jméno, a značí asi spřisahance.

Již za krále Františe I. ozývali se v zemi. On jim sice nepřál, protože znal jejich náchyllost k republikánskému smýšlení a že nechtěl mít ve vlastní zemi náboženských roztržek, ale v Němcích je podporoval, vlastizrádné styky udržoval s nimi, aby množil nesnáze svému soku, císaři Karlu V.

Syn jeho a nástupce Jindřich II. měl manželku Kateřinu ze slavného rodu mediceův. Za něho se hugenoti dále zmáhali a hlásily se k nim i šlechtické rody, po přednosti burbonský. Král Jindřich záhy zemřel od rány v turnaji, zanechav tři syny: Františe, Karla, Jindřicha, kteří všichni po sobě přišli ku vládě. Za nich odehrály se strašné války hugenotské.

Františ II. měl sotva 16 let, když se stal králem. Vládla zaň matka Kateřina, již k ruce byli zejména oba vojvodi Guisové. Té přednosti však jim záviděli burboni, neb oni byli prvním rodem po královském, Anton, král novarský, a Ludvík, princ Kondé; jim po boku byl admirál Koligny a jeho bratři. Tito všickni byli hugenoti.

Směle se smluvili, zajati královský dvůr a přiměti krále, by prince Kondé jmenoval vrchním správcem říše; oba Guise čekala smrt. — Záměr byl vyzrazen a zmařen, vinníci na hrdle ztrestáni. Brzy potom král Františ II. zemřel, povládnuv sotva rok.

Karel IX. (1560 až 1572) měl teprv deset let; i za něho vládla matka Kateřina. Lednovým ediktem r. 1562 dána hu-

Jindřich Guise.

Dle tehdejší rytiny.

genotům svoboda náboženská po venkově, za branami měst. Hugenoti, osměleni, páchali proti katolíkům, na jejich náboženství a majetku, kde co mohli nejhoršího, až z toho vzešla hotová vojna; Guise zavražděn, Kondé padl v bitvě.

Ačkoli hugenoti téměř napořád poráženi, rozšířena jim v míru Saint Germain en Laye (1570) svoboda náboženství také na města, pouze

vyjma Paříž a kdy se kde zdržoval dvůr; dále směli nabývati všech státních úřadův a nad to jim dány v záruku čtyry pevnosti.

U dvora zavál vítr hugenotům příznivý; měli ve všem přednost, Koligny zahrnut počtami, ba králova sestra Marketa měla si vzít mladého reformovaného krále Jindřicha navarského.

Bartolomějská noc — »krvavá svatba«.

(24 srpna 1572.)

Před mřím saintgermainským se myslilo, že princezna Marketka vezme si mladšího Guise, k němuž pojala náklonnost. Teď měla býti dána Jindřichovi.

Z Říma nebylo možná dosíci dispensí k tomu sňatku; papež Pius V. a po něm i Řehoř XIII. zdráhali se. Král Karel zkázal do Říma, nedá-li se dispense, že se bez ní svatba vykoná. Šest neděl už čekal ženich v Paříži. Tu zhotovena nepravá listina papežská, a kardinal burbonský, ženichův strýc, poslechl domluv a sezdal je 18. září 1572 večer o 5. hodině v Paříži ve chrámě notredamském. Když se kardinal tázal nevěsty, bere-li si ženicha dobrovolně, mlčela; král Karel ji přinutil, že alespoň hlavou kývla, že svoluje.

Na svatbu byli pozváni všichni čelnější hugenoté; přišlo jich do Paříže na sta; na svatební radovánky jen se dívali; účastníci se jich, jsouce reformovaní, nesměli, aby se neprohřešili.

Za těch slavností radili se hugenoti, jak začítí válku se Španělskem, aby oslabili moc královskou,

že by pak měli v zemi pojištěnu vládu hugenotskou. Proti tomu královna-matka, vidouc, že Koligny chce ji u krále zbaviti vlivu, přemýšlela se svými, jak to předejti.

Hned 22. srpna postřelen Koligny těžce rukou najatou. Král zuřil zlostí a s matkou, bratrem a mnohými velmoži navštívil raněného; ten krále ujišťoval věrností, ale ho varoval před matkou a bratrem.

Královna Kateřina v tom nebezpečí poradila se 23. srpna svých věrných a hned odpoledne přemluvila krále, že nejlépe bude hugenoty pobiti.

O půl noci na 24. srpna, v neděli na svátek apoštola Bartoloměje padlo smluvené znamení. Plameny ozářily Paříž se všech konců. Mezi prvními zabit Koligny a vyhozen oknem na ulici. Všude vražděno, i po střechách byli stříleni, a mnoho, co se chtěli zachrániti, utopilo se v Seině řece. Novomanželu Jindřichovi darován život na slib, že stane se katolíkem; družina jeho porubána.

Na úsvitě nastal klid, ale jen jako hrobový; k osmé hodině ranní pokračovalo se v krvavém díle, a trvalo ještě dva dni a dvě noci; to však již také vraždil dlužník věřitele, sluha pána, učenec protivníka a vůbec, kdo měl koho nepřitelem. I po venkově pobito něco hugenotů, ale celkem padlo ve válkách hugenotských více katolíků než hugenotů.

Král sváděl ten ohavný čin na guise, a když se ohradili, vzal jej na sebe s výmluvou, že admirál byl spiklý proti němu a všemu dvoru. V Římě, kdež dosud se držel dojem, jež tam

způsobily hugenotská zpoura a porubání katolíků, když došla zpráva o potlačené vzpouře, konána slavnost a papež zapěl Tedeum, ale nikoli za potlačení politické vzpoury, nýbrž v domněnce, že potlačeno kacířství a revoluce. Nápis y a pamětní penízky nepřipouštějí žádné pochybnosti v té věci. Ba právě, papež velmi želel prolité krve a litoval, že nemohlo se to vyřídit i jen soudně.

Dále vojny.

Král Karel IX. vyhlásil, že krveprolití neplatilo všem hugenotům, nýbrž jen některým zrádcům. Nicméně mnoho se jich vystěhovalo, jiní se zřekli nové víry, jako Jindřich navarský a princ Kondé; ostatní semknuli se těsně a chopili zbraně; králův bratr Jindřich anžujský oblehl je v městě Rochelle.

Právě tehdy však tento princ Jindřich zvolen za krále polského.

Za krátko, r. 1574 zemřel král Karel IX.; matka Kateřina povolala Jindřicha z Polska a posadila na trůn francouzský. Byl posledním králem z rodu Valois.

Jindřich III. (1574—1589) nebyl vzorným panovníkem. Hugenoti se ocitovali. Proto se utvořila Liga, spolek na obranu katolického náboženství a státu; vůdcem byl mladý vojvoda Guise, syn zavražděného. Potom válčeno a smířováno se nějaký čas.

Posléze způsobila Kateřina smlouvu s guisy, že král vyplní všeliké kacířství, postaví guise

v čelo armady, na sněmu odstraní všechny zlořády v říši a všechny Francouze zapřísáhne, kdyby vymřel královský rod, že hugenot nesmí na trůn. To mřilo na nejbližšího nápadníka trůnu, Jindřicha navarského, jenž opět odpadl k hugenotům.

Říšský sněm konán, a král Jindřich III. dal vojvodu Guise probodnouti u sebe v předsíni, kardinal Guise zatknut a zardousen, a třetí Guise, vojvoda mayenský, prchnul.

Za několik dní zemřela královna-vdova Kateřina. Strana guisův nechťela Jindřicha III. dále uznávati králem, ježto prý katolictví hyne za něho. Vojvoda mayenský se vrátil do Paříže, král Jindřich utekl se ke svaku Jindřichovi navarskému do tábora hugenotského.

Kateřina z Medici.

Dle rytiny Tom. de Leu.

Hugenoté válečně táhli na Paříž. Šílenec jeden, Jakub Klement probodl krále Jindřicha III. Ten skonávaje bezdětek, jmenoval Jindřicha navarského svým nástupcem.

Jindřich navarský, králem toho jména IV., měl si teprv dobyti Paříže. Oblehl město, a když tam už tisíce lidu pohynulo hladem, dohodil jim vojvoda mayenský tolik zásob, že se dále drželi.

Posléze, r. 1593 přijal Jindřich víru katolickou, dal se korunovati, a z jara 1594 otevřely se mu brány pařížské. Jindřich jel přímo do chrámu notredamského, kdež zapěno *Te Deum laudamus* na poděkování za vrácený mír.

Jindřich IV.

(1594—1610.)

Jindřich IV. navarský neboli burbonský vládl lidumile; nemstil se bývalým odpurcům, ba více se jim vděčil než svým přátelům. Chudým odpouštěl daně, a přes to jeho moudrý finanční ministr Sully měl státní pokladny plny. Od Jindřicha IV. pochází slovo, dá-li mu Pán Bůh života, že se postará, by každý sedlák v jeho království aspoň v neděli měl slepici v hrnci.

Král Jindřich IV. zdědil staré nepřátelství francouzské k rodu habsburskému. Že tehdy moc habsburská, v Němcích a ve Španělech, byla v Evropě největší ze všech, zamýšlel ji tím oslabiti, že by zavedl nový řád evropský: Evropa měla býti rozdělena asi patnácti vladařům, kteří by se drželi v rovnováze, ale Francie aby byla nad ně. To pak ostalo povždy vodítkem politiky francouzské.

V tom úmyslu posílal Jindřich IV. peníze do Němec a roku 1610 hodlal tam sám přijeti.

V Němcích zvláště Kristian kníže anhaltský pracoval o rozbití neb aspoň pokošení moci papežské a císařské, ve spojení s jinými knížaty,

zejména s kurfirstvem falckým, pak i se stavy českými, moravskými, rakouskými a uherskými, jak jinde často ještě naskytnou se zmínky.

Ale v soukromém, zvláště rodinném životě nebyl Jindřich IV. ctihodným. Se druhou chotí. Marií medicejskou, sestrou vládnoucího knížete toskanského, měl syny Ludvíka, potomního krále toho jména XIII. a Gastona, vojvodu z Anjou, ale přes to byl života dosti nevázaného.

Královna Marie žádala si také býti korunována; král Jindřich nemoha jí toho odepřít, řekl prý, že to bude jeho smrt. Když potom jeda se podívat na přípravy ke korunovaci vjel do uličky a nemohl hned dále, přiskočil třeštivec Františ Ravailiac a bodl krále dvakráte smrtelně do prsou. — Ve výslechu se přiznal, že to udělal z vlastního úminku a že je rád, že zabil kacíře. Byl po tehdejším zvyku po celém těle svírán žhavými kleštěmi, pak rozpuštěným olovem a sírou polit, a na konec čtyřmi malátnými koňmi roztržen.

Jindřich VIII. anglický.

(1509—1547.)

Za Lutherových časů panoval v Anglii Jindřich VIII., druhý král z rodu tudorského (viz ve „Středověku“ strana 618). Jakož tehda u světských bylo zvykem, byl i v bohosloví dosti znalý, že když Luther popíral sedmero svátostí, sám král vydal proti němu spis, a papež ho za to vyznamenal čestným přívlastkem „defensor fidei“, obhájece víry.

Král Jindřich VIII. měl za manželku Kateřinu, dceru Ferdinanda a Isabely španělské. Z pěti dětí jejich byla jen Marie naživě.

Po sedmnáctiletém manželství namítal král, že sňatek jejich není platný, poněvadž Kateřina před tím byla vdána za jeho staršího bratra. Bylo tomu sice tak, ale po smrti manželově byla dispensa od překážky švakovství žádána a od sv. stolce řádně udělena. Pravá příčina, proč král chtěl zavrhnouti věrnou manželku, byla, že si chtěl vzít dvorní dámu, 20letou Annu Boleynovu, jež v nijaký leč manželský svazek s ním nechtěla vstoupiti.

Jindřich žádal, aby manželství jeho církevně bylo zrušeno, čemuž ovšem papež nemohl vyhověti. Než ještě došla odpověď z Říma, dal se král tajně seždati s Annou; sezdal je arcibiskup Kranmer, tajný lutheran, který sám byl tajně ženat. Kranmer totiž, než byl vysvěcen na katolického kněze, přísahal v kapli, že nebude králi překážeti v nějakých církevních reformách v Anglii. S tou myslí dal se vysvětit na kněze a přísahal poslušnost papeži.

Tento Kranmer zrušil manželství královo s Kateřinou a druhé s Annou uznal ve jménu sv. apoštolů za platné. Papež vyslovil klatbu na krále. Král místo papeže prohlásil sebe za hlavu církevní; dal bibli přeložiti do angličtiny a sám sepsal katechismus, kde se z katolického učení nic nemění, leda co se týká papeže. Lid sice nebyl spokojen, ale parlament se podle poddal,

Počátkem r. 1534 vydán parlamentní akt, že každý kněz a státní úředník má složiti králi suprematní slib, jako že krále uznává hlavou církve anglické. Světský člověk Tomáš Kromwell jmenován generalním vikářem. — I v tom byl parlament nehodně povolný. Jen dva z velmožů říše odepřeli suprematní přísahu: Jan Fisher a lord kancléř Tomáš Morus; oba obviněni jsou za to z velezrady, položili hlavu na špalek. Ani výčitky manželčiny ani pláč a nářek dětí nezvklaly Mora v předsvědčení, že světský člověk, a byť král, nemůže býti hlavou církve.

Jindřich VIII.

Papež Lev XIII. r. 1586 vřadil oba mučeníky do seznamů svatých. Po nich katolíci už neměli tak pevného zastance. Velmoži se přidrželi krále, aby také něco uchytili z majetku církve a chudiny, z fondů hospitalních a studijních.

Parlament zaprodal i svobodu z časů katolických. Vyšlo nařízení, že královské výnosy mají tu platnost co parlamentní. Tím zrušena staroslavná výsada svobody, Magna charta („Středověk“ str. 331), na níž Anglie vždy tolik si zakládala.

Na tisíce lidu bylo ve vězeních, jedině proto, že nechťeli uznávati nového náboženství králova. Kněží stínáni; mnoho lidí, katolíkův i protestantů dáváno na smrt bez výsledku. Kláštery rušeny, zprvu malé, pak i větší; který opat se nevzdal, býval věšen na věži klášterního kostela. Knihovny rozmetávány, jen vzácné vazby a drahé kování strhováno s nich.

Anna Boleynova, obviněná z nevěry, zavřena do žaláře Toweru, a když Kranmer i to manželství prohlásil za neplatné, odpravena.

Hned druhého dne ženil se Jindřich s Janou Seymourovou, dvorní dámou odpravené královny, která když povila syna Eduarda, za krátko zemřela.

Po ní pochválil Kromwell králi Annu z Kleve, že je velmi hezká; král Jindřich ji pojal v manželství, ale když se mu znelíbila, dal se s ní za půl roku rozezdati.

Pak se oženil s Kateřinou Howardovou, vojvodkyní z Norfolku, a když vyjvoda norfolský mu nařkl, že Kromwell je vinen jeho předešlým neblabým manželstvím, dal král svého generalního vikáře beze všeho odpravit. Ale sotva za rok padla i této manželky hlava pod sekerou.

Šestou ženou Jindřicha VIII. byla Kateřina Parrová, vdova po lordu, která když kdysi neopatrně odporovala králi v náboženské rozprávce, jen tím zachránila si život, že mu zalichotila, že prý je s nebe osvěcen, dávati velkým národům víru.

Král Jindřich VIII., ode dávna jsa zhýrale živ, časem tak neobyčejně zbachratěl, že jen zvláštním přístrojem mohl se pošinovati s místa na místo. Umřel bez útěchy r. 1547.

Eduard VI. — Marie katolická.

(1547—1553.)

(1553—1558.)

Eduard VI., Jindřichův syn, měl teprv devět let. Místo něho říši spravovalo vladařství ze 16ti osob, mezi nimi Kranmer. První jejich bylo, po-brati, co ještě zbylo stříbrného náčiní v dómech a farských kostelech, a zavésti vše po prote-stantsku, ale tak, že biskupi ostali.

Lid reptal, aby se vše nechalo, jak bývalo za stara, i zbouřily se některé kraje, ale povolání do země žoldáci z Němec potlačili odpor; kláštery rušeny, mše přestaly, kněží se ženili; Kranmer složil novou modlitební knihu. Předseda vládní Somerset dal zbořiti v Londýně pět kostelův a vystavěl si z nich nádherný palác, který po-dnes stojí.

Novoty náboženské šly směrem kalvinské reformy. Somerset, že jiní mu záviděli, obžalován ze zrady a štat. V čelo správy státní postaven vojvoda z Northumberlandu; ten vida, že souchotivý král Eduard nedožije se většího věku, přemluvil ho, by trůn poručil Janě Greyové, vnučce nejmladší sestry krále Jindřicha VIII. Stalo se, a hned jí za muže dán Guilford Dudley, syn onoho vojvody.

Ale byla tu přednější dědička trůnu, Marie, dcera Jindřicha VIII. a jeho první choti. Ta když se přihlásila o korunu, Jana jí za devět dní ustoupila.

Anglie měla opět katolickou panovnici. Parlament jí ve všem byl po vůli. Reformy odstraněny, katolictví ožilo. Královna vrátila, co z cír-

Biskup Fisher a kancléř Morus zavražděni.

Dle mědirytiny z r. 1592.

kevního majetku připadlo koruně, a velmoži cítíce podobnou povinnost, zanevřeli na královnu a pomýšleli dosaditi Janu. K nim se přidali tajní luteráni, mezi nimi všelijaká cizí sebranka, tak řečení „londynští evangelisté“. Buřiči a spiklenci, jak bylo zvykem, upáleni, mezi nimi také Kranmer; strachem stal se katolíkem, a když nepomohlo, zase odpadl.

Královna Marie vdala se za španělského krále Filipa II. To se nelíbilo angličanům, a bouře a pikle neustávaly proti ní; v tak nebezpečné době odpravena i Jana a její manžel.

V nepokojných dobách za královny Marie potrestáno na hrdle asi 200 osob, z nich mnoho různých zločinců; je to značný počet, ale proti těm tisícům obětí za Jindřicha VIII. a Eduarda VI. přece velmi málo.

Královna Maria zemřela r. 1558 bez dětí. Po ní nastoupila Alžběta, dcera Anny Boleynové.

Alžběta.

(1558—1603.)

Alžběta měla 25 let, když se stala královnou. Byla tvrdého srdce a k tomu velmi ješitná. Sebe počítala z prvních krasavic na světě; že však měla velký nos, nesměl ji nikdo pod trestem tak malovati, nýbrž, jak v zákoně poručeno, dle „nejpěknější“ přírody, to znamenalo, s malým nosem. Kde slyšela chváliti krásu které dámy, závistí na ni nevražila jako na nejhorší nepřítelkyni.

Při vstupu na trůn Alžběta přísahala sice po katolicku a nějaký čas i konala katolickou víru, ale jsouc protestantsky vychována a veskrz proniknuta nepřiznivými názory, dala brzy parlamentem obnoviti zákony Eduarda VI., přerušiti styky s papežem a vyhlásiti sebe za hlavu církve.

Roku 1562 sestaveno nové učení v 39 článků. Tím zřízena státní církev anglikanská. Po vrchu všelico necháno po katolicku, učení, jádro bylo protestantské.

Od roku 1570 počalo kruté pronásledování; katoličtí kněží vyháněni, místo nich dosazováni protestantští kazatelé; který odpadl, směl zůstat; žaláře byly plny, a když jich nestačilo, stavěny nové. Synem smrti byl kněz, který by sloužil mši nebo zpovídal nebo vůbec něco konal náboženského; i přechováni kněze pokutováno smrtí.

Kdo nechodil na protestantské kázání, dostával roční pokuty 20 liber šterlinků; když neplatil, sáhnuto mu na majetek, a když pak ještě odpíral, vsazen do žaláře a tělesně trestán.

Zvláštní komise nenadále vpadala do domu, prohledávajíc každý koutek, kde by snad bylo co katolického, kniha neb obraz. Byla to inkvisice nejhoršího druhu. Alžběta za jeden rok dala více lidí odpravit než Marie za všecek čas své vlády.

Alžběta anglická.

Maria Stuartovna.

(† 8. 2. 1587.)

Skotsko tehdy mělo své vladaře. Král Jakub V. měl jedináčka, dceru Marii, a zemřel za týden, když se narodila. Matka její byla francouzka, z rodu guisů. V pěti letech dáno dítě na vychovanou do Francie, a když jí bylo 16 let, vdána za dauphina (viz ve „Středověku“ str. 608), jenž pak nastolen jakožto král Františ II.; královští manželé psali se králem a královnou Francie. Skotska a Anglie.

Alžběta královna a všichni angličané vyrozumívali, že se Maria považuje za anglickou královnou. Ani katolíkům anglickým to nebylo po chuti, aby časem nestali se francouzskými poddanými. Parlament připomínal Alžbětě, by se vdala a někomu zanechala trůn; hrdá a panovačná královna, nechtíc šiji skloniti pod manželské jho, odkázala, že chce na hrobě mítí nápis „panenská královna“. Ale nežila ctnostně.

Marie Stuartovna jen půl druhá roku byla francouzskou královnou. Po smrti chotě, že jí tchyně Kateřina neměla ráda, vrátila se do Skotska. Královna Alžběta vyslala loď, zajat ji, ale nepodařilo se.

Ve Skotsku zatím skoro všechna šlechta i duchovenstvo přestoupili k reformované víře, rozchvátili statky a nenáviděli vše katolické. Královna ani mše sv. nesměla mítí ve své kapli, protože prý za takovou modloslužbu tresce Bůh celou říši. Čím více Marie tísněna ve své zemi, tím úlisněji psávala jí královna Alžběta.

Roku 1565 vdala se Marie za svého strýce Darnleye, a měli syna Jakuba. Ale Darnley byl drsný člověk, a Marie ochladla k němu. Když se těžce roznemohl, prodlévala u něho dnem i nocí. Jen v noci, 9. února 1567, když její dvorní dáma měla svatbu, odešla tam na chvíli, otevřít ples, — a v té vyletěl dům do povětří, kde Darnley ležel.

Obecně se mluvilo, že to způsobil hrabě Bothwell, jenž se tu náhle zjevil s tlupou jezdcův, uchvátil Marii a tak dlouho na ni naléhal, až si ho vzala za manžela. To vzbudilo bouři v zemi, Bothwell nechán utéci, Marie donucena zřici se trůnu ve prospěch syna Jakuba. Marie prchla do Anglie k neteři Alžbětě.

Ale se zlou se pótázala; Alžběta ji přímo dala zavéztí na zámek Bolton, až prý se očistí z podezření vraždy chotě Darnleye. Sestaven soud, a vyslanci ze Skotska vypovídali, že písemně pobízela Bothwella k tomu činu. Marie žádala si svobody, neb aby směla mluvit s Alžbětou — vše marno. Alžběta slyšela o ní, že je velmi sličná, nechtěla ji viděti, a jakživ se neuviděly.

Královně Marii našli se přátelé, aby jí pomohli. Předák anglické šlechty Norfolk skrácen o hlavu a Marii přituzena vazba. Hrdinský Babington sosnoval spiknutí, ale vše vyzraženo a účastníci strašně mučeni až do smrti. To se stalo vítanou příčinou k zákonu, že osoby, za které kdo podnikne útok na královnu, pozbývají

práva ke koruně, a když se samy toho účastnily, mají za to na hrdle pykati.

Marie obviněna, že byla srozuměna s Babingtonem; odvětila důstojně, že je královnou jako Alžběta, a že si nezasloužila dlouhé vazby; že nic nepodnikla proti královně a za jiného nikoho že nemůže.

Marie Stuartovna — její syn král Jakub I.

Maloval Juccaro, ryl Bartolozzi.

Nicméně soud Marii Stuartovnu, ačkoli žádného důkazu na ni nebylo, odsoudil na smrt a parlament potvrdil rozsudek. Alžběta na oko se zpouzela podepsati, ale státní radové povzbudili tajemníka Dawisona, že rozsudek na jejich odpovědnost odeslal.

Dva hrabata přijeli 7. února 1587 na hrad Fotheringbay, kde Marie držána ve vazbě, zvěstovat jí, že zítřka v osm hodin umře. Marie po večeři napsala závět a dva listy, králi Jindřichovi III. a vojvodě Guisovi. Potom odpočinula čtyry hodiny; o šesté vstala, modlila se dvě hodiny a přijala svatou hostii, kterou jí poslal papež Sixtus V. pro případ nouze. Zpovědník už od včerejška nesměl k ní.

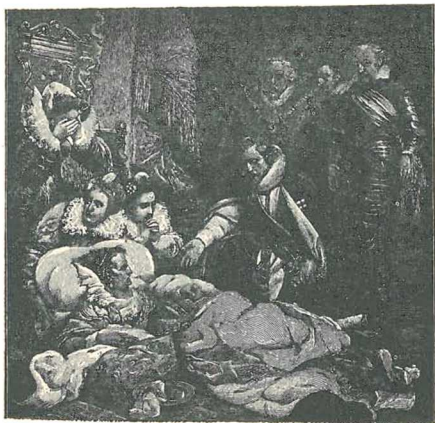
Potom kříž v ruce, ve průvodě svého okolí kročila do černé síně, určené za popraviště. Kati prosili ji za odpuštění; odvětila, že odpouští všem nepřátelům; když ji služebnictvo poprosilo, požehnala je a dala si dvorní dámě oči zavázati. Říkájc 30. žalm položila hlavu na špalek; u slov: „V ruce tvé poroučím ducha svého“ řal kat sekerou, ale tak byl zmaten, že teprv třetí ranou hlava padla. Všecko plakalo, jen pastor toho místa zvolal: „Tak ať zhynou všichni nepřátelé královny Alžběty!“ Nikdo neřikal „amen“, jediný hrabě Kent.

Alžběta, jako by té vraždy byla nechtěla, prodlěla několik dní o samotě a slova nepromluvila; sekretáře dala vsadit do žaláře a pokutovala těžce na penězích.

Nebožce královně Marii bylo 45 let; nešťastná paní téměř polovici svého věku držána v zajetí; pohřbena zprvu v dómském chrámě Peterborough, až syn její král Jakub dal ji přivézt do Londýna, kdež položena vedle rakve své sokyně Alžběty.

Další vláda královny Alžběty.

Alžběta, královna anglická, pomáhala penězi Holanďanům a Francouzům proti Španělsku, a smělý plavec František Drake, jenž první z Angličanů objel svět, zjímal španělské lodě a loupežně

Smrt královny Alžběty.

vpadal do španělských osad; španělský obchod námořní potlačován.

To vše přimělo španělského krále Filipa II., že vypravil loďstvo, tak řečenou „nepřemožitelnou armadu“, aby zkrušilo Angličany. Španělské loďstvo nebylo tak mocné, jak se podle toho

názvu zdá, a jak se posud myslívá: všeho všude mělo 120 lodí, a z těch jen polovici ozbrojených, ostatní vezly zásoby; anglických lodí bylo 77 více a byly hbitější. Angličané měli tedy rozhodnou převahu, což se i v boji potvrdilo.

Od té doby zvedá a zmáhá se anglická moc námořní. Roku 1600 založena anglo-indická obchodní společnost, která pak po nenáhlu zřídila v Indii stát, větší nežli všecek anglický majetek v Evropě. Světový obchod přešel do anglických rukou.

Ještě na stará léta oblébala si královna Alžběta mladého hraběte Essexu; dala mu prsten se slibem, když jej ukáže, že mu vše odpustí, a kdyby nevím jak se na něho hněvala.

Po nějakém čase poslán hrabě do Irska, by tam zjednal pořádek; ale on nešťastně tam pořídil, a když Alžběta nechtěla potvrditi nepřiznivě učiněného míru, přišel Essex docela směle k ní. Rozhněvaná královna zbavila ho všech úřadův a hrabě posléze pro zpouu i na smrt odsouzen.

Královna Alžběta měla podepsati rozsudek; čekala, že Essex pošle prsten; když neposílal, považovala to za vzdory, a hrabě odpraven. Teprv později vyznala na smrtné posteli hraběnka Nottinghamová, že jí Essex prsten dal, ale ona že jej zadržela.

Alžběta potom zesmutněla a po dvou letech, sklíčená žalem a nemocí, zemřela. Soužila ji také myšlenka, že již stárne, a že lidé točí oči po jejím nástupci; možná i že ji znepokojovaly zpomínky tolika nevinných obětí, zvláště ubohé královny Marie.

Král Jakub I.

(1603—1625.)

Po Alžbětě stal se anglickým králem syn Marie Stuartovny, skotský král Jakub VI., jenž v Anglii byl I. toho jména. Král Jakub I. otvírá řadu stuartovců na anglickém trůně, kteří tam vládli plných sto let. Anglie a Skoty spojeny v jednu říši pode jménem Velká Británie.

Král Jakub I. ulevil sice katolíkům, ale držel se anglikanské církve, jelikož mu její zásady byly pohodlnější ku vládě.

Za jeho časů byla v Anglii zamračená sekta puritanů, jako že přísně reformovaných, prý vyznavačů „čistého“ učení. Obrátili se více ke Starému zákonu; právní zásady čerpali ze zákona Mojžíšova a dávali si židovská jména; i neviné radosti zatracovali; všeliké umění bylo jim ohavností.

Těm nebyl král Jakub dosti pravověrným, a že horlil pro biskupské zřízení církve, vinili ho z „papismu“. Proto král zosílil výnosy na katolíky, začez ho několik spiklenců chtělo i s parlamentem vyhodit do povětří; už měli na to sklep najatý, a v něm vše pohotově; ale proneslo se to, a za třinácte bezbožníků pykali katolíci všichni.

Jakub neuměl zjednati si úcty; hned něco přísně žádal, hned jako slaboch popouštěl; i v oděvu býval nedbalý. Když mu napadlo, býti učencem, pochlebovali mu jedni, že je Šalomounem své doby, druhí říkali, a spíše měli pravdu, že je nejchytřejším bloudem křesťanstva.

Král Jakub I. měl syna Karla; na velkou nelibost Angličanům dal si mu vzíti za manželku francouzskou princeznu; dceru svou provdal za Bedřicha V., kurfirsta falckého, jehož si pak Čechové zvolili za krále, jak povíme jinde obšírněji.

Severní říše.

Na sklonu středověku bylo Dánsko, Norsko a Švédy spojeny v jednotu **k a l m a r s k o u**. V Dánsku vládl král Kristian II. (1513—1523). Z politických a sobeckých příčin zaváděl luterství ve své zemi; oporou mu v tom byl již anglický protestantism.

Š v é d s k o vystoupilo z jednoty; král Kristian II. vydal se tam válečně a zvítěziv, dal se ve Štokholmě korunovati. Všeobecná amnestie prohlášena, ale ve čtvrtý den korunovačních slavností z rozkazu králova náhle všichni hodnostové říše zjímáni a po dvoudenním soudě ještě ve slavnostním rouše odpraveni 4. listopadu 1521. Tím „štokholmským krveprolitím“ zamýšlel Kristian II. zlomiti v zemi odpor šlechty a duchovenstva.

Syn švédského rady říšského, Gustav Erichson, obyčejně Gustav Vasa, šťastně ušel z vězení kodaňského a po mnoha nebezpečích dostal se do Dalekarlie, pohnul lid proti dánské vládě a postupoval vítězně, až i Štokholma dobyl.

Stavové mu za to nabídli korunu, a r. 1523 stal se Gustav I. Vasa králem švédským. Aby měl na své důstojenství větší důchody, zabral

církevní statky a zavedl luterství za státní náboženství, ale biskupský úřad nechal, jako v Anglii.

Syn a nástupce Erich XIV. uvedl do země kalvinství místo luterství, a byl svržen, uvězněn a otráven.

Jan III., bratr jeho (1568–1592), pojav polskou princeznu dal syna svého vychovávatí po katolicku. Tento korunní princ Zikmund byl pak švédským i polským králem, ale že ho Švédi neměli rádi pro jeho katolickou víru, zmocnil se švédského trůnu jeho strýc

Karel IX. (1593 až 1611), velká podpora protestantismu. Vše zrušil, co za krále Jana bylo po katolicku necháno neb obnoveno; katolictví ze země vyhostěno, reformace teprv za něho pevně usazena. Synu svému Gustavu Adolfovi II. zanechal trojí válku.

Gustav Vasa.

Po „štokholmské řeži“ neudržel se Kristian II. králem ani v Dánsku; vytlačil ho z trůnu strýc jeho Bedřich a zavedl luterství; šlo mu to snadno, ježto šlechta rozchvátala duchovenský majetek. V Norsku a na Islandě zpíral se lid účinně novotám v náboženství. Toho použil král Kristian II. a smířiv se zatím s církví, pokusil se v Norsku, posud katolickém, zahrát si na

ochránce víry. Dařilo se mu, až padl do dánského zajetí a 17 let tam protesknil.

Kristian III., král dánský, dal za jeden den zjímati všechny biskupy a zabráti církevní statky, načež luterství rozprostraněno i po Dánsku a Norsku. Který z biskupů zřekl se svého důstojenství, nabyl svobody a pense. Šlechtu si král naklonil, že jí dal církevní statky v léno.

Prusko.

Ve „Středověku“ (str. 577) vyloženo, jak řád německých rytířů, padaje s výše své moci, počal si voliti za velmistry německá knížata.

Za Lutherových časů byl velmistrem řádu Albrecht braniborský, z boční větve rodu zollernského. Zpronevěřil se slibu i řádu přijav učení Lutherovo a z majetku řádu učinil světské vojvodství. Polský král Zikmund I. byl mu k tomu pomocen, neboť ho r. 1525 v Krakově přijal v léno. Prusko poslední přijalo křesťanství a první bylo církvi zpronevěřeno.

Proti tomu protestoval papež, i mnoho rytířů, členů řádu protestovalo, aby se z majetku řádu činil majetek soukromý a světský, a císař dal Albrechta do říšské klatby, že se odtrhuje od říše. Mnoho to, pravda, nepomohlo, poněvadž do dalekého Pruska bylo císařské moci těžko dosáhnouti, řád byl v rozkladu, a mocná tehdy Polska chránila zpronevěřce. Albrecht pak se oženil s dánskou princeznou Dorotou a docela odpadl od církve.

Nástupce jeho Albrecht Fridrich byl sice dle jména a počtu vojvodou pruským od r. 1568—1618, ale že již od r. 1577 byl pomatený, vládli zaň příbuzní, až jeden z nich, zeť jeho, kurfirst braniborský Jan Zikmund, po smrti tchánově r. 1618 připojil Prusy pod polskou svrchovaností ku Braniborům a tím značně zmnožil moc rodu braniborského čili zollernského.

Polsko.

Doba posledního středověku a počátek nového věku (kolem 1500) byla v Polsce dobou šlechtické demokracie. Za častých bojů, zejména s Německými křižáky, bylo potřeba častých schůzek; proto šlechta, aby měla o všem zprávy a neproměškávala svého práva v poradách, a při tom aby přece nepotřebovala konat tak často daleké a náhlé cesty, volila ze sebe z okresů poslance, kteří by se radili, usnášeli, daně povolovali neb odpírali. Moc šlechty proti králi tím nabyla pevnějšího tvaru, širší a souvislé působnosti. — Královská důstojnost byla téměř pouhým názvem. Krajinské sněmy konaly se pravidelně a jejich zástupci pak leda stěžovali činnost říšského sněmu.

S druhé strany, k lidu, byly záměry šlechty neméně sobecké: na sněmu piotrkovském roku 1496 usnesli se, že všecko nešlechtické obyvatelstvo země je vlastně nevolnické, a že ani z měšťanského stavu nemá nikdo přístupu k vyšším hodnostem duchovním.

Král Zikmund I. (1506—1548) přinutil Albrechta braniborského, že odtrhnuv se od německé říše, jakožto vojvoda pruský uznal polskou svrchovanost, přijav Prusy v léno. — Za krále Zikmunda byly krom všeho jiného zaměstnání proti Rusům a Tatarům, kteří mu vnikli do říše,

Zikmund II. August.

Ryl Virgil Solis roku 1554.

také domácí roztržky mezi „bratry staršími a mladšími“, mezi šlechtou velmožnou a nižší, tak řečená „kohoutí vojna“.

Nástupce jeho Zikmund II. August (1548 až 1572), poslední jagjelovec, povznesl říši znamenitě, jak válečnou mocí

tak rozvojem obchodu a literatury. Království polské, jemuž se říkalo „Koruna“ spojeno s velkým knížetstvím litevským v jednu nerozdílnou „řeč pospolitou“, pod jedním mocnářem. Unie polsko-litevská podepsána na sněmu v Lublině roku 1569.

Reformace šířila se za něho v Polště; král

si dopisoval s Kalvinem. Po mnoha svárech a bouřích zavedena povšechná volnost náboženská. Nekatolíci, „dissidenti“, náleželi buďto k sektě luteránské nebo ke kalvinské nebo k českým bratřím. V Sandoměři r. 1570 složivše si společně vyznání polské, spolčili se na ochranu svého náboženství; ve skutečnosti to nemělo významu.

Král Zikmund II. August, nemaje dětí a obávaje se po své smrti pohrom na Litvě, vzdal se dědičného práva.

Kníže litevský stal se volitelným, jako polský už byl. Roku 1566 odřekl se král i vrchního vlastnictví šlechtického území, kteréž mu plynulo z poměru lenního. Od té doby mohl šlechtic vládnouti svým majetkem volně; přestala odvislost bojarů od pánů.

Štěpan Bátor.

Dle rytiny z r. 1576.

Říše polská prostírala se od finského zálivu po Dněstr, od Noteče k Děsně, největší jaká kdy byla. A přes to nelze neviděti, že již tehdy, když Prusko pod polskou svrchovaností se většilo, Polsko se znenáhla chýlila k úpadu.

Po smrti posledního jagjelovce r. 1572 nastalo v Polště bouřlivé bezvládí. Spojení dissidenti provedli na sněmu plnou rovnoprávnost s katolíky. Roku 1573 proti Arnoštu rakouskému zvolen

francouzský princ, Jindřich z Valois, a když brzy utekl, máje se státi francouzským králem, ucházel se o polskou korunu též Maximilian II., císař německý, král český a uherský, ale zvolen sedmihradský kníže Štěpán Bátor (1575—1586), manžel jagjelonky Anny. Hlasovali proň také dissidenti. On však, prohlédaje poměry polské, nenadržoval jim, spíše podporoval jesuity; ostatně nejvíce si dissidenti sami škodili vlastními sváry, až přední šlechtické rody vrátily se do církve.

Vláda Štěpána Bátora byla poměrně silná, doma i na venek. Opravil soudy, zákony a berně, ale šlechty skrotit neuměl. Zadržel Rusy na postupu do krajů baltských; na jihovýchodě říše spořádal vojensky zaporožské kozáky, aby měl pevnou hráz proti Tatarům.

Po něm se hlásil za krále švédský korunní princ Zikmund, po matce z rodu Jagjelova, a rakouský arcikníže Maximilian, bratr císaře Rudolfa II. — Z toho se vzňala občanská válka mezi obojí stranou, až Maximilian poražen u Byčiny. Tak přišel švédský rod Vasa na trůn polský.

Zikmund III. vasovec (1587—1632) přál náboženství katolickému, že by protestantství samo sebou tam bylo téměř vymizelo; r. 1596 smluvena unie v Břestu, dle níž litevští pravoslavní uznali prvenství papežovo, ale podrželi svou liturgii. Tenkráté poprvé, pod vládou polskou, setkala se katolictví s pravoslavím. Jinak byla doba Zikmunda III. nepokojná válečným pořízením za hranicemi, s Moskvou, Tureckem a Švédskem, a také domácími bouřemi, zvláště kozáckými.

Vladislav IV. (1632—1648), jeho syn, nezmaňal domácích rozmíšek, hlavně o náboženství, a neudržel nevázané šlechty. Když pak za něho vypukla hrozná bouře kozákův a ruského lidu, pod Bohdanem Chmelnickým, zachvěla se Polska z nehlubšího nitra, ze kterého otřesu se již nikdy docela nezpamatovala.

»Republika« polská.

Po smrti posledního jagjelovce r. 1572, kdy dědičná říše polská stala se volební, honosila se šlechta, že „zkrušila krále“, že „republice“ polské dobyla práv, jakých nikdy a nikde nebývalo.

Než byla ta polská svoboda jen svobodou šlechty; ta se cítila pánem v zemi.

„Szlachcic na zagrodzie wyrowna się wojewodzie“ — šlechtic na své opletí, roven knížeti, bylo tehdy heslem šlechty, ale jen těch „urozených, rodovitých“; úřadové nebo duchovní důstojenství nebylo za nic; selský lid, „dělníci a chlapi“, byl poroben. Vojenská služebnost ostala šlechtě, břímě dávek uvalováno na lid, který že neměl práv, nemíval ani zájmu na veřejných záležitostech.

Duch suverenní šlechtické demokracie pronikl veškero ústrojí státu. Ke všem veřejným záležitostem bylo potřebí souhlasu každého šlechtice o sobě; každý šlechtic sám o sobě měl tolik práva jako všickni ostatní pospolu; každý měl „liberum veto“, svobodný zákaz; i když jediný z plného sněmu řekl „Niepozwalam“ — nesvoluji, překazil vše, „zryl“ sněm.

Při takové málokterý sněm co vyřídil; ze třiceti sněmů za 50 let jenom jediný se mohl vykázati jednomyslným souhlasem. Dávalo se tím jednotlivci příliš velké právo, větší, než bylo celku zdrávo; z toho plynulo mnoho nešvar, zejména v posledních dobách, a bylo zrušeno, až už bylo pozdě. Vždyť na sněmech se rozhodovalo o válce a míru, jemu náleželo všechno zákonodárství a říšské hospodářství.

Nemenší zkázou než liberum veto bývaly též konfederace, kdy šlechta sestupovala se ve skupiny a spolky, které pak se zbraní v ruce domáhaly se každý svého vlastního prospěchu.

Výstražné hlasy ozývaly se, ukazující na zhoubné následky těch zlořádů. Velký kazatel pater Skarga hrozil šlechtě již r. 1605: „Přijde čas, kdy budete bez králů, bez vlasti, vypuzeni v cizině a opovrženi od těch, kdož ze strachu vám dříve úctu prokazovali“. A král Jan Kazimír předpovídal na veřejném sněmě: „Při naší nitrné nesvornosti máme se obávati útoků zvenčí a rozdělení republiky. Moskvan vezme nám ruské Polsko a Litvu; Branibor zmocní se Velké Polsky a západních Prus; i Rakousko v tom dělení přivlastní si Krakov“.

Rusko.

Ve „Středověku“ (str. 584) zanechali jsme Rusko u cara Ivana III., jenž první se nazval „Gosudarem vši Rusi“.

Syn jeho Vasilij III. (1505—1533) ocitoval se již samovládcem; vážnost bojarův a dumy jejich byla jen dle jména; velký kníže přijímal rady jen od několika milců z nižšího stavu. Kdo se opovážil odporovati, záhy cítil jeho hněv.

Bojovníci moskevské Rusi.

Řezba z r. 1549.

Car Basil bez boje připojil k říši Pskov, s jakýmisi ještě pozůstatky starobývalé samosprávy.

Syn a nástupce Ivan IV. (1533—1584) měl při smrti otcově tři léta; vládla místo něho matka

Helena a po její smrti přední bojaři. Vychování zanedbáno. Ivan vymaniv se z poručnictví obendal se lidmi nízkého původu, jelikož bojarů nenáviděl a nevěřil jim.

Z počátku vlády slavně se zaslíbil, že chce dobře vládnouti. Jeho děd a otec dávali si titul „car“ jenom v jednání s cizinou, aby se v tom vidělo více moci než v obyčejném „velký kníže“; Ivan přijal ten název navždy a ve všem.

Car Ivan IV. dobyl r. 1552 tatarského chanství kazaňského, za pět let i astrachaňského. Tím zbavena Rus moskevská nepohodlného souseda, islam počal tam hynouti, a otevřela se cesta za Ural, k řece Obu.

Potom Ivan obrátil pozornost v opačnou stranu, by obchodními a vědeckými styky přiblížil se západu, neboť na jihu Rusové ještě neměli přístupu k Černému moři pro usedlé tam Tatary. Na severu mu v tom vadili němečtí rytíři v Livonsku; Ivan se tam vypravil, ale oni se dali pod svrchovanost polskou, a Rusi pak poráženi od Poláků a Švédů, že mřem zápolským r. 1582 ztratila moskevská Rus Livonii a Polock, a Švédové ji odtiskli od baltického moře.

Tehdy po vymření rodu Jagjelova dvakrát se Rusům naskyla možnost dosíci trůnu polského; zvláště Litva byla k tomu náchylna pro „podobnost jazyka a obyčejův“, a v Polsce uvažovalo se, že „Poláci a Rusové jsouce jednoho plemene slovanského mají jako bratři mti jednoho panovníka“. Hlavní překážkou tomu byla různost v náboženství.

Moskevská Rus ustupovala západní osvětě a umělosti, ale na východ, do krajů nižší vzdělanosti šířila svou moc. Bratři Stroganovi z krajin pouralských dobyli s pomocí kozáckého atamana Jermaka bližší Sibiře (1582).

Po smrti jemné a bystré manželky Anastasie Romanovny, a čím dále na stará léta, tím více Ivan IV. pouštěl uzdu svým vášním a vládl krutě, že mu dáno přijmení „hrozný“. I tyransky usiloval zlomiti moc velmožův a vymaniti selský lid, aby mohl převésti říši v absolutní monarchii; nezdařilo se mu sice, ale myšlenka, jsouc dána, již nezmižela. Založil sbor stálého vojska, tak zvané střelce, kteří si kromě vojenské služby hledali živnosti obchodem. V soudech zavedeny poroty. Moskva dostala první knihtiskárnu.

Jermak Timofějev.

Syn Feodor (1584—1598) byl slabý, a ze všech, kdo chtěli vládnouti místo něho, uchytíl moc Boris Godunov; jeho sestru měl car za choť, a tak on, vida vymřáti rurikovce, snil o koruně carské.

Litvané se zasazovali, by Feodor byl povolán na polský trůn místo rakouského Maximiliana,

jelikož prý „německý jazyk slovanskému jazyku nic dobrého neobmýšlí“. Nedošlo k tomu, a zase hlavně pro náboženskou různost.

Spojení s baltickým mořem zjednáno zase nějaké, i na Sibíři se šířilo panství ruské, jen

Ruský voják z dob carských.

na jihu trpěla Rus od krimských tatarů citelné ztráty.

V nitru země provedl Godunov dvojí důležitou věc: ruskou církev osvobodil od vrchnosti cařihradské, moskevský metropolita povýšen na patriarchu; jako tímto získal duchovenstvo, tak i šlechtu si naklonil, že jí uvázal lid ke brouď,

aby dvořané i méně zámožní měli dosti dělníkův a sami aby snáze mohli konati služby vojanské.

Po smrti Feodorově měl býti nastolen jeho mladší bratr Dimitrij; ale Godunov, aby sám se stal carem, dal ho zavraždit i jeho příbuzné, a soud i synod donuceni vyhlásiti, že sám se

Smrt Ivana hrozného.

Dle obrazu K. J. Makovského.
Godunov — bojar Bělský — carevič s chotí,
Ivan IV., choť Maria Nagaja, otec.
Šašek — lékař.

zabil. To byl konec rurikovců, staroslovné dynastie ruské. („Středověk“ 210).

Duchovenstvo s patriarchou se přičinilo, že na sněmě zvolen Boris Godunov (1598 - 1605). Za něho bylo r. 1600 jednáno mezi Polskem a Moskvou o spolek, aby oba panovníci a lid jejich

byli „u věčné nerozdílné lásce bratrské, jakožto lidé jedné víry křesťanské, jednoho jazyka i národu slovanského“, a vymíněna i vzájemná poslušnost obou panovníků.

Godunov máje v podezření své bývalé soupeře, dával z nich mnohé jímati, mučiti a odpravovati, až si odvrátil šlechtu; v říši se zmohl hlad a mor; loupežníků bylo, že ani na ně vojsko nestačilo.

Tu se vyskytl nepravý Dimitrij, uprchlý mnich, dobrodruh Řehoř Otrepěv, vydávaje se za careviče. Docházel všude víry, a donští kozáci mu přitrhli na pomoc. V bouřích náhle zemřel Godunov, jeho syn, car Feodor s matkou zavražděn.

Lžidimitrij (1505—1506) nastolen. Vládl mírně; že však měl náklonnost ke katolíkům a oženil se s polskou Marinou, která si přivedla polské komonstvo, Rusi reptali na „zlého kacíře“, a ve sběhu lidu Dimitrij zabit. Strůjce toho, kníže šujský, stal se carem pode jménem

Vasilij šujský (1606—1610). Země za něho nezažila pokoje; bojaři se hněvali na skoupého cara, lid žehral na bojary, kozáci chtěli v těch rozměškách žíti na čísi útraty. Vyskytovali se noví samozvanci „Dimitriové“, zejména „tušinský darebák“, a druhý známý na jméno „car kozácký“. Bitky v moskevském kraji bývaly na denním pořádku.

Polský král Zikmund zamýšlel nabyti ruské koruny sobě nebo svému synu Vladislavovi; polský hetman Žolkiewski vítězným postupem přilehl k Moskvě. Tu se strhla bitka mezi vojáky polské posádky a mezi Moskvany, z toho nastaly boje,

dlouhé nepořádky a brozné zmatky, až Poláci vypuzeni z Rusi.

Na valném sněmě zvolen carem syn metropolitity Filareta, mladistvý Michal Feodorovič Romanov (1613—1645). Staral se, maje v otci dobrého rádce, o zahojení ran spustlého carství, města očišťována od cizích živlů, které se tam byly usadily, a přísně dohlédáno, aby zámožnější statkář neodváděl dělný lid slabšímu. Na Sibiři ponášeno ruské panství dále k východu a s ním šla křesťanská vzdělanost.

Rudolf II. a Matiaš.

Rudolf císař byl ode dávna náchylen ke trdomyslné zádumčivosti; roku 1600 počal jeviti známky pomatenosti. Rozum se mu zakalil a roztodivné myšlenky a příšerné obrazy vstupovaly mu na mysl děsíce ho. Nejvíce se skličoval myšlenkou, že se odevšad strojí úklady jeho životu a že má býti zbaven trůnu. Císař se počal straniti lidí.

Za takových okolností sestoupili se členové domu rakouského v poradu, aby nejstarší z nich, arcikníže Matiaš, stal se zatím vladařem. Císař ve zdravé chvíli uznával svůj stav, ale přece nechtěl popustit vlády. Proto se Matiaš spojil se stavy uherskými; ti se umluvili se stavy rakouskými, a stavové moravští, když Matiaš vtrhnul s vojskem na Moravu, návodem Karla z Žerotína a Karla z Lichtenšteina přidali se k němu. Odtud se dal arcikníže do Čech a přitáhl až na hodinu

cesty od Prahy. Čeští stavové, když jim Rudolf slíbil náboženskou svobodu, zůstali při něm. Věc urovnána po dobrém: Rudolf Matiašovi postoupil království uherského, obojích Rakous a dorozuměl se s českými stavy, postoupil mu též Moravy a doporučil jej stavům českým, aby ho přijali „za čekance a budoucího krále“. Čechy a titul císařský zůstaly Rudolfovi.

Matyáš, aby byl uznán panovníkem, povolil stavům značné svobody náboženské, v Uhrách i politické. Proto císař Rudolf, aby stavové čeští nepřidali se k nenáviděnému bratrovi, a obávaje se branného odporu stavů, zvláště když sbírali vojsko, rozkázal, ať se katoličtí stavové dohodnou s protestantskými o nějaké narovnání čili o návrh majestátu. Z katolických pánů dostavilo se jen pět.

Přes to na rychlo majestát sjednán: česká konfesse jím schválena; universita a konsistoř podobojí dány protestantům; na ochranu víry směli si voliti defensory (obhájce), po dvanácti z každého stavu (panského, rytířského a městského).

Ve zvláštním narovnání stavů katolických a nekatolických dovoleno protestantům stavěti si školy a kostely na statech královských a komorních.

Císař hned majestát podepsal 9. července 1609. Druhý den zkázáno protestantským pánům, aby si na znamení radosti a vděčnosti v hojném počtu proň přišli na hrad. Oni však odkázali, aby jim majestát byl poslán. Když konečně císař poručil,

aby alespoň šest osob na hrad pro majestát přišlo, stalo se tak.

Vrchní purkrabí podal jim majestát, a oni se vrátili na radnici, kdež zase nikdo na ně nečekal, nýbrž teprve svolávali přednější protestanty, aby přece majestát nějak slušně přijali, a pravé záměry jejich aby nebyly poznány.

To se stalo v neděli dne 12. července 1609. V pondělí dal císař majestát veřejně prohlásiti, a hle — v úterý dorazil z Němec do Prahy protestantský vůdce Anhalt! O dva dni pozdě přišel — tak málo chybělo na rebelii!

Revoluce byla v tu chvíli nemožna; protestanté, majíce svůj majestát, neměli k ní příčiny. Císař jim na to rozkázal, aby zverbované vojsko propustili. Anhalt však nařídil, aby nepouštěli zbraní z rukou. Stavové poslechli tohoto a právě v čas žní konali prohlídky vojska na polích katolíků. To vše jen za tím úmyslem, aby císaře i katolíky podráždili, a tak snad aby přece byla rebelie. Potom Anhalta všude k sobě zvali, strojili hostiny a radili se, jak by se spojili s německou unií protestantskou, a jak by zpourou mezinárodní svrhli katolický rod rakouský s trůnu českého i německého. Všecky jejich řeči a skutky pořád jasněji dávaly na jevo, že jim ani tak nejde o víru jak o zpouř. Tak se všechno shrnovalo v ty konce, kde se mohlo rozhodnouti jen olovem a prachem.

Císař Rudolf trpce nesl, že mu Matiaš odňal Uhry, Rakousy a Moravu; chtěl si je vrátit. Za pomocníka se mu nabídl bratranec arcikníže

Leopold, biskup pasovský a štrasburský, myslel, že by pak snad sám se domohl trůnu. Nasbírav u Pasova na 12000 mužů vyslal je r. 1611 horními Rakousy do Čech; zmocnili se Budějovic, Tábora a jiných měst, posléze i Menšího města pražského. Císař byl úplně v jeho moci. Stavové čeští povolali Matiaše z Moravy. Leopold uslyšev, že Matiaš táhne do Čech, utekl tajně v noci z Prahy, pasovští vyhnáni a mnoho jich pobito na útěku.

Po těch událostech Rudolf císař proti vůli podepsal téhož roku 1611 poděkovací listinu, ale byl tak rozhněván, že mrštil kloboukem o zem a rozkousal péro, jímžto se byl podepsal. Tak se stal Matiaš i králem českým.

Císaři Rudolfovi nechány jen Hradčany, název císaře a 300 000 zlatých ročního důchodu; však on ani rokem toho nepřežil. Zemřel náhle 20. ledna 1612. Byl to poslední král český, který sídlil trvale v Praze a který byl pochován ve hrobce králů českých.

Unie a Liga.

(1608.) — (1609.)

V Němcích držel Rudolf přesně náboženský mír. Protestanti domáhali se pořád větších výhod, namnoze i na patrnou křivdu katolíků; počínali si výbojně, zejména v severních krajích; nedbajíce církevní výhrady rozchvacovali duchovenské statky.

O rostoucím napjetí svědčí vojna o arcibiskupství kolinské. Arcibiskup Gebhard, aby se mohl oženiti s Aneškou z Mansfelda, odpadl k reformovaným, a z biskupství chtěl učiniti svůj vlastní majetek, světský. Papež sesadil arcibiskupa, a na jeho místo zvolen Arnošt, vojvoda bavorský. Ze se Gebhard nechtěl vzdáti, nastala hotová vojna obou, v níž Arnošt vítězil. Gebhard odešel se třemi kanovníky do Štrasburka, kdež vojna dále vedena se škodou strany kalvinské.

Ani v čistě náboženských věcech protestanté nedbávali práva a snášlivosti. Ve švábském městě Donauwörth protestanté

Císař Matiš.

dvakráte zneuctili katolické procesí o Božím těle. Náboženský mír byl křiklavě porušen, a město dáno do říšského achtu. Vojvoda bavorský Maximilian měl ten trest vykonati; přinutil město vzdáti se mu bez výjimky na milost a nemilost a dosadil tam katolickou správu města.

Protestantští stavové říše prohlásili to za násilí; kalvinský kufirst falcký Bedřich IV. zburcoval protestantská knížata prý na obranu

ohrožené víry, a ve květnu 1608 učinili unii na ochranu svobody a protestantství. Francie slíbila pomoc.

Hned za rok proti tomu vznikla katolická liga, s bavorským Maximilianem v popředí. Náboženští protivníci rozestoupili se tím ve dvojí válečný tábor.

Protestantism zaražen v postupu.

Do počátku 17. století, do povstání českého, zarazilo se náboženské hnutí; hranice jeho ve hlavních obrysech už byly vyměřeny; dále to nešlo.

Jih ostal katolický. I ve Španělsku sice a v Itálii vyskytly se známky reformace: kostely drancovány, obrazy tlučeny, kněží a řeholníci vyháněni. Ve Francii byl krvavý boj na život a na smrt, ale na konec žádný pokus, i tam zavést protestantství, nezdařil se.

Ve střední Evropě, zejména v Polsce, náboženským novotářstvím leda přibýlo domácích zmatků; katolická věc udržela se tam v celku bez boje, zvláště když biskup Hosius uvedl jesuity do země.

Na severu se rozmohl protestantism. Jen katolické Irsko těžce se bránilo, když mu jej nenáviděná Anglie vnucovala tak nelidsky.

Papež, pozbyv starodávne moci uklizovati spory rozhodnutím neb aspoň smiřováním sporných stran, mohl v té době působiti jen posilováním katolické strany.

Císař Matiš.

(1612—1619.)

Majestátem císaře Rudolfa byly všechny žádosti protestantských stavů splněny. Nekatolíci nabyli vedle katolíků rovné platnosti a svobody. Záleželo na tom, jak si zařídí život církevní a vůbec jak se uspořádají. Luteráni a kalvinci se vzájemně nenáviděli a hašteřili.

Ale nic se v zemi neobracelo k lepšímu a nenabývalo jasnější tváře k radostnější budoucnosti. Všelíká vyšší a ušlechtlejší snaha se vytrácela, jen smyslné požitky se vyhledávaly. Nekatoličtí stavové chtěli též opravit zřízení university pražské, kterou měli ve své moci, ale když viděli, že by to nešlo bez peněz, nechali toho, ačkoli již ode dávna užívali církevních statků a universitních nadací.

Pánové ještě dále chtěli královskou moc ve svůj prospěch oslabiti. Před korunovací předložili císaři patero žádostí, které kdyby byl potvrdil, přestal by býti pánem v zemi. Tak třeba žádali, kdyby měli spor se svým králem, aby se mohli dovolávat pomoci u cizích knížat německých. Tím už docela zřejmě ukázali, kam jsou oči jejich obráceny. Císař uznal jen jednu z nich: spolek stavů českých se stavy slezskými na obranu víry; ostatní žádosti byly zatím odloženy, ale stavové mohli s nimi přijíti každou dobu; mezi panovníkem a stavy nebylo pravé důvěry.

Nespokojenost českých protestantů byla podněcována z Němec. Evandělická unie poznala,

má-li se podařiti svrhnouti katolický rod habsburský s německého trůnu, že jest potřebí, aby se v Čechách vzňitila zpoua proti císaři.

Tenkráté vyvstávala vojna s Turkem. Císař svolal r. 1614 stavy české, rakouské a uherské do Lince o pomoc do té války. Když odepřeli, byl císař nucen, aby zachoval mír, zase popustiti Sibinsko, kde nastoupil Gabriel Betlen pod tureckou švrchovaností.

Ferdinand II.

(1618 – 1648)

Císař Matiaš neměl potomků, a když r. 1617 těžce onemocněl, usneseno v rodinné poradě, by arcivojvoda Ferdinand ze štyrské větve rodu habsburského, císařův synovec, nastoupil v jeho dědictví.

Arcikníže Ferdinand již ve svém vojvodství tak rázně se opřel všemu dalšímu obratu a rozvratu náboženskému, že tím dal jisté znamení, stane-li se pánem ostatních zemí a také císařem, že půjde vláda jiným směrem než za jeho tři posledních předkův.

Nejprve byl Ferdinand zvolen za krále českého; katolická strana, získavši hraběte Šlika, oslabilu protivnou stranu, a tak Ferdinand přijat všemi, i protestantskými hlasy. Dne 29 června 1617 byl v Praze korunován. Stavové čeští mohli se již tehdy přesvědčiti, že Ferdinand sice věrně dodrží, co jednou najde povoleno ve věcech ná-

boženských, ale že v různých výhodách, které si protestanté mlčky nebo zjevným neprávem přichylovali, zavede míru zákonitou; tím méně pak že povolí dále co nového. To nebylo po chuti ani protestantům, ani reformovaným; protestanté nešetříce stanov augsburského míru, nutili katolické poddané ke své nové víře a beze všeho zabírali katolické statky církevní; reformovaní ještě nebyli uznáni a chtěli se domoci rovných svobod s katolíky a protestanty.

Katolíci v zemi nabývali naděje, že „nový král, nový zákon“. Protestanté hledali v tom jakousi hrozbu, ačkoli, kdyby se katolíkům stalo jen přesně po právu, bylo by se mnoho mělo

Cisář Ferdinand II.

Malova. Soutmal, ryl Sompel

změnit v jejich prospěch, jako třeba když spravedlnosti a snášlivosti rozuměli protestanté tak, že kde jsou sami katolíci, má v úřadě býti polovice protestantův, a kde jsou katolíci v menšině, úředníci mají býti pouze evangelšci; vyhnání katolíci že mají navždy ostati vyhnání a statků zbaveni.

Král Ferdinand II., [dokud císař Matiš

byl na živě, nesměl se hlásiti k panování; zůstával dále ve Štyrsku, ale přes to ve správě země české bývalo již znáti jeho slovo a ruku.

Němečtí agenti docházeli do Čech a štváli k nespokojenosti. Z nekatolických stavů zejména moravský pán Karel ze Žerotína dobře prohlédal, jak nebezpečné jsou ty záměry, a proto varoval. Jiní zase, zvláště Václav z Budova a Václav z Roupova byli tak neprozřetelní, že poslouchali cizích hlasův a strhli za sebou mnoho jiných.

Král Matiš z přenesl své sídlo z Prahy do Vídně, aby byl trochu dále těch piklů. Správa zemská zanechána desíti místodržcím, z nichž sedm bylo katolíků, tři protestanti.

Velmi činným nepřitelem krále i katolické strany v Čechách stal se nedávno teprv tam usedlý Jindřich Matiš hrabě Thurn, hlavně proto, že mu byl odňat výnosný úřad purkrabí karlsštejnského, z něhož pobíral ročně 8000 tolarův, a dán mu sice čestnější, ale jen 400 tolarů nesoucí úřad vrchního sudího v zemi. Podněcoval domácí nespokojence k odboji, strojí zrádné pletichy za hranicemi a nikdy nesloužil věci české, při všem hledal svůj vlastní prospěch.

Zpoua v Praze.

(23. 5. 1618)

Odbojní stavové lehkovážně přeceňovali své síly, počítajíce na jiné; přece však věděli, má-li odpor jejich míti jaký důraz, že potřebují k tomu

širých davů lidu, o něžž by se opírali. Český lid měl nasazovati statky a životy za prospěchy odrodilé šlechty.

Stavové vyhledávali nějakou příčinu ke zpouře, nejraději náboženskou, aby lidu měli co předstírat.

Dvě pomezí německá města Broumov a Hrob vystavěla za živobytí císaře Matiaše prote-

Mistodržící vyhození oknem.

Dle staré kroniky.

stantský kostel, toto na arcibiskupském, ono na klášterním pozemku, a zde i vše na tu stavbu brali bez povolení z majetku klášterního. Arcibiskup Lohelius i opat Selendr zakázali stavbu a žalovali na rušení držby; nekatolíkům nebylo dovoleno stavěti kostely a školy na majetku katolicko-duchovním. Protestanti svévoli svou

vymlouvali, že prý statky duchovenské jsou vlastně královskými, a tam že smějí. Věc prošla všechny stolice soudní a správní, až dvůr královský, když měšťané neposlechli, dal některé přední návodce trestati vězením; povoleno kostel ve Hrobech zbořiti, v Broumově zavřítí.

Defensoři v tom uviděli násilí, a protestantští stavové sjeli se 5. března 1619 v Praze. Agenti z Němec podpichovali, aby jen čeští páni dopustili se něčeho nezákonného, že pak již půjde zpoua, jako když kámen s kopce spustí. Páni zhotovili dvojí spis: jeden k místodržícím, a když nepomohlo, druhý k císaři; také psali Moravanům, Slezanům a Lužičanům o pomoc.

Další sjezd položen na 21. května, do té doby že dojdou odpovědi. Císař Matiaš ve své odpovědi zakázal pánům konati druhou schůzi, jak zamýšleli. A když přece konali, povolání jsou na hrad, vyslechnout královské poselství pro tuto nepoddanost. Páni přišli a klidně vyslechli, ale 23. května 1618 přišli, hrabě Thurn v čele, s branným lidem na hrad, a v místodržitelské poradní síni přečetli odpověď na císařský list.

Z místodržitelů byli tam čtyři. Páni se jich tázali, jaké že oni mají účastenství v tom královském poselství? Místodržitelé se hájili mírně a přesvědčivě, ale páni, že již tam přišli s tím úmyslem, vyhodili hraběte Viléma Slavatu oknem do příkopu s výšky 28 loket. Když se po tom činu přece jako by zarazili, podněcoval je Thurn německy: „Urození páni, tu máte druhého“; a

urození páni opravdu vyhodili pak i hraběte Jaroslava Martinice a po něm píše Fabricia.

Král Ferdinand právě týden před tím byv uznán za krále uherského, byl tehdy na slavném banketě u arcibiskupa ostřihomského v Prešpurce, a právě byl v nejlepším rozveselení, když došla zpráva o české zpouě; „všickni tak ulekli se přenáramně, že sklopivše hlavy, jeden každý rozjžděli se a rozcházeli do přibytků svých jako zmámení“, píše se ve staré zprávě.

Den po krvavé defenestraci sešli se čeští stavové opět na hradě pražském, zvolili ze sebe prozatimní vládu třiceti direktorů; 10 pan-ských, 10 rytířských a 10 za města. Povšimnutí hodno, že veliká většina těch pánů byli „radové Jeho Milosti Císaře“, a namnoze vysocí hodnostáři.

Úřednictvo vzato pod novou přísahu a pohroženo všem, kdo by neposlechl nové vlády. Vojsko sbíráno z hotovosti zemské a verbováním; vůdcem jeho byl Thurn. Ze všeho šlo na jevo, že zpoua je namířena proti panovnickému ředu.

Proti katolíkům domácím bylo plno statečnosti. Nenávidění jesuité vyhnáni; napřed jeli staří a neduživí, ostatní pěšky za černým křížem a ve slavném průvodě, jemuž i nekatolické obyvatelstvo Prahy, jak dříve protestantský historik té doby, „ne bez pohnutí se dívalo“; ubírali se ulicemi za bránu tou cestou, kudy r. 1555 jejich předchůdci byli přišli. Arcibiskup pražský a opatové broumovský a strahovský prchli. Statky jim zabaveny, ačkoli pánové neměli práva souditi.

Pokud z nejnovějších výzkumů známo, na Moravě kardinal Dietrichštejn byl ze země vypověděn a statků zbaven. Také prelati a faráři, kteří se ničím proti zemi neprovinili, leda že byli katolíci a věrni králi, o statky jsou oloupeni, ze svých míst zahrnání, potupeni, do vězení dáni. Zbouření stavové kohokoli bez důvodu, bez práva, bez zákona přirozeného soudili, zatratili, za nepřítelé vyhlásili, statku zbavili, do vyhnanství poslali; nepředvolali, nevyslýchali, nepřesvědčili se, — a když vyslýchali, činili to, jako s knězem Janem Sarkandrem v Olomouci, až jim pod rukama padl.

Za krátko byl v Cechách pozpřevrácen všecek dosavadní veřejný řád, a buben verbířů dále svolával pod prapor stavovského vojska. Z direktorů ani jediný nějak nevynikal, aby odboj vedl prozíravě, důsledně, důrazně; někteří měli ke zpouře osobní přičiny a úmysly, skoro všichni poslouchali planých slibů a zrádných povelů z Němec, ostatní plouli s většinou, ani nepomněce, v jaké že nebezpečí strhují sebe a všecek národ.

Ani jakého nadšení do války nebylo; nikdo z pánů nechtěl na ni platit, tím méně sám se kdo chtěl vydati v její nesnáze. Předáci chtěli těžiti. Lid měl na to dáti vlasy a záda. Ale český lid byl ještě od husitských válek, jak bývá po každém výbuchu divé vášně, malátný a otupělý; měl již od panského vítězství u Lipan („Středověk“ str. 554) zacpaná ústa. V této nové zpouře pozíral zprvu na vše bez účasti, potom zatínal pěstě a bouřil se — proti pánům. Jen šlechta,

kteřé ostatně kdysi ani slavné parůžky král Jiří z Poděbrad nebyl vhod, tentokráte s německou pomocí, přela se s králem.

Válka třicetiletá.

(1618 – 1648.)

Zpoura česká oznámela do Němec, a myslilo se, že všichni nepřátelé habsburského rodu budou ji podporovati. Mezi odbojnými stavy českými a protestantskou unií německou prostředkoval hrabě Kristian anhaltský. Stavové se dorozuměli, také s protestanty v Rakousích, aby Ferdinand neměl volného pohybu proti nim. Z Francie podněcoval k boji kardinal Richelieu, ze starého francouzského nepřátelství k rodu habsburskému.

Za sto let od doby, co nastalo „nové evangelium“, vyšlehly plameny hrozných bojů, — třicetileté války. Trvala tak dlouho, že protestanté nepřestávali na svobodě náboženské; boj jejich přešel v boj o majetek a moc. Bojem o „svobodu svědomí“ nabyli protestanti také jiných výhod, kterých se pak, že násilím byly zabráný, báli pozbyti, a proto dále otřásali církví; každý zdar i nezdár je dráždil k dalšímu úsilí. Teprve po dlouhém prolevu krve stanoveny nové hranice majetku a práva.

Třicetiletá válka dělívá se na čtvero období: na válku českofalckou, na dánskou, švedskou a švedsko-francouzskou.

Válka českofalcká.

(1618—1625.)

Císař a král Matiš poslal po zprávě o českém povstání do Čech manifest, kde sliboval zachovávatí všecky svobody zemské, jak posud, a za týden poslal patent, jímžto zapovídal zbroití. Direktoři nic toho neuvěřijili: slovo královské umlčeno, možnost mírného urovnání zmařena.

Churavý císař Matiš, jemuž byl rádcem kardinal Klesel, osobní nepřítel krále Ferdinanda, nic ráznějšího nepodnikal na potlačení zpouy. Král Ferdinand nabízel se českým stavům za přímělvce u císaře, jen aby složili zbraně. Když ani to nepomohlo, byl už pro ráznější postup. Kardinal Klesel tajně zavezen do Tyrol na brad Ambras. Potom kázal císař sbíratí vojsko.

Za nedlouho v Čechách ležela dvě nepřátelská vojska proti sobě, stavovské a císařské; obojí plenilo a loupilo; celé dědiny, ponejvíce z domů dřevěných, rozneseny na topení a zmizely navždy; obyvatelstvo se rozprchlo, nebo bylo nelidsky týráno.

Po některém počátečním úspěchu stavovského vojska poslala protestantská unie na pomoc 4000 mužů pod Mansfeldem; Anglie, Francie, Holand, savojský vojvoda, jak jinde zmíněno proč, i Benátčané slibovali pomcc. Z českých zemí nejprve Slezsko a Lužice přidaly se k povstání; jen Morava k rozumné radě Karla staršího ze Zerotína odepřela a napomínala Čechy.

Počátkem r. 1619 zemřel císař Matiaš. Král Ferdinand II. postoupiv za samostatného panovníka českého, poslal do Cech list, jímžto se hlásí za krále, a že vydá slíbený při korunovaci revers. Direktoři listu nepřijali: nemají prý s Ferdinandem nic činiti, neboť prý považují trůn za uprázdněný.

Ferdinand znova nabízel potvrzení všech privilegií; vyzýval stavy, aby vypravili posly do Vídně vyjednávat s ním; sliboval, co mohl povolit, jen aby spor urovnal po dobrém. Marně. Odbojní stavové posunovali spor do krajnosti, kde se vynášelo hrozebné: „Běda přemoženým!“

Stavové horních Rakous přidali se k Cechům, a dolnorakouští sbírali vojsko proti Ferdinandovi; potom i Morava, přinucena

Karel starší z Žerotína.

byvši vpádem Thurnovým, přistoupila k povstání. Habsburský rod byl ve vážném nebezpečí; v českém boji běželo rakouské dynastii o všecku vládu, neboť co se tam stane, za krátko bude působiti také v ostatních zemích, protestantismem podebraných, v Uhrách a v Rakousích.

Z Moravy pustil se Thurn na Vídeň a dal

střřleti do císařského hradu; protestantšřtř stavovř dolnorakoušřtř s listinou v ruce směle vnikli do hradu, aby Ferdinand dal plnou svobodu nábožen-skou a rozpustil vojsko. Jeden z nich chopiv krále za rukáv volal: „Ferdinande, podpřšeš?“ Král pomcdliv se odpovřdřl pevnř: „Nikoli“. V tom zavznřly trubky kyrysnřkř Dampierrovřch, kteřř mu byli po Dunaji posláni, a buřřči se vy-

tratili. Ferdinand pomocř mřřřanstva uhájil se ve Vřdni, Thurn s nepořřze-nou odtáhl.

Co se v řřechách jednalo, kdo bude králem, jednalo se v Němcřch, kdo bu-de císařem. Král Ferdinand hned po překonánř nesnázi vřdenské odjel do Němec, ucházet se o císařskou korunu;

Betlen, Gábor.

Dle rytiny z r. 1619.

26. srpna 1619 zvolen v řřechách pomcřř a vlivem řřeskobratřřskřm knřřfirst falckřř Fridrich, a dru-hřho dne zvolen Ferdinand králem německřm nebo řřmskřm císařem. Fridricha v Praze koru-noval bratřřskř senior Jan Cyrill s administra-torem konsistoře pod obořř Jiřřm Dikastem.

Nesnázi Ferdinandovřch užil sibinskř vojvoda Gabriel Betlen; zmocnil se hornřch Uher a spolu s Thurnem znova táhli na Vřdeň; pro neobyřejnou

zimu však nepořídili nic. Betlen prohlásiv se králem uherským pomáhal Cechům značnou silou vojenskou.

Císaři Ferdinandovi přišla pomoc ze Španěl; polský král Zikmund, maje za manželku nejstarší sestru Ferdinandovu Annu, poslal mu kozáky; katolickému Maximilianovi bavorskému slíbil Ferdinand (horní) Rakousy, protestantovi Janu

Bitva na Bílé Hoře

Maloval Stan. Hudeček

Jiřímu saskému obě Lužice a zjednal si v nich platné pomocníky.

Proti tomu bylo na české straně pořád hůře. Nový král Fridrich V. falcký byl na svůj nesnadný úkol příliš pohodlný, neopatrný a lehké mysli; v Praze vystrájeny dvorní slavnosti jako v nejhlubší mří. Spojenců pořád ubývalo; Fridrich, jsa horlivý kalvínek, odpudil si lutherany z Němec i v Čechách, a katolíky beztoho měl proti sobě.

Když přijel na Moravu, varoval ho Zerotín, aby odešel z Čech a nevydával zemi ve zkázu.

Stavovské vojsko české, nedostávajíc žoldu a soužené hladem i nahotou, jen mrzutě sloužilo; spojené vojsko císařské pod vojvodou Maximilianem a pod císařským vůdcem Bukvojem napřed opanovalo horní Rakousy, potom vtrhlo do Čech; stavovské vojsko, 25 000 mužů, ustupovalo před dvojnásob silným nepřitelem; rozhodnutí schylovalo se k samé Praze.

Na Bílé hoře svedena 8. listopadu 1620 bitva sice krátká, ale rozhodná a českému národu osudná. Stavovské vojsko, sehnané z různých národů, bilo se špatně; jen Moravané u hrádku „Hvězdy“, více ze zoufalého vzdoru nežli z naděje k vítězství, neubnuli s místa, dokud nebyli zbiti nebo zjímáni.

„Zimní král“ Fridrich, žádav si po bitvě od Maximiliana 24hodinné a dostav jen osmihodinné příměří, ujel s německými předáky Anhaltem, Hohenlohem, Thurnem a jinými z Čech, směrem ku Vratislavi. Praha se vzdala. Druhého dne vyjžděl Maximilian do Prahy; uviděv na Černousově náměstí kapucinský kostel, šel se tam pomodlit, a když vyšel, předstoupilo pět českých pánů s podmlnkami, na které že se vzdají císaři. Maximilian jim pokynul, že doba smlouvání minula. Staří mužové ti plakali hořem a studem, tak jim slzy kanuly po tvářích. Maximilian zůstal v Praze osm dní, až přijel Karel Liechtenštein, kníže opavský, jehož král jmenoval českým gubernátorem.

Po bitvě bělohorské.

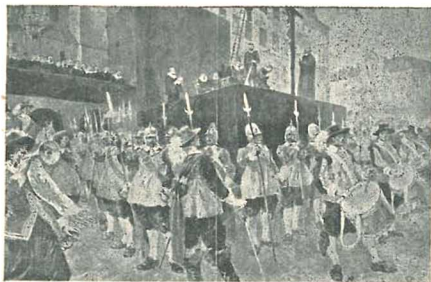
Města pražská se vzdala vítězi bez odporu na milost a nemilost; třetího dne se poddala šlechta v Praze; Morava se nepoddala hned, až na radu Karla staršího ze Žerotína vyslala poselstvo do Vídně, prosit o milost; Slezané vytrvali v odporu; prostřednictvím kurfirsta saského bylo jim odpuštěno a „saským akkordem“ povoleny jim svobody náboženské; obojí Lnžici podmanil si kurfirst saský.

Bitvou bělohorskou vlastně nebylo vše úplně ztraceno; u Plzně stál Mansfeld, do Brandýsa dorazila pomoc Betlenova, a Praha také by se nějaký čas byla mohla držeti. Ale když se nikde nic dále nehýbalo, bylo to posledním důkazem, jak lehkomyslné a na číši útraty byla ta zpoua sehnána; když němečtí původci ujeli, bylo vše bez hlavy: obraz bezbožné, v následcích přežalostné hry s osudem českého národa.

Hrobové ticho se rozložilo krajem, jak dopadne trest. Někteří provinilci zůstali v Čechách, utěšující se přívětivými slovy vojvody Maximiána, když odjížděl z Prahy. Mimořádný komisař císařský kníže Karel Lichtenštejn měl sice na zřeteli přední účastníky, odňal zbraně pražským měšťanům, zavedl přísnější cenzuru, ale jinak nic přísného nepodnikal.

Odloženo, neprominuto. Čechy, Morava a Horní Rakousy potrestány velmi přísně. Na povel z Vídně zjímání v únoru 1621 přední účastníci v Praze, v březnu po venkově, a svezení na hrad

pražský do vězení. Aby se vyhnulo zemskému soudu a zemskému zákonictví, dle něhož provinilci měli býti souzeni, a alespoň majetku by nebyli zbaveni, sestaven z Vídně zvláštní soud, a císařskému komisarovi jako předsedovi dány pokyny ku přísnosti. Všech 45 obviněných pokutováno ztrátou statků; 27 jich odpraveno 21. června před radnicí na Staroměstském náměstí

Popravy na staroměstském náměstí.

Maloval Stan. Hudeček.

v Praze; hlavy dvanácti předních, ruka Slikova a Jesseniův jazyk vystaveny na věži mostecké. Někteří mrskáni a žalářováni. Oba korunovači Fridricha falckého Jan Cyril a Jiří Dikastus vypovězeni; konsistoř pod obojí přestala. Jesuité opět uvedeni do země a svěřeny jim školy.

Roku 1622, 3. února vydán na ostatní provinilce „generalní pardon“, že se jim odpouštějí tresty na hrdle a žalářem, ale na majetku

pokutování dále přísně, dle stupně viny, jednak na úhradu křivd a škod bývalým majetníkům, jinak na útraty válečné a na odměny zasloužilým. Mnoho cizí šlechty usadilo se v Čechách.

Když protestanté dále udržovali zrádné spojení s cizinou, král počal očišťovati zemi od nepokojných živlů. Roku 1624 vykázáno z Čech, Moravy a Horních Rakous všecko nekatolické duchovenstvo; s počátku se zdálo, že nebude tak zle, než záhy poznali, že rozkaz byl opravdově mšněn a konán. Protestanté chtěli zbaviti habsburský rod napřed koruny české a tím veškeré jeho moci; z toho se vyvinula při císařském dvoře zásada, že protestantism je zločinem politickým.

Někde donucování lidé ke katolictví; roku 1626 nařízeno, aby všichni přistoupili do církve, a r. 1627 vyhlášeno, že král nikoho nemá ve své zemi trpěti, kdo by se s ním ve víře srovnati nechtěl. Mnozí se vrátili do církve, mnozí se vystěhovali.

Odcházel s vášní odpadlíků, v trpké nenávisti k církvi, od které namnoze teprv oni sami nebo jejich blízcí předkové byli odpadli, oddávající se z pověrečných proroctví šalebné naději, že konečně přece katolíci podlehnou, a oni pomocí švédskou, německou a tureckou, že se vítězně navrátí.

Ferdinand jen to činil, z obrany a odpadlíků, co protestanté útočně již dávno mnohem krutěji činili katolíkům, že neodpadli od víry

otcův. Boj jeho nebyl ani náboženský, ani proti české národnosti; už proto ne, že přemnoho trestaných, ačkoli českého jména, byli odrodilí; pokud se zachovaly protokoly, ví se, že třeba Bohuslav z Michalovic, Pavel z Říčán, Kašpar Kaplíř ze Sulevic, Šťastný Václav Pětipeský z Chýše... vypovídali německy na soudě; Ondřeje Šlika provázal na popraviště predikant Lippach; doktor Jessenius byl maďar.

Nejpřesnější zkumy vedou k důkazu, že zeměpisné pokroky německého živlu před bitvou bělohorskou byly větší než po ní. Nejdůležitější výboje národnosti německé spadají před rok 1618. Po bitvě bělohorské byl katolický odpor český proti německému příboji velmi tuhý a poměrně šťastný.

Zatím i válka šla svou cestou, tak řečená falcká. Zimní král český měl býti pokořen a potrestán. Císař naň vyhlásil říšskou klatbu; Tilly vůdce dobyl jeho země, horní a dolní Falce; hodnost kurfirsta odňata mu na sněmě r. 1623 a přenesena na vojvodu Maximiliana bavorského; také horní Falce připojena k Bavorsku. Fridrich falcký hledal útočiště v Holandsku; marně se namáhal o své země, až umřel v Mohuči.

Vítězný Ferdinand hojně těžil z politických chyb stávků českých k utvrzení královské moci, ku zavedení absolutismu. — Provedl politické změny, aby českou korunu pojistil svému rodu na věčné časy, a bouře, jako r. 1618—1620, aby už nikdy se nemohly opakovati. Cechám vydáno

10. května 1627 „Obnovené zřízení zemské“ a za rok i Moravě, že trůn český je dědičný v habsburském rodě i po přeslici.

Zemským sněmům vzata iniciativa v zákonodárství; právo vydávati zákony vyhrazeno králi. Ke třem stavům zemským: panskému, rytířskému a městskému přidán na prvním místě (nově zřízený) stav duchovní. Sněmům ponecháno právo povolovati berně a hotovost zemskou. Německému jazyku dáno rovné právo s českým.

Všecka privilegia, svobody a staré zvyklosti, pokud se neprotivily novému zřízení, potvrzeny jsou 29. května; majestat Rudolfův král Ferdinand vlastní rukou rozstříhl.

Téhož roku, 27. listopadu dal král

dle nového řádu na sněmě, u přítomnosti poslanců všech zemí koruny české, syna svého Ferdinanda korunovati za krále českého. Mladý král přísahal, že hájiti bude církve katolické, že zachová stavy při jejich výsadách a ničeho od českého království že nedá odciziti.

Jan T. hr. Tilly

Maloval A. van Dyk, ryt P. de Yode st.

Válka dánská.

(1625—1629.)

Fridricha falckého, vypuzeného z Cech a zbaveného své vlastní země, ujali se Holanďané a tchán jeho, anglický král Jakub. Jejich pomocí zmohl se Mansfeld a obnovil válku s Ferdinandem.

K nim přistoupil nový, vlastně starodávný nepřítel rodu rakouského, Francie, která žárlivě pozorovala růsti moc habsburskou po českém povstání. Ministr francouzský kardinal Richelieu ponoukal Kristiana dánského a Gustava Adolfa švédského k válce. Tento nemohl, máje právě vojnu s Polskem a Ruskem. Kristian IV., král dánský a norský, nechal se zlákat; jakožto pán Holštýna měl slovo do německé říše a vzal si záminku, že vystupuje na ochranu německých protestantů.

Císař Ferdinand II. měl s počátku války v Němcích jen vojsko katolické ligy. Zkušený císařský general Tilly netroufal si proti nepříteli, dokud by mu nepřišla pomoc. Než odkud ji vzíti?

Český šlechtic, Albrecht z Valdštejna, nabídl císaři, že na své útraty postaví vojsko. Albrecht narodil se r. 1583 v Heřmanicích, v severovýchodních Čechách. Po rodičích náležel ke straně pod obojí, později se stal katolíkem. Z počátku byl pod císařským praporem v tureckých vojnách; ve hnutí českém, ačkoli se neúčastnil bělohorské bitvy, stál rozhodně a činně při králi Ferdinandovi. Panství jeho Fridland povýšeno na knížectví, on sám za knížete říšského

V konfiskacích pobělohorských skoupil Valdštejn tolik statků, že dostal pro ně svůj manský soud a směl raziti své peníze. Císař Ferdinand po nějakém rozpaku přijal nabídku. Když zavířily verbífské bubny Valdštejnovy, za krátko tu stála slíbená armada, sběhlá ze všech koutů světa, ze žoldáků starých i mladých, katolíků i protestantů, domácích a cizích. Tenkráté provozovali válčení za živnost nebo nějaké řemeslo; za plat nosili svou kůži na trh; i majitelé čet a celých pluků byli k službám. Žoldnéřům se líbila vojenská nevázanost a dychtili po kořisti; odtud ty tehdejší prostopášné, ukrutnosti zejména v dranci.

Albrecht z Valdšteina.

Do mědi ryl Petr Isselburg.

Valdštejn byl vysokého zrostu a jiskrného zraku, myslí hrdé, nesdílne. Na vojsko byl přísný; drancovati mu dovoľoval někdy více, než i tehdy bývalo zvykem. Pocházel sice z českých rodičův, ale necítil se Čechem a nepřál české národnosti.

Valdštejn, povýšený za vojvodu fridlandského, porazil Mansfelda u Desavy; když tento pak utíkal do Uher k Betlenovi, pádil Valdštejn za

ním; Mansfeld rozpustil vojsko, [děla prodal Turkům, a záhy zemřel v Bosně.

Téhož roku 1626 porazil také Tilly dánského krále Kristiana u Luttera pod Barenberkem. Když přitáhl Valdštejn na sever do Němec, oba generalové vyhnali Kristiana i z jeho vlastní země až na ostrovy.

Celé severní Německo, i některé kraje dánské, přivedeny pod moc císařskou. Vojsko Valdštejnovo, jehož se zatím nasbíralo na 70 000, vyléhalo země přátelské i nepřátelské, a stavové katoličtí i nekatoličtí stěžovali si na to u císaře.

Tehdy Valdštejn vyhnal vojvodu meklenburského, spojence dánského krále, z jeho země, a císař jmenoval Valdštejna vojvodou meklenburským. Pak tento dobýval měst přímořských, ale Stralsunda nezmohl.

Válka skončila mírem lubeckým r. 1629. Kristian podržel své země, ale slíbil, že již ničeho nepodnikne proti císaři.

Restituční edikt.

(1629.)

Císař Ferdinand II. ocitiv se šťastným vítězem, chtěl i v Němcích posílit živél katolický. Ještě před mírem lubeckým vydal tak zvaný restituční edikt, že protestanté mají vydati církevní statky, zabrané po smlouvě pasovské r. 1552.

Výnos byl sice docela po právu a spravedlnosti, ale zbudil prudký odpor v Němcích a dal

cizím státům, Francii a Švédsku přičinu, připlést se do záležitosti říšské. Katolická knížata lekla se toho, že císař pomocí Valdštejnova vojska potlačí samostatnost říšských knížectví; protestantská knížata bála se nad to ještě o svobodu náboženskou a nabyté statky. Záleželo jim hlavně, vzítí Valdštejna císaři.

Generali Valdšteinovi před poradou.

Hvězdář Seni; hejtman Neumann; Questenberg; Piccolomini; Ilo; Trčka; Buttler; Isolani.

Na sjezdě kurfirstů v Řezně r. 1630 stěžovaly si obě strany na nenáviděného jim vojévůdce, že jeho vojska zle řádila v německých zemích; knížata říšská kladla mu také za vinu, že si vůči nim počínal příliš sebevědomě.

Císař měl těžké rozhodnutí; věděl, že ve Valdštejnu jest jeho síla; s druhé strany chtěl si nakloniti kurfirsty, aby volili jeho syna Ferdinanda

za krále. Ač nerad, propustil Valdštejna; ale kurfirstové hned potom se rozjeli — bez volby.

Valdštejn tiše a hrdě odjel do Čech na své statky.

Válka švédská.

(1630—1635.)

Švédský král Gustav Adolf, odňav Rusům a Polákům velké pruby baltského pobřeží, umínil si, přidobyti také něco německého území a spojití ty kraje ve svůj mocný celek. V dorozumění s Francií, Anglií a Holandskem vystoupil proti císaři, prý aby chránil protestantství, ale hlavním účelem mu bylo, pokořiti císaře, proslaviti se a rozmnožiti svou moc.

Bez opovědi války přistál r. 1630 s nevelikým vojskem, ale dobře cvičeným. Vojvoda pomoranský Bohuslav XIV., poslední potomek staroslavného panovnického rodu slovanského, vzdal se Švédům. Tak učinili také jiní vojvodové němečtí a město Magdeburk; někteří jiní prohlásili neutralitu, ale jen, bude-li zrušen restituční edikt. Francie slíbila švédskému králi ročně milion tolarů příspěvku na válečné potřeby.

Císařský general Tilly, maje zase jen ligistické vojsko, oblehl odpadlý Magdeburg a dobyl ho; město při tom bylo téměř rozvaleno, hlavně proto, že vlastní obránci něco vyhodili prachem, něco požárem zhubili, aby Tilly nenašel tam přístřeší a opory; úmysl ten už předem byl umluven a uchystán. Gustav Adolf potom vinil Tillyho z té ukrutnosti, a opravdu tím některá knížata získal na svou stranu.

Pak Tilly táhl na saského kurfirsta, by ho přiměl pomáhati císaři. Ale ten povolal si na pomoc Gustava Adolfa, a obojí vojsko, švédské a saské, porazilo Tillyho u Breitenfelda podál Lipska r. 1631, že mu zbylo jen polovic vojska.

Švédský král Gustav Adolf táhl pak německými zeměmi jako vítěz, ba jako panovník; města mu holdovala, všude místo katolické správy zaváděl protestantskou, až i pojal záměr, z Německa a

Tilly raněn u Raina.

Maloval P. J. Messerschmidt.

Švédska zříditi velké protestantské císařství. Do Čech poslal saské vojsko, by vůdce jeho Arnim obnovil tam vše, jak bývalo před Bílou horou. Gustav Adolf přezimoval v Mohuči a z jara překročil Dunaj Tilly, aby mu zabránil přestoupiti řeku Lech, dal bít z děl, byl však sám do kolena raněn a umřel za 14 dní.

Za té saské okkupace Čech vrátilo se mnoho českých vystěhovalců, v naději, že se jich ujmu

protestantští páni; než velmi se všichni sklamali a větším dílem zase odešli.

Vůdce císařského vojska mrtev, nepřítel už i do Mnichova vítězně vjel a blížil se rakouským hranicím; v Čechách Arnim opanoval Prahu i všecku zemi a zaváděl vládu kurfirsta saského. V té veliké nesnázi a nouzi obrátil se císař znova k Valdštejnovi, který s královskou nádherou žil v Čechách, zkoumaje se Senim ve hvězdách, jaký asi osud ho dále čeká. V měsíci říjnu dorazil císařský posel, prose ho jménem císařovým, by převzal vrchní velitelství. Valdštejn se zprvu docela zdráhal, že je mu dobře tak, v soukromí; po dlouhém přemlouvání svolil, že do čtvrt roku postaví armádu, ale nic více.

Valdštejn nasbíral slíbenou armádu, ponejvíce na Moravě, ale kdo ji měl vésti, když byla jeho? Na velké prosby postavil se jí v čelo, však jen s neslýchanou výsadou, jako generalissimus, samostatný vůdce, který sám si důstojníky jmenoval a jednal s knížaty říšskými ve věcech politických. Maximilian bavorský popustil mu vrchní slovo, a spojeného jejich vojska bylo 60 000.

Prvním dílem Valdštejnovým bylo, vyhnati Sasy z Cech. S Gustavem Adolfem se pak setkal u Norimberka; deset neděl stáli proti sobě v opevněných táborech, až Gustav, po nezdařeném útoku, obrátil se do Bavor, aby soupeře tam přivábil; ale Valdštejn táhl do Sas, kde vojsko jeho drancovalo; Sasové povolali Gustava a u Lützen u r. 1622 svedena krvavá bitva, v níž Švédové zvítězili, ale král jejich padl.

Potom šel Valdštejn do Čech; v Praze na Staroměstském náměstí vykonán přísný soud nad některými vyššími z vojska, že se nedobře chovali v bitvě lützenké; 15 jich sťato, 2 oběšeni, jednomu zlomen kord na znamení, že je zbaven cti a hodnosti; jména padesáti napsána na černých tabulkách a přibita na šibenici.

Valdštejn, generalissimus in absolutissima forma, chtěl s nepřáteli smluviti mír, [dle něhož

Gustav Adolf vzest do Švedska.

Dle obrazu C. G. Hellquistova.

by se byly v Čechách zvrátily nově zavedené poměry. Z Francie prý kardinal Richelieu nabízel Valdštejnovi korunu českou. Mezi Valdštejnem a císařovými nepřáteli prostředkoval vyhnanec hr. Matiaš Thurn. Exulanti se těšili návratu a činili z Valdštejna již hotového zrádce. Avšak posud se neví, pomýšlel-li Valdštejn opravdu na zradu, či chtěl-li jen nepřátele klamati. Ta obojetnost způsobila mu záhubu.

Zatím protestantské vojsko plenilo v Bavorsích spojených s císařem; když císař poručil pomoci Bavorům, vymlouval se Valdštejn, máje vojska na 100000, že je zima. Nemoha odolati domluvám, poslal generala, pak sám jel, ale bylo to jen pro jméno. To budilo podezření; císař poznával, že neobyčejné výsady Valdštejnovy jsou na újmu jeho práv panovnických. Už i výstrahy docházely; císař si zajistil věrnost předních generalů a kázal hlídati Valdštejna.

V Plzni Valdštejn slíbil generalům a plukovníkům, že nic nepodnikne bez nich; oni se mu písemně zavázali pode ctí a pomstou, že od něho nepustí. Císař podepsal tajný rozkaz, že se Valdštejnovi odnímá velitelství; místo něho že je velitelem Gallas. Za několik neděl vyhlásil císař Valdštejna za zrádce, a Piccolomini, Gallas a Aldringen dostali vědomost z Vídně, že císař si přeje, aby se zajistili osobou Valdštejnovou za živa neb za mrtva.

Valdštejn věděl o tom a uchýlil se do Chebu. Z vojska zůstalo mu jen 10 setnin pěchoty a 200 dragounů. Plukovník Buttler vyžádal si provázeti ho, a smluvil se s Gordonem, velitelem Chebu, o zabití Valdštejna, aby tím nabyl zásluhy. V noci na 26. února 1634 zavraždili dragouni čtyry jeho pobočníky, pak i Valdštejna.

Statky Valdštýnovy a jeho přátel skonfiskovány a rozdány důstojníkům, kteří se nějak přičinili, aby vojsko zůstalo při císaři a Valdštejn, aby byl odstaven.

Vojna švédská šla dále. Místo padlého krále staral se švédský kancléř Oxenstjerna o nové voje a vůdce. V čele císařských stál Ferdinand, nejstarší syn císařův; jemu k ruce byl general hrabě Gallas. Švédi z Bavor vyhnáni a pak

Valdštejn na cestě do Chebu.

Maloval Karel Šl. Piloty.

u Nördlink na hlavu poraženi. To bylo největší vítězství císařských ve 30leté válce.

Převaha švédská v Němcích zlomena; Švédi se sotva drželi na baltském pobřeží. Císařské vojsko opanovalo Franky a Švábsko a řádilo tam hrozně.

Roku 1635 učiněn mír v Praze: saský kurfirst,

dostav obojí Lužici v léno od české koruny, stal se spojencem císařovým; restituční edikt někde odložen na 40 roků, někde zcela odvolán.

Vojna švédsko-francouzská.

(1635—1648.)

Po pražském míru byli Švédí v Němcích téměř osamoceni; kancléř Oxenstjerna jednal s císařem o mír. Potom však s vůdcem německých protestantů, výmarským vojvodou Bernardem požádali Francii o pomoc, slibující jí za to Elzasy, jako aby se zcela patrně ukázalo, že přičiny a cíle války už byly číste politické, výbojné, loupežné.

Kardinal Richelieu nyní veřejně vystoupil jako nepřítel Rakouska, dávaje do války už kromě peněz i vojsko. Vojvoda Bernard vstoupil do francouzských služeb a začal boj u Rýna v Elzasích.

Císařský vůdce Gallas vydal se proti němu a s pomocí španělskou z Nizozemí vítězně táhl na Paříž. Oxenstjerna zatím poslal nových 16 000 mužů; vůdce jejich Banér porazil císařské voje v Němcích, že Gallasovi nezbývalo než nechat Paříže a tíhnouti do Němec.

V tu dobu zvolen v Řezně Ferdinand III. králem, a krátce potom, v únoru 1637 umřel císař Ferdinand II.

Roku 1639 a po roce zase vpadl Baner do Cech a hrozně řádil; se Švédy vracelo se i něco českých vystěhovalců. Vojsko nemělo katolíků

šetřiti, a že skoro vše již bylo katolické, páchány nelidské ukrutnosti; za některou noc i sto vesnic

*MATTHIAS CONTE DE GALLAS CONSEILLER
ET CHAMBELAN DU ROY D'HONGRIE ET
GÉNÉRAL DANS SES ARMÉES*

B. Monneret delin. Com. Privilegio Regio

Hrabě Matiš Gallas.

vypáleno; ozeň a polní úroda zlomyslně kažena; lidé se skrývali v horách a lesích a měli hladem

nebo zimou. Co se Švédům zdálo vzácnějšího, kladli na lodě a odváželi.

Roku 1640 sešel se po dlouhé době Říšský sněm do Řezna, jednat o mír; Švédi a Francouzi byli by tehdy zajali císaře i s knížaty, kdyby náhlé tání nebylo jim to zhatilo.

Baner zemřel vojanským trmácením a nepořádným životem. Po něm přejal velitelství general Torstenson. Nemoha dobře na nohy, dával se nositi v pohovce, ale vždy vítězil. Za něho vedena vojna ještě krutěji. Roku 1642 obsadil Slezsko, vpadl do Moravy a zmocniv se Olomouce podržel jej dvě leta ve své moci. Morava těžce trpěla. Potom se vybral do Sas a porazil tam u Breitenfelda r. 1642 císařské vojsko pod arciknížetem Leopoldem Vilémem a hrabětem Piccolominim tak docela, že na bojišti ostalo 20 000 mužů, 200 praporů, 46 děl i s válečnou pokladnou.

Roku 1643 Torstenson zase přitáhl na Moravu a zbouřil proti císaři Jiříka I. Rákociho, od r. 1629 vojvodu sibinského. Právě tehdy se však Dánsko spojilo s císařem, pročež Torstenson spěchal na sever a porazil Dány. Vrátiv se do Čech r. 1645 porazil Götze u Jankova a po třetí loupežně vpadl na Moravu; oblehl Brno, ale statečný plukovník Radvit de Souche, za vydatné pomoci jesuity Martina Středy v čele studentstva, ubránil se jim.

Torstenson nemohl dále pro nemoc. Jeho nástupce Gustav Wrangel a francouzský Turenne, na místě Bernarda výmarského, bojovali v jižním

pražském. Zdařilo se mu jen s částí: zradou se zmocnil Menšího města s královským hradem, než do Starého a Nového města nemohl ani největším úsilím, když pražané a studenti, za vůdce jesuity obra Plachého, postavili se v hrdinný odpor; ještě dlouho Švédi zpomínali „dlouhého kněze“.

V horkém boji 3. listopadu 1648 rozlehla se dávno čekaná radostná zvěst: „Mír!“, který po několikaletém smlouvání konečně uzavřen byl 24. října toho roku.

Mír vestfalský.

(24. 10. 1648)

Již od r. 1635 ozývala se otázka míru, aby papež byl prostředníkem, ale scházelo s toho pro různé základní neshody, jako že císař nechtěl připustit, aby říšská knížata jednali s ním o mír jako samostatní spojenci cizích států.

Konečně došlo k tomu, že v Münsteru vyjednávali císařovi zástupci s Francií a s katolickými mocnostmi, v Osnabruku smlouvali se Švédi a protestanté s císařem a s katolíky.

Však i potom šlo jednání velmi zdlouhavě pro různé otázky etické; Španělé si žádali před Francouzi více práv a pocty, jiní se přeli, kde komu přísluší jaké čestné místo v kostele a v radnici, nebo kam až který kterého má vyprovázeti, zda do poly schodů či až dolů ke kočáru. Potom i v čas vážného jednání prota-

hovaly se smlouvy, neboť se mezitím válčilo, a jak kdo vyhrával, tak měnil své nároky.

Francouzi, jak si dlouho žádali, dostali se k řece Rýnu za vlastní majetek.

Švédové zabrali Přední pomořany, některé ostrovy a pevné obchodní město Štětín: území nad ústím řek Odry, Labe a Vesery přišlo do

Poslední útok švédský na Prahu.

Dle obrazu Laufferova.

švédské moci; k tomu 5 milionů tolarů válečných náhrad.

Branibory a Sasy měly se Švédskem zvláštní smlouvu, dle níž Branibory dostaly Zadní pomořany a území čtyř sekularisovaných biskupství, Sasy podržely od české koruny obojí Lužici, horní a dolní.

Karel Ludvík, nejstarší syn zahnaného kurfirsta falckého Bedřicha, „zimního krále“, dostal

něco z majetku otcova, Dolní falci; a že Bavorsy zatím nabyly Horní falce a hodnosti kurfirstské, a nemohlo se jim to odňati, zřízeno pro Falci nové (= osmé) kurfirství.

Přísaha na mír vestfalský.

Maloval Terborchov, ryl Suyderhoef.

Švýcarsy a nizozemská republika, dávno již skutečně svobodné, uznány za úplně samostatné.

Francie a Španěly válčily dále po míru vestfalském, až došlo k míru pyrenejskému r. 1659;

Francie, jako silnější, získala něco území na severu i na jihu.

Ve smíru náboženském přijata svoboda vyznání augsburského a reformovaného (= kalvinského). Co do majetku položen rok 1624 za normalní: co kteří, katolíci nebo protestanté drželi 1. ledna 1624, to jim ostalo. Knížatům uloženo, býti snášlivým k vyznání poddaných; zásada: čím země, toho náboženství, zmírněna.

Státní poměry stanoveny takto: říšská knížata přestali býti vasaly císařovými; dostali ve svém území moc panovnickou, právo suverenní, zavírali smlouvy a spolky mezi sebou i s jinými mocnostmi, jen ne proti císaři a říši. Společné záležitosti: zákony, daně, válka a mír, klatba říšská nechány sněmu říšskému; v komorním soudě byli soudci obojího vyznání: katolického a protestantského. Nepokrytě řečeno: od té doby vlastně nebylo německé říše; místo ní nastoupil braniborský, bavorský, saský stát a z pozdálí Rakousko.

O Cechách, odkud pošel přímý podnět ku třicetileté válce, nestalo se v míru vestfalském ani zmínky. Čeští vystěhovalci doufali a modlili se za vítězství švédské, ale ani Švédové se jich neujali, ač jim to dříve slibovali. Evropa mlčky uznala ztrátu samostatnosti české.

Po třicetileté válce.

Následky války třicetileté byly přímo hrozné. Děsný a přežalostný byl pohled na zpustošené

země, jako na důkaz, že ruka Boží těžce se dotkla zpronevěřilého národa. Lidé již tak byli někde zoufalí, že reptali proti Bohu, nevěřili v jeho spravedlnost a vzývali ďábla. Obyvatelstva tolik pohynulo, že počet jeho v Němcích ze 17 milionů klesl na 4 miliony, v Čechách ze tří milionů na čtyry pětiny jednoho milionu, na Moravě ze dvou milionů na půl milionu.

Kdo zůstal na živě, byl v bídě. Místo pole poušť, kvetoucí kdysi osady vypáleny, zbořeny neb na čisto rozneseny. Té škody nikdo nikdy nevypočítá. Tlupy drancovníků a propuštěných žoldnéřů potloukaly se ještě dlouho. Vlci a jiná zvěř proháněli se pustým krajem.

Dlouho trvalo, než sedlák, nemaje ničeho do začátku, ani dobytka, osiva nebo nářadí, zpamatoval se trochu na svém pozemku, a než nastala jakási bezpečnost. Peníze raženy lehké, že obchod neměl vzniku pro vzájemnou nedůvěru. Vědy a umění upadly docela.

Ještě horší byla tráta mravních statků. Náboženskými spory lid zvášnivěl. Když válka vedena s takovou krutostí a vojsko bylo tak surové a nemravné, bylo to smutným znamením ostatních vrstev. Smysl pro nitrnou nábožnost a čest otupěl. Věrolomnost přišla do zvyku. Němci měli před válkou národní vědomí jako jiní národové, po válce ho docela pozbyli aspoň na sto let; ve všem, v řeči, mravu, kroji, ve vědách i umění šli otrocky po francouzském způsobu.

Vidí-li se v tom známka životní síly německého lidu, že se pomalu sice, ale přece probral

Ferdinand III.

z té malátnosti a cizoty, tím více divno, ba již jako zázrakem stalo se, že do prachu zdeptaný národ český, jakožka jen v chaloupkách ještě

živořící, sice později, ale šťastně procitl ze smrtelných mrákot.

V německém národě trhlina v náboženství zůstala a podnes je příčinou rozštěpenosti; v Čechách a na Moravě alespoň o to bylo lépe, že rekatolisace národa, ačkoli se mnohou bolestí, přece tak dokonale byla provedena, že národ probudil se pak jednotným citem v národnosti i v náboženství.

Čarodějství.

Podivným a přeusnutným zjevem té doby je čarodějství. Nejhlubší jeho původ je v povaze a v náboženství pohansko-germanském. Ke slovům a jiným národům přišlo čarodějství od tamtudy; slovo „čarovati“ pochází ze staroněmeckého „karaven“; o čarodějkách je v němčině mnoho výrazů nestejného významu: lamie, ansy, sagy, hagsy.

Církev mírně proti tomu brojila, poučováním, napomínáním. Již papež Řehoř VII. rozhodně se r. 1074 vyslovil proti zabíjení čarodějnic v Německu a důrazně vystoupil proti králi dánskému a tamním soudům čarodějským, že jsou „nelidské a barbarské“. Církevní učitelé a celá řada krajinských sněmů církevních zavrhovali blouznění lidu o kouzlech, čárech a různých čertovínách, prohlašující je za pohanské, hříšné, kacířské.

Silněji jeví se čarodějství obnovou pohanického klasicismu; zvláště když zuřila morová

rána „černá smrt“ nebo „černé mření“, chodiliy zástupy flagellantů krajem, šíříce různé blouznění.

Než mohlo křesťanství vypleti tyto zakofeněné názory, přišla reformace, a čarodějství nabýlo nebezpečného významu. Nelze upřít, že

Útrpné výsledky.

Dle řezby ze 16. století.

V levo zavřen do rozpáleného býka; v pravo vytahován; pod ním natahován a nehašené vápno mu lito do úst.

Luther poměrně velmi mnoho, v písmě i v řeči, měl činiti s čertem. Víra v tělesnou moc čertovu na lidi a na svět upevnila všechny představy, na kterých se zakládají čarodějské soudy.

Vojáci domnívali se, že mohou se tajnými prostředky uchrániti každé rany, bodné, sečné a

střelné, že mohou si líti kulky nechybující. Krajem chodili čaroději, černokněžníci, zaháněči čerta, zázrační doktoři, prodavači čarovných bylin, různí pokladači a prováděči ďábelských kousků.

Učení a neučení v každém nevysvětleném jevu, zejména v každé nemoci a nehodě čili čarodějství. Astrologie, alchymie a hledání pokladů zvrhly se jako v horečnou nemoc.

V tom oparu, prostoupeném pověrami a všeli jakými neblahými zrůdami zmrzačeného rozumu, rozmohly se čarodějské soudy v onu hroznou sílu, že zvláště v Němcích a tam zase v protestantském území mnohem ukrutněji než na katolickém, stálo někde šibenic na čaroděje a čarodějky jako borový les.

A zatím bývali to lidé nevinní, kteří padali v oběť nařknutí, pomluvě, pomstě, ziskuchtivosti a divé krvelačnosti udavačů nebo zaujatých, zvrhlých soudců. V nesnesitelných mukách přiznávali se k vině, které se ani nedopustili.

Katoličtí bohoslovci, františkáni Spina, Vignato, Molitor první počali pochybovati, mohou-li býti čarodějnice a nejsou-li vynucená přiznání nespolehlivá. V Čechách kališník Jan Štelcar vydal „Knihu duchovní o velkých skutecích Boha všemohoucího . . . v níž se obsahuje vysvětlení: mohou-li čarodějníci a čarodějnice sami od sebe pověťti, kroupy, bouře, hromobití vzbuditi a vyvésti“.

Hlavním odpůrcem a potíračem toho strašlivého bludu byl jesuita Fridrich von Spee. (1591—1635).

Připravoval na smrt mnoho odsouzcův a nabytí přesvědčení o jejich nevině; ústně i písemně, s velikým žalem v srdci, že nad tím i předčasně ošedivěl, kázal, prosil a působil proti čarodějským soudům, a ještě za jeho živobytí byly mnohde zrušeny.

Vojenství.

Krásná, ušlechtilá idea rytířství: bojovati za pravdu, právo a víru ve službách vladaře a církve, sahá ještě do Nového věku, ale již zaniká. Místo ní plší se osobní zájem a mrzký zisk. Rytířství pozbývá práva života i z té příčiny, že proti střelné zbraní nechránil štít a pancíř.

Sv. Kajetan.

Na počátku Nového věku, za císaře Maximiliana I. a Karla V. byli oblíbeni lancknechti. Počátek měli v Němcích z bývalé bojovnosti germanské. První lancknechty (místo posavadních najímaných tlup švýcarských) naverbovali císaři Maximilianovi I. za jeho dlouhých bojů švýcarských Eitel Fridrich zollernský a Jiří z Frundsberka. Tento Jiří byl nejsilnější muž svého času;

byl válečníkem, ale rozumoval ze zkušenosti o vojně, že by neměla býti, jednak že chudí nevinní lidé bývají válkou kažení a utiskováni, pak že vojáci vedou život nepořádný a trestuhodný, a konečně že panovníci, jimž kdo věrně slouží, bývají málokdy vděční, ale za to nevěrníci že u nich mnoho váží.

Zprvu lancknechti bývali jen z prostředních vrstev, později se mezi ně hlásili také vyšší. Dělili se na pluky, v jehož čele stál nejvyšší

Sv. Jan z Boha.

(oberste) nebo plukovník; do pluku patřilo deset až patnáct praporů po 900 mužích, naverbovaných. Ozbrojení byli dlouhým kopím, později puškou. I jízda měla kromě šavle nebo kopí také již bambitky.

Lancknechti rádi si zakořistili, ale kus rytířského smyslu bylo v nich přece. Byli vycvičení ve společných pohybech a obratech; u nich jest hledati počátky řadového vojska, třeba i již ne verbovaného, nýbrž ze síly lidu vybíraného. (V. str. 31.)

Ve válce 30leté jméno lancknechtů pominulo. Nastoupili žoldnéři, podobní lancknechtům, jen že místo přilby s pérem měli klobouk. Vydržovati vojsko námezdníků mohl málo který kníže, sotva

císař, až se přišlo na myšlenku, ať se vojsko samo živí plenem a výpalným, jako že město, nechce-li býti v požeh dáno, raději se z toho vykoupilo.

Vrchnímu vůdci válečnému nabízeli se podvůdcové a plukovníci; ti zase brali v žold setníky a jejich praporece, kteří si sbírali své lidi verbováním.

S vojskem táhly zástupy jiných osob: pakostníci, záškodníci, ženy vojáků s dětmi, markytáni atd.; v pozdních dobách 30leté války už jich tolik bylo, že na 40 000 mužů vojska připadalo 140 000 té roztodivné čeládky.

Z toho se může povážiti, jaké množství všeho taková síla lidu a dobytka denně spotřebovala. Kdo se dal k vojsku, již na to šel, aby se za svou kůži měl dobře. Který vůdce by nebyl trpěl, aby vojáci drancovali, tomu by se byli rozutekli a šli třeba k nepříteli. Lidský velitel aspoň omezil dranc na hodinu, dvě, tři; čeho voják za ten čas užil, co uchvátil, bylo jeho.

Valdštejn byl pfišný na svůj lid; když který co málo zavroubil, vynášel vojvoda stručný rozsudek: „Pověste bestii!“ — a přece, sotva zavířil jeho buben, hrnuli se mu žoldnéři, vědouce, že pod jeho praporem žije se vesele; pravda, bylo to všelijaké, co takový chlap rozuměl veselým živobytím.

Státní a společenský život.

Ve státních pokladnách nebylo ještě pravidelné správy důchodův a výdajů. Panovníci utráceli velké peníze na zbytečnosti, na dvorní lesk a na hostiny, ale na potřeby kolikrát nebylo. Vlády šířily svou neomezenost; propast mezi panovnickem a lidem se prohlubovala; občanstvu již téměř nezbývalo ze starých záruk a výhrad leda poslušnost a náklady na dvůr a na vojsko.

Filip Nerl.

Ve velkých městech prováděny velkolepé stavby a zakládány sady po francouzské módě. Šlechtické tituly byly na prodej, a noví šlechtici přepychem rádi překonávali staré, ačkoli tito v ničem se neuskrovovali.

Obchod si razil nové cesty od doby, co objevena Amerika a nalezena cesta do Indie, zvláště když vystoupili noví činitelé, Anglie a Holanďané. Ve 30leté válce pohynul všecek průmysl, řemesla veskrz ochabla.

Proto však neutuchla marnivost, zejména po městech, ba právě v nejtrudnějších dobách nejvíce bylo potřeba přikazovati jednoduchost ve

všem životě, v jídle i v oděvu; tak se rozmohly smyslnost, přepych a jakýsi duševní motol. Ani té staré poctivosti v řemesle a různé práci již nebylo.

V Cechách při tom ještě byly zvláštní okolnosti. Český lid ukázal v husitských vojnách ještě svou nadšenost z dob katolických a před celým světem dokázal skutky veliké, ale zanedlouho potom nastala v národě doba zmalátnělosti a hniloby.

Staří kališníci přijali německou vsru luteránskou, a čeští

bratři kalvinskou. V duchovenstvu jejich nebylo ani vzdělanosti, ani kázně, ani pořádku, pánové je najímali jakožka jen

za své služby,

a mohli je zabíjeti, kdykoli se jim zlíbilo. Samo sebou se rozumí, že kazatelské slovo takového duchovníka brzy nemělo žádné váhy. Vyšší stavové, neuznávající nad sebou žádné duchovní vrchnosti, předcházeli ostatní národ zlým příkladem. Strojili hody a hlučné radovánky, prohyřovali statky a páchali všelikou neřest — a to právě v dobách, kdy měli býti opatrně na stráži, protože nastávaly časy nové.

Císař Rudolf II. byl kromě německého cí-

-Sv. Kamil.

sašství sice králem českým, ale i králem uher-
ským a arcivojvodou rakouským. Tyto země byly
spojeny v jednu říši a počaly srůstati v jeden
celek. Bylo tedy povinností stavů českých toho
dbáti, aby říše česká při tom zachovala staro-
dávné základy státu českého. Byly to časy důle-
žité a vážné. U císařského dvora v Praze usadilo
se mnoho cizinců a vynikajících osob z Němec,
ze Španěl, z Francouz, z Italie, z Uher a odjinud,
a král český již neměl svých rádčů jenom z ro-
dilých Čechů a Moravanů. Sněm český také již
pozbyval platnosti. Důchody zemské se ne-
scházely do zvláštní pokladny české, nýbrž do
společné pokladny. Vojsko již také bylo mícháno
z rozličných národů, a když by v jedné zemi
vypuklo hnutí, měl panovník vojsko a důchody
z jiných zemí pohotově.

Byly to časy národu českému nebezpečné.
Císařský dvůr byl sice v Praze, ale tím ještě
nebyl pouze českým. K vůli dvoru učila se česká
šlechta německy, vlašsky, španělsky; po městech
se šířila němčina skoro tou měrou, kterou se
protestanté přichytovali protestantismu. S novotou
ve víře šla novota v národnosti.

Pánové čeští neuměli si udržeti v císařské
radě vážného slova, až konečně tak daleko došlo,
že císař Matiaš, omrzelý v Praze těch neustálých
pletich a piklů české šlechty s německou cizinou,
odstěhoval se z Prahy do Vídně i se dvorem.

Z církevního života za reformace.

(16. století.)

Jako když se na živém stromě láme haluz, strom na tom místě prolévá slzy, a tím více mízy žene do ostatního větvoví, tak v církvi právě v reformační ztráty šla míza v jiné části a nasadila nové květy náboženského života.

Sv. Kajetan zřizoval v Římě a jinde hospitaly a ošetřoval morem chycené. S pomocí Petra Caraffy, biskupa z Theate, který se později stal papežem pode jménem Pavel IV., založil roku 1524 chudý řád „theatinů“, světští kněží s řeholní kázní; mají kázati, vésti duchovní správu a ne-

Josef kalasanský.

mocné ošetřovati. Kajetan staral se o slavnou bohoslužbu a pěstoval časté přijímání svátostí.

Sv. Jan z Boha, voják za Karla V. ve válce turecké, zkusiv hrůz válečných, oblíbil si sloužiti nemocným a ze samých almužen vystavěl r. 1540 první nemocnici. Řehole psané nepozůstavil, jenom svůj příklad. Papež jim dal řeholi sv. Augustina. To byl počátek „Milosrdných bratří“, kteří se pak rychle šířili po veškeré Evropě. Sbírají nemocné bez rozdílu náboženství.

Sv. Filip Neri sestoupil se r. 1556 s několika výbornými jinochy v kongregaci, že modlitbou a kázáním budou buditi křesťanského ducha. Nazvali se „oratoriani“ a zřídili se po republikansku: superior, vždy na tři roky volený, byl jen první mezi rovnými; závazného slibu neměli: kdo chce zůstat, ať zůstane z lásky; mezi jednotlivými domy té řehole nebylo žádného spojení. Vznešeným úkolem Filipovým bylo získá-
vati duše; měl zvláštní dar kázání: jako by se bavil s posluchači, ale přemnohý z nich nemohl nevyznati, že „otec Filip přitahuje duši jako magnet železo“. Jako duchovní lékař mívával vždy plno kolem zpovědnice. Pečoval o chudinu, a nepřijal žádné církevní hodnosti. Zemřel osmdesátiletý, když byl i v poslední svůj den vykonal všechny povinnosti katolického kněze. (obr. str. 217.)

Sv. Kamil de Lellis narodil se r. 1550. Po volné mladosti stal se knězem a sám churavě sloužil různým neduživcům s andělskou trpělivostí a statečností. Zavedl řád „Otců blaženého úmoru“.

Jiný světec té doby byl Josef z Kalasanze. Když mu otec po dlouhém odporu dovolil jíti na kněze, odebral se do Říma, kde se sv. Kamilem ošetřovali morem postižené. A že po tak prudkém mření zůstávalo mnoho sirotků, sbíral je svatý Josef, učil a živil je; tak r. 1597 založen řád „piaristů“, otců zbožných škol. První piarista, sv. Josef umřel maje věku 92 roků.

Světlem církve a reformatorkou 16. věku byla sv. Terezie jediná a velká, jemná a hluboká

podivuhodná, nejslavnější z rozjímavých, plná lásky, více než se v lidském srdci může směstnati. Zprvu oblibovala si v něčem marnost světskou, až čtením sv. otců nalezla svou cestu. Přijavši řeholi karmelitek a sama na sobě pozorujíc, že i tou klausurní mříží, skrze niž klášternicím bylo volno s návštěvami rozmlouvat, vniká do srdce světský duch, opravila řeholní kázeň. Pramenem přehojných milostí bylo jí časté přijímání svátostí a vnitřná modlitba. Sv. Terezie, ať se myslí jakkoli, chodí po cestách nadpřirozených. Její život je pln zjevení. Pluje v nadpřirozenu jako ryba ve vodě. I na vrcholu své svatosti však jeví k lidem

Sv. Terezie.

Dle sochy v museu valladolidském. podstatné vztahy; ze hradu její svatosti spouští se v její výmluvnosti, prostosrdečné, pronikavé, důvěrné a opatrné, i v její lftosti, jako padací most na tento svět. A svět má radost z tohoto spojení: proto ji ctí. Svými hlubokými spisy posvětila světu na cestě k vyšší dokonalosti. Sv.

Terezie neztrácí se v teoriích: staví kláštery, jako buduje duchovně a dopodrobna popisuje zámky duše. Klášterů založila 52. Zemřela r. 1572 v noci na 5. října, právě když dle opraveného kalendáře mělo se přidati 10 dní; proto její svátek připadá na 15. den toho měsíce. Přísnější řeholi sv. Teresie přijalo i 15 mužských klášterů. Ve všech jejích spisech, i kde vypravuje toliko dějiny svých klášterů, je tolik posvátné vášně,

Petr z Alkantary.

tolik nejryzejší poesie, že Španělska nelze si mysliti beze sv. Terezie, zrovna jako ne literaturu světovou a dějiny lidské kultury.

Rádce, soudce a přítel dostala sv. Terezie ve sv. Petru z Al-

kantary; jím rozdělen život její ve dvě: před jeho příchodem: temnoty pochybností, vnitřních útrap a bojů, po něm světlo a mír.

Pomocníkem v opravných snahách byl jí sv. Jan z kříže, hluboký myslitel mystický a křesťanský Pindar.

Roztomilým zjevem zářil sv. František Saleský, biskup ženevský. Kalvinci toho kraje zdaleka mu vyhybali, dvéře mu zavírali, ani za peníze mu nechtěli stravy prodati nebo noclehu

poskytnouti, a když ho poznávali, přes sedmdesát tisíc jich po něčem přivedl do církve. Jednou potkav zarputilého nepřitele podával mu ruku řka: „Vím, že jste mi nepřítel, ale já vám nikoli; vyloupněte mi oko, a já ještě tím druhým budu laskavě na vás pohlížeti“. Duši svou a všecku bytost, zanícenou láskou, vložil do známého spisu „Filothea, Bohumila“ a jiných, i učenných, a vždy v líbezně prosté myšlence a formě.

S urozenou paní, sv. Janou

Františkou de Chantal založil řád „Navštívení Marie“, jehož členové mají kde a jak mohou potřebné vyhledávati a pomáhati jim, zvláště o nemocné pečovati. Nazývají se „salesiani“ a „salesianky“.

Jan z kříže.

Když jim papež Pavel V. dal řeholi sv. Augustina, vyrostl počet jejich domů na dvě stě. Zvláštní nějakou kajcnost a mrtvení nemají poručeno.

Sv. Vincenc de Paula byl selského rodu, drsné nehezké tváře, ale z oka mu zářila čilá, nadšená mysl. Když byl otec jeho několikrát napomenut, nepronedbati výborných vloh synových, dal ho ke františkánům do škol. Stav se r. 1580 knězem byl Vincenc, plavě se z Marseille

do Narbonny, pámoňmi lupiči jat a do Afriky prodán za otroka. Obrátiv pána svého na křesťanství, směl se vrátit do Evropy, a přišel za vychovatele do hraběcího domu, kdež mu i povoleno missionářovati za tehdejších občanských rozbrojů spustlému lidu na rozsáhlých statcích. Hrabě Gondi byl vrchním dozorcem galejí, a tak mohl Vincenc poznati v těchto hrozných plovoucích žalářích duševní i tělesnou schátralost galej-

Sv. Františ saleský.

ních trestanců, vyvrhelů lidské společnosti. Kněz Vincenc jak mohl těšil, zvedal, pomáhal. Jednomu nevinnému poradil k útěku a sám sedl na jeho místo. Když se věc vyšetřila, byl propuštěn. V Paříži jednou, spě-

chaje v noci k nemocnému, zaslechl, jak dvě ženy prodávají si nemluvně. Vincenc ocitl se před netušenou propastí lidského zločinu z bídy nebo z mrzkého zisku: ta žena brala nalezence a prodávala k čarodějským účelům. Novým úsilím světcovým zbudován první nalezinec. Potom založil ženský spolek na ošetřování nemocných, a že vdané členky někdy byly zdržovány domácími povinnostmi, založil spolek panen, které se zaslíbily, že cele se obětují svému

povolání. Odtud pocházejí „milosrdné sestry“, nebo dle oděvu „šedé sestry“. Posléze sv. Vincenc sestavil kongregaci kněží-missionářů, nazvaných „lazaristů“ — od kláštera sv. Lazara, obráceného v nemocnici, — kteří nejen ve Francii blahodárně působili, nýbrž na Korsice zastavili krvinu, v Kanadě kázali divochům a na pobřeží africkém pomohli tisícům křesťanů z otroctví. Boží požehnání provázelo vše, co světec Vincenc podnikal; sám nic neměl, a přece tolik ústavů zbudoval na polevu lidské bídy. Leta svého činného života doměřil na osmdesátý pátý, a za 77 let po smrti vyhlášen svatým 16. června 1737.

A to ještě nejsou všichni ze 16. věku, snad ani ne všichni přední z těch, kteří byli a ostali světu na očích; kolik jich, neméně dokonalých, zůstalo světu skrytých, a srdce jejich kvetlo ve skrytě jako líbezný sad jen přede tváří boží a v čas válečných hrůz vonělo ve strastech k nebesům jako vůně rozmělněného kadidla!

Věda. — Vynálezy.

Slovesnou vědu pěstovali počátkem Nového věku ještě humanisté, jak vyloženo na konci „Středověku“ str. 670.

V počtech a ve hvězdářství vyznamenal se Mikuláš Koperník, vlastně Koprník, kanovník ve Frauenberce. Děd jeho, rodem z Čech, byl měšťanem v Krakově; jeden z jeho synů se usadil pekařem v Toruni a za manželku měl sestru biskupa varminského. Když umřel, zanechav

10letého synka Mikuláše, ujal se ho strýc biskup a vedl k vyšším studiím, až v Itálii povýšen na doktora filosofie a lékařství. Koperník byl pak profesorem matematiky v Římě, dal se na kněžství a stal se kanovníkem v polském Prusku, kdež ostal až do smrti.

Tehdy Kolumbus dokázal, že země jest kulatá. Mikuláš dále pozoroval a počítal, až došel přesvědčení, že nikoli země, nýbrž slunce že stojí, a země že obíhá kolem něho. Koperník mnoho trpkosti zkusil pro své učení, zejména na popud německých rytířů.

Konečně r. 1543 vyšlo jeho hlavní dílo „De Revolutionibus“, a v předmluvě poroučí je Koperník ochraně papeže Pavla III. První výtisk toho spisu tak tak ještě dodán Koperníkovi za živa, neboť starobou sklíčen a mrtvicí raněn třesoucí se rukou přebíral se ve svém díle a ještě z jara toho roku zemřel.

Jiný znamenitý počtář a hvězdář byl zmíněný již Jan Kepler; vypočítal zákony oběžnic a jejich trabantů. Tak slavný muž, a zemřel v nouzi.

Galileo Galilei objevil zákon kyvadla a volného pádu. Zhotovil termoskop, jež brzy žák jeho Torricelli, zdokonalil na termometr (= teploměr). K soustavě Koperníkově našel Galilei nové důkazy, ale přesné pořadí ještě nebyly; a že Galilei zasahoval do výkladu bible o východu a západu slunce, dostal se do vyšetřování u římské kongregace; bylo mu zakázáno mluvit tak rozhodně, když toho neumí platně

dokázati. Papež potvrdil výrok kongregace, ale v tom, jak patrně, nic není, co by sahalo přímo do víry a mravu, co by se týkalo papežovy neomylnosti.

V Čechách za doby císaře Rudolfa II. mnohý měšťan četl Homera nebo Vergilia, než

Sv. Vincenc de Paula.

hlubší studium leželo úborem hlavně proto, že vysoké učení za té doby zcela bylo zanedbáno. Nastával povšechný ráz vzdělanosti, a čeština se křísila za tak nazvané doby veleslavinské.

Daniel Adam z Veleslavína, zprvu mistr nebo profesor učení pražského, potom tiskař, vydal mnoho českých knih, které buď sám byl

sepsal, nebo jiní sepsali a jemu na opravu a do tisku dávali. Jeho doba, posledních 30 let 16. století jmenuje se také zlatou dobou literatury české, avšak jen s velikou ohradou.

Z právnictví byl tu předně Karel ze Žerotína; ze správnosti jazykové Jan Blahoslav a jiní, hlavně překladem bible; lidovým kronikářem byl Václav Hájek z Libočan; ve školství razil nové cesty Jan Amos Komenský; rodilý Moravan; sepsal vzácná díla filosofická, zejména „Labyrint světa a ráj srdce“, a ještě vzácnější jsou jeho spisy vychovatelské, zvláště „Janua linguarum“ = brána jazyků, jímž nabyl světového jména.

Děje té doby sepsal Pavel Skála ze Zhoře; sídlil jako exulant za hranicemi své vlasti a bedlivě si všiml, co se tam dalo, jen že neuměl býti dosti nestranným.

Po hrůzách třicetileté války připadl jesuitům úkol udržovati lásku k české knize. Kacířské knihy páleny, aby se lid jimi dále nedráždil proti církvi, a šířeny knihy katolické. Jesuita Václav Štajer se svou matkou založili za pomoci Ludmily Dobroňky, hraběnky ze Šternberka „Dědictví sv. Václava“; Bohuslav Balbin, spisoval památnosti domácí. Vychovancem jesuitským byl proslulý Tomáš Pešina z Čechorodu.

Za těch a kolem těch dob vynaležena mnohá věc důležitá až do nynějších časů; holandský brejlař Jansen vynalezl dalekohled; do té doby už i drobnohled nebo zvětšovací sklo bylo

známo. První vývěvu zrobil Guerike, starosta z Magdeburka.

Z obecného života.

O mnohých vynálezech z jiných oborů neví se na určito, kdy a kde se staly. Až do té doby předávalo se na vřeteně; teprv prý od r. 1530 nastaly kolovraty, jen že vlákno jejich bylo tvrdší a nedalo se tak dobře bšliti a tkáti. V té době, prý něco později, počalo v Krušných horách krajkářství.

Z poživatin některé zcela nové přivezeny do Evropy, jiné přišly v širší známost a hojnější užívání. Káva nastala v Evropě poprvé v Cařihradě r. 1554; odtud znenáhla rozvážena do různých končin. Čaj ponejprv dovezli z Číny holandsští kupci r. 1580; za 50 let přišel i do Rus. Na pití čaje přivezeno z Číny též porcelánové nádobí, ale hotoviti je v Evropě zůstalo ještě dlouho tajemstvím.

Nejdůležitější nová rostlina, zemáky, dodána do Evropy z horstva jihoamerického. Staré zprávy píšou, že obchodník s otroky, Jan Hawkens, první zavedl na své lodi zemáky za potravu r. 1565; admirál Raleigh přivezl je r. 1584 do Irska, dobrodružný plavec Františ Drake o dvě leta později do Anglie. Brambory se šíily velmi pomalu, a bylo na to potřeba přísných rozkazů vrchnostenských. Do Čech doneseny asi počátkem 18. věku, ale teprv za strašného hladu r. 1772

více zobecněly; první prý je sázeli kněží hyberňáci v Praze ve své klášterní zahradě.

S tabákem šlo všechno naopak: hned po objevení Ameriky byl dovezen, a jakkoli světské i duchovní vrchosti zakazovaly kouřit, rychle se šířil.

Básnictví.

V té době bezmála u všech národů, kde nebylo sporů náboženských, vstali velcí básníci. V Itálii proslavil se Ludovico Ariosto (1474—1533) hrdinskou básní „Lítý Roland“. Po něm Torquato Tasso (1544—1595) složil epos „Osvobozený Jerusalema“, kde popisuje, jak křižáci dobývají svatého města.

U Španělů sepsal Miguel Cervantes de Saavedra (1546—1616) satirický román „Don Quixote“, jímž se vysmívá z pošetilosti zašlého rytířstva. Cervantes již od mlada slynul básnickou vlohou. Později, ačkoli stížený zimnicí, bojoval u Lepanta r. 1571. Za čtyry léta byl na moři zajat. Hleděl si všelijak pomoci z otroctví, až i chtěl s 25 000 křesťanských otroků zmocniti se Alžfru, kde byli držáni v otroctví; ale vyrazilo se to. Zatím matka jeho sehnala 300 dukátů, misionář Juan Gil dosadil 200, a tak Cervantes vykoupěn ze zajetí.

Básník Lope de Vega (1562—1635) složil na tisíc komedií a 400 slavnostních her na Boží tělo. Po smrti své druhé manželky stal se knězem. Nejslavnější básník španělský Cal-

deron de la Barca (1601—1684), když mu bylo 50 let, také šel na kněžství.

Portugaly zastupuje v básnictví Luis de Camoens (1525 až 1580), který 20 let skládal „Lusiady“, hrdinskou báseň, oslavující původ, činy a budoucnost národa lusitanského nebo portugalského.

V Anglii žil za královny Alžběty William Shakespeare (vyslov Šekspír). (1564—1616) Divadelní hry přivedl na zcela nové cesty zvláště dokonale rýsuje povahy osob. Myslí se, že byl katolík, poněvač ani slovem nějak nešetrně nedotýkal se katolicismu,

Cervantes vykoupen z otroctví.

ačkoli mohl věděti, že by se tím u dvora byl velmi zafíbil. Po něm složil John Milton (1608—1674) na stará léta báseň „Ztracený ráj“.

V Němcích, že myslí byly rozvášněny jalovými hádkami náboženskými, nebylo nálady do básnění; a co bylo, provádělo se více jako řemeslo. Kdo se chtěl naučiti zpívat a skládati, dal se do učení k mistru-pěvci (meistersänger)

Nejvíce znám je z nich švec Hans Sachs (1494—1576); naskládal kolem 6000 kusů, z toho 200 truchloher, veseloher a masopostních zábav.

Kostelní zpěvy skládal Luther, většinou dle žalmů, dle latinských hymen a jiných starých písní.

České básnictví, veršem i prosou, bylo v té době chudobné, a jednostranné: sem tam zakmitla národní písnička jako světluška, ostatní vše, jako v trudné době, kdy ještě neustal ruch husitský a již počínal reformační, zaujímala sama píseň duchovní, popředně v Jednotě bratrské. R. 1531 pořizeno i německé vydání písní bratrských, a po celé století je v každém protestantském zpěvníku německém více přeložených písní bratrských než vlastních německých.

Výtvarné umění.

Na sklonu středního věku do nového nastala v Itálii moda, tak řečená renaissance, napodobiti stavitelství starořímské, ovšem upravené dle potřeb a zdokonalené vymoženostmi té doby. Z Itálie šla renaissance dále po světě, a v některých zemích spojivši se s obvyklou tam gotikou, vydala pestrrou rozmanitost složek a tvarů, jak posud vídati z tehdejších staveb a zvláště z oblíbených tehdy portálů, výpusků, pavlačí a lomenic.

Největší mistrové, jasná světla na umělecké obloze, jsou za té doby v Itálii. Podivná je roz-

manitost jejich umění a při tom dokonalost v jednotlivém. Leonardo da Vinci (1452—1519) byl malířem, sochařem, stavitelem, inženýrem, měřičem, fysikem, mechanikem, anatomem, uměleckým spisovatelem, básníkem a hudebníkem. Nejznámější z jeho děl jest obraz „Večeře Páně“, olejnými barvami na stěně v refektáři dominikánského kláštera v Miláně.

Michel Angelo Buonarotti (1474—1563) je z nejvýtečnějších uměleckých geniů světa, rovně výtečný malíř, jako sochař a stavitel; předním jeho dílem je krásné vymalování sixtinské kaple, velkolepé sochy Bolestné Matky (Pietà) a Mojžíše z nábrobku papeže Julia II. ze stavitelství nádherná, do těch časů neobyčejně směle vypočítaná bane svatopetrského chrámu v Římě.

Čím byl Apelles ve starém věku, vrcholem všelike slávy a dokonalosti malířské, tím novějšímu věku je Rafael Sanzio z Urbina (1483—1520). Nejvýtečnější jeho malby jsou „stanze“, jimiž papeži Mikuláši V. vymaloval pokoje. Z několika obrazů Panny Marie nejznámější je „sixtinská madonna“, klenot galerie drážďanské. (Obr. str. 15.)

Po těchto třech zasluhují čestné zmínky Correggio, mistr v malbě jasnotemné, Tizian, mistr nádherné barvitosti, pak Bellini, Tintoretto, Paolo Veronese, všichni z Italie.

V Nizozemí proslavil se Rubens; jeho učeň van Dyk byl výborným portretistou; důstojným jeho soupeřem byl Rembrandt. Ze Španěl posli Murillo a Velasquez. V Němcích nabyli iména Hans Holbein a Lukas Cranach.

V Čechách kvetlo malířství kancionálů. Novou dobu českého malířství otvírá Karel Škreta; v malbě oltářní vynikl Petr Brandl. Když po spoustách třicetileté války počalo se popudem katolického duchovenstva opět stavěti chrámy a staré opravovati a zdobiti, a když také šlechta budovala a zdobila paláce, ožilo sice umění v různých oborech, ale hlavně cizími mistry. Oč potěšitelnější byl by pohled na země české i po umělecké stránce, kdyby náboženské zmatky nebyly všecky umělecké snahy udusily v krvi, ba i to zničily, co již tu bylo.

Část II.

Od míru vestfalského — po francouzskou revoluci.

(1650—1790.)

Doba absolutismu.

Povšechný přehled té doby.

Rozkolem ve víře odpadla velká část národův od církve. I ve státech, které jí zůstaly věrny, proráží všeobecná snaha po věcech pouze časných, zevnějších. Co již bylo provedeno v protestantských státech, plíží se do katolických. Knížata prostírají svou moc i na věci náboženské.

Správcové státu odvykli péči o nejvyšší zájmy lidstva. Čím větší byl shora i zdola shon po časném zisku a požitku, tím více náboženství, že bránilo tomu, zatlačováno v pozadí. Na této cestě Francie rozštěpila i katolické národy. Význam politický šel jí nad náboženské dobro.

Duch panovačnosti a sobectví osedl na rozhodných místech.

S hynoucí náboženskou svobodou hynula i občanská. Po dlouhých strastiplných válkách náboženských, které končily mírem vestfalským, v polovici 17. století, poklesla všude síla národní; zmoření národové poddávají se neomezené vládě svých panovníků. Nejvíce a nejdříve se zmohl tento absolutismus ve Francii; odtud šel do všech říší, vyhnuv Anglii a Polsku.

V německé říši, jak jednotlivá knížata se osamostatňovali, tak oslabena císařská moc; od r. 1663 rozhodoval ustavičný sněm říšský, s trvalým sídlem v Řezně; skládal se ze trojího sboru: knížat voličů, knížat (duchovních a světských) a ze sboru říšských měst, všech členů 240; rozestupovali se na skupinu katolickou a protestantskou. Vojsko německé, že pořád ještě bylo stavovské, nebývalo ani tak ozbrojené ani cvičené, jako jinde, kde nakládal na ně stát.

V 18. století přichází doba osvícená, se všemi svými dobrými a zlými stránkami. Rozumové domysly nabývají převahy nad staršími tradicemi; namnoze tapá se po nejistých cestách jednostranných teorií.

Ve druhé polovici provedeny veliké reformy ku státnímu pořádku a k obecnému blahobytu; protivy společenského života zmírněny, vrstvy sblíženy.

Duševní život rozvíjel se čile, po cestách dobrých i chybných, zhoubných; pěstovány filosofie, vědy přírodní, dějepis; nové odbory vědecké

vznikaly: státní vědy, chemie, národní hospodářství.

Místo pouhé ruční práce počíná strojová; hojně výrobky nalezají značného odbytu. Zamožní kupci vystávají proti rozené šlechtě; z té řevnosti vzchází duševní a politické svobody, kterým pak i lid počíná rozuměti.

Ludvík XIII.

(1610 – 1643.)

Jindřich IV., první francouzský král z rodu burbonského, zanechal teprv desíletého syna, Ludvíka XIII. (1610—1643), jenž kromě své nedospělosti byl i slabé povahy. Z usnesení parlamentu vládla zaň matka Maria z Medici. Když bylo králi 14 let a samostatně ujal vládu, podpichl ho přítel za matku, že pak chována v Blois jako v zajetí.

Biskup lučonský Armand du Plessis z rodu Richelieu, který už 22letý byl biskupem, několikráte smířil matku vladačku se synem, stal se r. 1624 za to ministrem, a z Říma vymožen mu kardinalský klobouk. Byl mužem pevného předsevzetí, nevybíral s jemným svědomím prostředky, jen když vodily k cíli, a vše tak vedl chytře, že král nemohl se obejti bez něho.

Hugenoti měli v zemi některé pevnosti, které byly jako státem ve státě, když se tam mohli uchylovati nespokojenci. A těch nespokojenců přibýlo, když král oženil se s Annou, dcerou Filipa III., krále španělského, toť se ví, katoličkou;

obyčejně se v dějinách nazývá „Anna rakouská“. Ministr Richelieu, jda po stopách krále Ludvíka XI (viz „Středověk“ str. 615), položil si za první, učiniti pořádek s hugenoty na prospěch jednotné státní moci. Edikt nanteský nechán jim, ale pevností neměli míti; la Rochelle rok obléhána po suchu a po moři, až se hladem vzdala; hradby zbořeny a dána tam a do ostatních měst hugenotských královská posádka.

Doma Richelieu nepřál hugenotům, ale v Německu, že byli nepřátelé katolického rodu rakouského, pomáhal protestantům peněžitě i válečně, jak zmíněno ve „válce třicetileté“. Ze ho proto královna-matka, Anna rakouská, z příbuzenské náklonnosti k rakouskému rodu hleděla vytlačit z úřadu, dal ji kardinal uvězniti, a když prchla do Kolína, zemřela tam jakožka v chudobě.

Gaston, syn její a králův bratr, aby se pomstil za matku, a žebraje také na přílišnou moc ministrovu, způsobil zpouř; byla potlačena a účastníci měli se zodpovídati z velezrady. Když se jich parlament pařížský zastal, byli předsedové jeho vykázáni z Paříže, a parlament přinucen, na kolenou v Louvru krále se odprositi.

Kardinal Richelieu.

Maloval Champaigne, ryl Nanteuil.

Kardinal Richelieu zemřel 4. prosince 1642. Ministrem byl 18 let. Za jeho vlády též umění a vědy kvetly, ale jen, aby pomáhaly politické moci. R. 1635 založena „Akademie francouzská“.

Král Ludvík XIII. nepřechal svého všemohoucího ministra dlouho; zemřel 14. května 1643, zanechav teprv pětiletého syna Ludvíka.

Tehdy vlastně položeny pevné základy francouzské převahy v politice a ve všem po celé Evropě.

Karel I. anglický.

(1625—1649.)

V Anglii se protestanté rozštěpili na dvě nepřátelských stran; a že král se tam učinil i vrchní hlavou církevní, přešel náboženský spor hned na politické pole. Jedna strana neuznávala tak neomezené moci královské, a tím už dáno předvěti k závěru, že vlastním pramenem státní moci jest vůle lidu. Královna Alžběta soudila ještě sokyni královnu, za nedlouho po ní už soudil lid krále.

Po Jakubovi I. nastoupil jeho 16letý syn Karel I. Již to se Angličanům nelíbilo, že je mladý, a když se oženil s katolickou princeznou, dcerou francouzského krále Jindřicha IV., považovali to za urážku svých náboženských citů; Karel polevil katolíkům, a za to vše, když potřeboval peněz na podporu hugenotů ve Francii, odepřel mu parlament i některých obvyklých důchodů. Karel u vědomí své plné moci královské

zrušil parlament a jedenáct let panoval bez něho.

Král Karel I. zůstal oddán anglikánské církvi a chtěl ji mít, jako otec jeho, s biskupskou správou. Rádcem jeho v církevních věcech byl anglikánský arcibiskup Laud. Že král i on přáli slavné bohoslužbě, poručeno kněžím konati ji v dlouhé bílé říze. Zasmušile zarputilí puritani, přísní stoupenci

Kalvinovi, hned v tom hledali katolictví nebo, jak oni říkali, papežství. V Anglii to ještě prošlo; ve Skotsku, kde byli puritani ve většině, počali v Edinburku pokřikovati na děkana v tom rouše: „Papež! Antikrist!“ a když biskup vystoupil na kazatelnu, bili po něm, co popadli, i kostelním nářadím. Potom sebravše vojsko položili se na hranice k Anglii.

Král pokoušel se utišiti fanatiky, a když marně, potřeboval peněz na válku s nimi. I svolal, po jedenácti letech parlament r. 1640, který pak zasedal dvanáct let, odkud mu pošlo jméno „dlouhý parlament“. Nezbyvalo králi, než podvoliti se různým podmínkám: odpraviti ministra

Karel I.

Dle obrazu van Dycka ryt
P. de Jode ml.

Strafforda a uvězniti Lauda. Však ani to nepomohlo; vlny bouřlivé se zdýmaly; Anglie se spojila se Skotskem; král se uchýlil do Yorku, kde se mu nasbíralo něco přívrženců.

Občanská válka byla tu — a vynesla na povrch podivného člověka. Oliver Cromwell, nezámožného rodu a nepatrné postavy, ještě za mlada, když mu otec umřel, zanechav studií, staral se jako nejstarší o osiřelou rodinu. Jsa puritanem s tělem i s duší, pořádal zbožné schůzky, předčítal bibli, kázal a modlíval se i na ulici. V dlouhém parlamentě zastupoval město Cambridge, a když r. 1641 vypukly občanské roztržky, v čele městské milice postavil se královské četě a vyhrál.

Za rok se stal plukovníkem. Svě jízdné tlupě, ponejvíce z nájemců a jejich synů, byl Cromwell vůdcem i polním kazatelem. Ať prý každý věří co chce, jen ať se za to bije, až by v Anglii byli všickni rovni; krále prý netřeba, ani šlechty; každý je prý knězem a má s druhými sdíleti, co mu Duch sv. vnuká. Lákavými zásadami o rovnosti tak si Cromwell svůj lid zvábil, že když se věc klonila ve prospěch králův, on v bitvě u Naseby svou jízdu rozhodl proti němu. V té rebelii král Karel utekl ke Skotům, kteří ho pak vydali za veliké výkupné.

Parlament dostal krále do moci. Válka již byla jako u konce, neb tu nebylo královské armady. Tu však povstalo proti parlamentu jeho vlastní vojsko, aby mu byl vyplacen dlouho zdržovaný žold. Král, aby si snad nějak pomohl,

prostředkoval mezi nimi. V to se ozvaly hlasy, že král je všeho příčina.

Skotové se zastali krále; Cromwell je porazil u Prestonu, jižně od Lankasteru. Kdo s ním nesouhlasil, byl vyloučen z parlamentu. Ostatní členové, tak řečený „kusý parlament“, zvolili 150 soudců. Z nich se dostavilo jen 58 a z těch 46 vyneslo na „tyrana, vraba, zrádce a veřejného nepřítel Karla Stuarta“ rozsudek smrti. 30. ledna 1649 vyveden král proraženým oknem svého vězení na popraviště. Kol kolem bylo rozestaveno několik pluků vojska; lid byl zatlačen daleko v pozadí. Proto král, že by až k nim nedonikl jeho hlas, mluvil jen ku svým průvodčím, biskupovi a plukovníkovi. Před Bohem odmítal vytýkané mu zločiny. „Mám pro sebe dobrou věc a milostivého Boha. — Jdu od pomíjivé koruny k nepomíjející“. Pak pokleknuv položil hlavu na špalek, a zakuklený kat jedním rázem ji uťal. Cromwell se díval naproti z okna. Když druhý kat, také zakuklený, chopil hlavu za vlasy a ukazoval ji lidu volaje: „To je hlava zrádcova,“ odnikud se neozvala pochvala.

Republika v Anglii.

(1649—1660.)

Nad popravou krále Karla I. užasla všecka Evropa. I v Anglii teprv za šest neděl po ní sestavena státní rada z 41 členů; potom za dva měsíce, 19. května 1649 vyhlášena v Anglii republika.

V Irsku nechtěli uznati republiky. Lord-general Cromwell krvavě si tam vedl; katolíci většinou zbaveni svých statkův, a na jejich místo posazeni puritani. Ve Skotech prohlásili a korunovali si Karla II., syna nebožtíka krále. Lord-general zvítězil tam dvakrát a založil tam republiku. Karel král stěží utekl do Francie.

Holandané poskytovali ochrany přívržencům království. Jim na trest vydal Cromwell tak zvanou navigační nebo lodní aktu, že zámořské zboží, jako cukr, káva, čaj, bavlna a j. smí se do Anglie dovážeti jen po anglických lodích; evropské výrobky smí dovážeti buďto každá země své, nebo anglickými loďmi.

Holandané, tehdejší námořní převozníci, zdvihli vojnu. Oliver Cromwell, když mu anglický parlament nebyl zcela po vůli, rozebral jej a ustavil si konvenci 156 „věrných, bohabojných mužů“, vlastně náboženských blouznivců, vybraných ze seznamu nejoddanějších independentů, kteří se sami nazývali svatými; v zaslepenosti nebo z pokrytectví říkali, že bojují ve jménu božím, dlouhými modlitbami a zpěvem počínali a zavírali své porady, očekávali tisíciletého království Kristova na zemi, jako před sto a několika lety novokřtenci v Münsteru, mluvili řečí biblickou, a na vše své blouznění měli pohotově výroky ze svatých písem.

Konvence chtěla vše zříditi po svém, ale že se nemohli shodnouti, ustanovili státní radu a složili úřad. Státní rada dorozuměla se s důstojníky, a r. 1653 jmenován Cromwell lordem-protektorem republiky. Měl vrchní moc správní a

vojenskou; po boku byly mu státní rada a parlament, jemuž necháno zákonitství a finance, ale ve skutečnosti lord protektor vykonával větší moc než který anglický král od Magny charty.

Kromwell u rakvy Karla I.

¹Dle obrazu Delarochova.

S Holandskem po delší válce učiněn mír a Španělům válečně odňat důležitý ostrov Jamaika. Neposlušný parlament rozpuštěn, a když nebylo peněz, svolán jiný, který protektorovi nabídl královskou korunu. Cromwell jí nepřijal, když viděl,

že vojsko si nepřeje monarchie; za to mu bylo povoleno jmenovati si nástupce.

Pravého štěstí Cromwell při veškeré moci a slávě z tak nízkých počátků málo zažil, nejméně na starší léta. Nikomu nevěřil, všude věřil zpouřu, zradu; pod vrchním šatem míval krunýř, dýku a bambitku; vycházel pod silnou stráží, a ještě tak, že nikdo nevěděl, kudy se půjde, a nikdy se nevracel touže cestou. Zemřel r. 1658.

Cromwell ustanovil nástupcem svého nejstaršího syna Richarda, který jsa neschopen a nehoden, vzdal se záhy. Skotsko se pozdvihlo proti Anglii, a vojsko jeho vtrhlo do Londýna. General Monk vyjednával s Karlem II., a když ten povolil obecnou amnestii a náboženskou svobodu, parlament obnovil bývalou ústavu a král se slavně vrátil r. 1660.

Ludvík XIV.

(1661 - 1715)

Třicetiletou válkou byla německá říše tak zbědována, že pozbyla mnoho ze svého významu a platnosti; přestala býti, čím byla přes tisíc let, první mocností evropskou. Ta přednost přešla na Francii.

Král Ludvík XIV. měl teprv na šestý rok, když otec mu zemřel. Matkou jeho byla Anna rakouská, sestra španělského krále Filipa IV. Parlament odevzdal jí neomezené poručnictví, a ona si vzala jediným rádcem kardinala Mazarina, kterého kardinal Richelieu ještě za živa

byl králi Ludvíkovi XIII. doporučil za svého nástupce.

Mazarin, rodem z Itálie, byl nějaký čas pa-pežským vyslancem v Paříži, načež docela přešel ve služby francouzské. Nebyl tak rázný jak Richelieu, nedrtil nepřítel; jeho způsob záležel ve hladké ohebnosti, chytrém oddalování, ve lsti a intrice.

Velké výdaje válečné budily v zemi nepokoje, a mocná strana, fronde, nechtěla uznati Mazarinova finančnictví. Vzešla z toho pětiletá válka občanská, Mazarin dvakráte vypuzen z Francie, a když konečně zvítězil dvůr zásluhou generála prince Ludvíka z Condé, vrátil se Mazarin slavnostně a neobmezeně vládl do smrti.

Kardinal Mazarin.

Dle rytiny z roku 1659.

Poslední mistrovské dílo Mazarinovo bylo, že smířil Francii se Španělskem; dlouhá válka skončena, mladému králi Ludvíkovi vyhlédnuta za choť infantka Marie Terezie, sestra korunního prince španělského, a že tento nedával naděje ke dlouhému životu, otvírala se Francii vyhlídka na trůn Španělský. Mír se Španělskem byl podepsán r. 1659 na ostrovku pohraniční řeky a z toho

má jméno pyrenejský. Svatba byla rok potom, a za rok po ní zemřel kardinal Mazarin.

Když se potom státní tajemníci otázali krále, ke komu teď mají se obracet, odpověděl jim: „Ke mně!“ A v pravdě, od té doby vládl samostatně, bez ministra, a měl na vše sám vrchní

Ludvík XIV.

Dle obrazu Gueslainova.

dozor. Připisuje se mu sice výrok „L'État, c'est moi“ = Já jsem stát, a počínal si podle toho, ale neví se na jisto, že by to byl řekl. Pochlebovalo se mu názvem „král-slunce“ = Roi-soleil, jako že každý je šťasten, na koho padne paprsek jeho přízně.

Ludvík XIV. byl vysoké postavy, krásný ve tváři, jemný a důstojný ve způsobech. Získal si každého, než k nějaké důvěrnosti nikdo si netroufal. Nebyl také až nějak vynikavého ducha, jen oko měl bystré, aby znal své lidi a na pravé místo vždy dosadil pravého muže. Sám pracoval denně osm hodin ve státních záležitostech. Dvořanstva a úřednictva bylo na tři tisíce.

Přední snahou mu bylo zjednat si v říši neomezenou vládu; skročený parlament bez odmluvy bral jeho edikty za zákon; zastrašená šlechta ničeho se neodvažovala; v Paříži bděla královská policie. Při tom Ludvík pomýšlel, aby Francii povýšil na první moc evropskou. Měl na to výborné rádce, vojevůdce a státníky.

Základem všeho měly býti hojné státní důchody. Výtečný finančník ministr Colbert rozmnožil příjmy a zmenšil výdaje, a ještě při tom uleveno nižším vrstvám. Osady založeny v jižní Americe a na ostrově Madagaskaru, že pak měla Francie osadnické zboží své vlastní, a ještě přivážela jinam. Doma stavěny silnice, průplavy a přístavy, zakládány továrny, a podnes platí ve světě francouzská moda.

Armada zvětšena a dobře cvičena; dostala svou uniformu, lepší kázeň a novou zbraň. Umění válečné zdokonaleno. General Vauban vynalezl nový způsob pevností. Jména generalů Condé, Turenne, Luxembourg nevymizí z dějin.

Král Ludvík vedl války na všechny strany, v Anglii, v Holandě, v Německu, v Itálii, ve Španělsku, jak bude po něčem vyloženo. I šestero

vojsko zároveň prodléválo za hranicemi. Války Ludvíkovy nebyly z nějaké spravedlivé příčiny, většinou jen na rozmnožení moci a z dychtivosti po vojenské slávě. Z Paříže a z Versaillů rozhodovalo se o míru a válce v celém světě. U všech dvorů měl král zvědy; podplácel cizí ministry; měl-li s kým vojnu, šel na něho nebo na jeho spojence i jiné nepřátely a pobuřoval mu poddané, a když na něho samého shrnulo se jich několik, smluvil se s některými tajně, a na koho měl namířeno, pustil se pak vši silou do něho a odňal mu kus země. V Němcích poroučel skoro jako císař.

Války vedeny na cizím území; Francie nebyla poškozována vojenským utrpením; po každé vracely se však zástupy mrzáků do země. Invalidovna, aby také v tom se zračil francouzský lesk, vybudována na velkolepý palác s dómem a několikerým nádvořím.

Královský zámek versailleský, nedaleko Paříže, přestavěn v nádherný palác; okolí jeho, nezdravé a bařinaté, změněno v čarovné sady na odiv světa. V Paříži vystavěno mnoho kostelů a paláců, založeny široké ulice a prostranná náměstí, vše pravidelně dlážděno; v noci svítilo pět tisíc luceren. Obyvatelstva ve Francii z 10 milionů přibýlo do 18 milionů; Paříž sám se svým půl milionem lidu byl prvním městem světa.

Král Ludvík pečoval též o rozkvět umění a vědy, aby Francie okouzlovala myslí doma i v cizozemsku. Stal se protektorem francouzské akademie a vykázal jí královský palác Louvre;

založil akademii krásných umění, přírodních věd, stavitelství, malby a hudby. Všecek svět s podivem a úctou hleděl ku Paříži. Francouzská řeč a kultura zaujaly svět. Absolutní systém vládní byl všude zaváděn, nejokatěji v Německu; knížecí dvory a měšťanské kruhy otrocky klusaly po francouzských stopách ve mravu i v řeči.

Vše to vymáhalo velkých nákladů, vysokých daní. Již za ministra Colberta ozývaly se na to divé stížnosti hlavně ze stavu kupeckého a průmyslového. To byly stíny válečného lesku francouzského; příšerné pozadí oslav, kdykoli se král po nějakém pobytu na bojišti vracel ku svému rozmařilému dvoru ve Versailles. Když se Colbert opovážil jen zmíniti, aby se zmenšily výdaje, odstrčil ho Ludvík od sebe.

Po Colbertovi postoupil v důvěru u krále ministr vojenství Louvois. Lid tolika válkami vysílený a vojskem sužovaný utíkal z měst i z vesnic; v zimě na tisíce jich mřelo hladem. Zadlužená šlechta hledala dobrého bytla v královských službách. Mravnost uvolňovala se napřed u dvora, pak dále a níže, ve všem národě.

Paní z Maintenonu.

V pozdějším věku krále Ludvíka XIV. měla u něho první slovo madame Maintenon. Narodila se, když otec její, chudý šlechtic, i s manželkou byli ve vězení. Františka byla pečlivě vychovávána, a když jí umřela matka, ujala se jí zámožná příbuzná.

Naproti nich bydlel básník Scarron, skladatel frašek, který když uslyšel, že se Františka nemá dobře, nabídl se jí, a ona, mladá a sličná, vdala se za něho, ačkoli byl nehezky a starý. Ke Scarronovi docházelo mnoho vynikajících mužů, a Františka skromně poslouchávala jejich poučné řeči. Rozpustilý dvořan jednou se vyjádřil, že by spíše snad před královnou dovolil si neslušné slovo, než před paní Scarronovou.

Scarron umřel chudý, a Františka chtěla jíti do Portugal za učitelku. Král Ludvík udělil jí roční plat, a později povolána za vychovatelku jeho dvou dětí. Prospěchy dítek a její rozumné listy o vychovatelství vzbudily v něm úctu a pohnuly ho, že ji značně obdařil; koupila si markyzství Maintenon.

Po každé rozprávce s paní z Maintenonu pocítoval král jaksi povýšenější náladu myslí. Jí se na starší léta i svěřoval, když ho svědomí trápilo, a madame umívala ho rozebrati, že král, dříve velmi náchylný ke smyslnosti, obouzel si mysl k Bohu; podle jeho příkladu chodili dvořané s modlitební knihou denně na mši, ale mnohý při tom dále zůstával rozkošníkem.

Když umřela královna, oženil se král na tajno s paní z Maintenonu; na veřejnost, kde byli zástupcové cizích států, byla jako dvorní dáma, v soukromém životě královnou. Král měl 48, ona 50 let; manželství trvalo 30 roků. Král Ludvík pracoval s ministry v jejích komnatách; ona si četla nebo brala do ruky nějakou

práci, jako by jí nic do toho nebylo, ale vlastně mívala důležité slovo.

Paní Františka nehospodařila ani sobě ani svým příbuzným; byla velmi dobročinná. Jí k vůli založil král v Saint-Cyru, hodinu od Versailles, dívčí ústav, jemuž ona sama rozvrhla osnovu učebnou a výchovaci; působilo tam 36 řeholnic a 24 světských sester. Hodné chovanky dostávaly pak i slušné věno. Mezi nimi paní králová raději prodlévala než u dvora. Po králově smrti přistěhovala se tam a ještě čtyry leta pomáhala sestráům.

Válka holandská. - Reunie. - Válka falcká.

(1666

—

1697.)

Když Filip IV. král španělský zanechal jediného mužského potomka, Karla II., a toho ještě mladičkého, na duchu i na těle slabého, umínil si Ludvík XIV. připojiti ke své říši aspoň kus španělského Nizozemí právem devolučním, jako že dcera nebožtíka krále z prvního manželství má větší právo k dědictví než princ ze druhého manželství. To mířilo proti arcivojvodě Karlovi, druhorozenému synovi německého císaře Leopolda I., z domu rakouského.

Francouzský general Turenne vpadl do Nizozemska; Anglie a Švédsko učinili s Holanďany trojspolek, tripelallianci, a Francie honem se měla k míru, ale nějakým zabraným územím přece si zarovnala hranice.

Za čtyry leta, když Ludvík odloudil Holan-
danům spojence, znova vtrhli generali Condé,
Turenne a Luxemburk do Nizozemí. Tentokráte
i Generalní státy (viz str. 117.) čily nebezpečí,
Zvolivše místodržitelem a vojevůdcem 21 letého
Vilema oranžského prokopali hráze mořské
a zaplavili zemi. V té nouzi našel se Holan-
danům pomocník, Bedřich Vilem, velký kur-
first braniborský; dokázal císaři Leopoldovi, že

Vilem oranžský.

Maloval A. van de Venne,
ryl Delft.

francouzský král po-
máhá uherským po-
vstalcům, jak brzy po-
víme, a tak vystoupili
mocní spojenci proti
Francouzům. Učiněn
mír v Nymvegách
r. 1678.

Za dvě leta zdvihl
Ludvík XIV. novou vál-
ku, tak nazvanou reu-
nii, aby ke své říši
vrátil všecky kraje,
města, vesnice a tvrze,
které kdy patřily ke

Francii. Tomu se opřel císař, Holandsko, Špa-
něly a Švédsko, ale když roku 1684 učiněno
příměří na 20 roků, král Ludvík přece větším
dílsem podržel, co byl zabral.

Ve Francii už se cítily ztráty lidu a náklady
na války, než Ludvík nedbaje toho za 4 léta
pustil se do nové války. Tehdy se uprázdnil
knížecí stolec falcký. Král Ludvík, že jeho

bratr měl za manželku falckou princeznu, rád by tam byl usadil svého příbuzného, a když se mu postavili mocní spojenci v odpor, vedla se válka na jihu v Itálii a na severu v Němcích, kde zvláště Porýní od Francouzů pleněno, páleno a pustošeno. Maršal Luxemburk zvítězil slavně u Fleurus, ale za to francouzské loďstvo u mysu la Hogue tak docela zničeno, že se Francie na moři už nikdy nezpamatovala; Anglie od té doby má rozhodnou převahu na moři.

Mír v Ryswyku roku 1697 odňal Francouzům většinu nabytých zemí v minulých mírech. Neduživý král španělský chýlil se ke svému konci. Ludvík chtěl po něm dědit, a věda, že to nepůjde bez těžkých bojů, sbíral síly.

Edikt nanteský zrušen.

(1685.)

Ode dávna všecka politika francouzských králů k tomu se nesla, by všecku státní moc stěžnali do své ruky. Později, po příkladě v protestantských zemích, sobili si plnou moc i ve věcech náboženských. Ani tu nesmělo nic býti, co by nepodléhalo státní moci.

Vzor vladaře absolutisty, král Ludvík XIV. libovolně dosazoval v církevní úřady; papeži zbývalo jen potvrzovati. Ludvík i v tom viděl porušení státní jednoty, že v jeho říši bylo na dva miliony hugenotů. Mírné prostředky, jakých církev užívala na obrácení jich, nezdály se mu dosti působivými. Proto počal hugenotům napřed

občanská práva odnímati, potom i násilím je nutil. Bohužel mohlo mu býti výmluvou, že v Anglii to bývalo ode dávna proti katolíkům ve zvyku. Zakázáno katolíkům přestupovati na protestantství nebo vstupovati s nimi v manželství; potom hugenoté vyloučeni z úřadův a z řemesel; berně si nesměli najímati.

Když nastoupil ministr Louvois, radil po svém způsobě, má-li se co podnikati proti hugenotům, tož prý ať rázně. Kostely jim zavírány; děti měly se křtíti a vychovávat na katolicko; kdo se protivil, dostal dragony na ležení. To jsou ty pověstné dragonady. Papež Innocenc XI. napomínal, že v duchu Spasitelově mají se lidé voditi do kostela, nikoli vláčeti.

V těžších případech, kde se odpor stupňoval ve zpou, docházelo i k popravám. Zabavené jmění připadalo v majetek královský nebo rozdáváno za prokázané služby a z pouhé milosti. Tisíce zámožných hugenotův, ačkoli hranice z rozkazu vládního byly zavřeny, tajně se vystěhovalo do Švýcar, do Anglie, do Holandska a do Němec, a přenesli tam svůj průmysl na nemalou ujmu Francie.

Králi se zatím vykládalo, že všecko rádo se obrací ke katolictví, a když se mu dokonce řeklo, že hugenotů jest už velmi málo, přijal parlament proti posledním zatvrzelcům návrh králův na zrušení náboženské svobody ve Francii; r. 1685. zrušen edikt nanteský. Reformovaná bohoslužba zastavena; predikanti měli se do 14 dní vystěhovati. Mnoho reformovaných přijalo

katolickou víru aspoň na oko, zůstali v zemi a po smrti králově zase nabyli větší svobody.

Poslední habsburk na španělském trůně.

(1700.)

Španělská říše obsahovala tehdy kromě Španěl také Neapol, Sicilii, Milan a dolní Nizozemsko, nečítajíc bohatých zemí v Americe. Ale mnohými dlouhými válkami za dřívějších dob byla vysílena, a když španělský král Filip IV. (1621—1665) pomáhal ve třicetileté válce svému příbuznému Ferdinandovi II., a bylo potřeba nových daní, zbouřily se Katalonie a Neapolsko. Španělská síla sotva stačila udržeti ty země při říši. Za té slabosti osamostatnily se Portugaly a na vestfalském míru propuštěno Holandsko z poddanosti.

S Francií byla válka dále, až skončila zmíněným mírem pyrenejským. Král Ludvík XIV. pojal i španělskou infantku Marii Terezii za manželku, která však hned při vdavkách zřekla se všech nároků na trůn španělský, neboť Španělé živou mocí nechtěli přijíti pod Francii.

Korunní princ Karel II., poslední král španělský ze starší linie rodu habsburského, měl r. 1665 teprve čtyry leta, když mu zemřel otec Filip IV. Byl tělem i duchem slabý; poručnictví vedla matka jeho Marie Anna rakouská. Svak Ludvík XIV. několikrátě těžce naň válkou doléhal, a teprve se zmírnil, až viděl, že král ne-

bude dlouho živ, a že tak jako tak uchytne svůj díl z dědictví.

Nejbližším dědicem zemí španělských byla mladší linie rodu habsburského, císař Leopold I., jakožto syn mladší sestry krále Filipa IV. a nad to i manžel mladší sestry Karla II., infantky Markyty Terezie, která se při zdavkách nevzdala dědického práva ke trůnu španělskému. Ale Francouzové na to ukazovali, že renunciací infantky Marie Terezie nebyla jako jindy předložena stavům, a věno, slíbené jí v náhradu, také že nebylo ve všech lhůtách vypláceno.

V Evropě zatím, zejména námořní mocnosti Anglie a Holand pečovaly, aby španělským dědictvím ani Francie ani Rakousko nezmohly se na velkou přesilu proti ostatním, ježto by se tím porušila evropská rovnováha. Rádi by, aby panovníkem španělským stal se princ z některé méně mocné dynastie, neb aspoň, jak navrhoval anglický král Vilém III., aby se Francie a Rakousko rozdělily. Zákony španělské však bránily rozdělení zemi, a Španělé ani císař Leopold nechtěli o tom slyšeti.

Král Karel II., nemaje potomků, prohlásil universálním dědicem své říše příbuzného kurfirsta bavorského, a když ten záhy a náhle umřel, podařilo se francouzské obratnosti, že král Karel v tajné závěti poručil svou říši vojvodě Filipovi anjouskému, druhému vnukovi krále Ludvíka XIV., s výhradou, že nesmí býti trhána ani kdy spojena s Francií.

Karel II. za čtyry neděle potom umřel, na Vše svaté r. 1700. Nad poručenstvím jeho velmi užasl císař Leopold; král Ludvík tvářil se překvapeným, načež chlubně pravil vysokým dvořanům: „Pánové, Pyreneje přestaly,“ a prince anjouského pozdravil za krále Filipa V.

Císař Leopold nemínil popustiti svého práva k dědictví španělskému, jehož se domáhal pro svého syna Karla. Pomoc mu přišla, odkud a jaké se nenadál, ze samé Francie: princ Eugen savojský.

Císař Leopold I.

(1657 — 1705.)

Nejstarší syn císaře Ferdinanda III. zemřel za živobytí otcova; na jeho místo postoupil druhý syn, Leopold. Roku 1655 stal se králem uherským, za rok králem českým, ještě za rok, po smrti otcově r. 1657 nastoupil skutečnou vládu v tomto obojím království i v dědičných zemích rakouských, a za rok potom zvolen za císaře německého.

Císař Leopold I. byl původně veden ke stavu duchovnímu; povahy byl vážné a mírumilovné, ale právě do jeho časů připadly mnohonásobné války; byl totiž dlouholetým současníkem nepokojného krále Ludvíka XIV., a Turci také se opět hýbali. Francouzi a Švédi vpadali mu do německé říše, tehdy zeslabené; Ludvík XIV. poroučel tam jako ve svém.

Šťastněji se Leopoldovi panovalo v rakouských zemích, kde panovnická moc sesílela utvrzením katolického náboženství a omezením svobod stavovských. On sám také pečoval o katolickou víru ve svých zemích. Proti Turkům v Uhrách a ve válce o španělské dědictví zablyštěly se císařské zbraně novou slávou.

Císař Leopold vedle němčiny uměl plynně francouzsky, vlasky a španělsky; i některým

Císař Leopold I.

slovanským nářečím rozuměl. U dvora přísně dbal tehdejší způsobilosti; domácí a rodinný život jeho byl zbožný, prostý a pravidelný; zvláště třetí choť jeho, Eleonora Magdalena, vzorkřesťanské kněžny, srdečnou bodrostí zjasňovala své okolí. Zvláštního se

připomíná o císaři, že příznak rodu habsburského, tlustý spodní pysk, jak viděti také na obraze císaře Karla V., při něm byl hodně patrnější.

Leopold císař byl přítelem věd a umění, po přednosti hudby; sám uměl na několik nástrojů, zvláště výborně pískal na flétnu, a skládal hudební kusy. Jednou mu kterýsi skladatel, nadšený jeho hrou, zalichotil: „Škoda, Vaše Milost měla se státi hudebníkem“, načež císař z vesela

odvětil: „Nemám čeho litovati, mně se i tak dobře vede“. Zpěvohry za něho provozovány nádherně; jeho sbírka hudebnin je nejbohatší ze všech evropských.

První rakouské vítězství nad Turkem.

(1. 8. 1664)

Za války třicetileté Turci se nehýbali. V Uhrách drželi celou dolní část. V Budíně seděl vezir turecký jako na přední stráž. Každý vojvoda sibinský stál pod vrchním poručenstvím sultanovým, jenž koho chtěl uznal nebo neuznal.

Roku 1657 byl sibinský vojvoda Jiří II. Rákoči sesazen, protože se bez povolení pustil do války s Polskem, a místo něho jmenován Michal Apaŕy; ale uherští stavové už dříve zvolili Jana Kemenyho, který si tedy hledal pomoci u císaře Leopolda I.

Velkým vezírem v Cařihradě byl podnikavý Achmet Kiuprili; s vojskem na sto dvacet tisíc vypravil se do Uher; za ním táhlo stotisíc tatarů. Spojivše se s Apaŕym přitáhli r. 1663 na Slovensko a zmocnili se důležité bašty, Nových zámek, potom i Nitry a Nového hradu. Osmanské tlupy konaly zájezdy až na jihovýchodní stranu Moravy, plenili, loupili a odváděli v zajetí.

Císař Leopold byl v nesnázích; Maďaři byli nespolehliví, namnoze přímo nepřátelští. Z Němce přišla nějaká pomoc; francouzský král Ludvík XIV. poslal pro jméno, že je přec křesťanským vladařem,

něco vojska; ze Španěl a z Benátek dodáno něco peněz. Ve Vídni bylo plno nejistoty a hrůzy.

Císařský general Montecucoli, k němuž s chorvatskou četou přirazil hrabě Petr Zriha, zadrželi nepřítele, počavše dobývatí Kaniže v západních Uhrách. Turci přikvapili za ním, a 1. srpna 1664 svedena bitva u cisterského kláštera sv. Gotharda nad řekou Rábou. Císařského vojska bylo jen třicet sedm tisíc. Turci opřeli se do středu šiku, kde stáli němci z říše, a za chvíli byl šik prolomen. Někteří generali a plukovníci pomýšleli na ustup.

Montecucoli velel nový postup proti nepříтели; on sám a general Špork, každý se svým plukem jízdy, že vpadnou nepříтели v bok. Před tím útokem klekl Špork a sňav přilbu hlasitě se modlil: „Nejvšemohoucnější generalissime tam nahoře, nepomůžeš-li dnes nám, svým křesťanským dětem, aspoň nepomáhej těm tureckým psům, a uvidíš!“

To byla jiskra do srdce křesťanského vojska; řady mužně postupovaly; po delším boji zmohl se zmatek v tureckých zástupech, z toho divý útěk; na deset tisíc jich utonulo v řece Rábě. Třicet tisíc turecké jízdy v záloze ujelo bez boje. O 4. hodině odpoledne měli křesťané zvítězено; zkořistili 15 děl a 40 praporů.

Ode tří set let bylo toto křesťanské vítězství nad osmany největší. Císař ho nemohl sice využití pronásledováním poraženého nepřítele, poněvadž nebylo zásob a prachu, a také při nepřátelském smýšlení krále francouzského bylo

mu francouzské vojsko v Uhřích nebezpečno, ale možno říci, že od té doby odvrátilo se válečné štěstí od Turků. Velký vezir Kiuprili v tom ustrašeném chvatu, a zvláště, když císař lacino šel k domluvě, již 9. dne učinil mír v Zelezném hradě, Vašvaru. Turci podrželi, čeho dobyli; Michal Apafy zůstal vojvodou sibinským, ale po něm slíbena stavům volná volba.

Zpoura v Uhrách.

(1671.)

Vašvarský mír nelíbil se v Uhrách; reptalo se, proč se nevymohlo na Turkovi lepších podmínek. Hlavně šlechta byla nespokojena; chtěla delší válku, aby z ní těžila, ač právě ona sama v rozhodné chvíli nebyla ochotna pomáhati. Za další důvod nespokojenosti našlo se, že si protestanté stěžovali na utiskování, a katolíci nechtěli tam německého vojska.

Šlechta potají sestoupila se ve spolek roku 1666 s úmyslem, odtrhnouti Uhry od Leopolda I. Hlavy spiknutí Vesselényi, Nádasdy, Zrinský a mladý Rákoci rozdělili se o země uherské a že se dají pod tureckou svrchovanost. Na pomoc si vyžádali sibinského vojvodu Apafyho a Francii. Když Vesselényi náhle zemřel, přidal se k nim chorvatský magnat Frankopán a štyrský šlechtic Tattenbach. Zrinský z osobních příčin vyrazil spiknutí; když všichni prosili císaře Leopolda o milost, bylo jim odpuštěno;

po té zpronevěře měli však u císařského dvora lepší pozor na ně.

A opravdu, oni hned druhého roku obnovili svůj vlastizrádný spolek, jen že jináč chtěli provést svou věc: Zrinský a Frankopán že od jihu vtrhnou do Štýrska, Františ Rákoci že z horních Uher na Moravu.

U císařského dvora byli pohotově. Jak přišla zvěst o zpouře, vyslána do Uher dostatečná síla vojska, a spiknutí roku 1671 potlačeno. Předáci všichni zemřeli na popravšti; jen mladý Rákoci dostal milost na přimluvu své matky, dcery Petra Zrinského. V Prešově zřízen vojenský soud; účastníci zpouř, kteří padli do rukou císařského vojska, bez milosti popraveni. Vojsko rozloženo v zemi.

Po té zpouře chtěl císař Leopold omeziti uherské svobody, jak se stalo v Čechách před padesáti roky, po bitvě bělohorské. Správu země vedl gubernator, císařský komisar s neomezenou mocí. Úřad palatina zůstal neosazen; na nekatolíky přísněji dostupováno.

Magnáti, neučastnění zpouř, marně císaře varovali. A tak se všech stran sbíraly se povstalecké čety. V čelo se jim r. 1677 postavil hrabě Emerich Tököly. Vydátnou pomoc měl z Turecka, ze Sedmihrad, od Francie a z Polska. Po prvních vítězných postupech přidávala se k němu také nižší šlechta uherská. Když věc nabyla tak vážného vzezření, slíbil císař obnoviti všecky bývalé svobody stavovské; kámen zpouř, letě s kopce, nezastavil se již.

Turci podruhé u Vídne. (1683.)

Náčelník uherské zpoury Tököly, ani když
císař Leopold I. už chtěl vyhověti povstalcům,

Petr Pešina,

z českých obhájců Vídne za prvního obležení r. 1529.
(Ke str. 78 a 96.)

nesložil zbraně, protože si chtěl v Uhřích založit vlastní panství pod tureckou vrchností.

Císařské vojsko právě bylo zaměstnáno válkou francouzskou. Když byla skončena mírem nymvežským, měl císař volnější ruku proti Uhrům;

ale tu zase vyslanci krále francouzského všemožně se přičiňovali v Cařihradě u sultana Mohameda IV. o pomoc Uhrům. Ve Vídni nebylo hned na novou vojnu ani lidu ani peněz; chtěli získati sultana prosbami a dary. Ale čím více záleželo císařskému vyslanci na míru, tím spíše se věřilo francouzskému vyslanci, že se zdaří útok na Vídeň.

Turecká porta svěčila Tökölymu za 40 000 piastrů ročního poplatku napřed panství v horním Uhersku, a hned se v Cařihradě chystali na ochranu nového vasala. Velký vezir Ka'ra Mustafa, krutý a neschopný, ale ziskuchtivý a ctižádnostivý, přitáhl s velikým vojskem do Uher a nechav tu a tam posádky, vedl ještě na dvě stě tisíc vojska k Vídni. Kudy táhl, zanechával po sobě pustý kraj, vybitý a vypálený.

Jak se ve Vídni zvědělo, že nelze zadržeti nebezpečí, poručil císař na rychlo zbrojiti a zkázal do Němec; tam, jako již několikráte, nebylo valného nadšení do boje s Turkem, jen kurfirsti bavorský a saský slíbili větší pomoc.

Hlavním spojencem stal se císaři polský král Jan Sobieski, když ho byl papež napomněl, by chránil kříž proti půlměsíci. Papež sprostředkoval smlouvu, kdyby Turci oblehli Vídeň nebo Krakov, že si jeden druhému pošlou na pomoc aspoň 40 000 mužů. Kromě toho Sobieski doufal, že nabude Multan pro svého syna.

Nevyslovný strach a zmatek zalehly na město Vídeň, když se valila taková pohroma a ještě více, když Karel lotrinský, vůdce vojska

císařského, po své porážce na hranicích uhersko-rakouských ustupoval přesile. Vídeňáci nejevili mnoho srdnatosti, ba mluvilo se, vzdáti se; na 60 000 obyvatelstva ujelo; za ně se do města tlačil venkovský lid, až mu bylo potřeba brány zavřítí.

Slované podruhé pomohli chrániti Vídně.

Císař Leopold, čině po vůli své tajné rady válečné, v níž zasedal i český pán Kašpar Zdeněk Kaplíř, odjel z Vídně. Kaplíř byl za těch dob velmi důležitou osobou; byl tajným radou, přisedicím dvorní rady válečné, vrchním polním zbrojmistrem, generalním polním komisarem a jmenován za své služby hrabětem římské říše. Pocházel ze starého vladyckého rodu českého ze Sulevic na Litoměřsku. Děd jeho, jeden ze 30 direktorů, také stál pro zpouř proti Ferdinandovi II.

Dva dni po svém odjezdu z Vídně, žádal císař Kaplíře listem 9. července z Kremže, by ujal vládu ve Vídni jako hlava a ředitel (*caput et director*). Kaplíř sestavil mimořádnou tajnou radu a přijal do ní také hraběle Arnošta Rudigera Starhemberka.

Předním úkolem tajné rady byla obrana Vídně. To byla nemalá starost, poněvadž skoro vše bylo potřebí teprv opatřiti. Město nebylo zásobeno, hradby v nepořádku, málo děl na nich, a obránců jen asi tisíc. U velikém chvatu svázeny zásoby potravin, střeliva a všech potřeb.

Vojvoda Karel lotrinský zanechav ve Vídni posily, že všech obhájců bylo na 14 tisíc, z nich dobrá třetina z Čech a z Moravy, se zbytkem překročil Dunaj na levý břeh a dal se k severu, stranou k Moravě, sbírat vojsko a čekat posil. Vídeňáci vyhybali vojenské službě, pročež Kaplíř dal přísný rozkaz, ať páni domů oznámí, kdo přebývá u nich.

Turecký útok na Vídeň.

Velitelem města byl sice hrabě Starhemberk, však jen tehdy co pořídil u měšťanů, když Kaplíř jeho rozkazy dovažoval jako předseda válečné rady. Nad to ještě Starhemberk na samém počátku obrany byl raněn, a všechna starost o stavby a opravy hradeb, o výživu posádky a koňstva, o léčení nemocných, padala na hlavu Kaplířovu.

Po rychlých pochodech ukázaly se 14. čer-

vence první turecké voje u Vídně; předměstí byla spálena, by nepřítel neměl úkrytu. Za krátko bylo město obklíčeno; 25 000 tureckých stanů vyvstalo jako les polokruhem od Dunaje kolem města až zase k Dunaji. Děla rozestavena, a z několika set kovových jícňů lítala spousta na bašty. Co ve dne poroucháno, v noci opraveno. Turci neméně než 18 kráte hnali útokem; podkopávali se, křesťané proti nim, aby jedni druhé vyhodili prachem; pod zemí sváděny krvavé půtky. Ve městě už i nemoce zuřily.

Kaplíř, vrchní pán veškeré obrany, vysílal z města posly k vojvodovi lotrinskému s tajnými zprávami, aby si pospíšili s pomocí; první se prosmekl tureckým táborem Gregorovič, druhý Michajlovič, oba srbi, po nich polák Kulčinský.

Ve Vídni už bylo zle; z posádky bojem a morem zbývalo jen asi 4000, a obyvatelstvo bylo netečné; měšťané nenáviděli Starhemberka a pomýšleli se vzdáti. Podivuhodna byla Kaplířova vytrvalost a umírněnost, aby ty neshody urovnával a ještě aby kleslé mysli spružoval. Útok 4. září byl odražen už jen, že Kaplíř a Starhemberk osobně účastnili se boje; Kaplíř byl poraněn

Dva měsíce, šedesát horkých, dlouhých, těžko počítaných dnů trvalo již obležení; v městě počínalo chyběti prachu a stravy; naděje v časnou pomoc nebo v další možný odpor mizela; 11. září večer dáno s věže chrámu sv. Štěpána ohněm znamení po širém okolí, že se nouze zvrcholila.

Tu hle, s výšiny podál Vídně také vyhozeny ohnivé šlehy, že pomoc je tu. Král Jan Sobieski mohl doraziti až v září a jen se 27 000 muži; když dospěla i ostatní pomoc, přestoupily voje na pravý břeh Dunaje a rozložily se po výšinách Lysé hory, Kahlenberka.

S vojskem Karla lotrinského bylo všech křesťanů na 80 000, Turků přese všechny ztráty

Král Sobieski u Kapliře.

aspoň dvakrát tolik; nicméně hned ustanoven útok. Za jasného východu slunce 12. září sloužil na Leopoldově hoře, mezi Lysou a Vídní, za svatého uctívaný kapucín P. Marco d'Aviano, rádce císaře Leopolda, mši sv., při níž mu král polský posluhoval. Kněz podal králi a katolickým velitelům Velebnou svátost a požehnal voje s přípovědí, že zvítězí. [budou-li, v]Boha důvěřovati.

Pak přede všemi poručil král Jan synu svému kleknouti a pasoval ho za rytíře na památku největšího dne jeho života. Svým vojínům připomněl, že nastávající bitva jest nejen za svobodu Vídně, ale také za svobodu jejich otčiny a všeho křesťanstva.

Hudba provázela pluky, když sestupovaly do roviny, a vrchní velitel, král Jan, spořádal je k rozhodnému útoku. Pět ran z děla znamenalo počátek boje. Němci byli v centru, Sobieski se svým polským a ruským lidem na pravém křídle, rakouské vojsko na levém. Proti Sobieskému stál nejhorší nepřítel, janičari velkého vezira; řady jejich se srazily u Dornbachu, a hned zplanul krutý boj. Slovanští hrdinové postupovali těžce, ale postupovali. V poledne poslal jim méně zaměstnaný vojvoda lotrinský rakouskou a z centra německou jízdu na pomoc, a k šesté hodině byli turci zatlačeni po své stany. Schylující se večer množil jejich zmatek; k 7. hodině už tam bylo vše rozvolněno a v divém útěku.

Deset tisíc Turkův ostalo na bojišti; děla, zásoby a bohatý tábor turecký, vše padlo vítězům v kořist, jež se páčila na deset milionů a hned byla rozdělena.

Den po vítězství, král Jan slavně vjížděl do Vídně za hlaholu zvonů a nezměrné vděčné radosti obyvatelstva. I císař se k tomu dostavil. Ve chrámě sv. Štěpána učinil děkan kázání na slova: „Byl člověk poslaný od Boha, jemuž jméno bylo Jan“. Zbožný král o tom psal své choti: „Budiž vezdy požehnaný Bůh, jenž nám

dal vítězství! — Všecky voje horlivě konaly svou povinnost; než všichni připisují vítězství Bohu a mně. Je to v pravdě veliká milost boží; jemu čest a chvála na věky!“

Král Jan Sobieski neklidil velkého vděku za svou hrdinskou obětavost: císař naň řevnil, a doma mu vytýkali, že proléval krev svého lidu za cizího panovníka.

Císař jmenoval Kaplíře polním maršalem: na penzi, raženém na památku záchrany Vídně, vyznačeny jsou zásluby Sobieského i Kaplířovy. Též jiní vynikající synové národa českého vyznačili se tehdy. Český pán Jan hrabě Serenyi, generální strážmistr, odměněn stříbrným stolním náčiním za 300 zl.; podplukovník Kutulinský z Jelče, pan Jan Čabelický ze Soutic a jiní padli v čele svých čet.

Nová Vídeň, jak by přece kázala poctivá šlechtnost, na pomníku a jinak, jak se ctívají velcí mužové a dobrodinci, docela pominula Kaplíře. Stydí se nečestně za českého zachránce; proto však pravda dále ostane pravdou.

Dohra v Uhřích.

(1687.)

Nedocela za týden po vítězství u Vídně vydali se král Jan Sobieski a vojvoda lotrinský do Uher, kde Kara Mustafa zatím posbíral své tlupy. U Parkáně 10. října byl opět poražen, a pevnost Ostřehom, půl druhá sta let v turecké moci, vrácena císaři. Že se blížila zima, odešli Poláci

domů a odtamtud válčili s Turkem. Kara Mustafa se zazimoval v Bělehradě, ale když rozhněvaný sultan poslal pro jeho hlavu, šel tam 25. prosince.

Vojvoda Karel lotrinský zůstal na zimu v severních Uhrách, marně se pokoušeje přivést uherské povstalce po dobrém k poslušnosti. Potom ve dvou letech pozdobýval důležitých posic tureckých, až 2. září 1686 po desítiměsíčním obležení padl i Budín. Turecký pašalik, kterým Turci 145 roků drželi prostřední Uhry v moci, konečně vyvrácen, a bojiště posunuto dále, k řece Drávě; 12. srpna 1687 zvítězilo císařské vojsko u Moháče, kde před 100 lety zahynul Ludvík, král český a uherský.

Při tak vítězném postupu císařských zbraní počínalo uherským povstalcům býti úzko. Když gubernátor horních Uher, hrabě Caraffa přísně stíhal a trestal vinníky a podezřelé, byl odvolán a místo něho stal se velitelem hornouherské armády general Wallis.

Apafy v Sibini přinucen uznati svrchovanost císaře, Tököly vypuzen z Uher. Zpoura v Uhřích byla potlačena; svobody uherské omezeny. Na prešpurském sněmě r. 1687 magnáti uznali dědičnost uherské koruny v rodě habsburském po meči dle prvorozenství.

Nejstarší syn císaře Leopolda, devítiletý Josef již korunován bez volby za krále uherského. Pak vydána všeobecná amnestie a prešovský soud vojenský zrušen.

V dolních Uhrách válčilo se dále. Turecké vojsko zbouřilo se po nešťastné bitvě u Moháče

proti velkému vezirovi, táhlo pak na Cařihrad a místo sultana Mohameda posadilo na trůn jeho bratra Solimana III. Za té nepřítomnosti dobyli císařští roku 1688 Bělehradu. Potom i vzata pevnost Munkáč, kde se tři leta statečně držela Helena Zrinská, manželka Tökölyho.

Když se Turci opět zmocnili Srbska i Bělehradu, vystěhovalo se 36 000 rodin s patriarchou do Uher, že budou hájiti hranic proti Turkům. Sídla jim vykázána v kraji srémském a bačském. Další postup zarazilo Turkům císařské vojsko vítězstvím u Slankamene r. 1691 a za rok dobytím Velkého Varadína.

Potom byl vítězný vůdce Ludvík badenský poslán k vojsku do Němec na Rýn; jeho nástupce kurfirst saský Fridrich August byl na to slabý, a nic nešlo. Teprve když kurfirst povolán do Polska za krále, převzal velení princ Eugen savojský, a hned se věc obrátila.

Princ Eugen.

(1669—1736.)

Princ Eugen savojský narodil se v Paříži jakožto nejmladší z pěti synů hraběcí rodiny Carignan-soissonske, poboční větve domu savojského. Matka jeho byla vtipná a sličná Olympia, než Mazarinova. Eugen byl malý a útlý, pročež by ho z rodiny rádi byli měli knězem, než všecka jeho náklonnost táhla ho k vojančině; nejraději se zabýval počtářstvím a dějepisem.

Mladý princ žádal si do francouzské armady; král Ludvík XIV. odbyl ho žertem, nač by mu byl „le petit abbé“ = malý panáček; když ministr Louvois odmítl jeho žádosti, až i posléze král nešetrně ho urazil, odešel Eugen z Francie hledat si jinde vojenské služby. Starší bratr jeho byl v císařské armádě, a tak Eugen přišel do Vídně z jara 1683, když se blížila turecká záplava.

Císař Leopold rád přijal 20letého prince, jehož vážnost se mu zalíbila, a přidělil ho jeho příbuznému markraběti Ludvíku badenskému. Již toho roku, v bitvě u Vídně, byl Eugen mezi prvními, kteří se probili ku městské bráně, aby vídeňská posádka tím účinněji mohla vypadnouti na Turky v zákopech. U Parkáně tak se vyznamenal, že markrabě Ludvík poznal při mladém savojanu vlohy velkého vojevůdce.

Princ Eugen stal se nejvyšším dragonského pluku, který podnes má jeho jméno, a postupoval výš a výše, až se 34letý stal samostatným vojevůdcem. První jeho bylo postarati se o lepší zásobování vojska a zlepšiti kázeň. Od té doby podal skvělé svědectví vojenské genialnosti netrženou řadou slavných vítězství.

Mladý vojevůdce byl pevného držení těla; vlasy měl černé, ale záhy ošedivěl; nosil po spáncích splývající paruku, jak tehdy bylo modou; v rozprávkách s někým hleděl mu pronikavě do tváře; mluvil zvolna, rozvážlivě, hlasem zvučným, určitým. V bitvě zachovával klid, jako by seděl za psacím stolem. Šetřil vojáků, neplýtvaje

lidskou krví, byl na ně laskav, ale žádal ve všem přesnou správnost. V nemocnicích okoušel jídel a léků. Málo spával; ostatní čas studoval matematiku a dějiny. Křesťanské povinnosti konal svědomitě a dbal, aby také jiní konali; sám složil několik modliteb.

Zprvu bylo jeho působiště v dolních Uhrách. Tenkrát, r. 1697 čekal se turecký útok na Petro-

Princ Eugen.

varadin. Sám sultan Soliman II., nástupce Mustafy III., táhl s vojskem. Císařské pluky obyčejně se shromažďovaly v Oseku. Tamodtud šel princ Eugen chránit města. Sultan netroufaje si naň v jeho pevném postavení, zamířil na slabou pevnost Segedin, kde císařská armáda měla zásoby stravy a stěeliva. Proto princ chválal za sultanem a dohoniv ho u Zenty 11. září o 2.

hodině odpoledne, už za chvíli na něho hnal útokem. Plán princův, na spěch pojatý, tak byl důmyslný a do podrobná promyšlený, že do večera byl nepřítel po tuhém boji s ohromnými ztrátami lidu poražen a zabrán.

Druhého dne, 12. září, právě za 14 let po vídeňském vítězství, kráčelo císařské vojsko do opuštěného tábora tureckého. Bohatá kořist odvezena na 9000 vozech a 6000 velbloudech.

Po tom vítězství vzdalo se Sibinsko císaři a připojeno k Uhrám. Válka dále vedena ale že císař neměl peněz a turci neměli směrlosti, nedocházelo k ničemu vážnému, leda že princ Eugen vtrhl do Bosny a dobyl Sarajeva. V lednu roku 1699 podepsán mír v Karlovicích. Sibinský Apafy II. dostal od císaře náhradu v Rakousku, Tököly od sultana v Malé Asii. Poláci a Rusové též nabyli od Turecka. Tento mír značí vrchol rakouské slávy proti Turecku.

Francouzského krále potom prý mrzelo, že prince savojského tak odbyl, a Louvois mu zkázal, by se vrátil do Francie; princ Eugen odpověděl, že ano, ale jemu na vzdory, se zbraní v ruce. Ani když potom král chtěl ho získati zlatem a počtami, ani když hrozil, že ho na věky vyhlásí psancem se všemi následky, neochvěla se princova věrnost k císaři rakouskému, i když se zdálo, že císař se odvrací od něho.

Válka o španělské dědictví.

(1701—1713.)

Poslední habsburk na španělském trůně, Karel II., nemaje dítek, ustanovil v závěti svým nástupcem francouzského prince Filipa z Anjou. Proti němu však císař Leopold I., neuznávaje posledního pořízením nebožtíka krále, hájil svého práva ke španělskému dědictví pro svého druhého syna Karla.

Z toho vzešla 12letá vojna, která zaměstnávala téměř celou Evropu. Princ Eugen učinil počátek. Smělým a mistrně provedeným pochodem po neschůdných stezkách horských, jako kdysi Hannibal, překročil r. 1701 Alpy a z jara stanul v horní Italii, kde se ho Francouzi nenadáli. Hned po příchodě porazil francouzského generála Catinata, a když tam z Francie poslán maršal Villeroi, poražen i ten a zajat.

Císaři se nablýskalo k pomoci půl Evropy. Princ Eugen povolán do Vídně za předsedu válečné rady, aby zřídil brannou sílu Rakouska. Poklady kostelní obětovány na výzbroj. Bavoři vpadli do Tirol, ale statečné obyvatelstvo pod Martinem Sterzingerem zbilo jich polovici. Nad Dunajem u Höchstädta 13. srpna 1704 přišlo k rozhodné bitvě: vůdcové anglický generál John Churchill (vysl. Čorčil), vojvoda z Marlborough a princ Eugen, onen na levém křídle proti Francouzům, tento na pravém proti Bavorům, zvítězili nad generalem Tallardem tak dokonale, že na místě zůstalo 20 000 Francouzů,

15 000 zajato, ukofistěna válečná pokladna, 144 děl a 300 praporů.

Nedlouho potom umřel císař Leopold I. dne 5. května 1705. Klidný a odevzdaný do vůle Boží přenechal vladařské starosti synu Josefovi I., aby poslední chvíle života mohl věnovati pohledu do věčnosti.

Ve Španělsích už zatím tři leta vládl francouzský princ Filip V. Roku 1704 z jara přistál v Lisaboně rakouský arcivojvoda Karel, zmíněný syn císaře Leopolda, by jakožto Karel III. španělský uplatnil své právo. Anglie, Holand a Portugaly mu pomáhaly, ale že Francie si prospíšila, zdržel se postup rakouského prince. Angličané tehdy dobyli Gibraltaru, klíče ke Středozezemskému moři, a drží jej podnes.

Marlborough a Eugen rozešli se; onen na sever, tento na jih. Roku 1707 porazil Marlborough Francouze v Nizozemích tak docela, že se vyklidili z té španělské provincie. Z druhé provincie, Milanska, vyhnal je princ Eugen velkým vítězstvím u Turina. Třetí španělské provincie, Neapolska, dobyl Eugenův podvůdce, general Daun poměrně malou silou vojska. Jen německá armáda u Rýna neměla se čím vykázati.

Pak se princ Eugen pustil do jižní Francie; oblehl r. 1707 město Toulon po suchu i po moři, pro nedostatek potravy však odtáhl. Z Němec zase Francouzi utekli hladem.

Francouzský král Ludvík XIV. počítával již velké ztráty lidu a majetku ze svých válek. Už neměl koho stavěti do vojenských šiků, a státní

pokladny se prázdnily, když průmysl a orba
vázly, ježto všecko bráno na vojnu. Uznáváje,
že neudrží celého dědictví španělského, byl by
šel k domluvě, přál si míru, — teď nepřátelé
nechtěli; položili podmínku: celého dědictví se
vzdáti; to bylo hrdému Ludvíkovi přece tvrdé.

Vítězství u Malplaqueta.

Sebráno ještě vojsko, 90 000 mužů pod do-
brým vůdcem Vendômeem a 25letým vojvodou
bourgoňským, vnukem královým. Pro nejednotu
jejich zvítězili Marlborough a Eugen u pevnosti
Oudenarda r. 1708. Princ Eugen je hnál do
Francie a dobyl pevnosti Lille.

Králi francouzskému bylo úzko, tím více,
když zima z r. 1708 na 1709 byla tak tuhá, že
vymrzly oziminy, réva i ovocné stromoví, a ne-

bylo co jísti a co prodati. Král pokorně prosil o mír. Spojenci tvrdě odpověděli, ať se docela zžekne španělského dědictví, a svého vnuka Filipa, nepůjde-li po dobrém, ať sám vyžene ze Španěl.

To urazilo lidský cit králův a čest národa francouzského. Poslední síly sebrány; do podzimu stál francouzský vojevůdce Villars s armadou 80 000 na holandských hranicích. Eugen a Marlborough měli o 30 000 více. Osada Malplaquet byla svědkyní francouzské porážky, ve které Francouzi pozbyli 15 000, spojenci 18 000 mužů.

Ludvík zase prosil, by mu odpustili válku s vlastním vnukem. Nepomohlo; do dvou měsíců ať prý splní vše, potom teprv že se bude jednati o válce neb o míru, a za kterých podmínek. Na jaře 1710 táhli spojenci na Francii, ve Španělských zvítězil císařský vůdce hrabě Starhemberg a v podzim král Karel III. slavně vjížděl do Madrida.

Spojenci hrdě stáli na vrcholu — a z nenadání spadli. Manželka vojvody Marlborougha přišla v nemilost u anglické královny Anny, a za krátko i vojvoda viněn z lakoty a ctižádosti; k tomu v anglickém parlamentě místo bojovných whigů dostali se na vrch toryové, kteří si nepřáli války. Nad to vše roku 1711 umřel císař Josef I. bez mužského potomka; Karel španělský byl tedy jediným habsburkem. Situace se změnila.

Kdyby země rakouské, české, uherské, k tomu německé císařství, kdyby to vše se mělo teď spojit v jednu říši se všemi španělskými zeměmi

a se zlatem z Ameriky — všechno v jedné ruce, to by byla porušena evropská rovnováha. Proto se spojenci klonili k míru, nezničit Francii. Přes rok se oň jednalo, až podepsán v Utrechtě 13. dubna 1713. Filip V. ostal ve Španělsku a podržel americké země, ale Španěly nikdy neměly připadnouti ke Francii; provincie španělské připadly rakouským habsburkům, ačkoli Filip toho neuznával podle zákona o jejich nedělitelnosti; Angličané podrželi Gibraltar a ostrov Minorku; Prusko dostalo Geldry v Nizozemích a kousek Švýcar; vojvodovi savojskému připadl ostrov Sicilie a titul královský.

Císař Karel VI. podepsal mír až v Raštati r. 1714. Anglie a Rakousko postoupily na evropské velmoci. Král Ludvík XIV. ohromnými ztrátami lidu a peněz postavil Francii v popředí Evropy na půl druhá sta let.

Císař Josef I.

(1705—1711)

Josef I. byl panovník prozíravý a rázný. Ještě než nastoupil po otci vládu, navštívil s chotí Čechy r. 1702 a vládností, zvláště když dobře uměl česky, získal si všeobecné důvěry.

Za těch časů v těch nekonečných válkách vymáhalo se z Čech mnoho branného lidu, daní a platů. Národ český ve všech zemích svatováclavské koruny po všecky ty časy obětoval krev a statky a uložil si veliké zásluhy o dynastii

habsburskou, v jejíž vlastně prospěch ty války byly vedeny.

Nové daně zaváděny a utužovány; akce uloženy bezmála na vše, čeho třeba k živobytí, a když nestačilo nebo zase nebylo peněz, zabavovány korunní statky a dělány dluhy, které se měly opláceti budoucími daněmi. Císař Josef živě pocítoval, jak vydatným zdrojem pomoci a moci

jsou mu země české.

Josef I.

Dle obrazu Stampertova ryl Pfeffel.

Aby v německé říši jeho vyslanec jakožto kurfirsta a krále českého byl připuštěn do porad kurfirstů, změnil Josef poměr české koruny k německé říši; provedl tak řečenou „*readmissi*“: jako král český zavázal se přispívat k říšské dani kurfirstským podílem a 300 zlatými ročně, začož země české přijaty v ochranu říše. Císař chtěl tím přiměti německá knížata ku větší ochotě, nabyti u nich více vlivu. Tím vlastně provedl, čemu se král Ferdinand I. rozhodně opřel; ale učinil to jen sám o sobě, beze svolení zemského sněmu.

Všecky peněžní síly šly na armadu. Princ

Eugen však uznal, že vojenství nelze opravit, pokud vše ostatní ve státě ostává po starém; jako třeba dvorní vojenská rada dobrému vojevůdci jen překážela, nedávajíc mu potřebné volnosti k ráznému činu v pravý čas: mnohé vítězství promeškáno, jiné mělo býti dobýváno, když nebylo možné; vojsko trpěvalo nouzi, zvláště když v zásobování dály se podvody.

Za císaře Leopolda kterýsi člen válečné rady ukazoval na mapě generalu Sporkovi, kde má ve válce turecké překročiti Dunaj. General věda, že tam nelze přes Dunaj, klepl ho po prstě řka jizlivě: „Ano, jenom kdyby zatr . . . prst Vaší Excellence byl mostem!“ Císař se smíchem dovolil mu dostati se za Dunaj kde a jak sám uzná.

Císař Josef I. obmýšlel mnoho změn a oprav. Z osob stavovských ustanovil četné komise na vyšetření nedostatkův, aby na základě Ferdinandova zřízení navrhovaly opravy.

Nedošlo k nim. Právě když se chystala v Praze jeho korunovace, umřel od neštovic na jaře 1711. Nezanechal mužského potomka, jen dvě dcery: starší Marie Josefa, zasnoubená Fridrichu Augustovi, kurfirstu saskému, a Marie Amalie, Karlu Albrechtovi bavorskému.

Anglie.

(1660—1714.)

V krále Karla II. kladeny velké naděje po jeho návratě (str. 235.), hlavně že vytrhne zemi z promrzelého panství independentů a že zadrží

francouzského krále Ludvíka XIV. v jeho zájezdech. Karel II. měl k tomu ducha i vlohy, jen že si hověl v rozmařilosti, ba prodal Ludvíkovi pevnost Dunkirchen a pomáhal mu na Holanďany.

Katolíci byli v zemi těžce utiskováni; aby se jich tolik nestěhovalo do zámořských krajín, porolil jim král, jak už název naznačuje, z milosti a mírně, r. 1672 tak zvanou indulgenci. Proti tomu hned se ozval parlament a vytýkaje králi neslavně vedenou válku a nedobrou správu finanční, vynutil po roce na něm testaktu, že k žádnému úřadu nesmí býti připuštěn, leda kdo přísahou potvrdí, že jest anglikán; tím katoličtí státní občané vyloučení z úřadův i z parlamentu.

V tu dobu Holanďané ohrožovali po lodích Londýn, a ministerstvo královo, které mu ve všem bylo po vůli: Clifford, Arlington, Buckingham, Ashley, Lauderdale propuštěno; podle začátečních jeho písmen říkalo se mu pohrdlivě „cabal“.

Anglikánská církev, odštěpená od katolické, štěpila se dále sama v sobě: vyšší církev, hlavně z vyšších vrstev, ponechávala králi nějakých práv a držela se prvního zřízení; nižší připouštěla všecko další sektářství. Nižší viděli ve vyšších stranu mocných utiskovatelů. Podezírali je, že by se snad mohli vrátit do katolické církve. Všude větřili katolictví; strach před katolíky podněcoval je k šílenému vzteku.

Král Karel II. i pro tu trochu povrchní nestrannosti ke katolíkům byl v nenávisti, a parlament se bedlivě radil a usnášel, čím a jak

omeziti veřejnou moc. Podle ukrutných a nespravedlivých zákonů odnímán katolíkům majetek, hlavy katolíků padaly pod sekerou katovou, a král, jen aby se nezdálo, že je katolíkům nakloněn, všechny rozsudky podpisoval. Roku 1679 potvrdil král Karel II. habeas-corpus-aktu (tak nazvaná podle začátečních slov), na níž se byl

Před popravou.

Maloval P. J. van der Ondera;

parlament usnesl, že každý anglický poddaný, vyjma těžkého zločince, je-li obžalován, má býti pánem svého těla, své osoby; nesmí býti libovolně zatčen, nýbrž má na záruku býti nechán na svobodě; každý zatknutý má býti bez průtahu vyslýchán a souzen. Tím se zakotvila v Anglii

větší osobní svoboda než kde jinde, ale katolíci jí nebyli účastni; proti nim se zužilo dále.

Král Karel II. neměl zákonitých potomků; prvním dědicem trůnu byl tu jeho bratr Jakub, který však před nějakým časem přijal katolickou víru a po katolicku se oženil. Byl velitelem anglického loďstva a správně si v tom vedl, ale když vydána testakta, že katolík nesmí ničím býti ve státě, složil svůj úřad.

V národě stála dvojí strana proti sobě: whigové a toryové. Whigové byli puritani a spílali svým protivníkům, mírnější straně, toryové t. j. „divoši“, poněvadž něco irského obyvatelstva, anglickým násilím zbaveného majetku, živilo se po loupežnicku; toryové opláceli nadávku nazývající své odpůrce whigy t. j. patokáři, syrovátníky, jako že potomky skotských sedláků, pivřenců konvence (str. 233.). Původ obojí předávky je vlastně v náboženské nevraživosti. Později byli toryové více stranou dvorskou, aristokratickou, whigové více stranou lidovou, národní; nejnověji rozumí se tím strana konservativní a radikální.

Whigové přijali v parlamentě „exclusion-bill“, výlučný zákon, že katolík nesmí býti u nich králem; horní sněmovna byla však torystická, a že se nemohly shodnouti, vládl král bez parlamentu.

Král Karel ocitnuv se náhle v nebezpečí smrti, ač byl anglikán, dal se po katolicku opatřiti a zemřel r. 1685. Nástupce jeho

Jakub II. (1685—1689) slíbil šetřiti všech výhod anglikanské víry. Brzy však hleděl si po příkladě spomocí francouzského krále Ludvíka XIV. osamostatniti vládu. Katolíkům indulgenci obnovil. Nelíbilo se to sice ani toryům ani whigům, ale odkládali s něčím proti němu, však že král nemá mužského potomka, a protestantské jeho dcery z prvního manželství Marie byla vdána za zmíněného vojvodu Viléma oranžského, a Anna za Jiřího, bratra dánského krále.

Když se však králi narodil syn z jeho druhého, katolického manželství, tedy budoucí král katolík, stoupalo smýšlení proti králi, zvláště když v tu dobu vyhánění protestantů z Francie, a král Jakub byl za dobře s francouzským Ludvíkem, až došlo k rozhodnému činu: whigové i toryové zdvihli revoluci a nabídli anglický trůn Vilémovi oranžskému. Učinili na to zákon „o právech“, že král bude jen v souhlasu s parlamentem zákony dávat i rušiti, daně ukládati a vojsko v míru vydržovati; kdyby toho nešetřil, že poddaní jsou sprostěni závazku přísahy. Král Jakub ujel do Francie, a Vilém jakožto bez boje ujal vládu.

Král Vilém III. (1689—1702) dal anglické politice jiný směr: proti Francii. On vynalezl pravidlo o rovnováze evropské, aby se žádnému státu nepřipouštělo přílišné moci nad ostatní. Doma král potvrdil zákon „o právech“. Tak se z Anglie stala říše opravdu parlamentní.

Katolíkům vloženo staré jho; zákonem stanovená snášlivost platila všem sektám, jen

vyjma katolíky. Popravy pro víru sice přestaly, ale katolíci neměli plného práva státních občanů, a vedle různých tísnivých pout bylo je snadno stíhati peněžitými pokutami.

Jinak se Anglie zmáhala za krále Viléma; po'ní hospodářství a chov dobytka se dařil, obchod a průmysl zkvétaly. Město Londýn mělo na tři čtvrti milionu lidu. Anglická banka, založená roku 1604, pořád více a důležitěji rozvíjela svou činnost.

Po Vilemovi přešla královská vláda na Annu (1702—1714), vdanou za Jiřího. Vedouc dále politiku protifrancouzskou pomáhala ve válce o španělské dědictví císaři. Katolíkům, byla na to velmi tuhou anglikankou, v ničem nepolevila. Skotsko za její vlády splynulo s Anglií v jednu říši s jedním parlamentem; jen náboženské a soudní zřízení nechala si obojí země každá své.

Roku 1714 nastoupil Jiří I. hannoverský, po matce pravnuke krále Jakuba I. Anglie a Hannoveru spojeny v personalní unii.

Švédsko. — Dánsko.

(1650—1700.)

Když král švédský Gustav Adolf padl ve třicetileté válce u Lützen (str. 186), zdělila říši šestiletá dcerka jeho Kristina. Vládl za ni kancléř Oxenstierna a docílil v míru vestfalském pro Švédsko značných výhod.

Po vůli otcově řídilo pět nejvyšších hodností výchov mladé královny; učila se, jak otec

její byl ustanovil, latinsky, řecky, dějepisu a zeměpisu, právům a státním vědám, pak i jezdit, šermovat a lovit. Toho všeho tak si hleděla, že ani nezpomněla hraček.

Ve 12. roce byla zaslíbena falckrabímu Karlovi Gustavu. V 18ti letech ujala vládu. I v nesnadných věcech lehko nalézala pravou cestu a povolávala ke dvoru největší učence, mezi nimiž byl i veleslavný Hugo Grotius. Zasnoubenci svému přese všecky domluvy nepodala ruky ke sňatku.

Pět roků od své dospělosti Kristina přirovnávala různá významní náboženská. Po některých rozmluvách, které měla o katolickém náboženství skaplanem portugalského vyslanectví ve Štokholmě, poslány jí z Říma několik důvěrníků;

Královna Kristina.

Maloval Bourdon, ryl Tanje.

ti jsouce přestrojeni za kavalery, vyložili jí přednosti katolické víry, která že sice je nad rozum, než nikoli proti rozumu. Jednou se královna tázala obou jesuitů, smí-li jako katolička jednou za rok po lutersku přijati večeři Páně, a když oba odvětili, že to nelze, pravila: „Pak není pomoci: složím korunu.“ Jindy řekla: „Katolík má útěchu, že věří, co za šestnácte století věřilo tolik ušlechtilých duchů, a že má náboženství,

potvrzené miliony zázraků a miliony mučenisků, a které zplodilo tolik podivuhodných panen, jež se obětovaly Bohu.“

Při takovém směru myslí královnu Kristinu vladaření neblážilo, až r. 1654, majíc 28 let a vidouc rozbroje v zemi, která beztoho již tolik utrpěla válkami, slavnostně složila korunu, vymínivši si roční důchod a vlastní dvůr. Potom odjela do Brusel, kde v soukromí, a pak v Innocentii ve dvorním kostele veřejně vyznala víru katolickou; v Římě od papeže přijala svátost biřmování. Několikrát navštívila Francii a královský dvůr; také do Švéd se vrátila, aby pořádala své časné věci, ale se tam již necítila doma; nenáviděli jí pro její katolickou víru a nepřátelsky jí zbraňovali mítí mši sv. ve své soukromé kapli.

Posledních 20 let prožila Kristina pobožně v Římě. Když jí ze Švedska téměř nic neposílali, vystavil jí papež ročních 10 000 korun, a když r. 1683 všecky síly napjaty na obranu Vídně od Turků, vzdala se královna i těch. Také všecky pomluvy, které se s protestantské strany o ní vymýšlely a šířily, snášela trpělivě; ona sama nic zlého nepromluvila o nikom.

Za živa, pro své učenecké náklonnosti ráda sbírala spisy, knihy a díla umělecká. Po její smrti r. 1689 roztrousily se sbírky po světě; rukopisy připadly knihovně vatikanské. Královna pohřbena ve chrámě sv. Petra. — Král Gustav Adolf, zapřisáhlý nepřítel všeho katolického, a jeho jediná dcera katoličkou! Snad ve smýslu

oběť za ty tisíce zmařených katolických osad, měst, kostelů a klášterů, a za ty statisíce zabitých, zmrzačených a ožebračených katolíků za jejího otce.

Karel X. Gustav (1653—1660) byl válečník. Aby se obohatil cizí kořistí a zahlušil domácí spory, počal válku s Janem Kazimírem polským, když tento, jsa z rodu Vasova, hlásil se o švédský trůn. Po prvním štěstí a nešťastném obrátě zemřel král a učiněn mír v Olivě r. 1660. Švedsku přibýlo území; polský král se zřekl svého nároku.

Karel XI. (1660—1697) přišel mladý ku vládě. Sesílil doma královskou moc téměř na absolutní. Upravil finance a zůstavil synovi Karlu XII. řádnou armadu.

Silnou vládou několika svých králů povýšeno Švédsko na přední moc evropskou. Švédsko samo sebou sice nebylo na to ani dosti zámožné, ani lidnaté; ale vojenskou zdatností dobylo si dobrych krajů kolem baltského moře, ze kterých pak pobíralo obilí, daně a z obchodu hojná cla.

Jen že takové panství, nedosti přirozeně souvislé, nedávalo mnoho naděje na dlouhé trvání, jak brzy uvidíme v „Severní válce“.

V Dánsku také se uplatnil směr té doby: král Fridrich III. skrušiv šlechtu zvýšil moc královskou a r. 1660 prohlášena říše dědičnou. Za jeho vlády a ještě více potom za krále Kristiana V. (1679—1699) kvetl v zemi obchod a průmysl; také vědy, zejména přírodní a klasické našly zdárných pěstitelův.

Polsko.

(1650—1730.)

Toho roku, krátce před tím, než král Jan Kazimír (1648—1668) nastoupil vládu, zbouřili se kozáci a ruský lid, pokud byl pod mocí polskou. Voje královny šmahem poráženy u Žlutých vod, u Korsuně, Pilavy a jinde, jak Sienkiewicz rozlehle vylíčil ve spise „Ohněm a mečem“.

Už déle nebylo možno zdržovati prvky polské državy: pravoslavný kozácko-ruský a katolický šlechticko-polský. Náčelník Bohdan Chmelnický raději se poddal r. 1654 stejnověrné Rusi moskevské.

O to boje s Ruskem. Když potom i se Švédskem přišlo k válce, poražení Poláci ve třídení bitvě u Varšavy, načež smluven mír olivský r. 1660. Slábnoucí Polska dostala Ruskem a Braniborskem nebezpečné sousedy; již tehdy vznikala myšlenka podělití se o ni — a polské sněmy pořád se zrývaly, a země dále se zmítala domácími bouřemi. Král Jan Kazimír r. 1668 dobrovolně složil korunu a v klášteře hledal klidu.

Francouzský Ludvík XIV. strkal Polsce za krále prince Condé d' Enghien; za velikých bouří zvolen z polské šlechty Michal Wiśniowiecki (1669—1696). Kozácký hetman Dorošenko, zamýšleje státi se pánem malé Rusi, poddal se sultanovi tureckému. Turci vpadli do Podolí a Ukrajiny, dobyli obojí země a vymohli poplatek. Ukrajina, hlavní bojiště té dlouhé války, strašně spustošena.

Potom se ucházel o polskou korunu ruský carevič Feodor, i sám car. Opět se vynořila náděje, spojení Moskvu a Polsko, a zase bylo náboženství hlavní překážkou ku sjednocení obou národů, „jazykem, mravy, ústrojím sobě podobných, u více málo čím různých“. Hetman Jan Sobieski obnovil válku s Turkem, a když pak i zvolen králem (1674 — 1696), zbavil říši toho poplatku. Pomohl slavně u Vídně. Na Litvě ho nenáviděli a brojili proti němu.

Po Sobieském zvolen za krále saský kurfirst August II. (1696 až 1730), ačkoli se ucházel o polskou korunu též

francouzský princ Conti. Mírem karloveckým

(str. 266) vráceno říši Podolí. Král chtěl i Livonsko zpět od Švédů; spojil se na to s Dánem a Rusem a zapletl se do „Severní války“, jak brzy povíme.

V té válce měl August II. takofka jen saské vojsko. Když ho švédský král Karel XII. porazil u Klisova a dobyv Krakova zahnal ho až do

Bohdan Chmelnický.

Dle tehdejší rytiny Vil. Hodia.

Sas, konfederace varšavská vyslala ke Karlovi mocného a urozeného pána polského, Stanislava Leščinského, vojvodu poznaňského. Král Karel tak si jej oblíbil, že jeho příčinou zvolen vojvoda Leščinský na polský trůn.

Potom se však obrátilo válečné štěstí, Švédové poraženi, a vítězů Rusi pomohli opět Augustovi ku vládě. Po jeho smrti pomohli také jeho synu Augustovi III. Ruský hlas do polských věcí mohutněl.

Rusko. — Car Alexej.

(1645—1676.)

Car Alexej (1645—1676) syn Michailův a nástupce posunul hranice ruské říše blíže do Evropy — na útraty polské. Hetman Chmelnický, nespokojený pod polskou vládou, převedl svůj lid z polské poddanosti pod ruskou, a když o to vzešla válka, Polsko podlehlo. Po míru v Andrušově roku 1667 přibral si ruský car z polské državy Smolensko, Cernigov a Seversko s částí Ukrajiny na levém Podněpří, s městem Kijevem na pravém břehu Dněpra.

Po nějaké době otvíral se výhled na polský trůn; car Alexej se zálibou poslouchal květnaté řeči pana Adama Kysela, vyslance polského, že by obě říše, ruská a polská, které pravice boží stvořila z jednoho kořene jako dva cedry libanonské, měli se spojití proti společnému nepříteli, krimským tatarům, a že pak naplní svět slávou svého jména. Nedošlo k tomu.

Když carovi Alexejovi zemřela choť Marie Ilinična, rozená z Miloslavských, car už si potajf vyhlédl něžnou černookou Natašu Kyrilovnu Nariškinovu za manželku, nicméně zachoval starý zvyk, jak se car ženival: sličné děvy předních rodů bojarských pozvány ke dvoru, kde se veřejně představily carovi, nebo též on je tajně pozorovával při hostině. Potom oznámen den svatby, ale tentokráte nevěděla, která je ta vyvolená, až v určený den poslán sarafan čili svatební šaty — Nataši Nariškinové, poměrně z chudého rodu zemanského; ostatní pak propuštěny domů s bohatými dary.

Michail Feodorovič Romanov.

(Ke str. 155.)

Z romanovské obrazárny
v Petrohradě.

Důležitým rádcem carovi byl patriarcha Nikon, z chudé rodiny selské. Od mlada vyhledával samotu, až i šel do kláštera; ale otec mu to rozmluvil a oženil ho. Nikon stal se pak přece aspoň světským knězem, a když se dohodl s manželkou, že dala se do kláštera, on také šel za mnicha.

Zvolen byv za igumena, přišel do Moskvy, kde ho seznal mladý car Alexej a tak si ho zamiloval, že Nikon ostal v Moskvě, a když si ho

vzali za igumena, byl důvěrným přítelem carovým. Nejraději pomáhal těm u cara, kteří nijak by se jeho pomoci nedovolali.

Nikon pestoupiv na metropolitu, posléze na patriarchu. Vedle cara měl on titul „veliký gosudar“, jako by ožilo staroslovanské zřízení knížecí-kněžské Jeho povzbuzením car svolal do Moskvy synod, aby náboženské knihy byly srovnány se starými, a opraveny z chyb, které se

tam časem usadily. Ale mnozí, buďto z náboženské setrvačnosti nebo také z nepřítelství k Nikonovi pro jeho velkou moc u cara, neuznali těch novot, a podnes drží se starých knih : starověrci, rozkolníci. Jako nikde, tak ani zde neostal rozkol čistě náboženským ; přeskočil na politické pole.

Car Alexej Michailovič.

Z romanovské obrazárny
v Petrohradě.

Další život Nikonův nebyl tak šťastný. Vytýkáno mu, že samovolně, bez archierejského soudu složil biskupa; za nepřítomnosti carovy že si vedl libovolně ve vládních poradách; bojaři a knížata reptali na jeho přepych, duchovenstvo na velkou přísnost; když i při průvodě byl udeřen a nemohl dojít nábrady, složil veřejně patriarchší roucho a oděl řeholní. Bylo pak

ještě dlouho jednáno v té věci, ale na křeslo své důstojnosti už nikdy se nedostal.

Po caru Alexeji vládl jeho nejstarší syn Feodor Alexejevič (1676—1682). Že záhy zemřel, měl nastoupiti mladší bratr Ivan, který byl churav a netoužil po vládě. Carství mělo přejíti na ještě mladšího Petra, z druhého manželství carova.

Tu však 25letá veliká kněžna Žofie, vlastní sestra Ivanova a nevlastní Petrova, chytrá, ctižádostivá a vládychtivá, získala střelce, kteří právě byli ve zpouře, že oba bratři mají vlásti — pod jejím poručenstvím. Tak viděl svět, čehož nikde nebylo, dva cary, Ivana V. a Petra I.

Car Petr I. velký.

(1689—1725.)

Z dětí cara Alexeje Michaloviče s druhou manželkou Natašou byl Petr nejstarší. Mezi rodinami obou jeho manželék, Miloslavských a Nariškinů, byla prudká řevnivost. Proto za vlády Žofie, která byla z Miloslavských, žil mladý Petr s matkou v zátíší ve vsi Preobražensku, tři versty od Moskvy.

Čilého jsa ducha zřídil si z jinochů vrstevníků, pod návodem zkušeného Leforta ze Ženevy, jako by malé vojsko. V jiných potřebných věcech měl jiné učitele.

Při slavnostních úkonech státních dojížděl do Moskvy, sedal s bratrem na dvojitém trůně a jednal, s kým bylo jednati, dle předepsaných

otázek. Ivan sedával nevšímavě, švarný Petr se zaliboval všem svou čilou, jistou letorou.

Když dospěl sedmnáctého roku, a Žofie nechtěla pustit vlády, ba zle smýšlela o něho i jeho matku, Petr v čele svých druhů preobrazenských a semenovských zavolal na vojsko, a general Gordon hned se přidal k němu. Žofie dána do kláštera novoděvičího, a Petr v září 1689 konal slavnostní vjezd do Moskvy. Bratru Ivanovi, který žil potom ještě sedm let, ale se nemíchá do vlády, nechal titul carský a žil s ním do jeho smrti v dobrotě.

Mladý car Petr byl vzrostu vysokého a štíblého, ale silný; hlavu s temnými kadeřemi nosil vztyčenu; tvář byla do sněda, nad plnými červenými rty pěkně seděly kníry; veliké oči živě zářily, jen že sem tam bylo pozorovati škubnutí tváře a pravého ramene.

Car, puzený touhou po širých bladinách vodních, pouštěl se směle k Bílému moři, nedbaje při tom nebezpečí, v něž vydává své zdraví a život. Aby ho udržela více doma, pečlivá matka, jeho umínla si, oženiti ho, teprve 17letého; z lásky k matce Petr svolil a vzal si za choť spanilou mladou Eudoxii, po rusku Jevdokyji Feodorovnu Lopuchinu, ale za několik měsíců již opět byl v Prěslavi na loděnici.

Mnozí, přátelé i odpůrci, hledali v tom dětinskou nebo panskou libůstku, ale Petřův záměr byl určitý a pevný. Jako první jeho starost byla zříditi vojsko po evropsku, tak si umínil také založiti lečstvo. Povolával na to důstojníky a

znalce z Rakouska, z Branibor a Holand. Jak usilovně a důsledně si v tom vedl, poznati z toho, že poměrně za nedlouho již porazil Turky na moři a dobyl pevnosti Azova. Vítězství oslaveno několika důkladnými pitkami, potom i slavným vjezdem do Moskvy, při kterém velitelé vezli se v nádherných kočárech, a car jako prostý kapitán šel pěšky. Evropa se divila tomu vítězství; sláva ruská rostla.

Tolik cizinců na předních místech a novoty o překot zaváděné budily u starorusů, setrvačnicích a na starém ulpělých, nespokojenost až i spiknutí. Měl se spůsobiti požár, a když Petr, jak činíval, bude hasiti, že ho zavraždí a sestru Žofii z kláštera že opět usadí. Den před tím, 1. února 1697, když o tom car zvěděl, poručil gardě

Natalie Kyrillovna Nariškinova.

Z romanovské obrazárny
v Petrohradě.

o 11. hodině obstoupiti dům státního rady Sokovnina, kde budou náčelníci pohromadě. Petr však ve chvatě zapomněl, na kolik hodin rozkázal veliteli gardy knížeti Trubeckému, a mysle že na 10 hodin, po 10. hodině s jediným průvodcem kročil mezi spiklence. Nevidal tu nikoho ze svých, teprv poznal, v jakém se to ocitl nebezpečí. Jako by

nic, z vesela vykládal, že jeda vedle uviděl světlo a že se zastavil, s veselou společností vypítí skleničku. Spiklenci, zprvu zaražení, potom roztáli, připsjeli mu, a když se řeč protáhla do pravé hodiny, přišel Trubeckoj, vinníci zjímání a bez milosti ztrestání.

Car Petr na zkušéné.

Ty novoty daleko nestačily caru Petrovi. Hned toho roku v dubnu měsíci vydal se na zkušénou po Evropě, nikoli sice jako car, jen prostě jako kapitan Petr Michajlov s ruským vyslanectvím, ale v politických kruzích se vědělo, kdo jest. Byl by už dříve podnikl tu cestu, chtěl se však napřed utkati s Turkem, jak se tehdy na západě považovalo za čestnou věc, ba za křesťanskou povinnost.

Celé družiny bylo na 200. Výprava tak neobyčejná budila po celé Evropě různé pocity, libé i nelibé, nedůvěřivé. Někde obrnovali nos nad brutálním rusem, jinde byli rádi, když vykomplimentovali tak choulostivého hosta. V Livonii švédský velitel nic jim nechtěl ukázati; kurfirst braniborský Fridrich přijal ho v Královci velmi přívětivě. V Berlíně se účastnil Petr vojenského cviku a vzal si na to vysvědčení.

Potom v holandském Zaandamu, podál Amsterdamu, pracoval s desíti dvořany jako tesař v dělnickém oděvu; za dvě neděle udělal mistra ve stavbě lodí; pak i v jiných řemeslech pracoval a zabýval se i fysikou, anatomí a ranhojičstvím.

Odtud ho vedla cesta do Anglie, kde čtyry měsíce studoval v oboru admiralském. Car se vyjádřil o tom, že nebyti pobytu v Anglii, do smrti byl by ostal tesařem.

Vyslanectví ruské v Haagu zatím skupovalo lodě, zbraně, různé výrobky a posílalo do Archangelu v Bílém moři, tehdy ještě jediného přístavu ruského. Také bralo do ruských služeb důstojníky, inženýry a různého druhu mistry a umělce.

V červnu roku 1698 přijelo ruské poselstvo s velikou slávou do Vídně. Vědělo se, že sám car je v něm, ale inkognito jeho zachovávalo se přesně. Na svůj svátek 29. června byl napřed velmi nábožně v katolickém kostele na službách božích, potom dával velikou slavnost. Potom u dvorní tabule car přiměl arcivojvodu Josefa, že každý vypili osm pohárů, a velmi se rozveselili. Když pak došly vzácné dary z Ruska, bylo poselstvo přijato ve slavnou audienci; ačkoli car byl mezi ostatními, tázal se císař Leopold po jeho zdraví, a vyslanec odpověděl, že za jeho odjezdu z Moskvy bylo Jeho Veličenstvo v nejlepším zdraví. Na hostině potom stál car za židli Lefortovou, a když se nalévalo různých vín, žádal Lefort, aby směl svému „dobrému příteli“ za sebou zavdati.

Tenkrátě právě po vítězství císařského vojska u Zenty, jednalo se o mír. Car byl by rád pohnul k další společné vojně; než císař, jako by předvídal válečnou práci o španělské dědictví, klonil se k míru s Turkem, který pak podepsán, jak vyloženo, v Karlovicích r. 1699.

Z Vídně hodlal Petr do Benátek, kde už ho dychtivě čekali. Tu však ho stihla zpráva o nové zpouře střelců. Petr pospíchal domů, a než dospěl, byla zpoua potlačena. On jen přísně trestal; na sta provinilců odpraveno, střelci nedoplňováni, až vymizeli; i sestru Žefii byl by dal odpravit, ačkoli se dokládala nevinou, ale když mu to Lefort rozložil, postřižena za jeptišku; také manželku Eudoxii a sestru Marfu poslal na čas do kláštera, že je měl v podezření pro náchylnost ke starorusům.

Roku 1699 zemřeli dva přední rádcové carovi Lefort a Gordon. Po nich z nepatrného původu Menšikov postupoval v milosti a v úřadech až ke knížecí hodnosti.

Severní válka.

(1700—1721.)

Car Petr I. hleděl si jak moha proraziti cestu k moři, na jihu nebo na severu. Říše, a zvláště tak rozlehlá jako Rusko, bez volného přístupu k širému moři, jest jako tělo bez volného dechu. Právě proto car na svých cestách nejvíc si všímal námořnictví. Na jihu již byl u zálivu azovského; dále si sám netroufal, a císaře Leopolda I. nemohl pohnouti k další válce s Turkem.

Chopil se tedy příležitosti probíti se na sever k moři baltskému. Když totiž ve Švédsku nastoupil 15letý král Karel XII., shledali se Dánové, Polsko a Rusko, aby si vrátili země, kterých byli pozbyli za předchozí statečnosti švédské. Tak

počala r. 1700 tak řečená „válka severní“, téměř zároveň s válkou o španělské dědictví, a přetrvala ji.

První vojny.

Zpráva o nastávající válce učinila lehkomyšlného posud jinocha, krále Karla XII., mužem vážným a jak se záhy ukázalo, smělým neumorným válečníkem. Než se ho kdo nadál, přeplaviv se oblehl Kodaň a přinutil Dánsko vystoupiti ze spolku polsko-ruského.

Zatím car Petr s vojskem 45 000 mužů přilehl k městu Narvě. Karel tam přikvapil jen s hrstkou 8000, ale že byli Švédové dobře vycvičeni, rozprášili válek nezkušené voje ruské docela. Rusům také velmi škodilo, že mužstvo nerozumělo povelům cizích důstojníků.

Vítězstvím u Narvy král Karel náhle se stal hrdinou evropským; každý švédský vyslanec u cizích dvorů vyprávěl o skvělém vítězství, a ruští vyslanci odevšad si stěžovali na nedostižené posměchy. Již tehdy a několikrát později mohl se car Petr přesvědčiti, že Rusko nemá na západě pravého přítele, leda když ho kdo potřebuje.

Po tom dvojím neštěstí svých spojenců král polský August II. nabízel Karlovi mír, však marně. Švédové, místo aby využili svého ruského vítězství, poleželi v Livonsku; r. 1701 král Karel překročiv řeku Drinu u města Rigy táhl do Polska, dobyl Varšavy a Krakova, sesadil krále Augusta II., a proti vůli značné části polské šlechty dosazen za krále Stanislav Leščinskí r. 1704.

Sláva švédského krále již tak vzrostla, že západní státy žádaly si ho za rozhodčího o španělské dědictví, a Ludvík XIV. rád by ho byl zvábil za spojence proti císaři Leopoldu I. Král Karel však měl jinam zaměřeno — na ruského cara Petra.

Vojna ruská.

Car Petr I. měl ve zvyku, necoufati po žádném nezdaru ani neštěstí, ba právě znova napjati síly. Za těch několik let, co se Karel zdržel v Polsku, zabral Petr válečné posavadní švédské kraje Ingrii, Estony, Livony a Kuronsko a poplenil Finsko. Potom konána vojenská porada, má-li se na budoucí obranu těch zemí sesíliti dobyté pevnosti, či má-li se postaviti něco nového? Rozhodnuto stavěti nové; sám car uřav břízu a zrobiv kříž zatkl jej prostřed širého lesa na ostrovku nad ústím řeky Něvy, krátké ale vodnaté, v bařinaté Ingrii; tím poznačil místo, kde že chce míti město ke cti a chvále sv. apoštolů Petra a Pavla, později nazvané Petrohrad, do něhož pak i přenesl své sídlo. Na ochranu jeho a celého kraje založeny roku 1703 dvě pevnosti, Schlüsselburk a se strany od moře Kronštat, jako že Rusové již se nehodlají hnouti odtud.

Král Karel až r. 1708 obrátil se proti Rusku. Nedbaje výstrah a nevyčkav ani svého generala z Polska, namířil zrovna k srdci ruské říše, na Moskvu. Ataman dněprských kozáků Mazepa, chtě se vymaniti z poddanství ruského, zkázal mu, že se přidá k němu. Karel táhl tedy více na jih do Ukrajiny. Na velmi obtížném tom pochodu

pozbyl ještě něco vojska, dovoz mu odkrojen, a Mazepa přivedl mu jen malou četou, poněvadž jeho kozáci rozmyslivše se zanechali ho.

Karel oblehl r. 1709 Poltu v u, hlavní město Ukrajiny ; ačkoli Rusi byli v přesile, a král Karel v nohu raněn, přece Švédové odvážili se útoku na město i na carské vojsko ; byli dílem pobiti, dílem zjímáni. Nejlepší armada světa, před níž se třásla Evropa, když Karel pr vázel Augusta II. až do Sas, padla Rusům do rukou. Karel s nepatrnou tlupou ujel na turecké území do města Bender. Odtud podněcoval sultana tureckého k válce, nabízejí se, že sám povede jeho vojsko.

Sultan opravdu r. 1711 zdvihl válku, v níž car Petr v Multanech nad řekou Prutem tak byl zaskočen, že vrátil Turkům Azov a slíbil švédskému králi volnou cestu domů. Karel neměl se k návratu domů, doufaje pohnouti sultana k další válce ; dáno mu však na srozuměnou, by odešel z tureckého území, a když neposlechl, dopraven do Demotiky, městečka v Thracii.

Tam král Karel dostal zprávu o nepokojích ve Švédsku ; i pospíchal domů s takou rychlostí, že za 16 dní už byl ve Stralsundě, tehdy švédském.

Stanisław Leszczyński.

Dle obrazu Stachovičova
ryl Geoffroy.

K nepřátelům jeho přidal se i Prusko a Hanoversko. Karel nicméně zamítal všechny smírné návrhy. Nepřátelé dostupovali, a když padl i Stralsund, přeplavil se konečně do Švédska, jehož 15 let neviděl. Aby nějak nahradil ztráty, počal výbojnou válku s Norskem a byl při obléhání města Frederikshallu zastřelen r. 1718, neznámo, zda z nepřátelské pušky či zákeřně.

Švédsko padlo s výše slávy a moci. Z území jeho získalo Hanoversko biskupství bremské a verdské, k tomu kraj nad ústím Vezery a Labe; Dánsko nabylo Šlesviku; Prusko zabralo Štětín a přední Pomořany až po řeku Pěnu; Rusko podrželo jmenované provincie baltské.

Švédská říše prohlášena za volební; moc královská omezena: královna Oldřiška Eleonora, sestra nebožtíka krále, dělila se pak o vládu se sněmem, ba ještě méně jí zůstalo.

Konec války severní oslaven na Rusi velmi okázale; radost po 21leté válce byla všeobecná. V Moskvě car válku začínal, v Petrohradě končil. Z neznámého carství moskevského stala se evropská velmoc; dříve evropské velmoci upíraly carovi názvu „Veličenstvo“, nyní se mu klaněly. Na slavném sněmu jásal lid, a ve chrámě provolávali všichni senatoři slávu „Petrů velikému, otci vlasti, císaři všech Rusů“. Petr přijal k carskému titulu ještě imperatorský.

Opravy cara Petra velikého.

Historické a zeměpisné podmínky národa ruského ku vzdělanosti byly všestranně nejnepříznivější. Lid byl na řídko rozsedlý po širých pustých prostorech, v zemi surové, vzdálen moře a beze styku se vzdělanými národy. Slovanské kraje na jihu a východě Evropy listí řeckou svedeny do východního rozkolu, odštěpeny od církve katolické, ještě než vlastně pocitily dobrodiní pravého křesťanství. Pramen vody živé stal se Rusům cisternou. Potom se odštěpili od východní odštěpené církve, nicméně zůstali propadlí její ochablosti, zapadlí v její ztrnulost, a opozdili se o celé věky za ostatním světem.

Byli jako „vydání pohanům“, záplavám a útiskům divých národů, a že svým rozkolem odkrojili se od ostatní Evropy, nebudil jejich osud nikde nějaké živější účasti; ba právě ta zatvrdlost v rozkolu, vštípená jim cizí rukou a pěstěná pod šalebně chlubným názvem pravověří, oddalovala Rusy též od nejbližších příbuzných, od Poláků. Kdykoli se mluvilo neb i také jednalo o slovanské vzájemnosti, vždy se to rozbilo o náboženskou různost. Snahy papežů, nazpět přikloniti některá knížata ruská k církvi a obnoviti most ze západu na východ, všecky byly marny.

Tuhá duše, široká povaha ruská přemohla velké nesnáze. Se škodou sice na mravu a na světovém názoru ztrávila ty cizí barbarské živly, ale při veškeré tíze bědného živobytí nezakrněl ruský lid na duchu i mravně, nepozbyl schopnosti,

pokračovati k lepšímu. Zachránil svůj evropsko-křesťanský ráz. Těžkou prací a skromnými prostředky zasídlil ruský národ ohromné nehostné prostory východní Evropy a severní Asie a položil tam počátky křesťanské vzdělanosti.

Již sice od polovice XVI. století, za Ivana hrozného, a ještě více od počátků nové dynastie ruské, Romanovců, v první polovici XVII. století blížilo se Rusko účinněji západu, prolamovalo si „okno do Evropy“; za cara Alexeje mělo i pravidelné styky se státy evropskými, než teprve car Petr I. pocítil v sobě potřebné vlohy a nezdočnou sílu, posunouti Rusko na té dráze hned o velký kus. Kromě vrozených jeho kvalit byly také okolnosti podle toho. Petr nevyrostl, jako jako jiní carevičové, v komnatách a dvoranách carského paláce Kremlu, nýbrž na venkově, prostřed lidu; cizí, neruský život domácí a společenský také poznal za mlada v cizinském, kupačském předměstí Moskvy.

Bylo však opatrnosti potřeba v zavádění novot, by se jimi nebudil prudký odpor, poněvadž ruský lid, od povahy tuhý a po náboženské stránce zarputilý, jak si ho vychovali ošemetní Řekové, aby si ho zajistili, viděl v každém cizinci hned kacíře a nepřitele, a šlechta též nechťela připouštěti, čím by samodržaví se upevňovalo.

Car Petr aspoň potud byl opatrný, že bera rady od přerůzných cizinců, přece na vysoké hodnosti povolával jen Rusy. Šlecheta, až zánícená povaha strhovala ho přes to někdy ke změnám malicherným a zbytečným. Třeba

starým zvykem ruským, snad podle mohamedánů, bylo nositi dlouhou bradu; krátké vousy považovány za neslušnost a obcovati s lidmi bez vousů za hřích; bez brady prý ani do nebe se nelze dostat. To mělo přestati; car sám ustříhoval některému bojárovi dlouhé vousy, pak i poplatek na ně značný vysazen. Čím dále od Moskvy, tím větší byl odpor; mnozí raději hlavu chtěli dáti než bradu.

Kremi v Moskvě,
Po r. 1812 nádherněji obnovený.

Nebo: kromě duchovenstva a selského lidu mělo se vše nositi v kroji po západě, po uhersku, později po německu. Z toho všeho pocházelo více mrzutostí z obojí strany, než by se kdo po našich názorech nadál. Jedni říkali, že car v cizozemsku zřekl se víry svých předků, jiní, že car byl v cizině zabit, a místo něho že přišel cizinec, sužovat je; a když car přísně, mučením a na hrdle trestal ty řeči, vykládalo se, bude-li

dlouho na živě, že všechny je vyhubí; ani přivlastku: nepřítel svého lidu, pohan, žid, ba sám antikrist nebylo ušetřeno.

Později sáhnuto na nejvážnější věci. Místo staré „bojarské rady“ vybral si car schopnější z nich ve „bližší kancelář Jeho Veličenstva“; doprovázeli ho všude a vyřizovali písemnosti, jak posud činvali „kabinetní kanceláře“. Správa státní svěřena devítičlennému senátu; zprvu měl úřadovati jen za nepřítomnosti carovy, záhy však byl stálým poradním sborem ve věcech soudních a finančních. Nižší úřady byly tak řečené koleje. Říše rozdělena ve 12 gubernií, z nichž každá měla několik provincií. Daň se platila z domu a z hlavy. Všecko státní úřednictvo, i duchovní, vřaděno ve 14 tříd nebo činů, odtud činovníci.

Rusko mělo z patriarchálního absolutismu převedeno býti do moderního. Místo střelců, polovičních vojáků a polovičních obchodníků, zavedeno pravidelné vojsko, a postupovalo se v něm už nikoli dle rodu, nýbrž schopností a zásluhou.

I duchovní moc přivedl car do své ruky. Po smrti patriarchy Hadriana r. 1700 už nikdo nedosazen za patriarchu; místo patriarchatu zřízen nejsvětější synod z několika biskupů, a předsedou jejich byl sám car, vlastně jeho generální prokurátor. Tím poměr státu k církvi převrácen ve svůj opak — posílen byl byzantinismus, již řecké církvi záhubný.

Aby zjednal přístup k některému moři a prorazil obchodnou novou cestu, podnikal car dlouhé války. Řeky Něva a Volha spojeny průplavem. V zemi hledána uhelná ložiska. Kouřiti a šňupati se smělo, že to v cizině bylo dovoleno a že to mělo státu vynášeti. Selskému lidu však v nevolnictví neuleveno.

Roku 1724 založil car Petr akademii věd, maje v tom rádce veleučeného filosofa-Slovana Leibnice, původně Luběniče. První členové byli takřka sami cizinci, ježto Rusko nemělo ani střední ani vysoké školy. Z cizích literatur překládány lepší věci. První noviny počaly vycházeti „Russkija Wjedomosti“, aby se Rusko dovídalo o světě a svět o něm.

Civilizační novoty carovy zasáhly také do společenského života, zejména uvolněno ženě ruské, tehdy již docela po orientalsku stísněné. I carevna a princezny, zabývající se vzácnými pracemi ručními, žily jen v domácnosti, od světa odloučeně; vyjížděly v krytém kočáře a s okny zastřenými, a když jely do kostela v Kremlu, nikdo nesměl z domu. Princezny se nevdávaly; cizinec byl jinověrec a domácí bojar nebyl hoden. Mnohá dobrovolně zvolila život klášterní.

Car Petr nemohl a nechtěl toho zrušiti, vždyť sám svou první choť, horlivou starorusku, dal přes její vůli postříhnouti za jeptišku — ruský způsob manželského rozvodu; nicméně lze říci, že za něho přivedena ruská žena z Asie do

Evropy, nebo jak někdo pravil, „z klášterního života domácího uvedena do salonu“.

Společných schůzek a zábav do té doby na Rusi nebývalo; jen velmoži mezi sebou zmáhali se třeba několikadenními hostinami; od té doby však nuceni dávatí asambleje nebo plesy za přístupu dam. Ve vyšších třídách byla z toho všeho pestrá směsice nových a starých obyčejů; i jazyk ruský se znešvarňoval cizími slovy na ty nové pojmy a věci.

Všecka západní civilisace, kterou Petr štěpoval na kmen ruský, zůstávala pouze na jeho zevnějšku; nevrůstala do mízy ruské bytosti. Přicházelo něco nového do země, ale staré trvalo na svém. Tuhá povaha ruská, jako za časů mongolských, podrobovala se vnucovanému zákonu, nicméně nerušila své zvláštnosti.

Jediným základem pravého pokroku může býti: v jasů a teple pravého křesťanství rozkvetlá mysl člověka i celého národa. Všude, odkud car Petr dovážel vzdělanost, vyprýštěla sice z křesťanství, třeba si doba již toho nebyla vědoma. Tenkrátě však již ta křesťanská vzdělanost na západě byla porušena; a bylo-li u západních národů na škodu křesťanské vzdělanosti, že obchodnictví ovládlo u nich všecky poměry státní i životní, tož ještě více to platilo u Rusů, poněvadž jejich rozkolné křesťanství od samého počátku daleko nemělo té výchovné síly a vzdělávací mohutnosti.

Toho car Petr přese všecku svou inteligenci nepoznal, ba divnou ironií osudu, chtěje dobré,

činil zlé: omezil církev na velikou škodu osvěty a svobody. Ani pak již nepomáhalo, že svatému synodu poručeno pečovati o lepší výchovu kněžstva, a vyššímu duchovenstvu a klášterům že uloženo zřizovati školy a lidumilné ústavy. Caesaropapismus, kde vladař byl císařem i papežem, nikdy a nikde nebyl ku blahu lidstva; když na vrchních místech duchovních finčela šavle, církev oněměla, zvadla, ztrnula; světská moc zadusila v ní vlastní život a zneužívala církev ku věcem, které jí měly zůstat daleky a cizí. — V tom je nezaviněná a přece zaviněná tragická vina heroické postavy a činnosti Petrovy.

Povaha a pozdější věk Petra I.

(† 1725.)

Car Petr I. byl až úžasně čilý, vytrvalý a mnohostranně činný, ale měl i vady genialních mužů: nedbal a neznal prostřední cesty obyčejného života, zabíhal do krajností v dobrém i ve zlém.

Nezměrným úsilím provedl, že západní Evropa místo dřívější nevážnosti pocítila uctivou bázeň před jeho genialní osobností a před jeho chrabrým vojskem i námořnictvem; vyskytovaly se již i pokusy, zdržovati Rusko na té rychlé cestě k síle a slávě.

Sám car, pohlížeje s vrcholu na své dílo, pravil r. 1714 při svěcení lodi: „Komu z vás, přátelé a druzi, bylo by napadlo před 20 lety, že na baltském moři porazíme nepřítelů loďmi

ze své vlastní výroby? nebo že do těchto krajů přeložíme své přebytky, za které tu děkujeme jen své statečnosti a práci? Kdož by byl pomyslíl, uviděti zde vítězné vojáky a plavce z ruské krve, a zkvétající město, v němžto přebývají rusi a četní cizinci, řemeslníci, obchodníci, učenci, kteří dobrovolně přišli žít tu s námi? Kdož se byl nadál, uviděti nás samé tak ctěné u jiných panovníků? Spisovatelé kladou bývalé sídlo vědy do Řecka; než osudem časů zapuzeny byvše z oněch krajův, utekly se do Vlach a posléze přišly do Polska. Že však odtamtud nepronikly hned do našich vlastí, způsobila nestarostlivost našich praotců, kteří nás nechali strádati v těch temnotách, v jakých dříve bývali národové němečtí a polští. Teď ale na nás došla řada, proniknouti ku světlu, budete-li jen, věrně podporující mé zámysly, vždy pamětlivi přísloví: modlete se a pracujte! Jako v lidském těle krev, tak vědy krouží ve světě, a doufám, že se usadí též u nás, zakotví se tu jejich vláda, a tak i někdy vrátí se do svého dřívějšího sídla, do Řecka.“

Výška myšlenek družila se u Petra s bratrskou srdečností. Kdykoli car šel po ulici, do loděnice nebo na staveniště, do admirality, nemocnice, do umělecké komory, každému volno bylo přistoupiti a přednésti mu svou žádost. Když ho někdo zastavil jen z pouhé uctivosti, odbýval ho car: „Bratře, ty nemáš kdy, nač se bavit?“ Často ho bývalo viděti vésti se pod paží s některým továrníkem, řemeslníkem nebo s námořníkem; někdy kročil do řemeslnické dílny,

podívat se na práci neb ukázat, jak se to dělá tam a tam; i do hospody si zašel na pivo a na kousek řeči s cizími plavci; v domácnostech promluvil a zažertoval s paní mistrovou, vyptával se dětí, co již umějí; všude si počínal spíše jako dobrý strýček než jako velkomožný vládce.

Petr I. u zajatého atamana.

Maloval J. J. Volkov.

Z domu vycházel car vždy hůlku v ruce, pověstnou „paličku“; i v kanceláři ji mívával po ruce. Stávalo se, že když se dvořan v čem provinil, byl k němu zavolán, a když nestačila domluva, naklepal mu car paličkou, co vlezlo, ale ze dveří ho vypouštěl milostivě, aby nikdo

neuhodl, co se stalo mezi čtyřma očima. Jednou dostal policejní ministr od cara paličkou veřejně na ulici, že nedal v čas opravit most, načež ho car, jakoby nic, opět zval do kočáru: „Posaď se, bratře.“

Při lodní slavnosti na Něvě rozpomněl se car staré lodice, kterou kdysi jako jinoch našel ve stodole a konal na ní své první jízdy. Byla dovezena, opravena a puštěna na vodu; ostatní lodě ji obklopily, pozdravily a poctily ji názvem „pramatuška ruského loďstva.“

Hrabě Tolstoj byl obratný diplomat ve službách carových; svět ho nazýval nejchytřejší hlavou v Rusku. Zastával důležitá místa, ale se všelijak v úřadě zpronevěřil; Petr si ho vážil, ačkoli mu nikdy zcela nedůvěřoval. Jednou car při veselé hostině, shrnuv Tolstému paruku, tukał mu na hlavu řka: „Hlavičko, hlavičko, nebyť tak chytrá, byla bys už dole!

Petrovi se protivila všeliká nízkost lidské povahy: lenost, nepoctivost, přetvářka, lež. Rád si také zavdal s veselou společností, ale vždy zachoval rozumnou míru; do němoty zpité se-směšňoval různými jmény, někdy je kázal i daleko do lesa zavézt, že sotva pak našli cestu domů. Netrpěl podlézavostí; rádcové směli svůj názor i proti němu zastávat. Veliteli Seremetěvu napsal: „Promluv si s jinými generály a poraď mi, jak ukončiti válku; jen mi neodpovídej: „Jak se uráčí.“ Kníže Dolgorukij neuznáváje kterýs úradek senatu, již od cara podepsaný, v tuhém sporu s kolegy roztrhal jej na kusy; v té přišel

car a hned vychopiv, co se stalo, šel přímo na Dolgorukého, který tu stál, ani brvou nebna; car se strašlivým pohledem stanul před ním s otázkou, proč tak učinil, a když ten mu jasně a stručně vyložil své důvody s prosbou na konci za odpuštění, pravil car jen: „Podruhé si dej pozor!“

Velikou radost míval car Petr, když u někoho pozoroval chuť a vloby k některé z jeho novot. Říkal, že Rusko má zrovna tolik spůsobilých lidí, co každá jiná země, jen prý se třeba oblédnouti po nich; a když se mu podařilo učiniti z koho muže na svém místě, zase míval o pomocníka více a naději svých záměrů zajištěnější. Z jeho rozkazu posílali bojaři syny na zkušenou do Evropy; když pak car vyslyšhaje kteréhosi a vida, že sluha jeho mu našeptává, otázal se car sluhy, kdo že jest, a uslyšev, že jest kalmyk, ujal se ho; pode jménem Kalmykov postoupil pak na velmi čestné místo.

Té myšlence, blahu státu a své vlasti, obětoval Petr všechny své snahy a síly. A právě proto, kdo se mu v tom protivil, k tomu neznal žádné šetrnosti, ani ve vlastní rodině. Carevna Jevdokija, umíněná staroruska, tak si jej odpudila, že ji posléze dal zavézt do vzdáleného kláštera a postříhnouti za řeholnici Helenu. Carevič Alexej, syn jejich, také by raději byl ostal při starém životě bojarském, v bujně nečinnosti, proti které car otec tak dlouho a ze všech sil brojil. Petr myslil, až matky nebude oblízce, že carevič přidá se k jeho snahám; pak jej oženil

za sestru císařovny, choti císaře Karla VI; potom mu hrozil, že ho zbaví práva nástupnictví; posléze vida, že je vše marno, že v něm nemůže míti žádoucího nástupce, ba že syn si činí stranu proti němu, dal ho do žaláře; soud duchovní a světský, ale jen světský hlasoval, odsoudil ho na smrt; carevič, bez toho jen nevalného zdraví,

Екатерина

Kateřina, choť Petra I.

Z roman. obraz. v Petrohradě.

po tolikém rozechvění, a ještě útrpným právem byv vyslýchán po svých rádciích, umřel v žaláři.

Druhou manželkou carovou byla „Katin-ka“, Kateřina z občan-ského rodu. Mezi několika dítkami nedochovali se mužského potomka. V domácnosti chodilo vše prostě: národní pokrm ruský šči (zelná polévka) a kaša (prosná a bukvi-cová) nikdy nechyběla, ani na nejskvostnější

hostině. Car sedal k obědu přesně ve 12 hodin, téměř po devítihodinné netržené práci. Zapíjel vínem nebo pivem, v létě obyčejným ruským kvasem, někdy též vyrazil stopku kořalky na zdraví toho, „kdo miluje Boha, cara i vlast.“ Kdysi po chrámové slavnosti nahrnulo se mu hostí, vyslanců s gratulacemi; když přišel čas

k obědu, car posadiv se za stůl řekl: „Pánové, kdo si najde místa, ať sedne, ostatní jděte domů poobědvat se svou ženou!“ Dlouhých a nádher-
ných hostin car nemiloval. V Pymontě pozval ho hrabě Valdek na takovou; když potom ukazoval carovi svůj zámek, pravil tento: „Všecko pěkné, jenom kuchyň velká.“ V oděvu také býval velmi šetrný; vše nosil jen z ruské výroby. Za pobytu v Paříži vzali si z něho modu „carský kroj.“ Paruky tehdy obecně v modě, car nemíval; jeho vlastní kadeře mu splývaly na ramena.

Roku 1717 podnikl car opět cestu do Evropy, již ne na zapřenou, nýbrž jako vítězný panovník velké říše. Rád navštívil některá místa svého pobytu za mladých let, a po svém zvyku i všeličemu ještě se přiučil. Nejdéle se zdržel v Paříži. V Čechách také byl, v Karlových Varech, na léčení zastaralého neduhu.

Kdo cara znal takovým lidumilem, nebyl by tušil, jak prchlý a hněvivý může býti. Měl to trochu od narození, trochu svým vychováním. Za mlada ho krotil Lefort, později Menšíkov. Na starší léta přibývalo té křečovitě choroby. Jediná Katinka ho uměla chlácholiti; objala ho a celovala, až on sedě vedle ní opřel hlavu o její rámě; škytaje a škubaje sebou posléze usnul, a ona třeba několik hodin nepohnutě seděla; proto se říkalo, že mnohému zachránila hlavu. Když ho vztek pominul, poptával se, jestli že snad neublížil někomu přísným trestem. Srdečně býval rád, když sám potlačil výbuch hned v počátku; odpustil tomu, na koho již již by se byl do-

hněval, i když opravdu zasloužil trestu. Smutně vzdychával: „Bože, vládnou velkou říší, a sám sebe nemám v moci.“

Nemaje mužského potomka car Petr vydal r. 1721 ukaz, že panovník ruský má právo jmenovati si nástupce. Byly tu jen dvě dcery: Anna a Alžběta. Po careviči Alexejovi zůstal syn Petr, tedy vnuk carův, ale ten jako dědic trůnu jmenován vždy naposledy. Anna byla zasnoubena vojvodovi holštýnskému.

Car již churavěl. V podzim 1724 uviděl barku váznouti na písčtině; vydal se tam na pomoc, a když lodice jeho též uvázla, car skočil do vody a s velikou námahou dostav se k tonoucí barce, po pás ve vodě do rána pomáhal a těšil, až se práce podařila. Car po tom uleh na zimnici a již nevstal. Chtěl napsati závěš, ale z trhaného rukopisu stěží vyčetli slova: „Dejte všecko . . .“ Skonal konec února 1725 s pravou křesťanskou sebraností. Carevna Kateřina zatlačila mu oči, které se tak uměly mračiti, a složila mu mozolovité ruce na mohutnou hruď.

Císař Karel VI.

(1711—1740.)

Karel VI., druhý syn císaře Leopolda I. stal se císařem po smrti staršího bratra Josefa I. Ze španělské říše podržel provincie Nizozemí, Milansko, Neapolsko a Sardinii.

První válečné zaměstnání přišlo císaři od jihu: Turek si přivlastnil Moreu, jež byla poplatná Benátčanům. Tím činem byly porušeny stanovy míru karlovického; císař Karel VI. jako strážce toho míru, nabídl se za prostředníka, a že Turci odmítli, spojil se s Benátčany.

Tak počala první válka turecká (1716 až 1718). Velitelem rakouského vojska byl ještě starý vítěz princ

Eugen savojský. Zvítěziv u Petrovaradina a dobyv Temešvaru oblehl posléze důležité místo, srbský Bělehrad. Město bylo dobře ohrazeno, hojně zásobeno, a ještě mu přitáhlo na pomoc turecké vojsko v ohromné přesile.

Karel VI.

Maloval a ryl A. Birckhardt.

Princ Eugen byl u Bělehradu vlastně obklíčen, a mohlo se zdáti, že bude zdrcen. Něco rakouských děl počalo bít do pevnosti, aby se tam obrátily oči, ostatní vojsko udeřilo na Turka takovou silou, že jej porazilo a zahnilo. Bělehrad se vzdal na volný odchod posádky.

V Požarevci učiněn mír r. 1718, Rakousku velmi výhodný: porta popustila temešvarský Banát, malou Valachii (po řeku Oltu), pak severní pruh Srbska a malé kraje bosenské (nad Unou).

Turkům sice zůstala Morea, ale Benátky si ji nahradily v Albanii a v Dalmacii.

Rakousko také proto spěchalo k míru, že mu vyvstávala vojna s jiné strany. Španělsko totiž nebylo spokojeno, že jeho provincie (výše jmenované) měly přejíti pod rakouské panství. Císař také neuznával Filipa V. králem. Válka obou mírem utrechtským vlastně nebyla skončena.

Druhá manželka Filipova, Alžběta parmská, starala se, by také její děti, z druhého manželství, dostaly značné dědictví; chtěla ke Španělsku získati dědičným právem Parmu a Toskanu, kde panovnické rody v mužském rodu byly na vyhasnutí.

Španělskou politiku tehdy vedl kardinal Alberoni. Zavedl pořádek do státního hospodářství a jsa mužem ctižádostivým, mohl pomýšleti, jak splniti záměry španělské. Za spojení získal Viktora Amadea savojského, že na místo daleké Sicilie může získati Milansko, zrovna sousední. Španělské loďstvo směle opanovalo Sardinii, pak Sicilii.

L' alliance quadruple = Ctyrspolek. Evropa žasla. Francie, Anglie a Holand přidaly se k císaři, aby mír utrechtský byl síce zachován, jen něco málo aby se v něm upravilo. Španělsko donuceno k míru. Alberoni propuštěn. Císař uznal burbonský rod ve Španělech, a za méně výnosnou Sardinii připadla Španělům Sicilie; savojský potrestán: místo bohaté Sicilie dostal Sardinii; od těch časů nazývá se savojský panovník i králem sardinským.

Pragmatická sankce.

(1713.)

Volbou císaře Ferdinanda I. králem českým a uherským (str. 76.) usazena ve střední Evropě mocná říše, která však uvnitř byla nedosti sjednocena podle různé povahy, práva a správy tolika národů, které jako historické celky přišly pod žezlo habsburské.

Ferdinand II. snažil se spojití země v užší a tužší svaz, avšak opatření jeho z roku 1621 nemělo zákonitě závaznosti, poněvadž nikdy nebylo přijato sněmem každé země.

Dvoji věci se nedostávalo: nebylo pro všechny země jednotného platného zákona o nástupnictví, a nebylo také zákona o pospolitosti, nedílnosti korunních zemí. Kdyžby v panovnickém rodě nebylo mužského dědice, mohly ony části říše, které se dobrovolně daly pod habsburské žezlo, voliti si nově panovníka dle svého práva a svých výsad; nebo v samém rodě panovnickém, při tehdy oblíbeném způsobě, děliti se o říši, mohly ze sobeckých záměrů vzniknouti spory.

Rakousko za té doby nebylo ještě ani federálním státem v našem významu slova. Země koruny české a uherské byly právně každá pro sebe. Vrchní nitky vládní až do Karla VI. sbíhaly se sice v jednotu k císařskému dvoru, než obyvatelstvo jejich necítilo se ve vzájemné pospolitosti; byla to jednota „de facto,“ nikoli ještě „de jure“. Každá koruna měla svá práva, omezující panovnickou moc.

Císař Leopold I., vida si jen dva potomky, Josefa a Karla, z nichž první měl mítí korunu německou a rakouskou, druhý korunu španělskou, ustanovil, aby říše po případě i dcerám dědičně mohla připadnouti; v první řadě že jsou dcery Josefovy, po nich Karlovy.

Když umřel císař Josef, byl Karel, který se vzdal dědictví španělského, podržev jen jeho provincie, už jediným mužským potomkem habsburského rodu. Hned od počátku vlády se staral, co by se mělo státi, kdyby neměl syna.

Císař Karel VI. prohlásil 19. dubna r. 1713 ve slavném shromáždění nejvyšších úředníků ze všech zemí pragmatickou sankci, jež obsahovala toto trojí ustanovení:

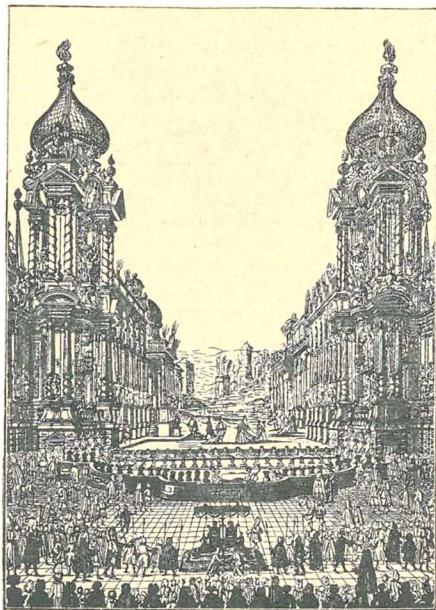
1. dědičné země rakouské, tedy také země koruny české a uherské, činí nedílný a nerozlučný celek, mají všecky na věčné časy pospolu zůstatí;

2. potomci mužského rodu, mají v nich právo nástupnictví dle prvorozenství;

3. nebude-li mužských potomků, přechází právo nástupnictví na ženské potomstvo z arcidomu rakouského, v tom pořádku jako mužské potomstvo, ale tak, že nejprve jeho vlastní dcery a jejich potomci, po nich dcery Josefa I., po jejich potomstvu dcery Leopolda I. a t. d.

Nový tento základní zákon říše byl schválen ve všech královstvích a zemích; nejprve na sněmu dolnorakouském, pak ve Štyrsku, Korutanech a Kraňsku; zanedlouho, ještě r. 1720 na slavném sněmu českém; potom i v Uhrách. Do roku 1724

byla pragmatická sankce přijata všemi zeměmi rakouskými.

Letní dvorní divadlo v Praze.

Dle návrhu císaře Karla VI.

(Ke str. 319.)

Nemalou starostí císaři bylo, aby ji uznaly také všechny státy evropské. To bylo předním cílem rakouské politiky. Císař nešetřil žádných obětí; dlouho vyjednáváno, i menší válečné potyčky o to byly, až konečně pragmatická sankce uznána. Jen Francie neuznala; k ní se přidali vladaři bavorský a saský, kteří oba měli v manželství dcery císaře Josefa I.

Čechy za těch dob.

Rakouská říše skládala se ze tří historických útvarů: Cech, Uher a Rakous, které měly společného panovníka, společnou správu financí a zahraničních záležitostí.

Tak zůstalo v Čechách s některými sice změnami, ale celkem i po českém povstání za Ferdinanda II. a po jeho obnoveném zřízení zemském r. 1627.

Později, za císaře Karla VI. i pragmatická sankce byla budována s velikou šetrností samostatnosti těchto tří rakouských států.

Třem výše uvedeným společným úřadům přibývalo časem působnosti: tajná rada u císařského dvora se zmáhala na úkor zákonodárné moci sněmu českého a rakouského. Tajní radové zprvu byli jen čtyři, za Leopolda I. bylo jich 22, za Karla VI. až 164; skutečných výkonných bývalo pořád jen asi pět, u ostatních to bylo čestným titulem. Skuteční radové byli stálými přísedy tajné rady a nazývali se od nynějška konferenční ministři; který z nich vedl

zahraničné záležitosti, jmenoval se státní a dvorní kancléř.

Vojenská rada také nabyla více platnosti, když místo stavovského vojska zaváděno stálé vojsko; i správa Vojenské hranice na obranu proti Turkům spadala do její moci.

Komora dvorská byla nad komorními úřady v říši a spravovala i některé zemské důchody, zejména v Uhrách.

Kancelář česká, uherská, rakouská stávala se znenáhla v každém ze tří spojených států rakouských nejvyšším úřadem. Když Ferdinand II. na trvalo se usídlil ve Vídni, přestěhovali se tam i kancléři t. j. přednostové těch kancelářů. Panovník radíval se kancléře zvláště ve věcech sněmu odňatých, a tak moc vladařská nade všemi zeměmi habsburskými po něčem se stahovala do Vídně.

Zemské sněmy, zejména český a moravský měly od obnoveného zřízení zemského sice omezenou moc, ale že podržely právo povolovati berně, zůstalo jim vážné slovo ve všem zákonodárství zemském.

Výkonnou moc měl panovník, ale také v něčem omezenou, jako na příklad, že úředníky směl bráti jen z domácího obyvatelstva a ze stavů, kterým ten onen vyšší úřad vyhrazen. Správu města vedl purkmistr. Nad venkovským poddaným lidem byly vrchnosti.

V hornatých a lesnatých krajinách zejména podél hranic od pruské strany bylo ještě mnoho nekatolíků; duchovní z ciziny přicházeli k nim

- tajně, utvrzující je v rozkolu; různí agenti, placení nebo blouzniví přinášeli kacířské spisy. Za rouškou náboženskou skrývala se politika: za protestantismem stálo Prusko, za katolictvím Rakousko. Nejpalčivěji se ty protivy stýkaly na
- Králové Hradecku, kde pruští náhončí podloudně šířili nekatolické letáky a protidynastické pamflety, pracující tak „pro krále pruského“. Proto ani rakouská vláda nemohla ostávat k tomu lhostejnou; za císaře Karla vydány přísné mandaty proti nekatolíkům; spisy proti katolickému náboženství a rakouskému státu hledány a hubeny.

Vzdělanost, upadlá ještě od husitských válek, dlouho se nemohla zvednouti pro náboženské rozbroje; i vysoké učení pražské zakrnělo za doby kališnické. Po třicetileté válce padla úroveň vzdělanosti ještě níže. Války, dlouhé a se všech stran, strhovaly na se všechnu pozornost a péči a vyčerpávaly všechny síly. Vrchnostem nařízeno po venkově ustanovovati učitele, kteří by děti vyučovali. Hlavním předmětem bylo náboženství, poněvadž nevědomost v těch věcech byla posud žalostná; faráři a kde těch nebylo, misijnáři pak děti zkoušeli.

Hlavně dva řády udržovaly a zakládaly lepší školy, obyčejně za pomoci vrchnosti: jesuité vyšší školy, piaristé nižší.

Český jazyk byl za těch dob u velikém úpadku. Císař Karel chován byv od mala pro vládu ve Španělsku, neuměl česky, pročež ani úředníci při české kanceláři ve Vídni nedbali

jazyka českého, a po nich šly ostatní úřady zemské a vyšší kruhy. Vinni byli ovšem stavové čeští sami, svou nevážností a nevšímavostí.

I mezi nimi vyskytly se případy šlechtěné obětivosti. Katolický šlechtic, hrabě Jan Petr Straka z Nedabylic ustanovil v závěti dne 18. února 1710, psané česky, aby, kdyby jeho rod vymřel, zřídila se z jeho statků akademie, v níž by chudí synové šlechtičtí „chudého národa českého“ darmo studovali.

Roku 1722 hrabě František Černín z Chudenic učinil ve Vídni při kapli sv. Václava a Jana Nepomuckého na nábreží nadaci, aby „každou neděli a svátek ráno pro potřebu národa českého kázání českým jazykem se konalo.“

Další věk Karla VI.

Opravy, zamýšlené za císaře Josefa I., neprovedeny ani za jeho nástupce a bratra, zvláště když tento byl více trpné a klidné povahy; k tomu ty starosti, aby zajistil trůn své dceři, a různé války.

Z věcí za císaře Karla VI. v míru pěstovaných sluší jmenovati hudbu, divadlo a stavitelství, jichž byl císař velkým milovníkem. Monumentální stavby provedeny téměř jen ve Vídni: kostel sv. Karla, belvedere, císařská knihovna a j.; stříbrný oltář sv. Jana Nep. ve chrámě svatovítském v Praze pořízen z dobrovolných darů, kdyžž Jan Nep. byl tehdy prohlášen svatým. Na letní divadlo v Praze byla navržena nádherná stavba.

Když vojsko švédského krále Karla XII. zdrceno v Rusku, nemohl se obráněncem jeho Stanislav Leščinský udržeti na polském trůně; odešel do Pomořan, do Švédska, pak i do Multan za králem Karlem, a po jeho smrti odebral se do Francie, kdež dcera jeho Marie Luisa stala se chotí krále Ludvíka XV.

Tento spůsobil, že nejmocnější polská šlechta po smrti krále Augusta přece by zase byla povolala na trůn oblíbeného Stanislava Leščinského, aby zase měli králem domácího velmože, jako kdysi za králů z rodu Piastova. Ale Rakousko a Rusko nechtěly trpěti, by francouzská ruka tak mocně dosahovala do Polska. Menšina polských stavů, chráněná ruským vojskem, zvolila králem Augusta III. (1723 - 1763).

Francie vypověděla válku; po boku měla Španěly a Savojsko, které chtěly v tom sporu něco uchytnouti v Italii. Rusi obsadili Polsko. Rakouské voje utkaly se s nepřátely na dvou stranách; v Italii dobylo španělské vojsko Neapole a francouzsko-sardinské Milanska; nad Rýnem starý princ Eugen, jednak že již nebyl té ohnivé podnikavosti, jinak že neměl dostatečného vojska, sotva stačil zdržovati Francouze. Ve zprávě k císaři, proč vyhybá „generalní afeře“, rozhodné potyčce, pronesl princ památné slovo, že „kořen síly a základ bytosti rakouského mocnářství jest v jeho dědičných zemích; ty budou-li nezmenšeně zachovány osvědčené dědičce, pak že snadno bude oželeť zemí italských“.

Teprve když dorazila ruská pomoc; Francouzi byli ochotni přijati roku 1735 praeliminář vídeňský:

1. králem polským ostane August III. (Leščinský dostal v náhradu vojvodství lotrinské, které po jeho smrti mělo připadnouti Francii; — stalo se r. 1766).

2. František Štěpán, vojvoda lotrinský a snoubenec Marie Terezie, dcery císaře Karla VI., dostane za postoupené Lotrinsko italskou Toskanu po smrti tamního panovníka. (Tak se r. 1737 stala Toskana rakouskou sekundogeniturou a zůstala jí do r. 1859).

3. Císař Karel popustil Španělsko, Neapol a Sicilii, nebo jak je zvykem říkati, království obojí Sicilie, z něhož učiněna španělská sekundogenitura, a prvním vladařem jejím byl don Carlos, druhý syn španělského krále Filipa V.

4. Rakousko dostalo za obojí Sicilii knížectví parmské, piacenzské a guastalské;

5. sardinskému králi postoupil císař západní pruh Milanska.

Ještě když se jednalo o tomto míru, přišla císaři nová, tak řečená druhá vojna turecká (1737—1739). Krimští tataři, poddaní Turecka, vpadali do jižní Rusi, pročež se Rusko válečně zvedlo proti nim. Císař Karel VI., aby při tom nahradil něco z minulých ztrát, a také z nepřátelství na Turka spojil se s Ruskem. Avšak nenahradil, naopak, pozbyl, blavně že nebylo dobrého vojevůdce: princ Eugen umřel r. 1736, právě než vojna počala, a generali Seckendorf

a Wallis, ačkoli byli z jeho cviku, neuměli rakouského vojska vésti k vítězství. V míru bělehradském vydány roku 1739 Turecku výhody z míru požarevského, až na temešvarský Banát; porta uměla i Bělehrad si vrátit. Uhry však celé zachovány při Rakousku.

Rok po tomto míru zemřel císař Karel VI., poslední mužský potomek rodu habsburského. Pragmatická sankce, dle níž právem po něm přebírala korunu nejstarší jeho dcera Marie Terezie, byla všeobecně uznána; jen se zpíral ještě bavorský vojvoda Karel Albert, manžel druhé dcery císaře Josefa I.

Prusko — královstvím.

(1701.)

O vzniku a vzrostu pruské državy bylo již několikráte zmíněno („Středověk“ str. 405, 515, 538, 578; v této knize str. 142, 195, 282). Byla to dlouhá tenká říše na západě od Rýna po řeku Němen na východ. Ještě za slabého kurfirsta Jiřího Vilema (1619 - 1640) byl braniborsko-pruský stát mezi evropskými hodně nepatrný, zejména za velikých škod třicetileté války.

Velký krok, uplatnění se v Evropě, učinil Fridrich Vilem (1640 — 1688), tak řečený „velký kurfirst“. Chytře uměl svou moc upevňovati doma a šířiti své země, že je vlastně zakladatelem pruského státu. Pomáhaje napřed Švédům proti Polákům přispěl k velkému vítězství švédskému u Varšavy a upozornil Evropu

na sebe; potom se přidal k Polákům a v olivském míru i Švedové i Poláci uznali mu samostatnost východních Prus.

Zřídil si stálé vojsko a vítězstvím nad Švedy u Febrbellina r. 1675 počal pruskou slávu válečnou. Také na moři se válečně pokoušel proti Španělům a založil obchodní společnost, která by pěstovala osadnictví v západní Africe; i pevnost tam vystavěna; později to prodal Holanďanům.

Doma vykopán průplav mezi řekami Odrou a Sprevou; živnosti v zemi se zmáhaly; o byvatelstva přibývalo také hojnými přistěhovalci z Holand a francouz

skými hugenoty, když jim byl zrušen nanteský edikt;

jeho přičiněním povolena na míru vestfalským svoboda kalvinského vyznání.

Syn jeho Bedřich III. (1688 – 1713) nechodil ve šlépějích otcových; nejša na vojenský život ani vhodně rostlý, liboval si v marnotratné nádheře pospůsobu francouzského dvora: skvostné slavnosti, velkolepé stavby, vzácná konírna, dra-

Velký kurfirst.

Dle obrazu Nasonova.

hocenné kočáry a zlatoskvoucí úbory bývaly mu nade vše. Duchaplná choť jeho Žofie Charlota zvyšovala to ještě obcováním s vynikajícími muži. Založena universita v Halle, pak na poradu učeného Leibnice též akademie věd v Berlíně.

Když v tu dobu princ Vilem oranžský nabyl anglické koruny a saský August II. vstoupil na trůn polský, zatoužil i Fridrich po královském důstojenství; zavázal se císaři Leopoldu I., že mu pošle na pomoc 10 000 mužů do války o španělské dědictví, a císař mu r. 1701 propůjčil titulu „krále pruského“. Korunovace konala se v Královci velmi okázale. Král sedě na trůně u přítomnosti předáků své říše a cizích vyslanců napřed sám sobě, potom i před ním klečící královně vstavil korunu na hlavu. Syn jeho a bratři na kolenou mu vzdávali poctu. Pak se opakovala korunovace ve chrámě před lidem. Ulice, kterou se král vracel do Berlína, posud se nazývá Královskou. Od té doby se král psal Fridrichem I. a měl se přátelsky k rodu habsburskému.

Fridrich Vilem I.

(1713—1740)

Jediný syn a nástupce jeho Fridrich Vilem I. (1713—1740) nedal se ani po otci v nádehe ani po matce v učených libustkách. Nepřál umění a vědám; byl na rozumu i na srdci málo vzdělán, v povaze prchlý, nevrlý a přepjatě šetrný. Se svými „dobrymi přátely“ scházel se v „tabákové kolleji“, kde se pilo pivo, kouřilo a

šňupalo, projednávaly se důležité státní záležitosti a tropily se žerty, někdy dosti nejenné. Dvorní slavnosti, opera a hudba zrušeny; kousky na provaze nebo s loutkami bývaly v Berlíně jediným uměleckým požitkem.

Jen na vojsko král neželel nákladu; počet jeho zvýšil na 80 000, proti dřívějšímu více než zdvojnásobil; do pověstné postupimské gardy dával ve své říši a po celém světě najímati, skupovati a schytávati veliké chlapy. Stálo ho to někdy mnoho peněz a působilo mu nepříjemné záplety s cizími státy; caru Petrovi za velké rusy posílal různé řemeslníky. Důstojníky ve své armádě sám si jmenoval.

Úřednictvo král Fridrich Vilem dosazoval občanské a nepoznaně jezdil po říši, jak se zachovávali jeho rozkazy. Při tom si počínal svévolně až ukrutně; kázal stavěti nové domy, i když se tím majetník přivedl na mizinu; zasahoval do zákonodarství a soudů zcela po libovůli; zavedl nelidsky přísné muky a tresty. Za 300 – 600 tolarů mohl si každý koupiti kterýkoliv titul, a ještě smutnější bylo, že též úřady bývaly na prodej, více než kde jinde v Němcích. Nikdo si netroufal ani dost málo volnějšího projevu politického života, nebo míti své mínění proti vrchnosti. Noviny byly povoleny, však jen, aby a pokud hlásaly slávu vojska.

Syn jeho, korunní princ Fridrich, později král Fridrich II. byl zase více náchylen umění, hudbě a francouzské literatuře; že však otec ho chtěl míti hlavně dobrým vojákem, poněvadž prý

„nic na světě nemůže principi toli cti a slávy dodat co kord“, vznikly prudké spory otce se synem, a korunní princ měl i právo nástupnictví postoupiti mladšímu bratrovi, který že prý má více otcovy krve. Jednou ho veřejně bil otec hoří soptě při tom: „Kdyby se mnou byl otec tak nakládal, byl bych se zastřelil, ale tento všecko snese; nemá cti a je zbabělec.“ V tom sváru prchl korunní princ, byl však lapen a pro deserci na smrt odsouzen; jen na přimluvu císaře Karla VI., jak dosvědčují listy otcův i synův, byl mu trest prominut; Fridrich sliboval věčnou vděčnost císaři a jeho rodu; nicméně byl degradován a přidržován i k nízkým pracem vojenským a kancelářským. Teprve když král, sklíčený dnou a pakostnicí ve svém 52. roce věku cítil si blízký konec, povolal Fridricha k sobě, a vida jej ochotně se podrobovati jeho názorům a pokynům, prý děkoval Bohu, že „zanechává tak hodného syna a nástupce“.

Marie Terezie.

(1740—1780.)

Marii Terezii bylo 23 let, když po smrti otce, císaře Karla VI., zdědila r. 1740 korunu českou a uherskou a ostatní vedlejší země. Ode dvou let byla vdána za Františka Štěpána, vojvodu lotrinského. Princ Eugen savojský, před několika lety nemoha se u Rýna dosti volně hýbati proti Francouzům, že měl v zádech rozmrzelého a proto nespolehlivého kurfirsta bavorského, radil císaři

Karlovi, by dceru Marii Terezii vdal za něho, že získá mocného přítele; ale císařský otec věda, že dcera se v lásce zaslíbila Františkovi, nechal ji při té vůli a volbě.

Mladá královna Marie Terezie byla, jako již její matka Alžběta, z nejkrásnějších paní v Evropě. Ztepilá postava, husté rusé vlasy, světlošedé jiskrné oči, jemná pleť, v chůzi nebo v pohnutí mysli různé na líci. Ani když v pozdějším věku onemocněla od snachy na neštovice, nepozbyla ve tváři líbezně jasného vzhledu.

**Marie Terezie,
královna uherská a česká.**

Vychována byla prostě a přísně, po domácku. Její nábožnost prýštila ze vroucí víry, která ji ve mnohé těžké chvíli držela a těšila; náboženské povinnosti konala přesně. Právě křesťanství viděla jen v katolické církvi; ostatní vyznání bylo jí bludem, jež mohla sice strpěti, nikoli sdíleti. Pravdu a krásu hledala v Bohu, ve přírodě a ve šlechetných lidech.

Za pravou poesii uznávala jen tu, která se těší z nebe a země, z lesa, hájů, vodstva, pole

a luk; všecko tehdejší přísné, vidináfské a v citu nachuravělé básnictví nebylo jí po chuti.

Marie Terezie při svém prostém vychování nebyla prý dosti vedena ku vědám. Učila prý se dějinám ze staré knížky. Při tom málu tím více vynikají přirozené její vlohy, když ujavši veslo vlády za tak trudných dob, počínala si ku podivu samostatně, pevně a obratně; ve všem pronikla k jádru věci, zmotané uměla rozložití ve své prosté části. Za nebožtíka otce ve všem se čekávalo a odkládalo, až jak by se to samo časem rozluštilo; ona vědomě a účinně zasahovala do věcí. Jak po této stránce měla mužnou statečnost a neubybnou vytrvalost, tak zase ji zdobily všechny ctnosti jemné ženy a něžné matky.

Osobních nepřátel Marie Terezie neznala; nepřitelem jí byl, kdo byl nepřitelem říše. Jen ke pruskému králi Fridrichu II. cítila nepřátelství také z jiného důvodu než ze samého státního: všecka jeho nitrná povaha protivila se její bytosti, jejímu názoru náboženskému a světovému a všem jejím pojmům života; on jediný ze všech byl u ní „zlý člověk“.

Fridrich II.

(1740—1786.)

Téhož roku 1740, kdy v Rakousku nastoupila Marie Terezie, přišel v Prusku o něco dříve než ona ku vládě její starší osudný vrstevník Fridrich II.

Vyhasnutí habsburského rodu po meči způsobilo zemím rakouským mnoho nesnází a bojů. Cizí mocnosti záhy ukazovaly, jak neupřímně uznávaly pragmatickou sankci. Války nastaly o rakouské dědictví, a na konec bylo jen české dědictví zmáleno; i strastmi válečnými trpěly nejvíce právě země koruny české.

Císař Karel VI. příliš pečlivě sbíral sliby a zpečetěné smlouvy, ale kdyby se byl nadál pruské věrnosti a vděčnosti, byl by se místo listin raději měl postarati o dobrou armadu a plnou pokladnu, jak radil princ Eugen.

Prusko začalo ty války. Fridrich II. beze všeho právního důvodu počal rakouskou válku dědičnou, by násilím uchvátil Slezsko. Při své nedosti šlechetné povaze, při své slávychtivosti a ziskulačnosti pomýšlel na to ještě než se stal králem; i svého pobytu ve vojště prince Eugena nad Rýnem užíval, aby poznal rakouskou školu válečnou a vyzvěděl slabé stránky rakouského vojska.

Za živobyť otcova, nejša k ničemu připouštěn, trávil na zámku Rheinsberku při vědě a umění. Hlavním jeho mistrem byl francouz Voltaire; odtud Fridrich do smrti liboval si ve frančině; němčiny ani neuznával za spisovný jazyk.

Fridrich měl bystrého ducha a znamenité vlohy politické i válečné, ačkoli též jakési prapodivné štěstí mu nejednou pomohlo ze svrchovaného nebezpečí, ba jak se zdálo, z jisté záhuby. Povahou byl chladně slídivý, a když vyčíhal svou chvíli, býval i směle podnikavý a neustupně

vytrvalý. Rakousko nikdy a v nikom nemělo bdělejšího, hybnějšího a dotěrnějšího nepřitele nad něho. Každý jeho úspěch byl bolestně vykrojen ze živého těla rakouského, zejména českého.

Životním záměrem Fridrichovi bylo, rozbiti Rakousko; na to vynaložil všecky své síly a tisíce lidí. Při svém otrlém citu mravním a právním měl nečestné zásady: přepadati souseda, těžiti z jeho nehod a nesnází, neplniti smluv a a daného slova; jinak mluvil než jednal. Prušáci nazvali si ho „velikým“.

Fridrich II. byl „každým coulem prušák“, nic více; pruskému prospěchu sloužil s cynickým otroctvím; na ten rád i křivdu páchal. Sám o sobě byl neznaboh; svým poddaným, protestantům i katolíkům, vysmíval se z náboženství a chválil je pouze, když si z toho čekal jakého prospěchu.

Na konec života byl i zavilým nenávisníkem lidí; nikoho nemiloval, a nikdo jeho; poslední léta prožil jako samotář v Sanssouci, a když umřel, „všude bylo brobové ticho, ale smuten nikdo nebyl,“ praví tehdejší zpravodaj.

První válka slezská.

(1740—1742.)

Pruský král Fridrich II. umínil si, že v těžkých dobách, které snadno bylo předvídati, že přijdou na dceru císaře Karla VI., urve Slezsko, neb aspoň kus jeho. Proto vyzvěděl svými důvěrníky, že západní dvory nejsou přátelského smýšlení k Rakousku, vystoupil s lichými ná-

roky na některé kraje slezské: knížectví krnovské, lehnické, břežské a oslavské. Věděl sice, že ani k těm nemá nijakého práva, ale přes to žádal po Marii Terezii celého Slezska, že jí za to pomůže proti nepřátelům.

Marie Terezie byla osamělá, bez pomoci z venku. Přátelské Rusko mělo válku se Švédskem, a když anglický král Jiří II. postavil vojsko v Hannoversku, vzali ho Prusi a Francouzi mezi sebe, že rád šel k domluvě.

Ve Vídni se nenadáli nepřítelů s pruské strany; nemohli uvěřiti, že by Fridrich mohl míti nepřátelské úmysly; důvěřujíce jeho úlisným slovům zanedbali opatřiti Slezsko, poslati tam pluky aspoň ze sousedních zemí.

Marie Terezie, královna česká, přirozeně odmítla požadky Fridrichovy, nemohouc trpěti té škody na českém dědictví. Fridrich bez opovědi války vpadl do Slezska v prosinci 1740 a snadno dobýval kraje po kraji, vyjma větší pevnosti. Když potom přitáhlo tam vojsko rakouské, svedena bitva u Molvic; pruská jízda již byla rozprášena, i král se ustranil s bojiště, když mu tak radil polní maršal Šverin; jen tento stál pevně se svou dobře cvičenou pěchotou, a když její rychlejší palba velmi uškodila rakouským řadám, rakouský maršal Neipperg ustoupil.

Po tomto pruském vítězství už tu stáli zase jiní nepřátelé; na zámku Nymfenburce podal Mnichova smluveno, že francouzskou pomocí má kurfirst bavorský Karel dostati německou korunu císařskou. Francouzsko-bavorské vojsko vtrhlo

do horních Rakous, a Karel dal si tam holdovati jako nový arcivojvoda; odtud se táhlo na Vídeň.

Marie Terezie uchýlila se do Uher, kde za mírné vlády císaře Karla VI. naklonili se rodu habsburskému. V září 1741 zahájila v Prešpurku sněm; ve smutečném rouše, opásaná královským mečem a korunu na hlavě kráčela řadou magnatů ke trůnu; její sličnost a zármutek pohnuly posluchače, že po její latinské řeči slíbili jí pomoc.

Francouzi a Bavoři, netroufajíce si dále k Vídni, zahnuli na sever do Čech; Sasi už také tam táhli a společně se zmocnili Prahy. Kurfirst Karel, ohlásiv se hned při vpádu do Čech zvláštním českým svoláním, dal si v Praze holdovati jako český král. Šetřilo se při tom přece nějak starých pravidel, že slib věrnosti říkán česky a německy a přinesen k tomu i meč sv. Václava; holdovali však jen páni, kterým cizí vojsko vyléhalo na statcích; náklonnosti k novému králi nebylo, a proto jeho moc nesahala dále, než a pokud bylo jeho vojsko. Na sněmu pak dal předlohu, že žádá šest milionů zlatých na prvního půl roku, přednésti francouzsky, a také všesky své osobní potřeby pobíral z Francie.

Z jara 1742 spěchal Karel do Frankfurtu nad Mohan ku volbě císaře. Hlas český při té volbě nebyl připuštěn, a Marie Terezie marně ukazovala na své právo podle Zlaté bule. Kurfirst opravdu zvolen císařem, a počítá se v řadě jako Karel VII. od r. 1742—1745. Od té volby jako by štěstí bylo ustoupilo od něho; rakouské vojsko zatím vtrhlo do Bavor, dobylo země a v samu

jeho korunovaci na císaře zmocnilo se i jeho hlavního města Mnichova. Byl to divný císař, vlastně bezzemek; žil ve Frankfurtě z francouzských peněz, neboť z Bavor nic nedostával, a v Cechách se probánělo čtvero vojsko.

V tu dobu Bedřich II. dobyl Olomouce a pak obrátiv se do Cech zvítězil u Chotusic nedaleko Cáslaví, kde už i jízda byla cvičenější. V červnu r. 1742 učiněn mír vratislavský jehož podmínky už byly psány světovou řečí diplomatickou, francouzsky: Prusko nabylo toli Slezska, kolik ho podnes je pruským, a ještě z českého území přidáno hrabství kladské. Ze Slezska zůstalo při Rakousku jen knížectví opavské, krnovské a těšínské a dolní část niského. K míru se přidal i saský kurfirst August II.

Sotva Marii Terezii polevilo se strany pruské mohlo se rázněji postupovati proti ostatním nepřátelům. Francouzi v Praze sevřeni, že hynouce tam hladem a morem, za ledu a sněhu s velkými ztrátami přechali za hranice. Bavorsko celé se vzdalo.

Angličané, ze staré revnivosti, také se zvedli na Francouze, a pohnuli k tomu i Holanďany; Francouzi na různých místech poráženi a lodě jim na mořích pozíjmány skoro všechny. Vojsko rakouské s anglickým chystalo se vtáhnouti do Francie, když tu náhle se vynořil zase Fridrich pruský.

Marie Terezie korunována v Praze.

(17. 5. 1743.)

Velmi nemile se Marie Terezie dotklo, že kurfirst bavorský Karel dal se v Praze korunovati. Oplatila mu to; když její vojsko dobylo Bavor, dala si v Mnichově holdovati, zařídila tam správu po své vůli a uložila velké daně.

I v Čechách přivedla jako dědička koruny své zákonité právo veřejně a obřadně ku platnosti. Přijevši z jara 1743 do Prahy dala se korunovati a potvrdila starodávná práva českého království. Korunovaci tehdy vykonal biskup olomucký, nikoli pražský arcibiskup Maderscheid, kterému to předněji náleželo, poněvadž on a někteří stavové byli u královny v nemilosti, že se nedosti bránili vetřelému kurfirstovi bavorskému, když si sobil práva krále českého.

Přes to si královna vedla velmi šetrně ke zpronevěřilým; ani hlavní náhončí pro Bavorsy, krajský hejtman Karel David, nesměl býti na hrdle trestán. Zejména židé byli usvědčeni z nepřátelských a zrádných činů; byli vypovězeni z Cech, ale brzo jim dána milost a povolen návrat. To bylo naposledy, co byli vykázáni.

Tenkrátě královna Marie Terezie šest neděl pobyla v Čechách, ale ničím nezjevila nějakou zvláštní náklonnost k zemi, která tolik vytrpěla v těch válkách, ve svém původě přec jen dynastických. A mělo býti ještě hůře. Marie Terezie, jako by to byla tušila, dala královskou korunu, potud vždy chovanou v Čechách, převézt do Vídně.

Druhá válka slezská.

(1744—1745.)

Když rakouské vojsko ocitlo se vítězem, Fridrich II. pruský, jako člověk u vědomí neprávňě nabytého majetku, počal se báti o Slezsko, aby se zbraně rakouské pak neobrátily proti němu. Znova se spojil s Ludvíkem XV. a Karlem VII. Za příčinu si našel, že Marie Terezie nechťela Karla VII. uznati císařem. To byla druhá válka slezská (1744—1745).

Trojím proudem vtrhlo 80 000 pruského vojska do Čech a zmocnilo se Prahy. Francouzi opanovali Bavorsy, a Karel VII. opět se vrátil do své země, aby tam aspoň klidně zemřel na svém zámku hned počátkem r. 1745. Syn jeho Maximilian Josef vyjednal s Rakouskem, že se zřeká všech nároků na něco z rakouského dědictví i na císařskou korunu, ba že při volbě dá hlas manželu Marie Terezie, Františkovi lotrinskému. Za to mu Bavorsy vráceny.

Potom se rakouská síla sebrala na obranu Čech. Když Karel lotrinský, svak Marie Terezie, blížil se Praze, ustoupil Fridrich do Slezska. Karel se pustil za ním, byl však, když u Žacléře vystoupil na rovinu, poražen u Hohenfriedberka a vrátiv se do Čech zase poražen u Zárova. Fridrich se potom na zimu utábořil ve Slezsku.

Rakušané a Sasi umřnili si táhnouti přímo na Berlín, aby Fridricha vytáhli ze Slezska; zradou dověděv se toho Fridrich, poručil starému

Desavskému, jenž ležel u Halle, vpadnutí do Sas; v krvavé bitvě u Keselsdorfu o blízce Drážďan poražení Sasi, než se mohli spojit s Rakušany, a Fridrich ubytoval se v Drážďanech. Anglickým prostřednictvím učiněn a podepsán tam mír o vánocích 1745. Fridrich podržel Slezsko a dostal milion tolarů válečné náhrady; za to odstáhl ze Sas a uznal Františe I. císařem.

Válka o rakouské dědictví nebyla po míru drážďanském u konce; ještě tu stáli nepřátelsky Francouzi a Španělé. Na jihu, v Itálii, proti Španělům vítězilo vojsko císařské, ale na severu Francouzi bezmála již vyvrátili republiku holandskou, až se Anglie, zase přičiňovala o mír. Francie byla k tomu tím ochotnější, že Rusko vyslalo armadu Rakousku na pomoc.

I smluven roku 1748 mír císařský, jímžto pragmatická sankce všeobecně uznána. Parma, Piacenza a Guastalla připadly španělskému princovi jako španělská tertioogenitura. Sardinský král rozmnožil říši o slíbenou část Milanska, co je po pravém břehu Ticina.

Císař Františ I.

(1745—1765)

Roku 1745, v druhou válku slezskou, zvolen ve Frankfurtě nad Mohanem Františ lotrinský nebo vlastně již toskanský, císařem; kurfirst falcký a braniborský se volby neúčastnili. Aby Francouzi nemohli překaziti volbu, postaven proti nim armádní sbor.

Při korunovačním obřadě byla císařovna Marie Terezie tak rozradostněna, že ve své ne-líčené srdečnosti sama zvolala do lidu: „Vivat císař Františ!“ a upřimně se smála, když císař obřadně ubíral se vedle ní v korunovačním hávě, dlouhé rukavice na rukou.

Panovnická moc císařova byla v různých zemích rozličná: v rakouských zemích byl Františ jen princem man-želem královniným; koruny uherská a česká nebyly jeho, nýbrž dědictvím jeho choti; v těchto zemích panovala Marie Terezie; on byl málo víc než soukromník.

V německé říši byl Františ I. císařem, ale tehdy již docela jasně se je-vilo, jak nicotná byla

Císař Františ I.

císařská koruna německá. Císařské důstojenství neslo některý zbývající tisíc tolarů; koruna ne-dávala žádné moci, říšský sněm se usnášel na malichernostech, a když se po dlouhých a ne-snadných formalitách usnesl na čem větším, nebylo nikoho, kdo by tomu byl chtěl a mohl dodati platnosti; u zdlouhavých soudů bylo těžko dovolati se práva.

V Toskaně však, rakouské sekundogenituře,

byl Františ panovníkem v plném významu slova.

Ale on při své povaze ani netoužil po vládě, ponechávaje ty starosti své rozšafné choti; za to štědře podporoval vědy a umění a zvláštní zálibu měl v obchodnictví. Pronajímáním cla nabyl soukromého jmění na 20 milionů. Že by však ve své obchodnické přehorlivosti byl v sedmileté válce Prusům za dobrý plat prodával vojanské potřeby, snad přece aspoň v té způsobě není pravda.

Ještě než byl Františ císařem, přišel do Vídně Arn. Gid. Loudon, hledat si místo v rakouské armádě. Pocházel ze šlechtické rodiny skotské, která se přestěhovala do Livonska. Loudon napřed sloužil v ruském vojsku a po skončení válce nevida si tam postupu, šel ke Fridrichovi II. o místo; ten ho však, že se mu nelíbila jeho tvář, odbyl. Tak Loudon přišel do Vídně. Zatím co čekal v předstíni u císařovny Marie Terezie, dal se s ním její choť, velkovojvoda Františ do řeči, a Loudon, ačkoli nevěda, s kým mluví, tak se mu zalíbil, že byl za setníka poslán k pandurskému sboru Trenkovu.

Loudon pak bojoval téměř na všech bojištích, vyznamenával se a postupoval, až se stal polním maršalem, vítězným a oblíbeným, jako nikdo od časů prince Eugena savojského.

Baron Trenk.

(* 1711—1789.)

Zvláštním zjevem za těch dob byl pověstný náčelník pandurů, Františ baron von der Trenck. Narodil se r. 1711 v Reggiu v Kalabrii, kdež otec jeho byl rakouským podplukovníkem. Dán byv do vojenské kolleje ve Vídni stal se důstojníkem, ale pro nekázaný život byl propuštěn z armady, přes to že byl švarný muž, neobyčejně silný a k neuvěření otužilý na všechny nepohody. Mluvil správně sedmerou řečí.

Tedy Rusi válčili s Turkem, a Trenk nasbírav na 300 mužů přihlásil se u ruského generala Münnicha o službu. Byl přijat a vedl si statečně, jen že byl až nesmyslně odvážný; také za svou nepoddanost odpykal nejeden trest. I na smrt byl odsouzen, ale trest mu zmírněn.

Potom se Trenk vrátil do Slavonie na své statky a zřídil si z poddaných sbor pandurů, by vyhubil tamní loupežnické tlupy. Pandur se v těch krajích nazýval ozbrojený úřední sluha, zejména policejní.

Když r. 1740 vypukla válka rakousko-pruská, nabídl se Trenk se svým sborem na své útraty Marii Terezii na pomoc. S jejím přivolením vtrhl do Bavor a prokázal rakouské věci mnohou platnou službu, ale že sbor jeho ukrutně plenil, pálił a vraždil, byl Trenk zavolán do Vídne k odpovědi a měsíc vězněn.

Potom Trenk rozmnožil svůj sbor na 4000 a táhl k Rýnu, kde jako zadní voj rakouské armady podstupoval tuhé srážky s nepřitelem.

Fridrich II. pruský přechytral ho: zůstavil mu svůj tábor, a zatím co panduři loupili, Fridrich porazil rakouskou armadu pod princem Karlem.

Trenk obviněn, že byl od Fridricha podplacen, ba že ho mohl snadno zajati; z jeho vlastních důstojníků 23 svědčilo proti němu; byl sice osvobozen, ale měl svým žalobcům vyplatit 120 000 náhrady, že je samovolně propustil.

Trenk neměl se k tomu a jevil patrnou nevážnost k rozkazům císařovny Marie Terezie; byv proto pohnán před vojenskou radu, obořil se na předsedu a škrtil ho. Za to byl vězněn ve vídeňském arsenale a pilně střežen.

On však přece lstí si pomohl na svobodu Baronka Lestocková podplatila důstojníka na stráž u něho; Trenk se dělal mrtvým a byl vyvezen na hřbitov. Z Vídně přešel pak do Holand, byl tam vypátrán a znova odsouzen, tentokráte k doživotnímu žaláři na brněnském Špilberku, kdež umřel r. 1789.

Trenk sám svůj život popsal až po rok 1747

Třetí válka slezská, sedmiletá.

(1756—1763.)

Marie Terezie nerada, jen z anglického donucení přijímala podmínky míru cášského, dle něhož Slezsko mělo zůstatí Prusku. Věděla, že tuto ztrátu zavinila anglická nestálost, že tedy spojenství s Anglií více jí škodí než prospívá. Spolehlivým spojencem bylo jí vlastně jen Rusko.

Poměr Rakouska a Pruska byl, jaký přirozeně mohl být: v Rakousku trpěla nespokojenost pro ztrátu Slezska; Marie Terezie chtěla mít své dědictví opravdu celé; v Prusku nepokojná starost a strach o uloupenou kořist.

Ve Vídni přišlo se na myšlenku, smířiti se s Francií, aby se uvolnily ruce proti nebezpečnému nepříteli v samém Německu. Rakouský ministr hrabě Kounic, užívaje nevole císařovny po míru cášském, navrhoval nyní spolek s Francií, ta že již nemá nic proti Rakousku, neboť prý už po něčem nabyla, čeho chtěla. Císařovna za tím účelem jmenovala Kounice vyslancem v Paříži. Zosnovati spolek francouzsko-rakouský přes to nebylo snadno: Francie měla nepřátelství k Rakousku již jen z toho dlouhověkého zvyku jako v krvi, a měla i prospěchy z toho. Naproti tomu věděl Kounic, že ve Francii za tehdejších dvorních poměrů vlastně rozhoduje jediná osoba, králova milostnice, madame de Pompadour. Ve Vídni tak byli zaujati novou myšlenkou, že císařovna Marie Terezie jí psala, aby tím posílila snahu svého vyslance. Po třech letech, když cesta novému přátelství poněkud urovnána, povýšen Kounic na knížete a povolán za státního a dvorního kancléře.

Zatím se nepohodly Anglie a Francie o hranice severoamerických osad, a hleděla z toho válka. Anglie žádala Rakouska, by jí hájilo hanoverského území; a když Kounic nebyl ochoten, stěžovala si Anglie na rakouský nevděk; odpověděno jí, že se spojovala s Rakouskem jen na

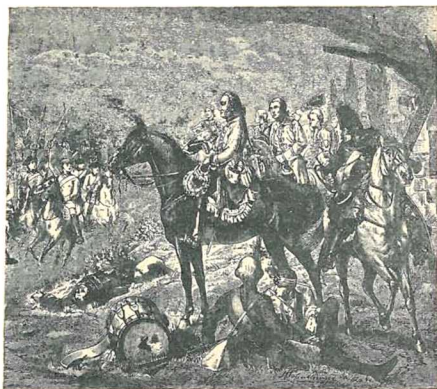
svůj zisk. Když také pruský král odmítnut se strany francouzské, spojila se Anglie s Pruskem smlouvou westminsterskou.

To přispělo, že mezi Francií a Rakouskem usplášena smlouva versailleská. Nepřátelské strany se vyhrožovaly proti sobě: na jedné straně Francie, Rakousko, Rusko, Sasko a většina německé říše, na druhé straně Anglie, Prusko a něco menších států německých. Válčeno po suchu i na moři; suchou vojnu měl na starosti pruský Fridrich II. Nevyrovnal se nepřátelům počtem vojska, ale co mu tak chybělo, nahrazoval jinými výhodami, jako že sám jsa v čele vojska, mohl vždy jak uznal na místě rozhodovati a záměry dle okolností měniti, kdežto jeho nepřátelé, z tolika různých jednotek spojení, neměli ani té jednoty v cíli a proto ani té horlivosti ani rychlosti v obrazech a pohybech; čekávalo se rozkazů ode dvora, aby se vyhnulo těžké odpovědnosti z každého samostatnějšího podniku; posléze spojenci ani nehodlali popřáti Rakousku nějakého většího úspěchu.

Fridrich II bez opovědi války vpadl do Sas a oblehl Perno, u něhož saské vojsko se utábořilo. Rakouský general Brown, táhna jim Čechami na pomoc, poražen u Lovosic nad Labem 15 října 1756. Perno se vzdalo; ze 17 000 vojska propuštění důstojníci na čestné slovo, že nebudou bojovati proti Prusku, ostatní přinuceni přísahati na pruský prapor a vřadění do pruského vojska; mnoho jich, jak se jen naskytlo, v celých četách přechalo na přátelské území;

Fridrich za to ještě 10 000 saských rekrutů strčil do svých řad.

Z jara vpadl Fridrich, jak už měl ve zvyku, vésti válku na nepřátelském území, do Čech, kde se mu postavili Rakušané pod princem Karlem a generalem Brownem. Nedaleko Prahy,

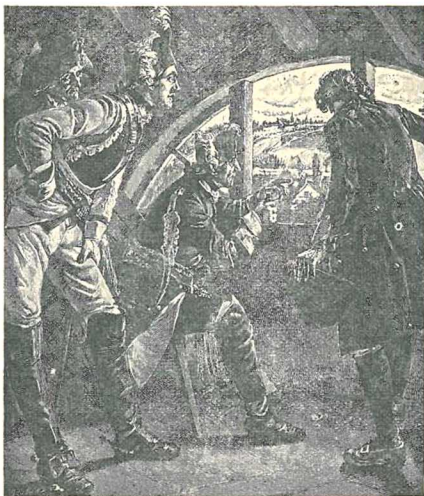
Daun u Kolína.

u Štěrbohol, král pruský, nedbaje výstrah starého Šverina, počal útočiti; zatím rakouská střelba natrhala velikých mezer, a general Šverin, skočiv s koně vedl řady v nejtuzší boj; když padl, jiný general chopiv jeho prapor skočil na jeho místo; jen tak Prusi, draho sice, ale přece zvítězili.

Rakušané coufli do Prahy. Fridrich II. dal házetí z kusů na město, však bez veliké naděje; posádka byla silná, plukovník Loudon smělymi výpady znepokojoval, a general Daun táhl od jihu na pomoc. Fridrich obrátiv se proti němu byl u Kolína r. 1757 poražen. Šestkrátě hnala gardová jízda pruská útokem; když se jí nechtělo po sedmé, zvolal král plný vzteku: „Což, psi, chcete věčně žítí?“ Než i sedmý útok byl marný: byli rozprášeni. Na rakouské straně velmi se v té bitvě vyznamenal český pluk dragounský, nově sebraný ze samého mladého lidu. Vida je Daun páditi do bitvy, prohodil žertem: „Co chcete s těmi holobrádky?“ — Pruská ztráta lidu páčila se na 14000, rakouská na 8000. Bitva měla veliké následky. Fridrich nechav Prahy, tál do Lužice; předtím útočil, nyní se bránil. Vídeň, na níž měl zaměřeno, vyvázla z nebezpečí; celistvost Čech zachráněna; spojenci neodpadli. Na odměnu statečným účastníkům a na věčnou památku toho vítězství založen tehdy řád Marie Terezie, který se udílí důstojníkům jen za největší hrdinství. Příslušníci onoho pluku, nyní Windisch-Graetzova, od té doby nemívají vousů.

Potom princ Karel a maršal Daun zmocnili se Slezska. Od západu vystoupili Francouzi, od východu Rusi, aby zabrali Prusko a prodloužili své pobřeží u baltického moře. Fridrich zatím nahradiv si ztráty od Kolína obrátil se napřed proti Francouzům a zvítězil u Rossbachu; potom Rakušany porazil u Lysé a Leuthena. Rakouské vojsko tam bylo v přesile, a bylo vý-

hodně rozloženo, ale Karel, vojvoda lotrinský, proti vůli zkušeného Dauna velel vojsku sestoupiti do roviny, kdež bylo poraženo. To již bylo po třetí, že vojvoda lotrinský podnikl něco na

Fridrich II. z lomenice pozoruje Francouze u Rossbachu.

Die kresby Warthmüllerovy.

svůj vrub, prohrál bitvu — i Slezsko. Proto odvolán od vojska a poslán do Belgie za místodržitele.

S Rusy Fridrich neměl tehdy vážnějšího

pořizení, poněvadž carevna Alžběta právě onemocněla, a ministr Bestužev potřeboval jich doma, by ode trůnu odstrčil jejího ustanoveného nástupce Petra.

Vítěz Fridrich II. tedy přitáhl na Moravu a oblehl Olomouc, aby dobudá té pevnosti, pustil se na Vídeň; počet mu však nevyšel; pevnost byla nedobytná, a když general Loudon u Do-

Arnošt Gideon Loudon.

Maloval Rähmel.

mášova odkrojil mu od severu 4000 vozů, všecku zásobu potravy a střeliva, odcházel Fridrich od Olomouce s nepořízenou, všímat si Dauna u Landshuta.

Zatím[Rusové,]když carevna ozdravěla a Bestužev propuštěn, zase ve východním Prusku zabírali kraj za krajem v poddanost ruskou; Fridrich pospíchal proti nim, než

by se spojili s Daunem, a se značnou vlastní ztrátou porazil je u Zorndorfa nedaleko Kestřina.

Vrátiv se Fridrich proti Daunovi do Slez, rozložil se dosti nevhodně blízko něho u Hochkircha. Maršal Keith podotkl, že by Rakušané, nevypadnou-li na ně, měli býti zvěšeni; Bedřich na to: „Budou se nás více báti než šibenice.“ K ránu byli Prusi přepadeni a poraženi; Daun

však při své váhavosti nevyužítkoval svého vítězství.

Další vojna a mír.

Tři leta již válka trvala, s obojí strany šťastně a nešťastně. Válečná síla pruská se vyčerpávala dříve než spojencův. I když Sasko již nemohlo škoditi a kurfirst jeho, král polský August III. nemohl Poláků pohnouti k válce, Švédsko také jen pro jméno bylo v poli, a říšské vojsko německé ještě více než jindy mohlo býti leda na smích, byly tu ještě Rakousko, Francie a Rusko, kteří když by se, zvláště tito dva od konce, opravdu měli k dílu, mohli svým počtem na vrchovato vyvážití všechny přednosti pruského válečnictví.

Rok 1759 opravdu tak počínal: Fridrich II. omezoval se na obranu, Rusi pod Soltikovem vítězně postupovali od východu; z rakouské strany blížil se Loudon; Bedřich marno se snažil držeti je od sebe: u Kunersdorfa byl poražen tak těžce, že nad tím a vůbec nad svým osudem hluboko zmalomyslněl; dříve i ve válečném shonu a ryku stačilo mu ještě ducha, zabývati se literaturou, ba někdy svůj nepokoj i do veršů skládal: nyní, nechtěl-li se podvoliti škodným podmínkám míru, pomýšlel i na smrt.

Cesta do Berlína byla vítězům otevřena; Rusi však, s výmluvou, že jsou příliš oslabeni, odešli do Polska. Fridrich, nabyv tím dechu a ducha, čelil Rakušanům ve Slezsku, jen že v té

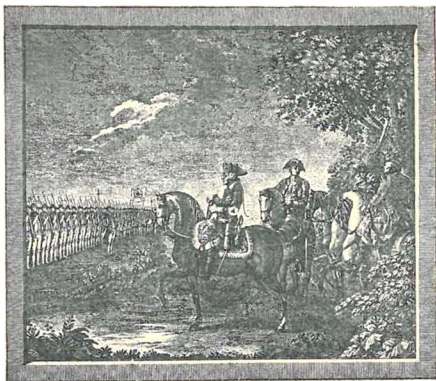
horlivosti jeden jeho voj, maje Daunovi zameziti zpáteční cestu do Cech, byl u Perna, jako z počátku vojny saský voj právě tam, celý při tom zajat; potom i Loudon zajal mu voj, když general Fouquet přinucen po hrdinném odporu vzdáti se mu se sborem 9000 mužů, 58 děl, celým táborem a všemi zavazadly.

Bedřichovy nesnáze rostly; nebylo peněz a branný lid, po celé říši verbovaný, teprve cvičen po vojansku. Obyvatelstvu se již otěžovaly velké náklady a nesnáze válečné. Aby je povzbudil, Bedřich užil velmi nešlechetného prostředku: vydal nepravý list papežský, v němžto prý papež poroučí generalu Daunovi, aby svůj meč brodil v krvi kacífské. Také prý papež poslal Daunovi svěcený kord. Obojím podlým výmyslem chtěl Fridrich ještě více roznlítit protestantský fanatism pruský.

Bedřich měl se co obracet jako had mezi Loudonem a Daunem. Loudon se chystal ho přepadnouti, ale Fridrich právě svou obratností přepadl jeho u Lehnice a porazil, když Daun a Lacy nepřispěli na pomoc. Zatím ruské a rakouské vojsko táhlo na Berlín; Bedřich, jak to zvěděl, tíhl tam, ale než dorazil, nepřátelé vyplnivše město již odtáhli. Bedřich se vracel do Sas, Daun pořád mu v boku; Bedřich omrzely z té nejistoty odvážil se u Torgavy útoku a draho zvítězil.

Roku 1760 zvrcholilo se nebezpečí Fridrichovo; říše jeho byla dílem zpustošena, dílem v moci jeho nepřátel: v Berlíně Rusi, Slezsko

v rukou Rakušanů. Již ničeho neměl k válce; zvláště když umřel anglický král, jenž ho penězi zásoboval, a nástupce jeho Jiří III. přál si míru, Fridrich II. byl na samém kraji zkázy a zoufalství; už i Tatary a Turky pokoušel se poštvati ku vpádu do jižní Rusi a do Uher.

Fridrich II. v Postupimi.
Ryl Dan. Mik. Chodowiecki.

Tu nastal nenadálý obrat: carevna Alžběta náhle zemřela počátkem r. 1762. Vnuk Petra I. a nástupce její Petr III., až pošetilý ctitel a napodobitel Fridricha II., vrátil mu dobyté Prusy a 15 000 ruského vojska dostalo rozkaz, spojit se s pruským. Ale car Petr, že všecko chtěl obracet na pruský způsob, v palácové revoluci přišel

o život, a choť jeho Kateřina II. chytře zaujala trůn. Fridrich II., ještě než ruské vojsko bylo odvoláno, užil aspoň jeho přítomnosti, aby mu v nečinnosti vázalo část armady Daunovy, když u Burkersdorfa r. 1762 na ni udeřil a zvítězil.

Zatím Anglie a Francie dokončily svou válku, tak že tu zbývaly proti sobě zase jen Rakousko a Prusko. Obě první moci navrhly jim mír, aby každý podržel, co a jak měl před válkou; 15. února 1763 domluven a podepsán mír na zámku Hubertsburce u Lipska. Při volbě nového císaře, která se dala r. 1764, ještě za živobytí císaře Františka I., volil Fridrich II. dle daného slibu jeho syna, císaře Josefa II. Jenom tenkrát hlasovalo všech devět kurfirstů.

Sedmiletá vojna v Americe a v Asii.

Zaroveň se sedmiletou válkou prusko-rakouskou vedly Anglie a Francie svou sedmiletou vojnu v Americe a v Asii. V míru, smluveném několik dní před hubertsburským, Francie popustila Anglii Kanadu a v Africe Senegambii; Španělům, spojeným s Francií, odňala Anglie půlostrov Floridu. Aby Španělsko za svou pomoc nemělo ještě škodu, dala Francie svému spojenci v náhradu Luisianu.

V té válce dán počátek dvojí světové události: západní Indie se vysmekla z poddanosti anglické, východní Indie do ní padla, jak povíme.

Novoty a opravy Marie Terezie.

Dlouhé války o dědictví rakouské vymáhaly velkého napjetí státních sil; nešťastný konec těch válek probudil rakouské státníky z posavadní ztrnulosti. S otázkou, jak by se mohly rozhodniti státní důchody, počínalo se poznávati, že síla státu pochází jen z náležitého rozvoje sil v zemi a v národech.

Při tom panovnická moc neměla v ničem býti ztenčena. Místo starého absolutismu nastupoval po francouzském způsobě tak nazvaný absolutism osvícený. Vrchní jeho zásadou bylo, že prospěch a blaho státu jde nade vše; proto nešetřil práv národů, kde pomýšlel rozmnožiti sílu celku.

Každý panovník hleděl všecku moc v říši, na různé činitele rozdělenou, co nejvíce k sobě potáhnouti, do své ruky směstnati, aby v čas potřeby účinněji mohl ji ždímati. I nová, moderní filosofie pomáhala, hlásajíc boj proti všemu bývalému, prý zastaralému.

Rakousko až dosud bylo státem federativním, složeným ze tří státních celků: rakouského, českého, uherského. Už císař Josef I., jak zmíněno, snažil se rakouské státy těsněji spolu sdružit a kolem sebe sjednotit, scentralisovati. S čeho tenkrát sešlo, provedla Marie Terezie, ve dvojím období: něco po válce o rakouské dědictví, po r. 1748; ostatek po sedmileté válce, po r. 1763.

Radou hraběte Hougvice a knížete Kounice, nadšených stoupenců osvíceného absolutismu,

změněna vnitřná správa země k nepoznání: zemská pravomoc ve všem podřízena státní; místo bývalých zemských zřízení úřady čistě císařské; moc stavů omezována, zaváděn absolutismus; federativní stavovská monarchie přecházela ve stát centralistní.

Ještě za války, r. 1748 vymohla císařovna od stavů českých a německo-rakouských decennální recess, jímž povolena zvýšená berně na 10 let napřed, začez hlavně vojsko rozmnoženo a lépe vyzbrojeno; od této doby vzal si aerar sám na starost zásobování vojska; místo verbování zaveden povinný odvod; v Novém městě za Vídní roku 1752 založena důstojnická škola; proti Turkům nově a lépe zřízena Vojenská hranice.

Když vláda měla zabezpečeny daně, troufala si dále, ku změnám politickým. Správa zemí odňata privilegovaným stavům a vrchním zemským úředníkům. Roku 1749 zrušeno dosavadní místodržitelství z vrchních zemských úředníků, kteří sídleli na svých hradech a zámcích; místo nich ustanovení praví úředníci. Česká a rakouská kancelář spojena v jeden úřad, pod názvem „*directorium in publicis et cameralibus*“, česko-rakouská dvorská kancelář.

V náhradu, jako zbytek samosprávy zemské zřízena v každé zemi representace zemská: v Čechách nejvyšší purkrabí pražský, v každé ostatní zemi zemský hejtman. Potom název representace změněn v gubernium; to se rozkládalo v kraje, s krajskými hejtmany v čele.

Soudy odloučeny od politické správy; zavedeno jednaké všude právo; v každé zemi zřízen zemský soud; všechny podřízeny vrchnímu soudnímu dvoru ve Vídni. Prvním, nejbližším soudem byly na venkově soudy vrchnostenské, měšťany soudil magistrat; větším z nich necháno i právo hrdelní. Jen zkoušení právníci soudili.

Finance také vyňaty ze správy politické; na finanční záležitosti zavedeny úřady komorní, pod vrchní správou dvorské komory vídeňské.

Znaky nad českou kanceláří ve Vídni.

V druhém období oprav a novot, po válce sedmileté, vystavěny v Cechách proti Prusku pevnosti Josefov a Terezín; také město Králové Hradec proměněno v pevnost.

Roku 1768 právnická komise, jak jí před patnácti lety uloženo, vydala zákonník, ve kterém se omezuje trest smrti; za osm let potom zrušeno právo útrpné, mučením vymáhati přiznání a výpovědi.

Roku 1770 provedena konskripce, sčítání lidu; také domy čítány a číslovány, alespoň ve většině zemí českých a rakouských.

Roku 1775, když komise byly vyšetřily poměr poddaného lidu k vrchnostem, vyhlášen robotní patent, že se robota zmenšuje na polovic. Spokojeni tím nebyli ani páni, že se jim ubírá práv, ani sedláci, poněvadž mysleli, že robota zcela pomine. Lid, opět podněcovaný emigranty a tajnými agenty, že král pruský přitáhne na pomoc, rotil se, týral úředníky, loupil a plenil, kde co panského mu přišlo do rukou, až bylo potřeba vojskem činiti pořádek a trestati vinníky; čtyři vůdcové oběšeni. Břemena poddanství sestavena v pevný zákonný řád, a nově zřízené krajské úřady měly lepší dohled na podřízené jim úřady vrchnostenské, aby se bránilo všeliké zvlí. V Uhrách nařízena úleva již od deseti let, jen že vrchnosti nedbaly toho.

Vojsku zřizovány kasárny, vysloužilcům invalidovny.

Když v tu dobu byl řád jezuitský zrušen, svěřováno školství hlavně osobám světským.

Jmění za zrušené kolleje jezuitské složeno ve studijní fondy. Při každém farním kostele na venkově měla býti škola trivialní, v krajském městě hlavní škola, ve hlavním městě normalní, při níž byl učitelský ústav.

Na universitách místo posavadní latiny zavedena němčina; pak se němčina tlačila do gymnasií, potom i do obecných škol.

V těchto věcech byl Marii Terezii předním rádcem van Swieten, její osobní lékař, rodilý holanďan.

Poslední věk Marie Terezie.

(† 29. 11. 1780)

Domácí, rodinný život u císařského dvora ve Vídni byl pravý křesťanský, krásně odlišný od příliš nádherného a rozmařilého dvora francouzského. Marie Terezie po smrti svého chotě neodložila již smutečního šatu vdovského a do komnat, kde za jeho živobytí rodina přebývala, také již nekročila. Veselá její letora od té doby změnila se v zádušně vážnou; 18. den každého měsíce prodelela ve hrobce u kapucínů několik hodin na modlitbách.

Když byl nejstarší syn Josef II. zvolen císařem, přijala ho Marie Terezie za spoluvladaře, ale že jevil smýšlení, jak je nesla tehdejší doba, a císařovně se nelíbilo, nedostal ve vladařství značného vlivu.

Bedřich II. pruský na důvěrných schůzkách s císařem Josefem našeptával mu návrh na rozdělení Polska mezi Rusko, Rakousko a Prusko. Ve válce rusko-turecké připojena v náhradu Bukovina k Rakousku.

Přátelství s Pruskem netrvalo dlouho. Tehdy vymřel panovnický rod bavorský, a císař Josef žádal ty země, které za krále Jiřího z Poděbrad propůjčeny v léno vojvodům bavorským do vymření toho rodu v mužském potomstvu. Bedřich II. z nepřejnosti budil jiné proti tomu a sám vpadl do Cech. Marie Terezie, že již těch válek za jejího života bylo dosti, bez vědomí Josefova a Kounicova skončila to se škodou mírem těšín-

ským r. 1779. Bedřich II. na stará léta také byl ochoten k míru. Nepatrná tato válka o dědictví bavorské nazývá se žertem „bramborová“. Rakousko ze všeho nabylo jen Innské čtvrti, jež přidělena k horním Rakousům.

Po čtyřicetiletém panování zemřela císařovna Marie Terezie 29. listopadu roku 1780 ve věku šedesáti čtyř let. Ze šestnácti jejích dětí přečkalo ji deset: Josef II., císař německý a dědic rakouský; Leopold, velkovojvoda toskanský, později císař; Ferdinand, vojvoda z Modeny; Maximilian, velmistr německého řádu, kurfirst-arcibiskup kolínský; Maria Anna, abatyše v Praze na Hradčanech; Maria Kristina, matčin miláček, vdaná za vojvodu sasko-těšínského; Maria Alžběta, abatyše v Innomosti; Maria Amalie, vdaná za vojvodu Ferdinanda z Parmy; Karolina Luisa, choť krále neapolského, a Marie Antonie, po francouzsku Antoinetta, choť Ludvíka XVI. francouzského.

Filosofie a věda za těch dob.

(18. století.)

Křesťanství nikdy neomezovalo vědecké svobody, jak dosvědčuje velkolepý rozvoj vědy ve středověku. Filosofie uznávala náboženské pravdy jako věčné hvězdy, k nimžto se odnášel všecek poznatek a zkum.

Po reformaci, když se protestantism vysmekl z církevní poslušnosti, nemohli jeho duchovní

žádati jaké poslušnosti, aby filosofii a volnému zpytu vykazovali jaké směry a kladli jaké meze.

Zprvu se volný zkum omezoval na samu bibli. U katolíků je základem náboženské jistoty písmo svaté a ústní podání; oboje mohou býti pramenem víry, jen když je k nim ještě vrchní úřad učitelský. Protestanté mají svůj pramen víry jen v písmě, jež prý, jak učil Luther, úplně stačí a jest prý každému srozumitelné. Na základě té evidence a sufficiency prohlásil volný zkum.

Ale ta svoboda, nekročený individualismus a subjektivismus byly by hned z počátku zadusily všecko náboženství protestantské; proto Luther omezil tu svobodu: stanovil víru. Potom se to činilo v každé zemi, odtud zemská orthodoxie, pravověří. Jiným zase ty meze byly těsné; zanechávající cest rozumu, volili cesty citů, oddávali se pietismu, a tak se podnes chodí z krajnosti do protivy.

Jiní přibrali pryč v obor volného zpytu také nejvyšší otázky lidského ducha: Bůh, nesmrtelnost, povolání člověka, duch a hmota, a ke všemu odpovídali bez bible, bez jakéhokoli vyznání náboženského; na vše měl stačiti lidský rozum.

Nová filosofie jala se stavěti novou budovu pravdy. Každý mistr stavěl po svém vlastním způsobě: Descartes, Spinoza, Leibnic, Wolf, Kant a j, a každý zcela různě od jiných. V tom jediném už je patrný důkaz, že žádný z nich nepodává celé, jisté pravdy, že tedy člověk, kdyby na ně byl od-

kázán, zase by tápal ve tmách jako kdysi v dobách předkřesťanských.

Někteří z těch filosofů ještě byli dobří křesťané; chtěli jen pouhým rozumem rozluštit velikou otázku všeho bytí. Jiní také ještě nebyli nepřátelé křesťanství; zpírali se jen biblickým zprávám a tajemným článkům víry. Ještě jiní však ani již nepomýšleli vystavěti budovu vědy, jako zničiti víru ve zjevenou pravdu a zkaziti vše, co se na tom zakládalo v životě, v církvi a státu. Svoboda svědomí, svoboda víry zvrcholila se v pochybnosti a nevěru.

Pochybovati o zjevených pravdách a popírati nadpřirozené zjevení, bývalo po různu více méně vždy, jest i za našich dob a vždy bude. Jakožto ovládající směr počala filosofie pochybnosti a popěru v Anglii, upřala se bibli histo-

Immanuel Kant.

rická věrohodnost; nadpřirozeného zjevení prý nikdy nebylo; lidstvo prý bylo vždy sobě ponecháno. Hlavní zástupci toho směru byli Shaftesbury, Tindal, Collins a jiní; lord Bolingbroke, vtipný a nesvědomitý politický soupeř Marlborův, neuznával u člověka jiné pohnutky k činnosti leč sobectví: ctižádost a lakotu.

Ve Francii vystoupil bystrý Pierre Bayle s myšlenkou, že lidský rozum stačí toliko bludy nalézati; pravdu poznati prý není schopen. Spisy

jeho tím obecněji pronikaly, že místo latiny, až po ty časy obvyklé v učeném světě, skládal je plynouou frančinou.

Také v Němcích popularisována ta filosofie, aby prý se šířilo osvícenství: Moses Mendelssohn, Platner, Reimerius. I poslední zbytky křesťanského názoru a citu pronásledovány a zesměšňovány. Uveden moderní kult rozumu: Immanuel Kant (1724 - 1804) aspoň potud filosofii zdůstojnil, že zavedl tak zvanou „kritickou filosofii“. Proti tehdejšímu směru, že všechno vědění pochází ze zkušenosti, postavil v „Kritice čistého rozumu“ větu, že zdrojem poznání je sám rozum; v „Kritice praktického rozumu“ uznával mravní zákon za vrozený, z něhož — proti anglicko-francouzským skeptikům, vedl důkaz o Bohu a nesmrtelnosti duše. Kant neměl správného pojmu o náboženství, přece však jemu náleží zásluha, že filosofii dosvědčil pevný základ v nezměnné povaze ducha.

Encyklopedisté.

Encyklopedisté (= en-kyklo-paideuein, t. j. v okruhu vzdělávati) počali v polovici 18. století vydávati spisy po způsobě reálného slovníka z různých oborů vědy. Původ křesťanství vysvětlovali, že prý vždy se našli lidé, kteří své myšlenky vydávali za božské zjevení. Neuznávali ani Boha, ani duše, ani jaké ctnosti nebo práva. A toto holé neznabožství, tento sprostý materialismus nazývali filosofii. Osobní lékař Pompa-

douřin, Františ Quesnay, založil společnost ekonomistů nebo fysiokratů, kteří usilovali, by plodnost půdy byla hlavním zdrojem bláhobytu ve státě; ti pak ty hanebné zásady uváděli v život.

Byla-li víra v křesťanskou pravdu otřesena a církev snížena, nemohlo se pak ani rozuměti dějinám křesťanských národův a blahodárné činnosti církve; ve vši její působnosti viděna chytrá vypočítavost, neb aspoň zbožné blouznění. Dějiny tak ztočeny a zrcadlo na ně tak zbroušeno, že vše, co se nějak dotýkalo církve, jevílo se pak zcela jinak zbarvené a znetvořené. Dějepisná díla 18. věku jsou průměrně podle toho; po přednosti angličan Gibbon, sice velmi učený a důmyslný, pozírá na doby prvního křesťanství s trpkou nenávistí, jakou mu mohly vnukati jen staré předsudky bludařské, židovské a pohanské proti křesťanům.

J. J. Rousseau.

„Filosofie osvícenství“, podrývající náboženství a mrav, bořila i všecek křesťanský řád a stát. Jean Jacques Rousseau vyslovil z těch zásad bez obalu důsledky. Byl synem reformovaného hodináře ze Zenevy. Počav se učití rytečství do mědi, utekl svému mistrovi do Savojska, kdež se stal katolíkem. Po dlouhých potulkách světem vrátil se do Zenevy a byl zase protestantem. V Paříži se oznal s encyklopedisty, nejvíce s Diderotem, a přenesl jejich zásady do veřejného života.

Roztrpčen jsa vlastním nešťastným a nezřízeným životem hledal vinu jinde než u sebe. S počátku prý byli lidé rovni a blaženi; potom nastal majetek a zavedeny vrchnosti; tím prý spáchána křivda. Angličtí filosofové Hobbes, Locke a j. vyslovili myšlenku, že poměr ve státě spočívá na smlouvě, kterou lid učinil s některými ze sebe; z toho Rousseau vyvodil, že společná vůle lidu jest vrchní mocí ve státě, a lid že má právo panovníky jako své zřízence dosazovati a shazovati.

I do vychovatelství přenesl Rousseau zásady nové filosofie; jen prý návratem do pralesů může člověk přijíti ku své prvotné nevinosti; člověk má býti vychováván na pouhého přírodního tvora lidského; pouhým prý vzděláváním rozumu má býti veden k dobrému; o Bohu a křesťanském náboženství může prý se mu říci až v dospělejším věku, ať prý se pak sám rozhodne pro nebo proti. V Němcích ten směr šířili filantropové, zejména Basedow; výsledků však se nedopracovali jakožto žádných.

Arouet Voltaire.

(† 1778)

Ne sice vlastním encyklopedistou, a přece patriarchou encyklopedistů byl František Marie Arouet de Voltaire. V něm se vyvrcholil směr doby. Již jako školák skládal básně a sotva školu vychodil, dostal za jednu báseň sto louis'd'orů od vojvodkyně Richelieu.

Voltaire byl marnivý, zlomyslný, při tom nízkého smýšlení. Když mu bylo 20 let, počal podle této své povahy jedovatě ostrým pérem do všeho rýti, do náboženství a mravů, do veřejných vlád i do osobní cti jednotlivců. Nejednou byl za to zbit, zavřen a stíhán, ale rány obrněly, a přece peněz a slávy přibývalo.

Voltaire byl předním mistrem v záporu, tehdy oblibeného ve Francii. Ničeho neuznávati nad sebou, každou vážnost snižiti, zesměšniti, a na místo toho všípit každému svůj názor. Na první raněbyla církev, stráž kyně autority. Nebyl sice Voltaire na to ani filosofem, ani jakým učencem; uměl jen polehtávat nízké pudy;

Voltaire.

Dle souvěké rytiny.

jiskrnou řečí, jemným pošklebkem, bleskotnými tretami z vědy zalíbil se ledabylým světáčkům a mělkým nadšencům; podle něho považovalo se za podmínku vzdělanosti, pohrdati náboženstvím. Smělostí a určitostí jak on to dělal, uměl i poslední náboženské hnutí v srdci zadusiti.

Voltaire na své úmysly kazil dějiny; kde nestačilo důvodu a důkazu, nadstavoval vtípem. Lidé všech stavů tehdy rádi čítali jeho spisy;

byly po modě. Fridrich II. pruský už jako korunní princ dopisoval si s ním; potom jako král učinil si ho komořím s ročním platem 20 000 franků. Jen rok zdržely tak různé povaby vedle sebe. Voltaire pozurážel vše kolem krále, posléze i jeho samého; vylepšoval mu jeho francouzské spisy a řekl o tom, že mu denně vypírá špinavé prádlo. Voltaire tajně ujel z Berlína vzav s sebou králův rukopis; byl však lapen a nepuštěn, dokud ho nevrátil. Pak se Voltaire usadil ve Ferney u Ženevy ve Švýcarech; odtud pouštěl do světa své proticírkevní spisy.

Na myšlenku, vydávati encyklopedii, první přišel Diderot, básník oplzlosti; Helvetius ukládal v ní plody své požitkářské filosofie, d' Alembert z oboru matematiky a fyziky; d' Alemberta vlastně zachránili kněží oratoriani, když ho jednou ráno, maličkého a opuštěného našli na svém prahu; pak se jim odměnil, i celé církvi. Voltaire poměrně málo napsal do encyklopedie; nebyla mu dosti ostrá proti náboženství. Vyšlo jí 28 svazků.

Po smrti Ludvíka XV. vrátil se Voltaire do Paříže, neboť vládnoucí ministr přál tomu směru.

Ale přesvědčen o pravdě své filosofie Voltaire nebyl. Počav chrliti krev vyzpovídal se a písemně vypověděl, že si přeje katolíkem umřít, a dal-li kdy pohoršení, že prosí Boha a církev za odpuštění. Když mu však polevilo, vrátil se do starého smýšlení; zápis svůj vysvětloval, že tehda byl v horečce a nevěděl, co činí.

Po čase vrátila se nemoc, a Voltaire nesnášel jí jako filosof, ba ani jako prostřední člověk. Spodní část života docela se mu rozhnisala. Tvář nabyla strašného výrazu. Bolestí klel, křičel a tloukl vše kolem; zoufale volal: „Hořím, hořím!“ Chtěl i svůj moč pít, ale že byl plný hnisu, aspoň prst do něho smočil a lízal, — on tak vyvýšený. Před samým skonem vydal ze sebe strašlivý skřek. Ošetřovatelka, zvyklá býti při smrti, omdlela hrůzou.

Později d' Alembert vážně si žádal kněze; přátelé dělali, jakoby kněz každou chvíli měl přijíti; šálili ho, až bez náboženské útěchy odebral se na věčnost.

Nedocela za rok po něm i Diderot se chystal na cestu s tohoto světa. Počínal se obracet k Bohu, ale přátelé ho zavezli na venkov, aby svůj obrat nemohl dokončiti.

Gallikanism. — Jansenism. — Febronianism.

Čím více francouzští králové sobili si moc také v církevních věcech, tím více tam zkracována moc papežská. Již dávno, od 15. století ujímaly se ve Francii stranné a scestné názory o primatě, jako třeba, že koncil je nad papeže.

Z toho se vytvářel zvláštní poměr francouzské církve k papeži; je vyznačen názvem z té doby: „svobody gallikanské církve“, nebo zkrátka gallikanské svobody, gallikanism. Ve složitých záležitostech politicko-náboženských zasahovala světská moc do věcí duchovních.

Nejvíce je z toho známo právo regalní, že král rozdával důchody uprázdněných biskupství a jim podřízených obročí duchovenských, dokud biskup a jiný duchovenský držitel nedal svou přísahu zaregistrovati.

Za Ludvíka XIV. vydal biskup Jansenius knihu, v jakém že poměru jest u člověka působnost nebo milost boží ke svobodné vůli. V Římě bylo pět článků z té knihy zamítnuto. Jansenisté vedli boj dále, že prý ony zamítnuté články nejsou v knize Janseniově. Jesuité byli hlavními odpůrci jansenismu; proto všechny od církve odvrácené živily spojily se proti nim.

Toho nepřátelského smýšlení byl i francouzský parlament; za Ludvíka XV. pak i markýza Pompadouová, ministr Choiseul a všechna družina volných myslitelův a krásnoduchých nadšenců.

Boj proti církvi se rozšířil a zotřil, když r. 1763 Hontheim, světský biskup kurfirsta trevírského, pod vymyšleným jménem Febronius vydal knihu, prý aby protestanty vrátil do církve. Nejvíce prý tomu vadí přednosti, které si sobě stolec papežský. Proto Hontheim ohňoval bludné názory sněmu basilejského a kazil učení církve o primatě, že prý papež je toliko primus inter pares, první mezi rovnými, že nemá ani co ustanovovati ani rozhodovati v jiné diecesi.

Co prý má papež nad to, jest ku papežství nepodstatné. Koncily různých národů mají odňati papeži nepřislušná práva a když se papež nepodvolí, ať prý si všude ustanoví zatím vlastní

hlavu. Knížata mají tak dlouho nedbati papeže, až se poddá. Tak prý se papežova pravomoc uvede na „podstatné právo“.

Spis ten je páté přes deváté a nedůsledně složen z názorů protestantských, jansenitských a gallikanských. Německý protestantism a francouzské osvícenství podávaly si v něm ruce. Protestant Lessing jej nazval bídným pochlebováním knížatům; papež Kliment XIII. jej zamítl, ale že se v něm ohrázel duch té doby, byl hojně čten a překládán do jiných jazykův.

I vlády mnohé upravovaly podle něho svůj poměr k církevním věcem a ke hlavě církve. V Rakousku již za Marie Terezie zmáhala se strana, jež majíc knížete Kounice v čele, skládala své naděje v jejího tomu náchylného nástupce, císaře Josefa II.

Encyklopedisté a volnomyslitelé v Paříži se stoupili se v tajnou společnost, nazývající se mezi sebou bratři v Belzebubu. Skládali větší a menší spisy proticírkevní, které pak u velkém počtu darmo rozesílány knihařům a knížním vetešníkům, jen aby jak možná v největším počtu přicházely do lidu. Ve Francii za tehdejší špatné vlády hojně se to četlo, poněvadž tam bylo spíláno i králům a vládám. Z Francie pak si ty spisy hledaly přátel téměř po všech zemích evropských.

Frajmauři.

(1717)

„Volnomyšlenkáři“ a „filosofové“ té doby byli po většině členy tajného spolku „svobodných zednářů“, freimaurů, Fre masonny, Franc maçonnerie.

Původ frajmarů je tajemný. Bájilo se, že pranástin jejich spolku pochází už z dob, kdy král Hiram poslal Šalomounovi zedníky ku stavbě chrámu jerusalemského; nebo prý ze starořeckých slavností eleusinských; nebo ze středověku, z tehdejších zednických bratrstev při stavbách domů.

Novější doba dokazuje, že myšlenka svobodného zednictví přišla od hašišimů, zlopověstných nepřátel křesťanstva za křížových výprav. Byla to mohamedanská sekta, která vznikla v boji o prvenství v rodě Mohamedově a měla vytrvalou pomoc u šiitských perských arabů; proto se jmenovali též Ismaelité. (Středověk str. 104.) I v náboženství obmysleli úplný rozvrat proti islamu: v koranu má prý se všemu jen obrazně rozuměti; oni že mají prostou, správně porozuměnou pravdu boží, která, jak se vědělo jen v jejich nejvyšším, nejzasvěcenějším kruhu, vrcholila větou: „nic není pravda, a všechno se smí.“ Náčelník jejich, Šeik al džebal = starý z hory, sídlil v „Supším hnízdě“, nedobytném hrade v horách pod Kaspickým jezerem.

Hlavní zásadou hašišimů bylo: všelikým způsobem, i zločinem a vraždou šířiti moc svého spolku; opíjeli se na to hašišem, vyráběným

z konopí; odtud jejich jméno; v dějinách křižáckých válek je plno strašlivých zpráv o „assasinech“; assassin, napodobené z hašišim, značí zákeřného, najatého vraha.

Zorganisován byl spolek assasinů ďábelskou chytrostí; v nejnižším z devatera stupňů hodnotí bylo ještě vše po islamsku; dále a výše pořád jasněji se jevila pravá povaha záhubného směru. Podřízení byli zavázáni k naprosté, neodmítnutelné poslušnosti. I mezi nimi řádila dyka.

Štika časem zahynula, zuby ostaly; Mongolská záplava ve 13. století aspoň to měla dobrého, že zahubila tuto pekelnou sektu. Myšlenka její však přenesena severní Afrikou k západním národům evropským a ožila — ve svobodném zednictví.

Již záhy chopil se jí živel židovský. Sami frajmauři vedou svůj počátek z východu, od stavby chrámu jerusalemského, ale klamou i v tom; rozumějí tomu též obrazně, totiž: na troskách křesťanství, na vzdory křesťanskému bohu chtějí stavěti nový chrám: místo křesťanského řádu světového — nový, nekřesťanský, a křesťané jim k tomu mají pomáhati slepě, otrocky.

První lože zednářská založena v Londýně r. 1717. Členstvo její bylo křesťanské, od církve odvrácené, filantropické. Přijetí do spolku koná se podnes obřadně, s tajemnými formulemi. Nižší stupně ničeho se nedovědí o pravém účelu spolku; ti jsou jen figuranti, kterým se předkládají sladkosti: filantropie, patriotismus, humanita; platí příspěvky a mohou v tom smyslu tlačiti se

v popředí politického života i v důležité úřady, ale jsou spřísaháni k naprosté poslušnosti.

. Cím výše po stupních, tím osívanější členstvo, ponejvíce orientalské nebo zarputilý křesťanský odpadlík a mnohonásobně vyzkoušený sluha. Na nejvyšších místech už je přímé nepřátelství ku křesťanství, zejména k církvi katolické, k její nauce i národům.

To je ta moderní zbraň, jež bez hluku a bez kouře nese daleko, že ani bystrým zrakem nepoznati; odkud přišla rana: pomluva, posměch, vražda, občanská nebo zahraniční válka. To je ten subtilný jed, působí jistě a beze stopy; ďábelsky lstivý zbabělec zmáhá poctivého siláka. Vlády, věda, peníze, vše má frajmauřině sloužiti ze slepoty nebo za peníze nebo ze strachu.

Frajmaurie má odbočky; „Alliance israélite“ má tiskem opanovati veřejné mínění a bursou ovládati majetek státu i drobných lidí, všecek hybný kapitál.

Voltaire napsal příteli svému Damilevillovi: „Křesťanské náboženství je hanebné, ohavná hydra, netvor, kterého sto neviditelných ruk má probodati . . . „Ecrasons, écrasez l'infame!“ Ústřední lože francouzské franc maçonnerie „Grand Orient de France“ vzala si ta slova za heslo; v okružníku píše: „Náš konečný cíl jest jako Voltairův a francouzské revoluce: na vždy zahubiti katolictví a vůbec křesťanskou myšlenku.“ Felix Pyat dodává: „Zednářství, jak je zorganizováno, chce-li, může nahraditi křesťanskou církev.“

Illuminati.

(1776)

Řád Illuminatů = osvícenců byl od-
růdou řádu svobodných zedníků. Profesor kano-
nického práva při universitě v Ingolstadtě, Adam
Weishaupt, založil r. 1776 tajný spolek stu-
dentů, aby měl v nich oporu proti svým jesuit-
ským kolegům.

Později zakladatel změnil stanovy, a směl
se do řádu každý hlásiti, kdo byl přítelem teh-
dejšího proticírkevního směru doby. Členové byli
zavázáni přísnou poslušností; měli se zevrubně
zkoumati a z nejtajnějších myšlenek svým před-
staveným zpovídati, své okolí pozorovati a vše
přesně oznamovati, nové stoupence získávati,
k úřadům a hodnostem si pomáhati a činně se
účastniti veřejného života.

Illuminat, čím výše postupoval z nižších
stupňů, z minervalů a kleriků řádu na vyšší
stupně, za kněze, maga, regenta, krále, tím jas-
něji poznával učení řádu, že prý neštěstí lidstva
pochází z náboženství a z vlády mocných; jako
prý náboženství vzešlo z mamu a klamu kněží,
tak prý jen úklady a násilí několika šťastných
snažili přivodily rozštěpení pokolení lidského
v národy a státy.

Spolek přes tyto rozvratné zásady líbil se
své době. Záhy však se vplížilo do něho so-
bectví, že každý chtěl pomocí ostatních postu-
povati ve spolku i v životě; a když nad to ne-
pohodl se přední illuminat, svobodný pán Knigge,
světa zkušelý a obratný spisovatel, se zakladatelem

řádu, a svůj spor neopatrně vynesli na veřejnost, byl spolek zrušen.

Josef II.

(1780 – 1790.)

Lichá osvěta a francouzská nevěra i v Rakousku zaujala vzdělané kruhy a také velkou část dvorní šlechty. V tom ovzduší vyrostl císař Josef; byl pravým synem své doby, všecek oddán tehdejšímu naukám filosofů francouzských, jen že nebyl dosti duševně prohlouben ani dosti klidný a radě přístupný, aby je zvažoval po jejich tajném cíli a pravé ceně.

Dle filosofické nauky Hobbesovy považoval Josef společnou vůli lidu za vrchní moc, sebe za prvního služebníka státu; tak nazvané obecné blaho bylo mu vrcholem panovnické snahy. Když po smrti otcově stal se spoluvladařem, dal zděděných 22 milionů státních úpisů spáliti, aby se zmenšil státní dluh a ulevilo se financím; také vrátil státu všecky statky, které byl otec koupil v soukromý rodinný majetek.

Císař Josef II. byl švarný muž vysokého čela, modrých očí nadprůměrného zrostu; povahou byl prudký, myslí prosté, srdce dobrého, ale uměl také býti neustupným a pánovitým; od jeho mladosti stýskávala si jeho matka: „Můj Josef neumí poslouchati“.

Ženat byl Josef dvakráte, napřed s Ludvikou, princeznou parmskou, po druhé s Josefou bavorskou; obě po krátkém manželství umřely na osýpky.

Jako vrchní velitel vojska počal Josef některé opravy v armádě: přilepšil vojákům a zmírnil tresty; za důstojníky bral raději domácí než cizince; v oděvu sám se nosil prostě, netrpěl zbytečné nádhery a zakázal hry o velké peníze.

Za těchto mladších let cestoval na zapřenou pode jménem hrabě z Falkensteina; navštívil Uhry, Halič, Čechy a Moravu; o jeho vládě a štědrosti vykládalo se tisícero příhod více nebo méně pravdivých, jako třeba že si jeda z Brna do Olomouce zaoral u Slavíkovíc. V Čechách a na Moravě zvěčnil se tím nejvíce, že když r. 1770 hlad nastal a veliká drahota, kázal zotvírati vojenské sklady obilní a jiným též poručeno prodávati za určitou cenu.

Josef II.

Dle současné podobizny.

V cizině cestoval Josef po Italii, Španělsích, Holandě a Francii. Na své cestě do Paříže předkem si zakázal v Remeši byt v nejpřednějším hostinci. Když tam přibyl toliko s jedním dvořanem, doprovázel jej hostinský do pokoje, nic netuše, kdo to je. Císař se počal před ním holiti, a zvědavý hostinský tázal se ho, čím že je u císaře? Josef

na to prostě: „holívám ho“; císař se totiž sám holíval až do smrti.

Roku 1768 sešel se císař ve Francii s králem pruským Fridrichem II., který ho přemlouval k různým politickým podnikům. Přátelství netrvalo dlouho. Josef II. byl by rád daleké Nizozemí vyměnil za sousední Bavorsko; Karel Theodor, dědic bavorských zemí, z linie falcké, byl k tomu ochoten; Bedřich pruský však, aby se tím rakouská moc o něco nezmohla, překazil to, zjednav proti císaři „Spolek německých knížat.“

Za to císař Josef snažil se odvrátit Rusko od Pruska; navštívil carevnu Kateřinu II. v Mobilevě na Dněpru a dvornou přívětivostí tak se jí zalíbil i jejímu velmocnému oblíbenci Potěmkinovi, že učiněn spolek rusko-rakouský.

Náboženské novoty Josefa II.

Ku konci vládařství Marie Terezie bylo již všecko schystáno, co mělo přijíti, ba již tehda to začínalo. Nový směr se oznamoval, patrně jevil. Učiniti ještě jen několik dalších kroků — ostýchala se panovnice z úcty k náboženství, a také, že v jednotné víře katolické viděla základ moci rakouského státu.

Cím dále císař Josef za života své matky potlačoval dychtivost po činech, tím náhleji, zrovna stěmhlav se po její smrti pustil do věcí, které dle jeho domnění už dávno čekaly změn a oprav. Pohyblivý jeho duch vodil ho přerůznými cestami k tisícovým pokusům, jak by své theorie,

nijakou zkušeností neosvědčené vidiny, uváděl ve skutek. Všude narážel na tvrdou skutečnost a proto stavěl své novoty na troskách bývalého. Něco tak spěšně budovaného nemohlo být trvalé; to bylo štěstí, poněvadž mnoho jen potud zdálo se prospěšným, dokavad ovoce z toho nedozrálo.

„Cítel lidstva“ Josef cenil lidi a sebe příliš vysoko; na svých cestách viděl fatu morganu jakéhosi romantického štěstí svých národů; z toho zase nedoceňoval lidí: jejich dobré a zlé stránky, jejich zbožnost a slabosti. Měl i nemírnou představu o absolutní moci panovnické. Bedřich II. pruský, jehož si Josef bral za vzor, i když chodil po klivých cestách, leccos mohl ve svých zemích provést, co v Rakousku bylo nemožno.

Přísný absolutismus vyžadoval úplného podřízení církve katolické pod moc státní. Proto hlavní novoty Josefovy byly ve směru náboženském. Josef chtěl být nábožensky osvěceným mužem lidu; nikdy se nevyslovil nevěrecky, konal své náboženství, uznával církev, měla se však starati jen o nebeské věci, a to jen po způsobu rakouské poenitentie; v časných věcech měla církev být rakouskou správkyní statků. Nechával jí klíče království nebeského; klíč od pokladny chtěl mít sám.

Josef myslil, že bojuje pouze proti tomu, co nenáleží podstatně k církvi, ale pak nevěděl, kde přestati; neotevřel očí, ani když mu pod rukama z křesťanství zbývalo jen přirozené náboženství.

Roku 1781 vydal císař Josef toleranční patent; nekatolíkům, protestantům augsbur-

ského i helvetského vyznání a nesjednoceným řeckům popustil více práv, postaviv je s katolíky na roveň, vyjma veřejnou bohoslužbu; směli si stavěti modlitebny, ale bez věží a beze zvonů. Bylo spravedливо, že tvrdé zákony, kterými se císařský rod bránil v 16. a 17. století proti zřejmému nepřátelství nekatolíků, byly zrušeny, když ta příčina v 18. věku přestala. Jen že císař Josef ve svém horování o náboženskou snášlivost nepozoroval, jak sám si odporuje, když utiskuje církev; neviděl, že to heslo v tom jeho způsobě bylo vynalezeno na škodu a ponížení církve. Mnozí v chybném výkladě císařského ediktu nepřátelsky vystupovali proti katolíkům; jiní odpadali od církve, aby se zavděčili císaři, až se proti tomu sám veřejně ohradil.

V severních Cechách už zase lid, známý ze dřívějších svými vrtochy náboženskými, zavrtal se do přepodivných názorů. Zvláštním ediktem císařovým bylo jim uloženo, přidati se k některému z uznaných vyznání, sice že budou odvezeni do Banatu.

Náboženské reformy Josefovy rozvětvily se ve čtvero směrů. Kláštery rušeny, o kterých se povrchně mysli, že ničím nepřispívají k obecnému blahu; — první příklad toho druhu v dějinách. Zrušeno jich přes 700. Císař mohl na slušnou míru uvést, čeho by nad poměr a potřebu bylo více, ale měl to činiti ve shodě s papežem, aby se šetřilo závětí zakladatelů. Nemělo se to čítí strannicky, násilně až ukrutně; neměly se

kaziti vzácnosti vědecké a umělecké; neměly se neněmeckým národům odnímati památky historické, jako hned na Moravě Velehrad a Hostýn; i staroslavný hrad pražský zpustošen v kasárny.

Ztržené peníze složeny v „náboženskou matici“, z níž pak zřízeny nové fary, semináře, školy, dobročinné ústavy, chudým farám přilepšeno; nových biskupství několikero zřízeno, v českých zemích v Budějovicích a v Brně.

Kterým klášterům nemohlo se upíratí blahodárné činnosti, ublíženo také, že podle nových nařízení měly si brzo čekati zkázy: směly přijímati nové členy s povolením vládním, představený měl býti volen na určitou dobu, aby neměl dosti času a síly, udržovati řád, a měl-li klášter vrchnějšího představeného mimo říši, neměl ho poslouchati; byl odtržen od větší komunity.

Pravomoc papežova omezována; každým drobtom církevní moci viděla se zkracována moc vladařská; biskupům ztěžován styk s papežem; placetum regium přituzeno, aby papežovo slovo v každou chvíli v každém případě mohlo býti umlčeno. Na základě zmíněného názoru státního utvořilo se církevní právo, tak řečený josefinismus, dle něhož církev ve všem mohla býti utiskována. Horlivými pomocníky byli mu spisovatelé, kteří posměchem a pomluvami hanobili církev; i z duchovenstva našlo se mnoho přívrženců, ale neměli u nikoho, kdo si žádal kněžské, jak mají býti, žádné vážnosti, ani u lidu .
důvěry.

Bohoslužba zbavována slavnostního rázu; ani svíc nesmělo více hořeti, než císař uznal; prý ze šetrnosti, ale rádcové jeho věděli, že se tím mají dusiti projevy náboženského života, rozbíjeti zevnější tvary nitrné zbožnosti. Nešetřeno posvátných zvyků; poutě na posvátná a národně významná místa stíženy nebo zakázány, svátky zemských patronů zrušeny. I přirozený právní cit urážen; nemělo se pohřbívati v rakvích, aby prý se lesů šetřilo; posvěcení mělo se konati na všech místech zároveň, odtud „císařské hody“. Císař i malichernosti obtěl míti po své vůli, třeba že pekaři nemají o vánocích rozdávat „vánoček“, nebo že „seminaristé sami se mají holtiti, a který se nenaučí, ať si za to platí ze svého.“

Posléze i výchov kněžstva byl vyňat z církevního, biskupova dozoru; zřízeny „generální semináře“, na něž vláda ustanovovala „osvěcené“ profesory; z českých zemí byl generální seminář v Praze a v Olomouci; biskup směl na kněze světit, jen koho mu vláda dovolila. Duchovenstvo mělo býti úplně ve službách státu.

Přímlov a domluv jednotlivých biskupů nic nedbáno. Když kurfirst trevirský, Klement Václav, nejmladší bratr saského kurfirsta, varoval císaře, byl potupně odbyt. V otcovské starosti o rakouskou církev přijel papež Pius VI. r. 1783. do Vídně na ústní rozmluvu; císař mu vyjel několik mil cesty naproti; papež byl ubytován v císařském hradě v pokojích nebožky

císařovny Marie Terezie a blůdán; kněžím a zvláště biskupům bylo zapověděno i písemně se obracet ke sv. otci. Císař měl s papežem jedinou rozmluvu; kdykoli si papež dále přál jednati, vymlouval se císař, aby mu to papež písemně sdělil, že on se pak o tom poradí svých bohoslovcův a právníků. Tak při vši zdvořilosti císařově papež svou cestou ničeho nedocílil, ba za jeho přítomnosti vydáno bez překážky ve Vídni spousta pamfletů na primat; kancléř kníže Kounic dokonce porušil i pravidla osobní slušnosti k papeži. Za to kudy papež jel rakouskými zeměmi, vzdával mu lid nelíčenou úctu, podával důkazy neochvělé věrnosti.

Pod návodem nevěrců byl Josef II. již na dráze odtrhnouti se zcela od církve, zříditi ze svých států rakouskou církev po způsobě anglikánské, kdyby mu to nebyl vymluvil španělský vyslanec v Římě Azara, na jehož radu císař mnoho dával.

Josef chtěl ponížiti církev, aby se mu propůjčovala za státní policejní ústav. Jak málo rozuměl církvi, poznati také z toho, že chtěl, aby kněží nedbajíce věrouky kázávali jen o mravouce, též o způsobu života a hospodářství.

Papež Pius ho napomínal, až mu i pohrozil církevními tresty; r. 1783 přijel císař do Říma, na oko oplatit papeži návštěvu; slíbil tam, že zanechá dalších novot, a papež mlčky strpěl, co již bylo provedeno.

Státoprávní novoty.

Ve státoprávním směru spravoval se císař Josef II. zásadou své matky, vládnouti všude bez rozdílu státním úřednictvem, jen že kde ona si nachylovala, a třeba silně si přitáčela, on bez šetrnosti ohybal a lámal; porušoval stará práva historická i národní; sáhl i na zákony korun uherské a české, rušil je a zaváděl nové; nedal se korunovati ani v Uhřích ani v Čechách, aby vyhnul přísaze, že stvrzuje práva zemská.

Sněm český poprvé svolán r. 1781; když vyřídil předlohu o zrušení nevolnictví, ještě více omezen v zemském finančnictví; pak zrušen výbor stavovský. Později prohlásil císař, že svolá sněm, ne ročně, nýbrž kdy sám uzná, a sněm že bude jen o tom jednati, co mu předloží vláda.

Říši z tolika národův a samostatných částí složenou chtěl Josef II. scentralisovati v celek, v němžto by byla jednaká správa, stejný zvyk a jeden jazyk — německý.

Jak byla samospráva dále po něčem omezována, tak rostla moc císařských úřadů; krajským hejtmanům dána hodnost a plat guberniálních radů; každý z nich měl čtyry krajské komisy, aby měli po svém obvodu přesný dohled.

Soudnictví upravováno novými zákony dle práva římského a dle nových teorií, aby také v něm vládl absolutism a uniformita. Zrušen starý stavovský soud český; města místo svých soudů dostala magistraty ze zkoušených úředníků; také u vrchnostenských soudů měli souditi

zkoušení justiciarové. Zřízen soud zemský a vrchní zemský (apelační).

Tresty zmírněny. Ještě za dob Marie Terezie bylo v útrpném řádu soudním všelico krutého z dřívějších věků. Třeba: za úmyslné rouhání byl jazyk vytržen, ruka uťata, načež hned provinilec upálen. Josef II. to změnil: „Kdo se toho zločinu dopustí, je blázen a má býti v blázinci podržen, až dá jisté známky zlepšení“.

Trest smrti, šibenice, nechán jenom na veřejnou zpouu. Zalář byl přituzován bitím a nucenou prací, zejména tahati lodě po Dunaji nebo veřejně v poutech zametati ulice. Později, když se Josef zalekl některých zločinů, zase trestáno na hrdle, a tak obžalovaní vlastně podle jinakého zákona byli souzeni než pod jakým se byli provinili.

Roku 1781 zrušil císař Josef tělesné poddanství. Do té doby nesměli nevolníci bez povolení vrchnosti ani se hnouti z jejich panství, ani se ženiti, ani se učiti jakému řemeslu. Nyní nabyli plné osobní svobody, za přiměřený plat postupovány jim podílly pozemků v pravý a vlastní majetek.

Nové komise dostaly rozkaz vyměřovati pozemky, (Josefský katastr), aby se na ně rovnoměrně rozvrhovala berně z půdy a z domů 12½%. Takto i velkostatkáři potaženi k dani. Kromě pozemkové daně platili sedláci také určitou přírážku, 17½% pro vrchnosti, v náhladu za robotu a jiné dávky.

Katastrální nebo berní obce dostaly právo voliti si rychtáře a konšely ; dříve jim je vrchnost dosazovala. Rychtář vybíral novou pozemkovou daň a obecní přirážky, ale jen, když je krajský úřad byl uznal.

Ze židů chtěl císař Josef učiniti užitečné poddané. Směli děti posílati do veřejných škol, byli bráni do úřadů, směli zakládati továrny a najímali statky, ale měli míti jen židovské dělníky, aby také zvykali práci. Měli si dávatí německá jména a v synagogách se modliti německy ; i vojenskou službou byli povinni.

Abý se obchod a domácí průmysl zmáhaly, zavřeny hranice celním kordonem ; z dováženého zboží platilo se cla až i 60% skutečné ceny ; sám císař, co bylo ve dvorním sklepě cizozemského vína, dal zavéztí do nemocnice ; plný vůz vzácných látek z ciziny za několik tisíc zlatých, spálen na výstrahu mezi císařským hradem a skotskou branou.

Tím se však zase zmáhalo podloudnictví ; angličané, francouzi a švýcaři zakládali v Rakousku továrny a bohatli z monopolu, protože za chatrnější výrobky více těžili než jindy a jinde za dobré. Vývoz rakouského zboží šel hlavně po Dunaji dolů ; na sever, do Holand, vyvážeti nebylo možná pro velké překážky.

Školství, dle názoru Josefova, bylo jen na to, by dávalo státu schopných lidí. Obecné školy množeny, ale neměly mnoho státi ; proto učitel měl bývati též kostelníkem neb aspoň zvoníkem ; a přece si císař ode škol sliboval, že časem při-

spějí k rozmachu poplatnictva. Učitelé a žáci přísným dozorem přidržováni k pilnosti; prázdnin téměř nebylo.

Vyšší učení jen udržováno, aby nikdo neměl příčiny, jezdit na studie a vyvážeti peníze za hranice. Neúplná universita olomucká, jen o fakultě bohoslovné a filosofské, přeložena již roku 1778 do Brna a za pět let zrušena tam docela. Roku 1784 vydán nový studijní řád na universitách a gymnasiích. Němčina, zavedená místo latiny, povýšena nad ostatní jazyky; kdo chtěl do latinských škol, měl se napřed německy naučiti.

Umění mělo tehdy smutné časy; nového nic nevznikalo. a staré památky zanedbávány; světoznámá sbírka uměleckých vzácností z dob císaře Rudolfa na hradě pražském prodávána na licitacích za veteš a haraburdí. Za umělecká díla v kostelech a za klášterní knihovny mohlo se utržiti mnohem více, kdyby to nebylo šlo nuceně a tak na spěch; i ten poměrně skrovný výtěžek ještě zmenšen, že byl větším dílem uložen na státní papíry, a že mnoho z něho rozházeno a rozkradeno.

Absolutismem a centralisací mělo se šířiti a utužovati němectví v Rakousku. Teprv Josef II. vyhlásil Vídeň za své hlavní a sídelní město, ačkoli podle ústavy Praha měla býti sídlem králů českých; on začal prováděti zásadu, že kdo je dědicem habsburské monarchie, už zároveň je králem uherským a českým; v tom smyslu zavedeny obě koruny, svatoštěpánská i svatováclavská, do Vídně.

Poslední doby Josefovy.

Spěšné, smělé a málo rozmyšlené novoty císaře Josefa II. v Německu se rozbily o silný odpor knížat. V Sibinsku zbouřili se Rumuni, začez odpraveni dva náčelníci a 150 jiných účastníků.

V rakouském Nizozemsku zrušena roku 1786 katolická universita v Lovani, a místo ní zřízen v Bruselích generalní seminář; dva biskupové proti vůli císařově podrželi své kněžské semináře, a když seminaristé proto byli vojskem rozehnáni, způsobeno tím nemalé pohoršení. Za krátko potom prováděny tam novoty politické a soudní bez ohledu na zvláštnosti kraje. Mysli se jitřily.

Císař tehdy prodléval v Chersoně, umlouvaje s carevnou Kateřinou výbojnou válku proti Turkům. Kníže Kounic něco toho zrušil na svůj vrub, ale když se císař vrátil, rozhodl se zostřiti přísnost a násilně si zjednatí poslušnost. K nespokojencům přidala se nová strana, která ve smyslu francouzské revoluce již zamýšlela zcela jiné věci.

V Uhřích tenkrát bylo nemnoho lépe než v rozervaném Polště. I tam se považovala rozbujnělá šlechta za všecek národ. Neplatila daní; obecný lid, úředně nazvaný „misera contribuens plebs = nebobý poplatný lid“, nesl všechna břemena; k tomu různé národnosti štěpily se v různé strany.

Císař chtěl tu rázem všechno změnití. Nedůvěru měl již proti sobě, že se nedal korunovati; něm-

činu zavedl za jednacích řečí úřední, a každý úředník měl se jí naučiti do tří let; k vojsku místo najímání zavedena konskripce a nařízeno sčítání lidu; kraje děleny bez rozdílu národnosti. Nevolnictví zrušeno; daň se měla rozměřiti na pozemky, aby šlechta, posud daně prostá, také platila. Vůbec měly Uhry těsněji býti spojeny s Rakouskem: ale císař popudil si šlechtu, a obecného lidu nezískal, že nedbáno jeho náboženských a národních citů.

Zatím už počala vojna turecká; sultan sám ji vypověděl, než by Rakousko a Rusko mohly se přichystati. Císař Josef vydal se osobně do jižních Uher v čele 150 000 vojska; zanedlouho však onemocněv pospíchal do Vídně. Starý osvědčený vůdce Loudon pak dobyl za krátko Bělehradu, velké části Srbska a malé Valachie.

Rep'ání na novoty odevšad se ozývalo; nespokojenost v Uhřích podněcována z Pruska; ve Slezích stahováno vojsko; dnes nebo zítra vtrhnouti pruské vojsko do českých zemí, uherská revoluce byla hotova.

V těch nesnázích odvolal císař všechny novoty; jen nevolnictví zůstalo zrušeno a toleranční edikt podržel platnost.

V Čechách poměrně dlouho vše trpěno krotce. Konečně přece, když už jinde vše se hýbalo, i čeští páni sepsali své stížnosti 11. února 1790, aby staré zřízení zemské bylo obnoveno. Uslyšev sísař o tom kroku v Čechách, sliboval tesklivě: „Vše jim dám, čeho si žádají, jen ať mě nechají pokojně sestoupiti do hrobu.“

Císař od svého návratu z tureckého bojiště, v pozdní podzim lonského roku, silno kašlal krev. Již ze dřívějších časů byl upracován, udolán; to již byla vášeň u něho, po absolutisticku oblažiti lid. Císař se tratil v práci; dvůr jeho vídeňský byl velikánskou dílnou císařskou. Kde císař narážel o tvrdou nepoddajnou skutečnost a uhybal překážkám nemoha jich zmoci, býval zneladěn a roztrpčen; nařikal na nevděčnost neb apoň že se mu nechce rozuměti.

Ve své nemoci přijav Tělo Páně pravil hlasitě před oltářem: „Dokládám se Boha, zde přítomného, jehož si brzy čekám soudcem, že jsem vše, co jsem za svou desítiletou vládu učinil, jen v tom úmyslu nařídil, bych povznesl blaho svých poddaných. Pochybil-li jsem, Bůh mi vzhledem mého úmyslu a lidské křehkosti, již není prost žádný smrtelník, milostivě odpustiž.“

K létu se císař Josef značně zotavil; ale červ nitrné bolesti, že viděl svůj životní úkol, všecku svou námahu obracet se niveč, hlodal dále. V takové chvíli pravil jednou: „Chtěl bych mítí na hrobě nápis: Zde odpočívá muž, jehož úmysly byly čisté, který však měl neštěstí, že viděl skáceti se všecky své záměry.“

Na zimu vrátila se nemoc a silněji. V poslední štědrý večer svého života psal bratru Leopoldovi: „Nyní jsem nejnešťastnější ze všech lidí. Trpělivost a oddanost jsou mi jediným heslem. Znáš můj, abych tak řekl, fanatism o blaho státu, jemuž jsem vše obětoval: drobet dobrého jména, co jsem měl, kousek vážnosti, již si

mocnářství došlo — vše je tam to ! Požaluj, drahý brate, a Bůh tě chraň podobného “

Vladařskými starostmi zabýval se císař do poslední chvíle ; 13. a 14. února 1790 uděleny mu svátosti, a 20. února časně z rána vydechl svou šlechetnou duši u věku na 49. rok. Na brob dán mu nápis : Josephus. II. qui rei publicae non diu sed totus vixit, že státu žil nedlouho ale všecek.

Smrti Josefovy téměř nikdo neželal ; jediný lid selský, tehdy ještě neprozíravý a neznající vedle hmotných zájmů žádných vyšších, nechtěl věřiti ve smrt císařovu a nemohl zapomenouti svého osvoboditele.

Rusko od Petra velkého.

(1725 — 1762.)

Dvě leta po smrti Petra I. (viz str. 310.) vládla choť jeho, zmíněná „Katinka“, jakožto carevna Kateřina I.

Nástupcem jejím byl Petr II. (1727 — 1730), vnuk Petra velkého. Do jeho zletilosti měla jeho jménem říši spravovati zvláštní rada, ve které však rozhodnou moc vykonával Menšíkov, už za Petra I. důležitá osobnost ve státě.

Tehdy poprvé smluveno s Čínou, že ruské karavany každý třetí rok směly až do hlavního města Pekinu. Hlavním skladištěm rusko-čínského obchodu staly se zatím s ruské strany Kjachta, s čínské strany Maimačín pod jezerem bajkalským.

Petrem II. r. 1730 vymřel po meči roč romanovců. Ruský trůn zdědila Anna, dcera Ivana V., staršího bratra Petra I. Byvši provdána za vojvodu kuronského, oblébala si německo-kuronský mrav a jazyk. Když vstupovala na ruský trůn, nuceně uznala novou ústavu na způsob oligarchické vlády, ale jen se ocítila v moci, hned zavedla bývalé samodržaví.

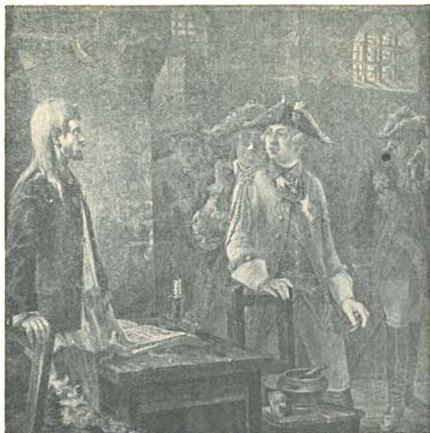
Anna Ivanovna (1730 — 1740) měla kuronské rádce; první z nich byl Biron, nízkého původu, jehož ona povýšila na ruského hraběte a vojvodu kuronského. U dvora zavedeny plesy a jiné zábavy; divadlo povoláno vlašské. Za ní vedena válka o dědictví polské; v turecké válce připojeno k říši území od Baku po Dněpr a přístav Azov na trvalo.

Po Anně byl tu předním dědicem koruny Ivan VI., vnuk její sestry; nebylo mu ještě ani rok a chován byl v pevnosti Schlüsselburku. Státním převratem vojsko i národ přijali za vladařku Alžbětu, nejmladší dceru Petra velkého.

Alžběta Petrovna (1741 — 1762) hned dala zatknouti Ivana VI. i jeho rodiče a po své korunovaci ustanovila nástupcem Petra III., svého synovce, syna sestry své Anny, tudíž vnuka Petra velkého. Neměla velkých schopností vladařských, ale po boku jí stáli výborní rádcové: Bestužev Rjumin, Petr a Ivan Šuvalové, Rumjancev, Paninové, Voroncov.

Carevna Alžběta, jak už vyloženo, byla při Marii Terezii v jejích vojnách s Fridrichem II. Za ní také smluven první spolek Francie s Rus-

zem. V Moskvě Alžběta založila první ruskou universitu, v Petrohradě akademii krásného umění. Obyvatelstva přibývalo; chápalo se obchodu, vznikaly hospodářské banky, nové doly otvírány. Styky s Evropou utužovány jmenovitě literaturou

Car Petr III. navštívil Ivana VI.

Maloval F. Burov.

a zbožím francouzským, ale už přímo, nikoli pomocí holandskou a německou. Tehdy se vyskytli první světské spisovatelé a učenci ruští.

Carem Petrem III. vstupuje r. 1762 na ruský trůn rod holštýn-gottorpský, poněvadž matka jeho Anna, ruská kněžna, vdána byla za

tamního vojvodu. Petr byl už dospělého věku, ale ještě pořád byl dětinské mysli; chtěl ve všem napodobiti pruského krále Friedricha II., který mu i manželku vyhledal, Kateřinu, dceru pruského generalfeldmaršala knížete anhaltského Kristiana Augusta; i vojsko chtěl car Petr míti po prusku.

Povaha Petrova a Kateřinina nehodily se k sobě; on ji urážel svými necudnými a náruživými výstřednostmi, ona dychtila po rozmařilosti, které za života carevny Alžběty nemohla dosti hověti. Petr, jak se stal carem, pomýšlel ji dáti do kláštera, by se oženil s dvorní dámou, hraběnkou Voroncovou.

Obezřetná, podnikavá Kateřina chtěla to předejít, zvláště když se jí našla věrná přítelkyně, hraběnka Dašková, vlastní sestra té dvorní dámy; získala světa zkušeného hraběte Panina; také dva důstojníci císařské gardy, bratři Alexej a Rehoř Orlovi slíbili pomoci. Car Petr III., ačkoliv ulevil lidu, právě svými pruskými a také církevními novotami znelbíbil se Rusům.

Většina spiklenců myslila, že syn Kateřinin, mladý velkokníže Pavel, má býti vyhlášen císařem, a matka že jen mu vládu bude dodržovati. Ale garda pozdravila ji císařovnou, načež ona hned vydala manifest, že po vůli svých národů vstupuje na trůn, aby drabou vlast uchránila zkázy, která jí hrozila, když se Rusko bylo spojilo se svým úhlavním nepřítelem a pravoslavná církev byla zneuctěna. Na spěch přivolané duchovenstvo udělilo jí náboženské posvěcení. Kate-

řina oděla se ve staroruský kroj vojanský, a vojsko jí vzdalo čest. Německá princezna stala se velmožnou vladařkou ruskou.

Násilná smrt dvou carův.

(1762.)

Car Petr III. právě dorazil do Petěrhofu, když uslyšel o zpouře. Místo aby pospíchal do Kronštatu, zajistit si loďstvo a tamní posádku a tou pomocí přivést k poslušnosti hlavní město Petrohrad, mařil čas planými poradami, až mu zbývalo jen vyjednávat.

Podepsal listinu poděkovací. Byl jat a šestého dne, 17. července 1762 zhynul smrtí násilnou; neví se, zda-li z přímého rozkazu carevnina; potrestání však účastníci toho činu nebyli.

Kateřina II. slavně korunována v Moskvě. Ale byl tu ještě dorostlý již Ivan VI. Antonovič, posud držaný v nevolnosti. A že lid ho dosud nezapomněl, ba velká část veřejné pozornosti a nespokojenců obracela se po něm, poručeno jeho strážcům, hned ho zabít, kdyby se kdo pokusil o jeho svobodu.

Roku 1764 opravdu velmi nerozmyšleně to chtěl provést Vasil Mirovič. Ukázav četě vojáků nepravý rozkaz senatu, vrazil do pokoje princova; dva důstojníci, na stráži u carského prince, jak uslyšeli hřmot, probodli ho kordem.

Mirovič byl odsouzen a popraven; do posledního dechu čekal, že dostane nejen milost, ale odměnu za svůj čin. Oba důstojníci přehli de

Dánska, by ušli rozhořčenému lidu, který v zástupech navštěvoval mrtvolu, než byla odvezena do kláštera 200 verst od Petrohradu.

Kateřina II.

(1762 — 1796.)

Francie, vidouc Rusko mocně zasahovati do polské říše, pohnula tureckou portu proti Kateřině. To jí, ženě bystré a smělé, bylo vhod; beztoho toužila zvětšiti říši a chtěla též válečným ruchem zahlušiti možné otázky, jak násilným způsobem přišla ku vládě, a je-li oprávněnou vladařkou.

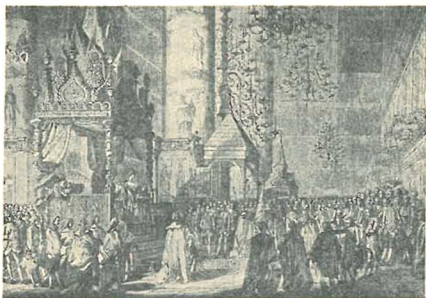
V šestileté válce turecké (1768 — 1773) zabral ruský vojevůdce Rumjancev země černomořské a pronikl až do Bulharska, od čehož mu přizvisko „Zadunajský“; admirál Alexej Orlov, obepluv Evropu z baltského moře, porazil turecké loďstvo v zátoce Česmě u malé Asie. Tenkrát se zdálo, že blíží se konec tureckého panství v Evropě; i Černohorci pod svými vladyky (biskupy) z rodu Něgušův, a Řekové chápali se zbraně.

Nedošlo k tomu: pruský Fridrich II., nepřeje Rusku toho úspěchu, získal císaře Josefa II., by Rusko místo tureckých výbojů vzalo si kus polské říše.

Mírem v Kučuk-kainardži r. 1783 sultan turecký uznal samostatnost krimských tatarů, postoupil Rusku několik přístavů a dovolil ruským loďm průjezd úžinou dardanelskou. Od té

doby považovalo se Rusko za protektora křesťanů v Turecku.

Kateřina II. spěchala k tomu míru, že za té války zmohl se na Rusi strašný mor, a že v její říši povstal proti ní kozák Emilian Pugačov r. 1773. Byl velmi podoben nebožtíku Petru III., a napadlo mu vydávati se za něho: že prý místo něho byl zabit podobný voják osobní strážce;

Kateřina II. korunována.

Ryl Alexej Kalpašnikov.

jemu že se podařilo přehnouti. Kozáky, větším dílem rozkolnického vyznání, naklonil si slibem, že je ochrání útisků od vládnoucí církve; sedlákům sliboval osobní svobodu a jiné úlevy. Moc jeho rychle rostla; lid se mu hrnul v zástupech. Dobyv několika pevností od Uralu po Don, i starého města Kazaně se zmocnil a překročiv řeku Volhu táhl samozvanec na Moskvu.

Teprv po turecké vojně mohla mu Kařitena postavit v cestu dostatečnou sílu vojska. Když pak byl Pugačev několikráte poražen, jeho vlastní lidé ho vydali carevně, a r. 1775 popraven v Moskvě.

Velikou část státnické činnosti ruské za těch dob zaujímá říše polská, samochtě hynoucí a zvenčí na smrt dorážená, jak jinde vyloženo.

Kateřina II. také nespouštěla s mysli oblíbený záměr, rozbiti Turecko, a na jeho troskách zbudovati novou říši řeckou. Za panovníka chtěla tam dosaditi svého druhého vnuka, jemuž v tom úmyslu dáno Konstantin, a byl i vychováván na to.

Prvním krokem k tomu bylo, že slabý chan krimských tatarů, kteří teprv nedávno nabyli samostatnosti, za peníze dal se Rusům v ochranu, načež Potěmkin záhy Krim docela podmanil. V jižní Rusi, od turecké strany, vyzdvižena obchodní a válečná města Jekaterinoslav, Jekaterinodar, Mariopol, Cherson; v tomto městě nad bránu dán významný nápis „Cesta do Byzance“.

Z různých příčin, hlavně že polští emigranti utíkali do Turecka, že pohraničné turecké kraje byly podněcovány k odboji a také pro pých ruský v Chersoně, r. 1787 vvpověděla porta novou válku; za spojence měla od severu Švedy. Ale Kateřina také měla nového spojence, Josefa II. císaře. Potěmkin, vrchní vůdce ruské armady 150 000 mužů, maje výborné generaly Suvarova, Repnina a jiné, dobyl útokem pevnosti Očakova, kde 25 000 Turků padlo pod ruským mečem.

Konečně proti vůli Potěmkinově, ale že si carevna přála, učiněn mír v Jasech r. 1792, jímžto Rusko nabylo země od Baku po Dněstr a pevnosti Očakova.

Kateřina II. ráda slýchala, když jí pochlebni velebitelé dávali čestný název „severní Semi-ramis“.

Vnitřní opravy.

V nitřní správě veleobsáhlé říše byla Kateřina II. velmi činná, nejinak než za její doby Fridrich II. pruský a Josef II., císař rakouský. Car Petr velký povrchně, jen na venek přispůsobil ruskou říši západu, učinil z ní evropskou velmoc; Kateřina II. pokračující v tom chtěla ji povýšiti na přední moc v Evropě.

Uprostřed své nádhery a požitků orientalské velmožnosti chtěla také míti slávu přítelkyně svobody; Voltaire ji nazval „svou světící“; chtěla se skvěti jako „filosofka na trůně“. Montesquieu a jiní slavní z té doby dávali jí myšlenky o povinnostech vladařových, ale při tom měla ostáti neomezená despotie a vláda milců.

Hned s počátku vlády carevna svolala komisi ze všech národů a stavů říše k vypracování zákonníku, k němuž sama dala základní nástin. Zanedlouho vypukla turecká vojna, a komise rozpuštěna; ani za příznivých okolností nemohla mnoho pořídit: kromě toho základního sporu, aby vlk byl syt a koza celá, také proto ne, že každý do toho pestrého shromáždění přinesl

zkušenosti ze svého bližšího okolí, které se nehodily jinam. Však alespoň tolik dobrého měla, že carevna, jak sama pravila, seznala celou říši.

Kateřina vydávala zákony ze svého. Nejprve rozdělila říši na 50 gubernií. Až posud byly některé gubernie jako nějaké království; to bylo nebezpečné státní jednotě, a že soudy, politická správa a bernictví bylo v jednom, chodilo vše nepřesně a zdlouhavě. Proto zmenšeny gubernie, a ještě rozděleny v kraje; soudní a berní úřady postaveny každý o sobě; u soudův odděleny trestní záležitosti od občanských; žalovaný, vyjma nevolníka, měl býti souzen od sobě rovných. Patříčné úřady seděly ve svých guberniálních a krajských městech. Úplatnost a vyděračství na úřadech, že přísně trestány, většinou přestaly. Guverner měl všeobecný dohled.

Šlechtě povoleny guberniální sjezdy a potvrzeny výsady, že neplatí daně, smí držeti nevolníky a nesmí býti tělesně trestán. Selskému lidu přituzeno; nevolnictví zavedeno i na malé Rusi, kde posud nebylo. Pán směl po nevolníkovi žádati dávek a služeb jakýchkoli. Nevolníci postaveni sice pod přímý dozor místodržitelův, aby je chránil od přilešné zvůle pánovy, ale zároveň se ve zvláštním ukazu hrozilo nevolníkovi knutou a vyhnanstvím na Sibiř, kdyby svévolně obžaloval svého pána.

Městům Kateřina II. věnovala velkou péči a přízeň; založila jich na 200, dala jim nový řád a svobody, aby z nich postavila v říši nový, střední stav. Měšťané roztržďeni dle zaměstnání

a majetku ; vyšší z nich dostali různé výsady a směli si voliti svou správu.

Obchodu a průmyslu stavěny silnice a kopány průplavy ; monopoly rušeny ; zakládány cukrovary, přádelny a jiné rukodílny. Vydáno mošň právo, plavební řád, zřizovány loděnice. Nejvíce a nejrychleji rozkvetlo tehdy založené město Oděsa.

Vědy a uměny také pěstovány. Carevna dala složití ruský slovník. Francouzská literatura encyklopedická byla na Rusi velmi oblíbená. Kateřina několikrát zvala Voltaira, dopisovala do Francie, ba sama přeložila něco z Marmontelova „Belisara“. Ruští velmoži učili se francouzsky ; národní básníci napodobili francouzské klasiky. V popředí vědy a umění stáli pořád ještě po většině cizinci ; na výzkumné cesty po suchu i po moři najímáni nejvíce němci.

V městech zakládány střední školy a vychovací ústavy. Ochladla však carevna ve své svobodomyšlné horlivosti o všeobecné vzdělání, když ve Francii vypukla revoluce, a ona se domnívala, že příčinou její byla lidová osvěta.

Potěmkin.

(1776 — 1791.)

Carevna Kateřina II. byla rázná, jako mužské povahy a šla z ní hrůza, ale při tom byla plná ženských rozmarů, hověla otrocky své smyslnosti. Ve Francii vládly dvorní dámy, v Rusku milostníci dvořané. Mezi prvními byl

hrabě Poňatovský, a když r. 1763 zvolen polským králem, postoupil na jeho místo Rehoř Orlov; když se omrzel hrubou troufalostí, vytlačil ho z přízně Grigorij Alexandrovič Potěmkin, chudý šlechtic, jenž od mlada byl veden na kněžství a měl tedy aspoň počátky nějakých vědomostí; místo knězem stal se vojákem v osobní stráž císařské a byl účasten revoluce proti Petrovi III.

Když Kateřina hned po té revoluci v uniformě prohlížela vojsko, zpozoroval Potěmkin, že spěchem zapomnělo se na třepec k její šavli, a přiskočiv nabídl jí svůj. Tím nápadem a herkulskou postavou tak se jí zalíbil, že se mu postarala o rychlý postup a jmenovala ho komořím. Po čase Kateřina učinila Potěmkina hrabětem, a postupoval výš a výše, za člena tajné rady, místopředsedu vojenské rady, vrchního velitele vojska, prvního ministra, až se mu nechávala voditi ve všech státních záležitostech, domácích a zahraničných. Cizí panovníci nadcházeli si ho; císař Josef II. jmenoval ho říšským knížetem; Fridrich II. pruský chtěl mu pomoci státi se vojvodou kuronským.

Ohromné důchody měl Potěmkin k ruce; vedle svých platů z jednotlivých úřadů, hodností a důchodů ze svých statků měl ročně 100 000 rublů zvláštního platu, na každé jmeniny a narozeniny též tolik; na jeho tabule dodáváno v hojnosti z císařských zásoben a sklepů; posléze mohl z císařských pokladen vybírat, co chtěl. K tomu ty přebohaté dary: paláce, klenoty a rozličné drahocenné náčiní.

Šestnácte let vládl Potěmkin jako neomezeně, ale jen, že se uměl udržeti někdy ráznost, někdy poddajností, a že se uměl ubrániti četných odpůrcův, i samého careviče Pavla. Z jeho návodu podnikány vojny turecké, podmaněn Krim, jemuž vráceno starodávné jméno Taurie, a Potěmkin tam dán za gubernátora.

Potěmkin vedl si na Krimu sobecky a násilně, že hlasité stížnosti doléhaly do Petrohradu. Aby je vyvrátil, pozval r. 1797 carevnu do Krimu. Jízda carevnina z Petrohradu do Kyjeva byla netržitou vítězoslavou: samé slavnosti a pocty; v noci zapalovány nesčetné hranice.

Grigorij Potěmkin.

Lic pamětní mince.

Na další cestě k jihu sháněn líč na několik mil, aby se kraj zdál hustě obydlen; stáda dobytka přeháněna od místa k místu, měla svědčiti o zámožnosti osad, které se různě nápodobené rýsovaly na obzoru; stožáry s praporci, do země zaražené, naznačovaly čilou plavbu po moři a po řekách. Oklamaná carevna vyznamenala Potěmkinu čestným přívěskem „tavričeskij“.

Právě se jednalo v Jasech o mír, když se Potěmkinovi obnovil starý neduh. Doufaje úlevy kázal se vézt do Nikolajeva; cestou tak mu

přituzilo, že ho z kočáru vyložili pod strom, kdež on v náručí své neteře hraběnky Branické zemřel 16. října 1791 u věku padesáti pěti let. Na místě postavena mohyla.

Carevna velmi oň truchlila. Za čtyry leta, když byla chystala válku s Persií, náhle mrtvicí zemřela v 68. roce věku.

Francie za Ludvíka XV.

(1715–1774)

Pozdní doby „krále-slunce“ Ludvíka XIV. byly trudné. Říše byla válkami hluboko zadlužena, všecek život v ní libovolnou vládou ochromen. Ani v rodině král nebyl šťasten; syn jeho, dauphin Ludvík, umřel u věku 50 let; také nadějný syn tohoto korunního prince, vojvoda burgoňský, nedocela za rok odebral se za otcem; i nejstarší syn zase tohoto vojvody burgoňského, vojvoda bretaňský, zemřel záhy, tak že až jeho mladší bratr Ludvík, teprve dvouletý pravnuček králův, postoupil za dauphina.

Po tolika ranách pokořil se konečně starý pán a nabyl lepšího smýšlení. Když pak ucítil poslední hodinku, příkladně přijal svátosti a pravil, že loučení se světem není tak trpké. Mrtvola vezena do St. Denisu; luza tropila takové nezbednosti, že bylo potřeba jeti bočními cestami.

Ludvík XV. (1715–1774) měl teprve pět let; vládu mu dodržoval Filip orleanský, syn po bratru nebožtíka krále. Vládlo se byrokraticky; místo ministrů byla kollegia aristokratů,

kteří zanedbávali úřady a na prostopášnosti mrhali veliké peníze. Aby se naplnily státní pokladny, zřízena „cedulová banka“, do níž lid snášel své poslední úspory; cedule pozbyly ceny, lid přišel o vše. Law, původce a guvernér banky, utekl do ciziny.

Roku 1723 zemřel Filip orleanský, ukrátiv si věk nezřízeným životem. Po něm byl prvním ministrem učitel králův, biskup Fleury, brzy potom kardinál. Král Ludvík se oženil s Marií, šlechtnou dcerou Stanislava Leščinského, a žil několik let ve šťastné domácnosti.

Ale potom daremní dvořané svedli slabovolného krále, že v ničemné společnosti mužův

a žen býval celé noci. Když tehdy francouzské vojsko ve válce o rakouské dědictví bylo poráženo, vydal se král, dodat mu mysli svou přítomností, do tábora se svým dvorem; v Metách však onemocněl, a biskup odepřel mu svátosti, dokud nezažene vojvodkyni Chateauroux (Šatoru) a

Ant. Václ. kníže Kounic.

Dle podobanky z r. 1765.

(Ke str. 341.)

všecku tu chášku. Pak přijela i jeho věrná choť, a za její potěchy král ozdravěl.

Předsevzetí jeho nebylo trvalé. Roku 1743 zemřel Fleury, a Ludvík vládl sám. Milostnice jeho markyza Pompadourka zadávala úřady a peněz brala ze státních pokladen, co chtěla. Její přisloví bylo „après nous le déluge“, po nás ať přijde potopa. Král při své zapadlosti do smyslných věcí nespouštěl se víry a církve; denně se mnoho modlíval, jako by pouhé modlení pomáhalo od hříchů; kdykoli chtěl začít nový život, Pompadourová uměla mu to odraditi.

Jako jasné hvězdy nad příšernou hlubinou bohopusté znemravnělosti u dvora třpytilo se několik milých osob: králová Marie a dauphin se svou chotí Marií Annou Žofií, dcerou polského krále Augusta III. Manželé tito měli šťastný život rodinný a pečlivě vychovávali děti, z nichžto nejstarší byl Ludvík, potomní nešťastný král Ludvík XVI., po něm Ludvík, hrabě provenský a potomní král Ludvík XVIII., Karel, hrabě z Artois, později Karel X. a ušlechtilá dcera Eliška.

Starý král nenechával své nectné zaslepenosti. Po smrti markyzy Pompadourové měla ho v moci hraběnka Dubarry, a tak, že pode jménem la France dal se král mezi její služebnictvo. Dubarry za pět let promarnila 180 milionů livrů. Ministr už ani krutě vymáhanými berněmi nestačil na útraty královského dvora.

Dauphin umřel r. 1765 v hoři nad nehodným životem otcovým; po něm za půl druhého roku se

rozžehнала se světem choť jeho, a za rok po ní odebrala se na věčnost královna Marie, jako by se ty šlechtné duše byly smluvily, spolu odejítí od toliké nepravosti.

Na stará léta roznemohl se nehodný král-
stařec od neštovic; za živa mu tělo uhnívalo
a rozpadalo se; král křičel, že se leká horoucího
močáru; puchem a strachem všecko se rozuteklo,
jen zpovědník a dcery královny věrně u něho
vytrvali: knězova slova útěchy neúčinkovala;
král umřel roku 1774 ve vlastní rozervanosti a
v nenávisti u zbědovaného národa. Když ho vezli
do St. Denisu, ozývaly se za rakví hlasité na-
dávky lidu venkovského.

Polska po prvé dělena.

(1773.)

Polská říše (v. str. 147) ode dávna byla
jevištěm krvavých bojů, vítězství a porážek;
dějiny její jsou krví psány; její země ozařována
zálečnými požáry, rozléhala se ohlasem bitevního
ryku, pila krev cizincův i vlastních synů.

Šlechta polská byla každou chvílí ochotna,
hrdla i statky obětovati za vlast; byla nadšena
rytířským duchem, když už dávno utuchl v ostatní
Evropě: než neměla státnického ducha, ba nevě-
děla, nečila a neuznala, že ho nemá, ani když
se jí to důtklivě připomínalo; zanedbávala všecku
pravou státní organizaci; ani jí nepřipadlo, vy-
pěstít onen právní cit, z něhož jediného může
zkvétati blaho národní.

Za krále Augusta III. (1733 — 1763) hlavně dva domácí mocné rody, Potockých a Čartoryjských, zápasily o přednost v říši, v republice. Jako kdysi ústně Skarga, tak nyní piarista Stanislaw Konarski nejvíce písemně snažil se pohnouti šlechtu k nejnalehavějším opravám: vydal obšírnou knihu, jak nerozumné a zhoubné je „liberum veto“. (Zaslepená, nevázaná šlechta

Mladý litevský kníže Witold přísahá pomstu.

Dle obrazu Jana Styky.

(Ke str. 146.)

však někde na veřejném sjezdě dávala knihu potupně spáliti.

Po čase strana Cartoryjských přece uznala, že Polsko potřebuje silné vlády; ať prý se tedy zruší svobodné veto a provedou různé opravy. Potočtí se tomu opírali, a Francie a Rusko jim pomáhaly, aby se Polsko snad nezotavilo a jako katolický stát nedrželo se přátelsky Rakouska.

Ríše polská tedy dále trvala ve schátralosti. Vidouce Cartoryjští, že opravy budou se moci provésti leda se zahraniční pomocí, obraceli se dle dávného podání k Rusku. Carevna Kateřina II. byla ochotna, ale když ji Fridrich II. pruský poučil, zastavila opravy.

Z toho další rozbroje v Polsku, až r. 1763 král August III. náhle zemřel. Arcibiskup hnězdenský, primas Lubiencki, plamenně vlasteneckými slovy napomínal šlechtu ku svornosti a mužnosti v nastávající volbě krále, sice že rozervané republiky hrozí z venčí velké nebezpečí.

Na konvokačním sjezdě r. 1764, který měl ustanoviti, kdy a kde se bude konati volba krále, navrhla strana Cartoryjských některé opravy. Napřed bylo třeba vykliditi odtud některé křiklouny a kazimíry; když se navrhlo, zrušiti liberum veto, hlavní příčinu zkázonosné anarchie, opřeli se tomu vyslanec ruský a pruský. Pak usneseny některé opravy z veřejné správy a ze soudnictví; moc šlechty nad nevolníky značně omezena, třeba: kdyby šlechtic zabil sedláka, má býti na hrdle trestán, nikoli jak posud, složiti nepatrnou pokutu.

Pomocí ruskou povýšen 7. září na polský trůn odhodlaný a uhlazený Stanislav Poniatowski (1764 — 1795), synovec Cartoryjských, milec carevny Kateřiny. Prováděl opravy dle programu Cartoryjských; zveleboval zemi duševně, hospodářsky a válečně, zakládaje zbrojnice a pečuje o výchov důstojnictva.

Poňatovský všecek byl oddán Rusku. Kateřina žádala, aby Polsko spojilo se s Ruskem na výboj a obranu, že Polsko smí za to zvýšiti počet svého vojska na 50 000; zahraniční politiku že mají míti společnou, ruskou. Král svolil a přimlouval se; ale Čartoryjští a většina šlechty odepřeli.

Od té chvíle bylo zle. Kateřina zrušila většinu oprav; ruské vojsko na polském území rozmnoženo; na polském těle natržena nová rána, „zřízeny“ poměry náboženské. Pod heslem „svobody svědomí a spravedlnosti“ — „blaho Polska“ — „k vůli pokoji republiky“ obnoveny v Polsce spory náboženské, aby přibýlo zmatků a příčin, mšchatí se do jejich záležitostí. I z ciziny zjednáno tomu vděčný souhlas: Prusko, Anglie a Dánsko chválily to zvláštními memorandy „za práva humanity“, ačkoli doma své katolíky hnětly do krve.

Rusofilská strana spojila se r. 1767 v konfederaci radomskou; pomcel ruského vojska, jež krutě zemi vyléhalo, vynuceno na sněmu sebevražedné usnesení: dissidentům dány velké svobody na úkor katolíků, svobodné veto a všeliké nešvary obnoveny.

Katolíci a přátelé oprav sestoupili se r. 1768 v konfederaci barskou. Říše se rozpadla ve dva nepřátelské tábory. Vojně dán nátěr náboženský, a vedena s krutostí, jak jen bratři umívají se bítí. Na polské straně stála jen šlechta, jež se považovala za národ; městský lid byl jen trpným pozorovatelem, a utiskovanému lidu venkovskému

☐ ☐
☐ ☐

Prusy pod polskou svrchovaností.
(Ke str. 142 a 145.)

☐ ☐
☐ ☐

teprv se nechtělo do boje. To byla hlavní příčina konečného nezdaru. Šlechta pořád jasněji poznávala, jak těžký je boj bez lidu, však nevzdávala se naděje: za nejtěžších bojů dotazovala se po Evropě, jakou ústavu by měli dáti své vlasti; uznáno, že nejlépe anglickou.

Fridrich II. pruský slídivě pozoroval ty rusko-polské zápletky, aby jak sám dí, „chopil příhodnou chvíli za pačesy“ a uzmul polské Prusy. Roku 1769 vytasil se s návrhem, rozdělití Polsko, pod tou chytrou záminkou, aby Rusko, majíc tehdy vítěznou válku s Tureckem, vzdalo se tureckých výbojů a v náhradu za válečné útraty aby zabralo kus Polska; Rakousko a Prusko že pak také si něco vezme, aby prý se zachovala rovnováha. Avšak císařovna Marie Terezie bránila se tomu; uráželo jí právní cit, roztrhati staroslavnou říši; carevna Kateřina také nesouhlasila, považujíc už celé Polsko za své.

Fridrich II. neustával vyjednávati. Sešel se i s císařem Josefem r. 1770 v Unčově na Moravě. Marie Terezie snažila se jiné mocnosti pohnouti proti zamýšlené loupeži; z Francie odpověděli, že kromě svobodné volby krále přestávají na pouhé passivité; Anglie zkázala, že „Jeho Milost královská nehodlá se obtěžovati polskými věcmi“. Za těch okolností uznal Kounic, že lépe sáhnouti po nabízeném kuse, než opírat se dvěma státům a nechati je nebezpečně se zmoci.

Marie Terezie podepsala rozvrh se slovy: „Placet, poněvadž tolik velkých a učených mužů to chce; ale když už dávno budu nebožka, pozná

se, co pojde z toho, že bylo porušeno, co posud bývalo svaté a spravedlivé“. I potom říkávala, kdyby Rusko a Prusko mohla pohnouti k navrácení polského území, že sama by ze srdce ráda vše vrátila a počítala by ten den za nejblaženější svého života.

Rozdělení oznámeno Evropě; odnikud neozval se protest; jen papež Kliment XIV. marně se zastal nešťastné Polsky.

Po některých hrozbách sešel se r. 1773 polský sněm, — dostavila se jen nižší šlechta a ta většinou podplacená, — a potvrdil roztržení Polska. Tadeáš Rejten, z polského rodu, usedlého na Litvě, od mlada bojovník v řadách konfederatů barských, hřímal na tom sněmě proti Rusům a proti polským rusofilům, jmenovitě proti maršalu Poninskému. Byl zatčen a sešlel nad trudným osudem své vlasti.

Rusové vzali část bílé Rusi, totiž území za Dvinou západní a za Dněprem; Rakousku připadlo tak zvané království halicko-vladiměřské; Prusko zabralo královské nebo západní Prusy. Ruský podíl byl třikráte, rakouský dvakráte toliký jako pruský; tento však byl nejlidnatější. Polské říši ubyla skoro třetina posavadního území, právě nejlepší kraje.

Všecky tři vlády pak zaručily další celistvost republiky v těchto zmenšených rozměrech.

Jesuitský řád zrušen.

(21. 7. 1773)

Nová tehdejší filosofie podřývala náboženství, a všichni vládnoucí ministři v katolických státech byli jí náchylni. aby církev docela podrobili všemocnému státu. Ve své moderní zaslepenosti nepoznávali, že ta jejich filosofie zároveň podkopává trůny.

Nejmocnější hráz proti nekřesťanské filosofii a státnímu absolutismu byl jesuitský řád, jenž mocně působil na všechny vrstvy lidu. Proto se učení a mocní spojili, aby odevšad vytlačovali jesuity, kde se s nimi setkali: v literatuře, ve škole, ve vyšších společnostech i při dvorech.

Všeobecný boj nastal proti jesuitům. Co kdo, světský nebo duchovní, učinil zlého, co vyvedl který střeštětec nebo zločinec, ve všem se čil vliv jesuitů, vše se na ně shrnulo. Dle toho řád jesuitský hned podporoval despotism, hned zase leckomu tiskl do ruky královražednou dýku. Všecko jako na povel rozječelo se o moci a lsti jesuitské; nenašel se ten rozumný „filosof“ neb „osvícenec“, aby veřejně pověděl, že jesuité jsou lidé jako druzí, a společnost jejich že jest jako každá jiná lidská, podlehlá náhodě, slabosti a bludu. Byli prý vychytralí, že o všem věděli ve světě, aby to na své prospěchy využítkovali: a zatím ani se nenadáli, jaká pohroma se chystá na ně; byli prý mocní, že všecko se dělo jen po jejich vůli: a nemohli zadržeti své vlastní zkázy.

Ve Francii tomu boji pomáhaly zvláštní okolnosti. Markyza Pompadourová zanevřela na

jesuity, že její zpovědník, jesuita de Sacy, uložil jí, chce-li přijati svátosti, ať odejde ode dvora, činí pokání a žije po křesťansku. Ministr Choiseul, oblíbenec její, také „filosof“, chtěl se jí zavděčiti, a věda, že také v parlamentě jsou většinou „filosofi“, byl nakloněn encyklopedistům.

Co ve Francii vážky obou stran stoupaly a padaly, a Pompadourová nijak nemohla krále přiměti, by učinil jesuitům, co jeden z jeho předkův učinil templářům (v. „Středověk“ str. 494), rozlétla se Evropou zpráva, že v Portugalech byl řád jesuitský zrušen.

Za slabého tam krále Josefa Emanuele vládl ministr Jose de Carvalho, známější pode jménem hrabě Pombal. Zaváděl násilně novoty ve státě, nešetě práva, majetku a života poddaných, a když prý kdosi vrážedně se obořil na krále, byly příbuzné rody Aveiro a Tavora tak ukru'ně vybity, že korunní princezna Františka, slyšíc jejich nářky po komnatách královského paláce, ztrudnomyslněla, až i později sešilela. Vyskytly se hlasy, že Pombal sám ten útok nalíčil.

Pombal, mimo ukrutníka lakomec, jemuž se zachtělo domnělého majetku jesuitského, nashíraného prý z redukcí paraguayských, těžil i v tom směru z atentatu. Několik jesuitů dáno do žaláře, že prý věděli o útoku na krále nebo pomáhali k němu. Inkvisiční soud, jemuž Pombal za předsedu dal svého bratra, aby byl hodně přísný, odsoudil i 74letého jesuitu starce Malagridu z kacířství, a upálen r. 1761; jiní po žalářích zahubeni rukou katovou. Královským dekretem

ve všech portugalských zemích jesuité zrušeni a všichni zavezeni do Italie. Statky jejich všecky zabrány ve prospěch koruny. Když korunnní princezna měla svatbu se strýcem don Pedrem, jediný papežský nuncius ze všech vyslanců nepozván; a když on proto neosvětlil paláce k té slavnosti, viděla se v tom urážka královské rodiny.

Kamen přišel v pohyb. Ve Francii mohl parlament také brzy osvědčiti své staré nepřátelství k jesuitům. Pater Lavalette, superior missie na americkém ostrově Martinique, založil sady na výživu missie a přímo prodával úrodu do Evropy. V tehdejší válce zajaly mu anglické lapáky několik lodí s nákladem. Lavalette nemohl dodržeti platův, a dlužníci zažalovali řád jezuitský u pařížského parlamentu. Řád předložil své konstituce, že zaměstnání Lavalettovo není dle řádových stanov, že řád za nic takového nemůže ručiti. Parlament odepřel konstitucím právní platnost a řád odsoudil.

Ministr Choiseul povzbuzoval, a parlament jiné právní řízení počal proti řádu: v konstitucích řádu jsou prý věty pobuřlivé a bezbožné k posvátné osobě králově, a výsady řádu že jsou proti všelikému pořádku, církevnímu, světskému, mravnímu a přirozenému; ať prý se jich tedy řád odpřisáhne. Nestalo se ovšem, a 6 srpna 1762 pařížský parlament zrušil jezuitský řád ve Francii; kolleje a statky jeho zabaveny. Podobně učinily parlamenty jiných provincií.

Král Ludvík aspoň tolik provedl, aby jesuita, který by se zřekl svého řádu, směl v zemi zů-

stati jako farář a duchovní správce; našlo se takových jen asi pět; ostatní nemohli to srovnati se svědomím a odešli do vyhnanství.

Ve Španělsích vládl tehdy král Karel III. Byl sice, jako francouzský Ludvík XV. a portugalský Josef Emanuel, osobně plný víry a církvi oddaný, ale ministři jeho byli veskrz nasáklí zásadami moderní filosofie. Hrabě Aranda dovoloval si nejapné změny španělských zvyklostí, a když se lid o to zbouřil, tvrdilo se, že to jesuité roznítili proti králi. V dubnu 1767 podepsal král dekret na zrušení jesuitského řádu ve Španělsích. Papež Klement XIII. protestoval, ale hnutí proti jesuitům šlo dále i do státčkův italských.

Papež Klement XIV.

Dle současné rytiny Reinovy.

Panovníci burbonského rodu (ve Francii, Španělsích a Neapoli) a Portugalci žádali úplného zrušení řádu jesuitův. Jejich příčinou zvolen kardinal Ganganelli papežem, jenž se pojmenoval Klementem XIV. Jen císařovna Marie Terezie zastala se řádu; i Josef II., takový syn své doby, byl proti zrušení. Španělský vyslanec, veřejný nepřítel církve, hrozil papeži nepřátelstvím burbonských dvorů; proto papež 21. července 1773 zrušil jesuitský řád, nikoli bullou, za sou-

hlasu kardinalského sboru, nýbrž jen brevem. Uvádí důvody: zjednatí mír ve křesťanstvu, a že řád nyní nemůže dávatí zdárného ovoce jako dřívě; ostatní důvody prý si nechává v srdci. Papež tím jesuitův, jako již Klement V. ruše templáře, neodsoudil; sám připomíná, že vyšetřování žádného nebylo.

Později papež Klement XIV. želel svého činu; často se zadumal, upadal v trudnomyslnost a hlasitě vzdychal: „Milost, milost! Učinil jsem z přinucení!“

Filosofové jásali, že konečně nejsilnější nepřítel byl zdolán; počítali na jisto, že za jesuity půjdou ostatní kláštery a po nich i samo papežství. Mimo nadání našli jesuité dva ochránce, nekatolíky. Fridrich II. pruský nedal ve své říši ohlásiti zrušovací dekret; kde že prý by nabral katolických učencův a lepších kněží, a ze statků, které by jim sebral, nevydržel by ani polovici profesorů ve Slezsku. Když ho však jesuité prosili, aby v duchu svého zakladatele směli býti poslušni papeže, svolil král, a oni složivše řeholní roucho jako „kněží královského ústavu školního“ s povolením papeže Pia VI. vedli dále své ústavy až do r. 1800.

V Rusku Kateřina II., dostavši z dělené Polsky kus Litvy a bílé Rusi, kde byly jesuitské kolleje v Mohilevě a v Polocku, zakázala rozhlásiti zrušovací dekret, a nedbajíc všech domluv papežského legata, vymohla posléze, že jesuité s povolením Pia VI. směli v jejích státech dále zůstati ve svém řeholním sdružení, volíce

si svého generalního vikara. V jiných zemích jesuité jako světští kněží vyučovali ve školách nebo jako faráři vedli duchovní správu.

Americký boj za svobodu.

Počátky osad severoamerických.

První spořádanou osadu na východním pobřeží severní Ameriky založil r. 1586 Walter Raleigh u zálivu Chasepeaku a ku cti nevdané královny Alžběty nazval ji Virginie. Osada záhy zanikla. Trvale byl ten kraj osídlen až počátkem 17. století, za krále Jakuba I, kdy r. 1606 území mezi 30. a 40 stupněm severní šířky propůjčeno londýnské, a pruh země mezi 40. a 46 stupněm plymouthské obchodní společnosti k osídlení.

Ve Virginii založili osadníci město Jamestown, r 1630 Boston, a brzo se světu ohlásili dobrým tabákem. Již král Jakub, odňav té společnosti výsady, dal osadníkům práva svobodných angličanů; Karel I prohlásil pak Virginii za královskou provincii.

Za tehdejších bojů krále s parlamentem (str. 230.) a pozdějších nepokojů podléhající strana politická i náboženská uchýlovala se do amerických lesů před útlisky ve staré vlasti. Republikánského smýšlení, kalvinští puritani, tábli se nejvíce do Nové Anglie, kdež si r. 1621 založili osadu Massachusetts. Odpůrci jejich, royalisté a přívrženci státní církve, více táhli do Virginie, Smělý plavec Hudson objevil řeku a záliv na-

zvaný po něm. Katolíci dostali své zámořské útočiště, když r. 1632 katolický lord Baltimore, dostav od krále území nad řekou Potamakem v dědičný majetek, založil tam kolonii Maryland. V katolickém Marylandě práva svědomí a víry nejprve úplně byla prohlášena a uznána. To je pravda žádnou autoritou posud nepopíraná. Roku 1682 quaker Penn založil osadu Pennsylvanii. U řeky Delaware vznikla osada význačného jména Filadelfia (= láska bratrská).

Kupci z Holand osadili r. 1614 kraj při ústí řeky Hudsona; hlavním městem byl Nový Amsterdam; anglický král Karel II. dobyl však ho roku 1664 a dal jej v léno svému bratru Jakubovi, vojvodovi yorskému, jemuž na čest osada přezvána v Nový York.

Francouzi za časů Ludvíka XIV. osadili kraje severně od Angličanů, v lesích obojí Kanady, u řeky sv. Vavřince, na pobřeží až po záliv Hudsonův, a jižně u řeky Mississippi, jež nazvali Luisiana. Francouzské osady, už podle vrtkavější povahy lidu, nebyvaly tak stálé a tuhé; když v Evropě bylo jaké anglicko-francouzské nepřátelství, bijávali se též osadníci za mořem.

Pobřežní osady majíce čilý obchod rychle zkvétaly; k tomu jim pomáhaly také styky s flibustéry, námořskými loupežníky a dobrodruhy z různých národů, kteří usadivše se na drobných ostrovech olupovali španělské lodě a osady.

Noví osadníci pronikající pořád dále do pralesů, šířili v Americe panství evropského plemene.

Správa.

Na svém postupu v cizím území měli osadníci mnohonásobné boje s domorodými Indiany; tito jsouce slabší a poctivější a majíce nedokonalejší zbraně, neustále ustupovali. Nenašel se jim žádný Las Casas („Středověk“ str. 648), aby jejich věc zastával u trůnu královského.

V jižním pruhu těch osad už i černochozy měli za otroky; Angličané tehdy skoro samijediní provozovali ten obchod; Liverpool byl předním sídlem obchodníků „černými kožemi“.

Anglické osady americké byly trojího původu a druhu: čistě demokratické, ponejvíce v Nové Anglii; nebo královské: Virginie,

New-York, obojí Karolina, New Jer-

sey, Georgia, do nichž se stěhoval aristokratický živel; posléze osady na pánovčím území, jako Maryland, Pennsylvanie; když pak i v těchto posledních zrušen r. 1719 poměr majetníka k osadníkovi, byla všude správa demokratická.

Svoboda nebyla po všech koloniích jednaká; někde jí bylo více než jinde. V čele správy byl zástupce králov, guvernér; místo vrchní komory

Benjamin Franklin.

byla rada, místo dolní volený sbor občanský. Královské úřednictvo bylo veskrz anglické.

Všecky anglické osady měly zachovávat starou osadnickou politiku anglickou: volné styky směly míti jen s mateřskou zemí; suroviny do ciziny vyvážeti směly jen s povolením; dovážeti co z ciziny bylo naprosto zakázáno. Vyráběti pak i své vlastní potřeby směly jen v některém braku: hrubé sukno, plátno, kůže; ostatní vše, zejména kovové věci, měly pobírat ze staré vlasti.

Příčina války.

Sedmiletou válkou, jež byla vedena o americké osady, zmohla se Anglie v severní Americe nad Francii; ale tou válkou se Anglie také velmi zadlužila; proto parlament chtěl, aby osady americké pomáhaly spláceti. Roku 1764 uloženo clo na dovoz některých věcí a zaveden kolkovný papír, aby smlouvy a jiné právní listiny na něm bývaly psány.

Osad anglických v severní Americe, po souvislém celku již jako po státech počítaných, bylo tehdy třinácte. Parlamenty jejich protestovaly, že osadníci nejsou zastoupeni v anglickém parlamentě, a proto že jim parlament nemá práva ukládati poplatky. Někteří státníci angličtí, zejména Pitt starší, dávali jim za pravdu. Ale parlament trval na svém; zrušil sice kolkovný daň, ale na dovoz některých věcí uložil clo, velmi mírné, jen co by tak stačilo na platy amerického úřednictva.

Osady ani tomu se nepodvolily; zakládaly se spoiky na boykot anglického zboží. Napjetí rostlo, když ve všech osadních státech vážený Benjamin Franklin vydal se do Anglie hájit u vlády práv své vlasti, a zle tam bylo s ním zacházeno.

Obchod anglický vázl; konečně vláda anglická zrušila i clo; jen na dovážený čaj, jenž američanům patří k denním potřebám, nechán malý poplatek. Oni však ani toho neuznali; když r. 1773 připlouly tři lodě čaje ku přístavu bostonskému, nechtěli jich tam pustit, a když přistály, mužové, přestrojení za indiany všecek náklad čaje — 18.000 liber — poházeli do moře.

Vojna a mír.

(1774—1783)

Zpoura byla hotova. Anglický parlament dal zavřít bostonský přístav a všechna osada Massachussets utrpěla na svých svobodách. V odvetu všechny osady přerušily s Anglií všecek obchod, a na kongresu ve Filadelfii prohlásili si tak řečená práva lidská: osobní svobodu, rovnost před zákonem a bezpečnost majetku; anglická vláda byla požádána, by obnovila staré svobody. Avšak parlament, ačkoli varovali starší Pitt a velký řečník Durke, usnesl se potlačit odpor válečně. Anglie, prý aby doma nestálo řemeslo odchodem mladého lidu, najala na válku několik tisíc vojska z Němec.

Američanům šťastnou náhodou našel se výborný vojevůdce, Jifí Washington, sadař

z Virginie, který se vyznačil už v 7leté válce a po ní se vrátil k venkovskému životu. Bylo mu překonati mnoho překážek, než trochu uspůsobil první americké vojsko. Angličané zatím dotáhli svou armadu na 30.000, a vítězně postupovala.

Kongres zástupců, přeloživ sídlo z Filadelfie do Baltimore, vyhlásil 4. července 1776 severní americké osady za samostatný, severní stát; bylo tam sice jen sedm států zastoupeno, ale

Giří Washington.

když zakrátko přistoupilo též ostatních šest, založen 4. října toho roku americký spolek států pode jménem „Spojené obce severoamerické“.

Evropa se jich zastala. Lafayette, mladý bohatý

markyz francouzský v plápolném nadšení pro svobodu pospíchal pod prapor Washingtonův a dal jim všecko jmění; pruský kapitan baron Steuben organizoval jim vojsko; odevšad přicházeli dobrovolníci, z Polska Kościuško a Pulawski. Američané zvítězili u Saratogy roku 1777; anglické vojsko se vzdalo.

Odboj nabýval naděje ke zdaru; Franklin jel se do Francie přimlouvati o spojenství, a opravdu, nejstarší království spojilo se s nej-

mladší svobodnou obcí; pak i Španěly a Holand se přidaly; Rusko aspoň založilo spolek států na ochranu kupeckých lodí.

Tak Anglie dostala vojnu v Evropě i v Americe; zvítězila sice proti Francii a Španělsku, anglický general Elliot udržel i pevnost Gibraltar, ale v Americe, že bylo těžko dovážeti vojsko a všechny zásoby i kamenné uhlí a koně, přinucen anglický vůdce Cornwallis kapitulovati u Yorktownu roku 1781; anglický parlament naklonil se k míru.

Francouzi také v Americe vydatně pomáhali; proto u nich, ve Versailles dojednán mír roku 1783: Anglie uznala samostatnost třinácti spojených obcí ameri-

Lafayette.

ckých; Francii vrátila osady senegalské, Španělsku postoupena Florida a ostrov Menorka.

Washington byl dobrým generalem i státníkem. Po válce chyťe prostředkoval mezi stranami, aby nevznikly občanské rozbroje. Podržel vojsko, které ho chtělo jmenovati diktátorem a reptalo na malý plat, až byly sehnány potřebné peníze. Potom složil velitelství a zase byl sadařem v Mount Verronu.

Unie.

(1789.)

Spojené obce severoamerické přituhly si svazky souvislosti; konvent jejich vyslanců ve Filadelfii prohlásil je r. 1784 za Unii, spolkový stát. Washington a rozšafný Hamilton složili unii ústavu. jež tam podnes platí: každá obec, vlastně stát má svou samosprávu; jen právo míru a války, vojenství a námořnictví, minci, poštu atd. mají společné.

Není v dějinách příkladu, že by který jiný stát tak za krátko tak byl zmohutněl, jako Spojené státy. Ovšem i velmi příznivé okolnosti zde přispívaly: pracovitý, tuhým životem prošlý lid a úrodný kraj, tak rozlehlý, že by uživil ještě kolikateré obyvatelstvo Amerika posud ve všem, v dobrém i zlém p'odí nejostřejší protivy, jako mladý stát, kde všechno vzniká teprv a roste.

V čele unie stojí president; prvním zvolen sám Washington roku 1789. Kongres se skládá z reprezentantů a ze senátu; reprezentanta volí každých 30000 občanů; senatory posílá každý stát dva. Usnesení kongresu je zákonem, když je potvrdí president; když by však president nepotvrdil, a kongres se na tom usnese podruhé dvoutřetinovou většinou, stane se i tak úradek zákonem.

Washington dožil se svého pomníku, který mu postavili vděční občané, a že i město po něm pojmenováno. Benjamin Franklin umřel už 9 let před ním, r. 1790. Kongres mu vystrojil velkolepý pohřeb a nařídil čtyrnedělní smutek

po celé zemi; na hrob dán mu nápis, jak si sám byl složil: „Tělo Benjamina Franklina, tiskaře, leží zde jako vazba staré knihy, jejíž listy roztrhány, nápis a pozlátka otřena, za potravu červům; proto však dílo nezhyne; vyjde v novém a pěknějším vydání, skladatelem prohlédnuté a opravené“.

Všecky ty změny americké působily mocně v Evropě; kdo si tu necítil dosti svobody, hledal jí tam, až pak i v Evropě procitla touha po svobodách republikánských.

Gustav III.

(1771—1792.)

I ve Švedsku zvláště za krále Adolfa Fridricha (1751—1771) moc královská poklesla, že říše byla spíše aristokratickou republikou; k tomu ještě, pomáhajíc Francii v 7leté válce, velmi se vysílila.

Po smrti Karla XII. (str. 296.) zmohla se šlechta, sice ku svému zisku, ale na škodu a hanbu vlasti. Záhy se rozštěpila na stranu „klobouků“ a „čepic“; ona sloužila Francouzům, tato Rusům; která strana byla na vrchu, taková politika se vedla; na sněmech sočily na sebe, i krev prolévána.

Král Gustav III (1771—1792) uměl omeziti práva šlechty revolucí shora dolů, ode trůnu k lidu. Byl v Paříži vychován, ale švédsky mluvil lehko a plynne, což mu přišlo velmi vhod; byl i nevídaně vládný, v záměrech pevný; uměl též

nepřátely udržovati v jistotě, že jich neprohlédá, že se ničeho nemají báti. Bavit se na svém zámku uměním, a zatím jeho stranníci pracovali mezi lidem, zvláště když tehdy v zemi pchybilo chleba, a dávala se vina šlechtické správě. I vojsko získáno.

Šlechta čila, odkud nespokojenost, ale král byl dále jako by nic. Konečně 19. srpna 1772 mělo se rozhodnouti: buď svoboda, čest a život,

Karel XII.

Dle črty jeho vojína malováno
Ludvíkovi XIV.

(Ke str. 292.)

nebo hanba, otroctví a smrt. Večer ještě byl král v opeře; ráno vycházel ze zámku s okem vlhkým a rozechvělý.

Ve sněmu šlechta naň dojírala; král odcházel ve hněvu, ruku na kordě; vojsko v kasárnách do řad nastoupilé, když k němu král promluvil, jásalo mu. Král s vytaseným kordem projížděl ulice města, blásaje svobodu; lid klekal a líbal mu třmen a ostruhu; městská rada slibovala věrnost.

Hrozbami a pokutami sehnání stavové do sněmu; král jim vyvíkal různice, nepořádky a prodejnost; líčil hanbu vlasti; ať prý vystoupí a mluví, kdo si troufá co popřati. Vše mlčelo, a král končil slibem, že nový zákon má jen brániti nevázanosti; právo a svoboda že má ožiti;

on že nezruší své přísahy, že chce býti panovníkem svobodného národa.

Pak čtena nová ústava: král má vrchní moc ve státě; říšská rada jest mu odpovědna, má jen raditi. Ústava pod přísahou přijata, a král sňav korunu začal *Te Deum*. V zimě král vykonal obvyklou „*riks-gatu*“, cestu po říši, na koni, ve starosvětském úboru, až po hranice říše.

Král Gustav III. měl jistě dobrou vůli, uleviti lidu a povznésti pořádek, ale měl i slabé stránky, hlavně že si příliš liboval ve všem francouzském a že si nemírným nákladem na nádherné stavby oddaloval lid.

Když pak i do marné války se pustil s Ruskem (1788—1790) a v zemi bída rostla, spikla se šlechta proti němu; bývalý důstojník osobní stráže, von Ankarström nabídl jí svou ruku. Kterýsi spiklenec varoval krále listem, jenž končil: „Sire, nenávidím Vás, ale úkladnou vraždu si ošklivím“. Na maškarním plese ze 16. na 17. března 1792, právě když král vstoupil ze své lože do taneční síně, obklopil ho zástup maškar, a v tom ze zadu padla z bambitky rana, po níž král za 12 dní zemřel. Král zatím spořádal své nástupnictví, aby bratr Karel dodržel vládu jeho synovi Gustavu IV., a tak spiklenci neřehli provést, jak obmyšleli.

Ankarströma vystopovali po noži, který mu na místě vraždy upadl. Za měsíc po králově smrti odpraven; ze svých spoluvinníků nikoho neprozradil; bylo tedy jen několik podezřelých posláno do vyhnanství.

Australie objevena.

Anglie také po jiných končinách zámořských rozprostírala svou moc. Smělý plavec kapitan James Cook (Kúk) otevřel anglickým lodím Tichý oceán, odkryl mnoho menších ostrovů, kde si pak anglické koráby zřizovaly skladiště a zásobny.

Cook potom trojí výpravou (1768—1779) objevil novou pevninu, Australii, pátý díl světa. Již sice dříve se vyskytovaly zmínky o velké

James Cook.

pevnině na jihu; v 17. století Abel Tasman, holandský plavec, našel některé končiny té země a nazval je „novým Holanďem“, ale že krajané jeho zaujati byli bohatou Indií, nevěřili si nehostné země, a nález jako padl v zapomenutí.

James Cook jej obnovil: stanovil hlavní obrysy Australie a zabral ji pro svou vlast. První osada Sidney založena tam r. 1778.

Angličané, také si hledíce vřce Indie, v Australii dlouho měli jen trestanské osady, kam zavázeli provinilce ze své vlasti, zvláště z Irska.

Cook pustil se ještě dále na jih, k točně, přesvědčit se, není-li tam nějaká velká pevnina, a pronikl až po 71. stupeň; tak daleko nikdo

před ním se nedostal. Výprava byla i vědeckými výzkumy důležitá.

Cestu kolem světa vykonal Cook dvakrát; na třetí cestě byl roku 1779 zabit na ostrově Ovaíhi (ve skupině sandwichské), když se nepohodl s domorodci.

Indie anglickou.

(1784.)

Není přesných zpráv, ale asi v polovici 16. století založil v přední nebo východní Indii kterýsi potomek Timur-lenkův („Středověk“ str. 592) velikánskou říši, téměř po celém půlostrově. Vrchní vládce, velkomogul, sídlil v Delhi; pod ním byl v každém kraji místodržící nabob a mnoho domácích knížat, kteří dávali ročně poplatek a vládli jako samostatní

Když Portugalci („Středověk“ str. 638) objevili východní Indii a nemohli ji celé obsáhnouti, Angličané od časů královny Alžběty počínali obchody s Indii; zvláště si to předsevzala Východoindická obchodní společnost, založená za tím účelem r. 1602.

Mimo Angličany usazovali se v Indii také Francouzi. Obojí snažili se, když domácí vládcové byli nesvorní, přiváděti je ve vlastní poddanost. I zde, jako v Americe, předstihli Angličané Francouze.

Úředníci obchodní společnosti, vyčítavše svou chvíli, nabývali moci obchodem i bojem. Písař té společnosti Robert Clive, nechav péra a chopiv

zbraň, podrobil Bergalii. Noví správcové země byli ke svým vrchním nepoctiví, na poddané krutí. Společnost byla by zbankrotěla, kdyby stát byl nepřispíval.

Ještě před válkou severoamerickou počali se v Indii domorodci hýbati za svou svobodu, a Francouzi jim z řevnivosti pomáhali. Zejména Hyder Ali, vládce v dolní části poloostrova, šťastně se bránil Angličanům a povzbuzoval proti nim jiné státy domácí. Státy Marattů, kteří pocházeli ze starodávné indické kasty vojenské, zmocnily se celého severu. Věc anglická ocitla se v nebezpečí. Anglický guvernér Warren Hastings jen krvavou krutostí udržel Indii v poslušnosti. Mírem v Mangaloře roku 1784 uznal sultan mysorský Tippu Saib anglickou državu v Indii.

Společnost obchodní žádala pomoci od státu. Ale vláda anglická, dlema aby nenaplácela na věc pochybnou, a hlavně aby zvýšila státní moc, odepřela podpory; vrchní ministr Pitt mladší užil té příležitosti k sestátnění osad: indickým billem roku 1784 přivedl správu a finance osad přímo do rukou státu. Obchodní společnosti zůstal zase jen původní úkol obchodní.

Pak už Anglie dále šfíla si moc v Indii, zejména za tak řečených válek koaličních: Francie a Holand ani se nenadály, že byly vystrčeny ze svých posic v Indii.

Literatura v té době.

S politickým rozmachem chodívala k národu i literární rozkvět. Francie za Ludvíka XIV. politicky ovládla Evropu, a francouzská literatura zaujala přední místo. Voltaire byl znám v Berlíně a v Petrohradě jako doma.

Ale politická moc francouzská, založená na přílišném nadprávi jednoho proti přirozeným právům všech ostatních, zhubila blahobyť národa, a scestná literatura podryla jeho duševní blaho, náboženství a mravnost. Zmínky o této písemnosti, jak jimi bylo kdy potřeba osvětliti směr doby, jsou již na str. 360.

Romanské literatury.

Španělská literatura ještě se držela na výši. Slavný dramatický básník Calderon de la Barca (1601—1681) skládal městům náboženské hry divadelní; vedle nich psal i světské hry, které se pak nádherně provozovaly na dvorním jevišti a jinde. Až do konce života pracoval s podivnou svěžestí mysli; smrt ho nalezla při pilné práci, že dějepisec Solis mohl napsati o něm: „Náš přítel don Pedro Calderon právě umřel; odebral se, jak se říká o labuti, zpívaje.“ Po něm upadaly Španěly politicky a literárně.

V Italii stonalo se na marinism, pozdní humanism s odulou fiasí a nepřirozenou formou; později pilně kráčeli za francouzskými vzory.

Z divadelních her kvetla opera. Metastasio (1698—1782) skládal lyrické tragedie, které se

tak líbily, že císař Karel VI. povolal ho do Vídně udělit mu titul „poeta cesareo“ a 3000 zl. ročního důchodu. Později básnil kantaty a jiné drobnější věci, elegie, idyly a zněky, líbeznou dikcí a zpěvným veršem. Ctižádostivý docela nebyl; ani nesvolil, když císařovna Marie Terezie a papež Klement XIV. chtěli ho korunovati na Kapitolu za básníka.

Střediskem vědy byla tehdy akademie del Cimento ve Florencii, zřízená r. 1657; podle ní zakládány jiné akademie evropské. Vele-

Volta.

Galvani.

slavnými hvězdáři svého věku byla rodina Cassini, otec, syn, vnuk a pravnucek, italského původu, usedlí ve Francii Přírodní vědy obohatil Arezzo zkoumáním nejnižších druhů tvorstva. Galvani († 1798) profesor anatomie v Boloni, a odpůrce jeho Volta, profesor fysiky v Pavii (galvanismus, voltaismus), různým směrem založili nynější nauku o elektřině Dějiny pěstoval jesuita Muratori (1672—1750), výtečný archaeolog a historik, kritický spisovatel a sběratel dějinných pramenů; mnohé jeho spisy navždy zůstanou drahocennými pomníky.

U germánských národů.

John Milton (1608—1684). anglický státník a publicista, různě stíhaný, posléze osleplý. složil ve starším věku nejlepší své dílo „Ztracený ráj“, jež přirovnáváno bylo k Danteově „Božské komedii“ nebo k „Iliadě“ Homerově. Na česko je zdárně přeložil Josef Jungmann.

Dryden (vysl. drajdn, † 1701) byl předákem v literatuře svého věku. Z nejlepších jeho děl je „Rok divů“; pak psal i dramata, v čemž mu vzorem byl francouz Boileau. Pochován byl mezi básníky na Westminster abbey. Thomson († 1748) nejraději pěl o kráse přírody; Joung († 1765) skládal zasmušilé „Noční dumky“; oba byli vzorem skoro celé Evropy. Humoristicky a politicko-satiricky psal Jonathan Swift, až i na konec sešlél († 1745). Sterne († 1768) spisoval tklivé romany, čtené a napodobené nejvíce v Němcích.

Vědeckým ústavem byla v Anglii „Královská společnost“, založená r. 1660; pracovala na základě zkušenosti a pokusův. Nejslavnějším učencem té doby byl Isaak Newton (1642 až 1727). Od narození byl slabého těla, i na duchu se zvolna jen rozvíjel, ale dožil se věku 85 let. Matematickou vědu zdokonalil mnohými důležitými nálezy; vypočítal, že nebeská tělesa řídí se jedním zákonem tíže (gravitace). Když se kdo divil jeho důmyslu, říkal skromně, že přišel jen po kraj širého oceánu pravdy. Laplace nazval jeho knihu o gravitaci největším výkonem lidského rozumu.

Proti francouzským fysiokratům, že předním zdrojem státního blahobytu je polní hospodářství, vystoupil profesor Adam Smith († 1790), že nejhojnějším pramenem je všestranný rozvoj lidských sil.

Švédsko dalo tehdy světu nejlepšího přírodopytce. Profesor university upsalské Karel

Linneé (1707 až 1778) první upozoroval, jak se rostliny rozmnožují, roztřídil veliký svět rostlinstva a popsal více nových druhů, než všickni jeho předchůdci dohromady znali. Pracoval i v oboru živočišném a nerostovém; jím počíná v přírodní vědě nová doba.

J. Newton.

V Dánsku

kvetla národní literatura. Prvního jména zasluhuje Holberg († 1754); psal satirické romany, veselohry a díla historická.

Němci byli po třicetileté válce tak zmoženi, že bez mála půl druhá sta let jako ve všem i v literatuře nápodobili vzory francouzské; teprv ku konci této doby, v druhé polovici

18. věku, počínali pociťovat si uvědomovati svůj nehodný poměr.

Zprvu měli vážné literární kritiky; zvláště hluboký myslitel Lessing († 1781) čistil pole německé literatury; zamítal francouzské kusy divadelní, stavě místo nich své vlastní; osvobodil Němce z literární odvislosti francouzské a zmsrnil podřízení ke vzorům anglickým. Klopstock († 1803) mocně působil básnickými plody, zejména svou „Mes-siadou“.

Wieland († 1813) svými roman-y pronikal i do šlechtických salonů německých, kde posud platila jen francouzská literatura. Nejznamenitějším jeho dílem je romantické epos „Oberon“, spracované dle francouzského romanu.

K. G. de Linné.

K tomu Herder Jan ukázal, že pravé básnictví může pocházeti jen z národního ducha; proto má přibírat staré plody básnické a čerpat také ze zpěvů národních. Daleko více však než básněmi působil Herder svou prosou obsahu historicko-filosofického. Při svém rozhledu po všech národech byl i ke Slovanům spravedlivý, předkládaje veškerou jejich budoucnost.

Tato doba nazývá se v německé literatuře

sturm- und drangperiode, doba kysu a tlaku k něčemu velikému; a věru Klopstockův lyrický cit, Lessingova kritika, Herderův rozhled a poněkud i Wielandův směr byli předchůdci klasické doby Goethovy a Schillerovy.

U Slovanů

také literatura stoupala a padala s jejich mocí politickou; někde teprv počínala, když se tam probouzelo nebo křísilo národní vědomí.

Polsko mělo v 16. století svou zlatou dobu literární, kdy mu pěl básník Kochanowski († 1584), a jiní jinak zvelebovali domácí písemnost. Ale potom, že doba politicky byla smutná, ani literatura neměla pravého vzniku. Jen Stanislav Konarski (1700—73) stav se proti vůli rodičů piaristou a pobýv čtyry leta v Římě, otvíral pak francouzské literatuře cestu do Polska; do škol zaváděl studia klasická a přírodní vědy. I veřejných, státních věcí horlivě si všímal; zvláště napsal obšírnou knihu, jak záhubné je „liberum veto“.

Ku vzdělání obecnstva a zlepšení vkusu založil u varšavského konviktu divadlo, kde se hrály klasické kusy. Pěknými vlastnostmi naklonil si mnoho vzácných mužů po celé Evropě, i papeže Benedikta XIV. a krále Ludvíka XV. Král Stanislav August dal mu ke cti raziti peníz s nápisem: „Sapere auso“ = osmělivěmu se býti moudrým.

Adam Naruševič, jesuita, vzdělal se pomocí svého řádu a knížete Čartoryjského ve

Francii, v Itálii a v Němcích. Hlavním jeho spisem je „Hystorya narodu polskiego“, kritické dějiny domácí, čerpané z archivů veřejných, městských, kněžských i soukromých. Přeloživ Tacita zvykl jeho slohu, mocnému, jadrnému, živému. Naruševič i básnil; z toho druhu zvláště se mu dařily satiry a bajky.

Po zrušení jesuitského řádu Naruševič zůstal u svého příznivce, krále Stanislava Augusta a postupoval z probošta na biskupa; král dal raziti pamětní peníz s jeho podobou a poprsí jeho, lité z bronzu, kázal postaviti v zámku varšavském, v řadě mužů, kteří byli slávou a světlem polského národa. Dojímaje si Naruševič smutný osud vlasti, ztrudnomyslněl, a když Polsko po třetí byla rozdělena, zemřel žalem r. 1796 u věku 63 let.

Novější ruskou literaturu počal Michal Vasiljevič Lomónosov (1711 — 1765). Matka jeho, dcera kostelníková, naučila ho čísti. Potom se v chudobě trdil na studiích, ale jeho pevný duch, vyspělý ve „šlechtěný vzdor“, přemohl všecko. Polockého rýmovaný žaltář, mluvnice Smotrického a Magnického arithmetika byly, jak sám je nazval, „branou jeho učenosti“. Po některých nehodách stal se adjunktem a r. 1746 profesorem chemie a fysiky při akademii petrohradské. Že tam převládala strana německá, Lomónosov až do smrti neunavně pracoval o samostatnost ruské vědy, maje neustálé potyčky „s nepřátely věd ruských, kteří nedali volné růsti osení Petra velkého“.

Cinnost jeho byla mnohostranná; v básnictví: vydal ódy po způsobu francouzského pseudo-klasicismu a sepsal pravidla ruského básnění; v řečnictví: vydal rukověť rhetoriky; složil mluvnicki ruskou, v níž se držel více církevní ruštiny proti barbarismům z novější doby. Také ze svého vlastního oboru, z matematiky, fysiky a chemie napsal první vědecké věci ruské.

Jako ve Francii Voltaire byl literárním protějškem Ludvíka XIV., „francouzského“ krále ve svrchovaném smyslu, i Lomónosov byl ve svém oboru druhý Petr veliký. Carevna Alžběta mu darovala statek, Kateřina II. mu přála, Pavel I. osvobodil jeho potomky od osobní daně. Akademie boloňská a štokholmská jmenovaly ho, prvního rusa, svým členem.

Po něm už dosti záhy zakvétala literární niva ruská hojnými a pestrými květy.

Ceská národnost a literatura.

Národ český byl hrůzami třicetileté války, která v Praze počala a podivnou náhodou i tam skončila, k samé zemi zešlapán. Jemu nejtíže bylo se zpatovati. Nicméně pomalinku a po něčem okřival, ačkoli ani potom neměl plného klidu, když mnoho české krve proléváno a mnoho českého majetku mařeno na války turecké a francouzské.

A po nich bylo ještě hůře, zase ty kruté a dlouhé vojny pruské, se všemi svými ztrátami a strastmi. Na věci mřou jimiž se zvedá blaho duševní a vezdejší, nezbývalo času ani prostředků.

Lid český ve všech korunních zemích nežil v nějaké vědomé a souvislé národní jednotě a celosti, nýbrž různě po kousku, po krajích, a tam zase ponejvíce dle toho, jakou který kde měl vrchnost. Bylo by toho na mnoho obrázků, trudných a jasných, ozářených paprskem lidskosti.

Aspoň jeden: v České skalici, na kladském pomezí podál hranic pruských, byl od r. 1713 do r. 1747 farářem Václav Vojtěch Klugar. Jsa na svém místě „svůj mezi svými“, vykonal tam platný a trvalý kus práce vlastenecké na ochranu víry, národnosti a veřejného blaha svého lidu.

Hned po prvním vpádu pruském do Čech bystře poznal (srovn. str. 318.), že každá vlažnost nebo různost náboženská jen by pomáhala, aby české země byly popruštěny. Proto ústně učil a horlil pro katolickou víru, až pak i knihu vydal, v Praze tištěnou. Bylo to zvláště důležité v onom kraji, kde od pradávna nejvíce se vyskytovaly nezřízené a zmatené pojmy náboženské. (Viz Středověk str. 563.)

V náchodském kraji vládla tehdy paní Anna Viktorie kněžna Piccolomini, rodilá hraběnka Kolovratovna; sídlila ráda na zámku v Ratibořicích, farnosti českoskalické. Syn její Jan Václav nebyl zdravé mysli, pročež „aby se uvarovalo všeho zla, když se byl dopustil pošetilostí a páchal ukrutností, v pokoji hlídán byl domácím služebnictvem, maje k sobě dva mnichy na duchovní útěchu a lékaře; uklizeny však byly všechny nástroje a zbraň, aby nemohl raniti“.

Paní kněžna byla k radě moudrého i činného faráře Klugara dobrotivou matkou poddaného lidu. Po celém Náchodsku nastavěla úhledných a prostorných kostelů a všude, i po vesnicích zřízeny školy.

Valy hradu náchodského byly po třicetileté válce z vyššího rozkazu prachem pobořeny; když potom roku 1719 vybízelo místodržitelství paní kněžnu, aby „pomocí poddaných“ znovu hrad opevnila, šlechtetná paní návodem svého patronatního duchovenstva nedopustila užívatí lidu k té práci.

Český lid na Náchodsku byl poměrně uvědomělý, vzdělaný a pokročilý. Právě tím ostával sobě věrný v náboženství a v národnosti. Když za té doby kolkolem všude pracovali náhončí „pro krále pruského“, lid náchodského kraje stál pevně na své postati; „brána českého království“ neotevřela se králi pruskému.

Ve chrámech ostával český jazyk dále úředním jazykem. Z knih byla u lidu na prvním místě bible; jiné knihy, ponejvíce nábožného obsahu vydávalo „Dědictví sv. Václava“ v Praze (viz str. 218), které za 80 let své působnosti rozhodilo na 80 tisíc výtisků mezi lid, ba až i za hranice do jihoslovanských krajů, nedávno teprve z ohavné poroby turecké vymaněných. Když byl zrušen řád jezuitský, jmění toho dědictví, 16 000 zl., přivtěleno byvší normálnímu fondu, přešlo do státní správy.

O své minulosti dočítal se lid hlavně z Hájkovy kroniky a z „Poselkyně starých příběhů

českých“, již vydal kněz řádu křižovnického Františ Beckovský. Nejslabším čtenářům vyhověly spisy: Slepý mládenec, Štilfrid a Bruncvík, Jiříkovo vidění, o sedmi mudrcích, Jenovefa, Meluzina a j.

Český živel v zemích koruny české byl i při své zmalátnělosti mocnou jednotkou státu rakouského. Komu s ním bylo přímo jednati, nemohl se obejti bez české řeči.

Císař a král Ferdinand III. častěji v Praze přebýval a rád mluvil česky; kdykoli přišel do chrámu a zpívala se staročeská píseň ku sv. Václavu, král zpíval s lidem tak mohutně a zvučně, že ho bývalo dobře rozeznati ode všech ostatních. Císař Josef I. také mluvil plynne česky. Když kurfirst bavorský Karel (str. 233.) dal si v Praze holdovati jako král, říkán slib věrnosti také česky a přinesen k tomu meč sv. Václava.

Za vlády Marie Terezie všelico nařízeno na prospěch jazyka českého; dívky její, zvláště budoucí nástupce Josef, učily se česky, jen škoda, že měly učitelem češtiny Jana Václava Pohla, který svým přemrštěným novotářstvím kazil jim chuť k učení a k jazyku samému.

Povšimnutí hodno je z té doby, že jméno Václav bylo za křestné oblíbeno i ve šlechtických rodech, které se sice nehlásily vědomě k české národnosti, ale také nepopíraly svého českého původu.

Veřejným nákladem vydávány nejnutnější knihy školní a jiné vzdělavací, po přednosti Písmo svaté, jež po vůli císařovny Marie Terezie

v nové úpravě dal tisknouti pražský arcibiskup Antonín Petr Příchovský z Příchovic.

Piarista Gelasius Dobner, otec nové historie české, počal důmyslně zkoumati kroniku Hájkovu, třídě v ní zrní od plev; tím budil české vědomí.

U hraběte Nostice počali se scházeti mužové učení a urození, přátelé české věci, až se r. 1770 ustavili v Učenou společnost; šli známostí českých dějin a rozněcovali lásku k zámožné a slavné vlasti.

Vyskytly se již také na veřejnosti přímlyvy za český jazyk; zejména Františ Josef hrabě Kinský, český šlechtic a vysoký důstojník, napsal v „Erinnerungen eines Böhmen“, kde uvažuje o výchově mladých šlechticů, že jako Němci němčina a Francouzi frančina, tak i Čechovi nemůže jiná řeč býti mateřskou nežli česká. To bylo veliké slovo, postaviti českou popelku na roveň světových jazykův.

Jiní bystrým a ostrým slovem hájili jazyka českého: Františ Martin Pelcl, vychovatel u hraběte Nostice, vydal ještě netištěný spis nebožtíka Barbina: *Dissertatio apologetica* = Rozprava na obranu jazyka slovanského; bibliothekář brněnské university Alois Hanka vydal ve Vídni německý spis „Doporučení jazyka českého“; téhož roku 1783 sepsal Karel Ignác Tham „Obranu jazyka českého proti zlobivým jeho utrhačům, též mnohým vlastencům v cvičení se v něm liknavým a nedbalým.“

Zase jiní spisovali české mluvnice, ještě jiní skládali slovníky. Písmo svaté znovu vydali

Václav Fortunat Durich a Františ Faustin Procházka, slohem klasickým, jak Dobrovský uznává.

Někteří také vědy si všímali, ponejvíce řeholníci: piaristé, pavláni, premonstrati a jesuité; kladli však teprv počátky různých oborů vědeckých. Zejména Josef Dobrovský jasně a pevně stanovil pravidla českého jazyka i jeho pravopisu.

V písemnosti vládla ještě latina a němčina. Ústnímu jazyku velmi dodávalo vážnosti, že si šlechta jej oblibovala: hrabata Valdštejn, Vrba, Kinský, Jan rytíř z Neuberka, muž klasicky vzdělaný a české národnosti a řeči velmi milovný.

Divadlo poprvé česky bráno. r. 1771; přední péči o divadelní hry měl dr. Václav Tnau, jenž sám složil 5 veseloher a 4 činohry, 45 kusů přeložil z jiných jazyků. Roku 1876 v podzim přišel císař Josef i do českého lidového divadla, tak zvané „Boudy“, a brál se kus z němčiny: „Loutníci“ nebo „Veselá bída“.

Zmíněný Pelcl zpracoval „Ceskou kroniku“, a Václav Matěj Kramerius tiskl oblíbené povídky, tak zvané kroniky, potom i kalendáře, až pak i noviny, a vše jazykem milým a správným.

Když se v rakouské vládě pořád více jevila vůle a ruka Josefova: práv české koruny nešetřeno, sněm nesvoláván, král nekorunován, královské Hradčany měly v kasárny dělostřelecké býti obráceny: zmáhala se taková nespokojenost mezi šlechtou, že čeští kavalíři počali v nejbližším okolí císařově mluvit spolu česky.

Zatím uleveno lidu v břemenech poddan-
ských, stanoven majetek pozemkový, zrušeno
tělesné nevolnictví a založeny obecné školy. Lid
se probíral z tuhých mrákot a počínal si také
vyšších věcí všímati.

Tak se stalo, že právě když národnost česká
měla býti doražena zavedením němčiny do škol,
sblížily se a vzájemně se posílily dva proudy:
snahy šlechty a lidu: posledním hřebem, vra-
ženým do rakve českého národa, rozsypala se
rakev; zdánlivě mrtvý národ probudil se a po-
vstal k novému životu.

Prokop Diviš

vynalezl hromosvod dříve než jinde zmíněný
státník Franklin. Vstoupil do řádu premonstrátů
v Luce u Znojma a zabýval se vysokými studi-
emi z filosofie a z bohosloví.

Potom jako duchovní správce v Příměticích
počal zkoumati síly přírodní, až i pak vynalezl
hromosvod. Když své překvapující výzkumy pro-
váděl ve Vídni, dostal od císaře Františe a Ma-
rie Terezie těžké zlaté medaile s jejich podo-
bami na památku.

V Petrohradě zkoušel profesor za bouře
schytávati elektřinu a byl bleskem zabit; Diviš
napsal pojednání, jak se má elektrický oheň
bez nebezpečí sváděti, aby se předešlo výbuchu
blesku.

První svůj hromosvodný nástroj postavil
Diviš 15. června 1754 oblézce svého příbytku.

Když zakrátko přihnala se bouře, bylo viděti, jak tenounké bílé paprsky lítají z mračen na Divišův hřebenový přístroj, a hned mračno bělelo, řídlo, trátilo se.

Roku 1756 uhodilo však veliké sucho. Lidé v domnění, že tím vinen Divišův přístroj, strhli jej, a od té doby je tam schován v budově bývalého kláštera v Bruku.

V Berlíně nerozuměli učenci Divišovu vynálezu a ve Vídni matematikové, když se jich císař Františ tázal, co soudí, také nechápali jeho užitečnosti. Opat Divišův Marci těšil ho, že se vysmívají, čemu nerozumějí.

Prokop Diviš.

Potom ještě Diviš vynalezl denis d'or, hudební nástroj, na který se hrálo rukama i nohama, a mohl vydati zvuky skoro všech nástrojů, strunných i dechových. Diviš jej nazval po sobě: Dionysius, Denis, Diviš. Zemřel roku 1765.

Umění.

Stavitelství. — Sloh barokní.

Renaissační sloh stavební (viz str. 222) přešel podle módy v 17. století v barokní renaissanci, v tak zvaný barok. Hlavním jeho znakem je vzduch a ruch; velké prostory obendávány hravými tvary drobných ozdob.

Michel Angelo sám mohutně přispěl k tomuto slohu: jeho nadlidské postavy, prudké

v pohybu a velkolepé v klidu, zlíbily se a byly hojně a dlouho nápodobený. Odtud sochy toho slohu jsou neobyčejně svalnaté a mají vyjadřovati pohyb a život.

U bran takových staveb bývají s obou stran sloupy nebo karyatidy, atlanti, obři neb obludy; pavlače spočívají na perutech rozkřídlených orlů a nohů; v ornamentech bývají pitvorné škrabošky, koule, děla, prapory, přílby, krunýře a j.

Vlastním původcem baroku je vlašch Bernini; jemu svěřeno postaviti sloupení před chrám sv. Petra v Římě (viz str. 67) a ve chrámě tom i bronzový baldachin nad hlavním oltářem. Mnohem více ozdobnosti, že by se až mohla zdáti fantastickou, přinesl později do toho slohu Boromini.

Chrámy v tom slohu stavěné bývají prostorné a odevšad je volný pohled na oltář. Zvenku mívají nádherné průčelí se sloupením třeo a v několika patrech, římsami od sebe oddělených. Zámky a paláce mívají uvnitř široké schody a světlé chodby. Okna bývají často vejčitá.

Z Italie šel barokní sloh do Francie za Ludvíka XIV, pak do střední a severní Evropy, poněkud i na Rus a do Turecka. V Rakousku tak vybudován za Karla VI. císaře ve Vídni chrám sv. Karla a v Praze palác Clam Galasův; také návrh letního divadla v Praze (viz, str. 315) je v tom slohu.

V Čechách po válce třicetileté poměrně rychle se zotavily kláštery; znova budovaly pobožené

chrámy. Zvláštním směrem je tak zvaný jesuitský sloh.

Nejpěknější stavby ve slohu barokním provedli v Čechách oba Dinzenhofrové, otec a syn; v samé Praze pocházejí od nich: dva chrámy sv. Mikuláše, kostel na Skalce, letohrádek Amerika, palác Nosticův, nyní hraběte Sylvy-Tarouccy, propůjčený za „Národopisné museum“.

Rokoko.

Za dob krále francouzského Ludvíka XV., kdy ve Francii ze všeho života vymizela kázeň a vážnost, i ve slohu stavebním se projevil ten směr: zamítnuta pravidla přímé čáry a pravého úhlu; sloh barokní přešel v tak zvaný rokokový nebo copový; hromadné ozdoby lasturové, věnečkové a drobných květů přišly do módy.

Výlupkem toho druhu je tak řečený Zwinger v Drážďanech, pak i palác hrabat Kinských v Praze, na Moravě vnitřek zámku ve Slavkově, v Mikulově a v Kroměříži.

Reprezentační sochy toho slohu viděti u bradu ve Vídni a v Praze.

Hudba.

Již na církevním sněmu tridentském vytýkalo se kostelnímu zpěvu, že je příliš světský a pro samy ozdoby hudební že nebývá slovům rozuměti. Někteří otcové na sněmu chtěli docela vypuditi figurální hudbu ze chrámu; přestalo se na tom, aby kostelní hudba byla zjednodušena, svému úkolu přispůsobena.

Mistr Palestrina to provedl směrodatně; skladby jeho došly všeobecné pochvaly, a podnes ostal mistrem církevní hudby.

Za té doby počali již také hudbu spojovati s divadlem, a z toho v Italii vznikla opera (viz str. 250. 319).

Po třicetileté válce pěstoval hudbu ponejvíce stav duchovní; i světští skladatelé pracovali v oboru církevním. Potom zakládány a zdokonalovány též jiné umělé formy hudební; zavedeny skladby klavírní.

Rozvoj ten šel od romanských národů do Němec, kde nejvíce prosluli skladatelé Bach, Händel, potom Gluck, Haydn a nejmladší z té doby Mozart.

V Čechách byl důvěrným přítelem Mozartovým Dušek; Mozart říkal, že pražané mu nejlépe rozumějí. Výkonných umělců českých bylo tehdy hojně; odcházeli do světa a prosluli v cizině; Mysliveček (1737—1781) v Italii nabył českého názvu „il Boěmo“.

Obsah a věcný ukazovatel.

	Strana
1. obraz: Přední křesťanská říše	3
rozervaná	4
Poslední rytíř Maximilian	5
rozmnožil moc rodu habeborského	6
Karel V. král španělský	7
císařem německým	8
Františ I. král francouzský	9
jejich nepřítelství	10
 2. obraz: Náboženský rozkol.	
Vážnost papežův otřesena	12
pohanský humanism	13
sobectví, fiskalita	14
mravní porucha	15
prostředí Lutherovo	16
O církvi: její stránka nebeská a pozemská	17
Martin Luther	18
proti němu hlasy již za mlada	19
Počátek rozkolu	20
postup	21
pokus o smír	22
Na sněmě vormském	23
říšský acht na Luthera	24
Luther na Vartburce	25
Další novoty	26
Melanchthon	27
Albrecht braniborský	28
Luther žehrá na své dílo	29
Krvavé bouře	30
Rytíři, sedláci	31
Protestanti, odkud jméno	32
Reformování	33
Cvingli	34

	Strana
První dvě války francouzské	35
mír kambrayský	36
3. obraz: Augsburská a helvetská konfesse.	
Povolen náboženský klid do sněmu církevního	37
Novokřtěnci v Münsteru	38
I. válka africká, III. francouzská	39
Ondřej Doria vítěz	40
Francouz a Turek spojeni	41
II. válka africká, IV. francouzská	42
Karel V. na výši	43
vítězem u Mühlberka	44
náboženský smír	45
Poslední věk císaře Karla V.	46
v klášteře sv. Jarolima	47
Kalvin	48
apoštol mrzout	49
4. obraz: Protestantism na postupu.	50
jeho světské požadavky	51
Jesuité	52
zakladatel sv. Ignác	53
kollej v Římě	54
Koncil tridentský	55
velký úkol jeho	56
závěr	57
Kalendář opraven	58
výklad	59
kdy přijat	60
Slovan papež Sixtus V.	61
povaha jeho, postup	62
kardinálem	63
papežem	64
veřejná činnost	65
přísnost	66
stavitel	67
křivdí se mu	68
5. obraz: První habsburk na trůně českém.	
Ludvík král český a uherský	68
Anna jeho sestra zasnoubena Ferdinandovi	69
Neutěšený stav české říše	70
Ludvík do turecké vojny	71
Němci se vymlouvají	72
Zpupnost uherských pánů	73
Ludvík zahynul u Moháče	74

	Strana
Ferdinand zvolen králem českým	75
slíbil sídleti v Praze	76
▼ Uhrách Zápolský proti němu	77
v Praze zhořely zemské desky	78
do nových zapsáno dědičné právo	79
pikle v Čechách proti Ferdinandovi	80
Ferdinand posiluje stranu katoliickou	81
Čeští bratři	82
Jednota českých bratří	83
správa její	84
panská přízeň k nim	85
pro politické pikle	86
čeští bratři pronásledováni	87
Marianská družina katolíků	88
Antonín Brus arcibiskupem	89
Obrana proti Turkům	90
Uskoci, hajduci	91
chránili země rakouské	92
Sultan Soliman II.	93
johanité ze Rhodu na Maltu	94
Uhry tureckou provincií	95
 6. obraz: Maximilian II.	 96
Jurišič hájí Kyseka	
České vyznání	97
Po české konfesi	98
katolíci utiskováni	99
Mikuláš Zrinský	100
hájí Sigeta	101
hrdinská smrt	102
jiní Zriňové	103
Rudolf II. sídlem v Praze	104
alchymie, astrologie	105
Martin Medek arcibiskup	106
Budovec proti herni na tureckou vojnu	107
Bočkaj	108
 7. obraz: Španěly.	
Filip II. král	108
Esorial	109
klášter, chrám a zámek	110
Don Karlos	111
smír s otcem	112
Lepanto — Armada	113
Portugaly ke Španělsku	114

	Strana
Odpad Nizozemska	115
geusové	116
generalní státy	117
8. obraz: Francie.	
Hugenotské války	118
pikle hugenotské	119
Bartolomějská noc	120
návodem královny Kateřiny	121
Dále vojny	122
Král Jindřich III. zabit	123
Jindřich IV. burbon	124
9. obraz: Anglie.	
Jindřich VIII.	125
platného manželství nemohl papež zrušiti	126
Parlament zaprodal svobodu	127
církevní majetek rozchvacován	128
Eduard VI.	129
Marie katolická	130
Alžběta	131
státní církev anglikanská	132
Marie Stuartovna	133
v podezření	134
odsouzena	135
odpravena	136
Další věk Alžbětín	137
nešťastný konec	138
Král Jakub I.	139
10. obraz: Severní říše.	
Švédsko	140
Dánsko	141
Prusko	142
Polsko	143
Zikmund I. — unie polsko-litevská	144
Zikmund II. August, vrchol říše	145
Jagjelovci vyhynuli	146
Štěpan Bátor-Vasovci na trůně	147
„Republika“ polská	147
Rusko	148
Vasilij III. ocituje se samovládcem	149
Ivan IV. „hrozný“ připojil chanství kazaňské	150
i astrachanské	150
Jermak dobyl přední Sibíř	151
Feodor, osamostatněna církev ruská	152

	Strana
Boris Godunov	153
Lžidimitrij	154
Michal Feodorovič Romanov	

11. obraz: Třicetiletá válka.

Rudolf II. a Matiaš	155
majestat Rudolfův	156
páni už oň nestáli	157
vpád pasovských do Čech	158
Unie protestantská	159
katolická liga	160
protestantism zaražen v postupu	
Císař Matiaš	161
Ferdinand II. korunovaný, ještě nevládnoucí	162
zavádí se rovnováha	163
Matiaš přesídlil do Vídně	164
hledá se příčina k odboji	165
defenestrace v Praze	166
počátky zpourey	167
nepořádky v zemi	168
Válka 30letá: boj o majetek a moc	169
českořalská: vojska proti sobě	170
Ferdinand II. píše do Čech	171
Ferdinand zvolen v Němcích, Fridrich řalský v Řechách	172
rozvaha sil	173
bitva na Bílé hoře	174
po bitvě nebylo vše ztraceno	175
popravy 21. června 1620	176
rekatolisace Řech	177
před Bílou horou nejvíce zněmčeno	178
obnovené zřízení zemské	179
válka řalská	180
Albrecht z Valdštejna	181
restituční edikt	182
Valdštejn propuštěn	183
válka švédská	184
Tilly zemřel	185
Valdštejn a Gustav Adolf	186
Valdštejn generalissimus	187
Valdštejn zabit	188
Švédí zřrceni u Nördling	189
vojna švédsko-francouzská	190
Gallas a Banér	191
Brno obleženo	192
Praha naposledy obležena	193

	Strana
Vestfalský mír	194
čeho kdo nabyl	195
Čechů se nikdo nezastal	196

12. obraz: Po 30leté válce. Ferdinand III.

Ohromné škody na lidu a majetku	197
národní vědomí kleslo	198
český národ jako divem zachráněn	199
Čarodějství, původ jeho	200
luterství mnoho zavinilo	201
soudy ukrutné	202
Vojenství: lancknechti	203
žoldnéři	204
nekázanost	205
Státní a společenský život	206
v Čechách nové okolnosti	207
v Čechách neopatrnost	208
Církevní život: obnovený	209
nové květy: Filip Neri, Josef Kalsancký	210
„ „ sv. Terezie	211
„ „ sv. František saleský	212
Salesiani	213
„ „ sv. Vincenc de Paula	214
Věda: vynálezy	215
Koperník, Kepler, Galilei	216
David Adam z Veleslavína	217
Karel ze Žerotína	218
Z obecného života	219
čaj, zemědělství, tabák do Evropy	
Básnictví: vlácké: Ariosto, Tasso	220
španělské: Cervantes, Lope, de Vega	
portugalské: Camoens	221
anglické: Shakespeare, Milton	
německé: Hans Sachs	222
české zpěvy bratrské	
Výtvarné umění: renaissance	222
Leonardo da Vinci	223
Michel Angelo	
Raffael	
Correggio, Tizian, Tintoretto	
van Dyk, Rembrandt	
Holbein, Cranach	
Škreta, Brandl	224

II. Část.

(1650 — 1790.)

Od míru vestfalského po revoluci
francouzskou.

13. obraz.

Strana

Přehled té doby: náboženství zatlačeno	225
síla národní poklesla	226
Ludvík XIII. francouzský	227
kardinal Richelieu	228
Karel I. anglický	229
„dlouhý parlament“	230
Oliver Cromwell	231
Republika v Anglii	232
„navigační akta“	233
„lord-protektor“	234
Ludvík XIV.	235
kardinal Mazarin	236
Roi-soleil, l'Etat c'est moi	237
ministr Colbert	238
Paříž zveleben	239
ministr Louvois	240
Paní z Maintenon	241
Válka holandská-tripelalliance	242
reunie	243
Edikt nanteský zrušen	244
papež napomínal	245

14. obraz.

Poslední habsburk na španělském trůně	246
nejbližší dědic císař Leopold I.	247
Císař Leopold I.	248
povaha a domácí život	249
První vítězství nad Turkem	250
u sv. Gotharda	251
Zpoura v Uhrách 1671	252
potlačena, ztrestána	253
Turci podruhé u Vídně	254
přehled sil	255
Slované hájí Vídně	256
Kašpar Zdeněk Kaplíř	257
Starhemberk	258
P. Marco d'Aviano	259
Vítězství, Jan Sobieski	260

VIII

	Strana
Dobra v Uhrách	261
uherská koruna dědičná v rodě habsburském	
r. 1687	262
15. obraz.	
Princ Eugen, původ	263
postava, povaha	264
vítězství u Zenty	265
mír v Karlovicích	266
Válka o španělské dědictví	267
Angličané nabyli Gibraltaru	268
Francouzi v úzkých	269
poražení u Malplaqueta	270
mír v Utrechtě, v Raštattě	271
Císař Josef I.	272
16. obraz.	
Anglie	273
indulgence, testakta, „cabal“	274
„habeas-corpus-acta“	275
whigové, toryové, „exclusion-bill“	276
zákon „o právech“, Vilém III.	277
Anglie a Hanover v personální unii	278
Švédsko. Královna Kristina	279
Švédsko na výši moci	281
Polsko slábné	282
Sobieski	283
Leščinski	284
Rusko, car Alexěj	285
Nikon	286
velkokněžna Žofie	287
17. obraz.	
Car Petr I.	288
úklady o život	289
na zkušené ve světě	290
na zkušené ve Vídni	291
Severní válka	292
Karel XII. u Narvy	293
Petr I. založil Petrohrad	294
bitva u Poltavy	295
Rusko vítězné	296
Opravy Petra I.	297
tuhá povaha ruská	298
zbytečné novoty	299
pravidelné vojsko	300

	Strana
společenský život	301
pravý pokrok	302
caesaropapismus	303
Povaha Petra 1.	304
vznešené myšlenky, družnost	305
přístupný	306
zaujatý svou snahou	307
prostý v domácnosti, „Katinka“	308
náhlý	309
smrt	310

18. obraz.

Císař Karel VI.	311
l' alliance quadruple	312
Pragmatická sankce	313
co značí	314
kdy kde přijata	315
Čechy za těch dob	316
správa zemí	317
národnost kleslá	318
hrabě Straka, hrabě Černín	319
Konec války o španělské dědictví	320
hned zase turecká vojna	321
habsburský rod vyhasl	322

19. obraz.

Prusko královstvím	
velký kurfirst u Fehrbellina	323
Fridrich I. král	324
Fridrich Vilem I.	325
princ Fridrich II.	326
Marie Terezie	327
povaha	328
Fridrich II.	329
povaha	330

20 obraz.

I. válka slezská	331
Karel VII. císař	332
mír v ratislavský	333
Marie Terezie v Praze korunována	334
II. válka slezská	335
mír cášský	336
Císař František I.	337
Loudon přijat	338
Baron Trenck	339

	Strana
III. válka slezská, sedmiletá	340
hrabě Kounic	341
Fridrich bez opovědi války vpadl	342
vítězí	343
poražen u Kolína	344
Slezsko po 3. prohráno	345
u Olomouce	346
u Kunersdorfa poražen	347
zoufalý stav Fridrichův	348
armada ruská se přidala k němu	349
mír v Hubertsburce	350
7letá vojna v Americe a v Asii	351
Novoty a opravy Marie Terezie	351
česká kancelář spojena s rakouskou	352
soudy a finance o sobě; konakripce	353
robotní patent 1775	354
svězákonnost zemská pominula	355
Poslední věk Marie Terezie	356
bramborová válka	357
 21. obraz:	
Filosofie a věda za těch dob	358
filosofie negace	359
Immanuel Kant	360
Encyklopedisté	361
J. J. Rousseau	362
Voltaire	363
Diderot, d' Alembert	364
Gallikanism	365
Jansenius	366
Febronius	367
Frajmauři	368
původ; přeneseno do Evropy	369
působnost podnes	370
Iluminati	371
 22. obraz:	
Císař Josef II. — smýšlení, povaha, postava	372
první činnost	373
Náboženské novoty	374
toleranční patent	375
kláštery ničeny	376
pravomoc papežova omezována	377
bohoslužba, výchov kněžstva	378
papež Pius VI. ve Vídni	379
Státoprávní novoty	380
samospráva, soudnictví	

	Strana
tělesné poddanství zrušeno r. 1784	381
židé měli zvykatí práci	382
věda v nevážnosti	383
umělecká díla za haraburdí	383
Vídeň místo Prahy	
Poslední doby Josefovy	384
Nespokojenost národů	385
císařův dobrý úmysl	386
23. obraz:	
Rusko od Petra velkého	387
Kateřina I. — Petr II.; romanovci vymřeli	
Anna Ivanovna — Alžběta Petrovna	388
Petr III. — rod holštýn-gottorpcký	389
znelíbil se pruskými choutkami	390
Kateřina II.	391
válkou zahlušila svědomí lidu	392
Pugačev	393
zraky obráceny na Cařihrad	394
Vnitřní opravy	395
správa říše	396
obchod, vědy, školy	397
Potěmkin	398
cesta carevnina na Krim	399
Francie za Ludvíka XV	400
v ničemné společnosti	401
ctnostné osoby u dvora	402
smrt králova	403
Polska po prvé dělena	404
Potoční a Čartoryjští, Konarski	
konvokační sjezd	405
konfederace radomská	406
konfederace barská	407
Fridrich II. pruský radil dělit	408
Marie Terezie se vzpouzela	409
Jesuitský řád zrušen	410
v Portugalech za hraběte Pombala	411
ve Francii	412
ve Španělech	413
papež Klement XIV. želel toho činu	414
Prusko a Rusko neuznaly zrušení	
24. obraz:	
Americký boj za svobodu	415
počátky osad	
cítily se starou vlastí	416
správa	417

	Strana
příčina války	418
vojna a mír, Washington	419
Spojené obce severoamerické	420
mír ve Versailles r. 1783	421
Unie r. 1789	422
Benjamin Franklin	423
Gustav III. švédský	424
revoluce shora dolů	424
králova smrt	425
Australie objevena	426
Indie stala se anglickou	427
mír v Mangalore	428
25. obraz: Literatura; vědy, umění v té době.	
Romanské literatury	429
akademie del Cimento	430
U germanských národů	431
Milton, Dryden a j.	432
Newton, Linné	432
Němci: Lessing, Klopstock, Wieland, Herder	433
U Slovanů: Polsko	434
Kochanowski, Konarski, Naruševič	435
ruská: Lomónosov	436
česká národnost: ubohá	437
jasné paprsky	437
„Dědictví sv. Václava“	438
jazyk český	439
„Učená společnost“ u hrab. Nostice	440
obraný jazyka českého	441
kavalíři u císaře Josefa II. mluví česky	442
Prokop Diviš	443
Umění. Sloh barokní	444
Sloh rokoko	445
hudba	446

STANOVY

Dědictví sv. Cyrilla a Methoděje v Brně.

§ 1. Účel Dědictví sv. Cyrilla a Methoděje.

Dědictví pečuje o zvedení lidu moravského, jakého náš čas požaduje; o zvedení všestranné, avšak na základě víry katolické s vyloučením všeliké politiky.

§ 2. Prostředky k dosažení účelu tohoto.

Spisování a vydávání knih a sice netoliko výhradně náboženských, nýbrž vůbec vzdělávacích a k duchovním potřebám věku našeho prohlédajících, zvláště dějepisu, zeměpisu, poznání vlasti, přírody, řemesel a orby, atd. — I v zábavných spisech obsažena býti má buď obrana, buď utvrzování některé pravdy katolické, jížto se odpor časový dotýká.

Vydávati se budou Dědictvím, pokud jmění stačí:

1. Obšírné životopisy svatých,
2. Spisy poučné,
3. Spisy zábavné,
4. Časopisy a všeliké listy běžné,
5. Předměty umělecké, ku př. obrazy, zeměvidy čili mapy atd.

Poznámka: Orgánem Dědictví sv. Cyrilla a Methoděje jest »HLAS«, časopis církevní.

§ 3. Šetření zákonův tiskových.

Při vydávání časopisův, knih běžných, obrazův atd. budou se stávající zákony tiskové zevrubně zachovávat.

§ 4. Zřízení Dědictví.

1. Spoluúdem Dědictví státi se může každý, kdo za sebe jedenkrát na vždy položí 20 K r. m.

2. Vklad tento může se zapraviti buď najednou, anebo ve dvou po sobě jdoucích ročních lhůtách po 10 K r. m., které až do dne 30. září každého roku vyplaceny buďtež. Kdo by do té doby vklad nezaplatil, přestává býti údem Dědictví.

3. Kdo však témuž ústavu 200 K věnuje, považován bude za spoluzakladatele a obdrží 4 výtisky věcí Dědictvím vydaných zdarma.

4. Kdo jednou na vždy dá 100 K, bude téhož ústavu spoluúdem I. třídy a obdrží 3 výtisky. Kdo 40 K dá, stane se spoluúdem II. třídy a obdrží 2 výtisky. Kdo 20 K položí, bude spoluúdem III. třídy a obdrží 1 výtisk zdarma.

Spojí-li se manžel s manželkou v jeden toliko základ o 20 K, vydávati se jim budou knihy jen do úmrtí toho, který první v diplomu poznamenán jest.

Poznamenání. Bylo-li by potřebí druhého nebo třetího vydání některé již vydané knihy, spoluúdomé ji dostávati nebudou, nýbrž knihy ty prodávati se budou ve prospěch pokladnice Dědictví, aby se nákladnější díla vydávati mohla.

Abý úmrtí spoluúda přišlo ústavu tomuto ve známost, žádají se vpp. duchovní pastýřové, aby úmrtí takové pokladníkovi Dědictví, třebaš přímo poštou oznámili ráčili. Podobného oznámení písemného potřebí jest, kdykoliv spoluúd některý buď k vyšší důstojnosti vynikl, nebo jinam se přestěhoval.

5. Řehole, děkanství (vikariáty), osady, knihovny, školy, rodiny, spolky, bratrstva atd. vstupují dvojnásobným vkladem za spoluzakladatele nebo za spoluúdy věčné do Dědictví podle tříd svrchu jmenovaných.

6. Každému volno doplněním vkladu u vyšší třídy postoupiti. Zašle-li tudíž na př. spoluúd III. třídy k prvním 20 K opět 20 K, stane se spoluúdem II. třídy atd. Avšak spoluúdství postoupiti jinému se nedovoluje.

7. Každý přistupující račiž jméno a místo přebývání svého jakož i biskupství a děkanství (vikariát) a poslední poštu zevrubně udati.

8. Každý kněz, který jest údem Dědictví sv. Cyrilla a Methoděje, berte na sebe povinnost, buď ve slavnost, buď některý den v oktávě sv. apoštolů Cyrilla a Methoděje každoročně sloužiti mši svatou za všechny žive a mrtvé spoluúdy dotčeného Dědictví; a bude-li libo a možno-li jinou mši svatou za obdrčení národů slovanských od jednoty církevní odloučených, kterouž pobožnost jistě každý spoluúd jakožto věrný katolík spolu konati neopomine.

9. Zemfelf, za které někdo vklad k Dědictví učinil, tak jako ti, kteří na smrtelné posteli nejméně 20 K za sebe do Dědictví odkázali, stávají se účastnými duchovních milostí v předešlém (8.) čísle jmenovaných.

Každý, jenž byl vklad ten učinil za mrtvého, pokud živ jest, knihy bez ohledu na velikost vkladu, ovšem nejméně 20 K, po jednom výtisku dostávají má.

10. Správu Dědictví ss. Cyrilla a Methoděje vede výbor sestávající z kněží, kteří buď v Brně, buď na blízku přebývají.

11. U jiných osob a úřadů zastupuje Dědictví sv. Cyrilla a Methoděje starosta, a nemá-li prázdně od jiného zaměstnání, jeden z jednatelů.

12. Výbor schází se čtvrtletně a k vyzvání starosty i častěji v Brně, aby, čeho potřebí, v poradu bral, a většinou hlasů přítomných výborníkův o nálezech pro celé Dědictví platných rozhodoval. — Výbor má právo, počet svých úřadův odcházejících doplniti nebo i rozmnožovati, avšak ne jinak, než katolickými kněžími, a každoročně uveřejňuje zprávu o činnosti své.

13. Každý spoluúd Dědictví má právo, písemné návrhy své činiti a přání svá projevovati dotčenému výboru, kterýžto při svých shromážděních zavázán jest, jich svědomitě v úvahu bráti a dle nich, pokud potřebno, prospěšno a možno jest, se zachovati.

14. Ve sporech, z poměru spolkového snad vzniklých, děje se odvolání k starostovi, a v domněle nedostatečném vyhovění ku příslušícím c. k. úřadům.

15. Kdo témuž Dědictví obětuje práce své literární neb umělecké, obdrží na výslovnou žádost honorář podle výbornosti, obšírnosti a důležitosti spisu svého, o čemž výbor úsudek pronese.

§ 5. Rozesílání knih a výtvorův uměleckých.

O rozesílání knih, spisův a jiných předmětů Dědictvím vydaných, postará se výbor. Každý přistupující k Dědictví hned račiž oznámiti, ze které z ustanovených expedici si knihy bráti bude.

Poznamenání I. Pravidlem v této věci zůstane, co na lístku tištěno jest: že na poukázání lístku svého každý spolu-úd v hlavní komisi u p. K. Winikera, knihkupce v Brně v Cyrillo-Methodějském knihkupectví (Gustava Francla) v Praze a Bedřicha Grosse v Olomouci knihy sobě vybíratí má. Kdo by však chtěl poštou knihy své dostati, račiž se obrátiti frankovaným listem na jmenovaná knihkupectví a přiloží 6 h., kterýžto peníz přísluší knihkupci za práci a obálku, mimo to ještě 12 h na kolkovaný list nákladní.

Poznamenání II. Všecké dopisy v záležitostech Dědictví ss. Cyrilla a Methoděje buďtež posílány pod adressou: Vd. magr. Vladimír Štastný, bisk. rada a pap. komoří v Brně, starosta Dědictví Cyrillo-Methodějského; zásilky peněz a objednávký knih pak buďtež činěny v listech frankovaných pod adressou:

Pokladnictví Dědictví sv. Cyrilla a Methoděje
v Brně, ulice Antonská, biskupský alumnát.

§ 6. Poměr k vládnímu řízení.

1. Vládnímu řízení se ponechává, nahlédati v jednání spolku, bdiť nad zachováním nařízení v propůjčeném potvrzení daných, anebo všeobecnými předpisy ustanovených, a uzná-li toho potřebu, přidati spolku od příslušícího úřadu určeného císařského komisaře.

2. Kdyby se spolek rozejíti měl, rozhodne výbor o jmění v duchu Dědictví svatého Cyrilla a Methoděje, a podá o tom předběžnou zprávu vys. c. k. místodržitelství a svému P. T. nejdůstojnějšímu panu biskupovi.

Stanovy tyto potvrzeny jsou výnosem nejd. bisk. konasítoře v Brně ze dne 7. srpna 1879, č. 2297, a výnosem vys. c. k. místodržitelství v Brně ze dne 2. srpna 1879, č. 23.376.

Poznámka redakce. Dle § 5. stanov přijímají se rod y položením 40 K; k tomu podotknouti třeba, že rod se běže, dokud jméno se netratí. Dcery provdané, není-li synův, odbíratí budou knihy, pokud žijí, dívky pak jejich, jiné jméno nesoucí, nemají už práva toho.

* * *

Údů stavu kněžského snažně žádáme, aby, jak stanovami určeno jest, a jak veškeré údstvo očekává, o slavnosti svatých apoštolů Cyrilla a Methoděje, nebo v některý den v oktávě téže slavnosti mái svatou za živé a zemřelé spoluúdy sloužili; mimo to, je-li možná a libo-li, druhou mái svatou za obrácení národů slovanských od jednoty církve odloučených. Ostatní údové nekněží konejtež s týmže nábožným úmyslem v naznačeném čase vroucí modlitby.

Nesmí se také mlčením pominouti fundace, kterouž učinil první starosta Dědictví František Sušil u ctihodných otců Minoritů v Brně, aby totiž v jejich chrámě každoročně v oktávě svatého Cyrilla a Methoděje dvě máe svaté za údy Dědictví se sloužily.

Údům, kteří o slavnosti sv. Cyrilla a Methoděje nebo v oktávě téže slavnosti svátosti hodně přijmou, některý kostel navštíví a na úmysl sv. Otce se pomodlí, udělil papež Pius IX. brevem ze dne 21. listopadu 1856 plnomocné odpustky, které se i duším v očistci přivlastniti mohou.

Prosba k velebnému duchovenstvu.

Stává se nejednou, že po úmrtí horlivého šfitele knih našeho Dědictví, jenž pro všechny jeho členy ve farnosti a v okolí obstarával vyzvedání ročního podílu v knihkupectví k tomu ustanoveném, odběrací lístky na tyto podíly přicházejí na zmar a že tím členové, kteří dle stanov povinni jsou na odběrací lístky své v dotčeném knihkupectví roční podíl vyzvednouti, ve veliké nesnáze uvedeni bývají, nevědouce, co sobě počítí. Obrátí-li se podílníci ti na představenstvo Dědictví, na starostu a pokladníka, jsou i tito v nemenších nesnázích, zvláště ztratily-li se podílníkům ve větším počtu i diplomy v nichž čísla podílníkův a rok, v němž do Dědictví vstoupili, zaznamenány jsou. Pak nezbyvá, leč pracně vyhledávati v repertoiru jména podílníků těch, vystopovati v matrice Dědictví rok a vklad jejich, a v knihkupectví, k němuž příkázáni byli, vyšetřovati, kolik ročních podílů již sobě vyzvedli a kolik ještě vyzvednouti právo mají. To vše však s velikou ztrátou času a spolu s výlohami poštovními i s výlohou za nově vystavený lístek odběrací spojeno jest. A což teprve, když se ztratily nejen lístky a diplomy s čísly podílníků, nýbrž i jména jejich nejsou známa a na představenstvu Dědictví se žádá, aby najednou veliký počet všech údů Dědictví celého okolí nebo celé rozsáhlé farnosti, jichž ani jména ani čísla nebyla udána, v matrikách vyhledalo a jim nové lístky vydalo!

Aby se takovým zmatkům a obtížím předešlo, prosíme velebné duchovenstvo, kteréž vyzvedání ročních podílů pro členy Dědictví z děkanství, z farnosti nebo z okolí obstarává, aby lístky odběrací na bezpečném místě, totiž v archivu farním uschovávalo a k němu i úplný seznam všech tamních členů Dědictví i s čísly diplomů přiložiti a tak zachovávali ráčilo. — Zároveň se p. t. velebné duchovenstvo česko-slovanské snažně žádá, aby Dědictví Cyrillo-Methodějské opět, jak bývalo jindy, mezi lidem hojně šfiti, rovněž i samo do Dědictví hojně přistupovati ráčilo.

Vladimír Štátný,

starosta Dědictví.

K laskavému povšimnutí p. t. údům!

1. Každý úd nechť sobě lístek odběrací buď u sebe nebo na farním úřadě uschová, poněvadž toliko na poukázání jeho díla Dědictvím vydaná obdrží.

2. Kdo by list odběrací ztratil anebo komu dochází, nechť ve vyplaceném psaní (franko) od „Pokladnictví Dědictví sv. Cyrilla a Metoděje v Brně“ nového listu sobě vyžádá a k témuž dří číslo listu ztraceného udá, které v diplomu zaznamenáno nalézá, a nemá-li ani toho, aspoň nechť řádné jméno své a rok přistoupení k Dědictví oznámí; na poštovní výlohy a za zhotovení nového listku nechť 20 h (nejlépe v poštovních známkách) přiloží.

3. Každoročně na podzim, když to oznámeno bude „Hlasem“, nechť každý úd list odběrací dá podepsati od svého duchovního pastýře na důkaz, že na živé jest a právo má, díla odebíratí, a takto podepsaným listem nechť se vykáže v knihkupectví na listě sptedu naznačeném, kde se mu kniha vydá.

4. Od vydávání a zaobalení zásilky každoročně platí se v knihkupectví za knihu po 6 haléřích. Kdo však ve dvou letech díla svá z knihkupectví nevyzdvihne, bude se za to míti, že se práva svého vzdává a je Dědictví věnuje.

5. Radno jest, aby všichni údové farnosti neb i celého dekanátu (vikariátu) se společně o svá díla v náležitém knihkupectví přiblížili, jelikož jim takovým způsobem po-vozných útrat ubude; ovšem musejí všichni své odběrací listky od duchovního pastýře podepsané neb aspoň čísla těch listků s připojenými jmény a s potvrzením vel. duchovního pastýře na své knihkupectví zaslati, zároveň i poplatek vypadající za vydání oněch knih po 6 h za knihu (jakož nad to 12 h za poštovní lístek, děje-li se zásilka poštou) připojiti a útraty zasláním způsobené sami zapraviti. Kdo by chtěl, aby mu byla jednotlivé podílná kniha poslána pod křížovou obálkou, nechť ve vyplaceném listě svému knihkupectví pošle svůj odběrací lístek a přiloží ve známkách poštovních kromě 6 h za knihu ještě 30 h na poštovné.

6. Pro uvarování všelikého zmatku jest každý úd po-vinen, knihy své odebíratí z toho knihkupectví, kteréž mu zpředu vykázano jest; přestěhuje-li se však blíže jiného, jemu přístupnějšího knihkupectví, nechť to „Pokladníkovi Dědictví Cyrillo-Methodějského“ oznámí, a stane se po vůli jeho.

7. Úmrtí každého úda nebo vymření rodiny za úda za-pané račtež dpp. duchovní „správcové nebo p. t. příbuzní ze-mřelého pokladníkovi laskavě oznámiti.

Seznam spisů,

které Dědictví sv. Cyrilla a Methoděje v Brně za 56 roků své činnosti vydalo :

R. 1851. — Moravan, kalendář na r. 1852. (pořadatel v r. 1852 a/1853 B. M. Kulda)	ve	5.000	výt
R. 1852. — Moravan, kalendář na r. 1853	"	2.000	"
Obrázek sv. Ludmily od Jos. Hellicha	"	2.000	"
R. 1853. — Moravan, kalendář na r. 1854	"	2.000	"
Podíl č. 1. Procházka Tom., Putování Krista Pána po sv. zemi	"	2.000	"
Mapa Palestiny od Jana B. Fáborského	"	2.000	"
R. 1854. — Moravan, kalendář na r. 1855,	"	4.000	"
Podíl č. 2. Fr. X. Škorpík, Missie tichomořské,	"	3.000	"
Mapa Černé Hory od Jana B. Fáborského	"	3.000	"
R. 1855. — Moravan, kalendář na r. 1856,	"	4.500	"
Podíl č. 3. Procházka J., Montalembertův Život sv. Alžběty,	"	3.500	"
Manes Josef, Diplom pro údy D. sv. C. a M. (umělecká mědirytina) dává se každému novému údu.			
R. 1856. — Podíl č. 4. Sušil Fr., Josefa Flavia O válce židovské	"	4.000	"
Moravan, kalendář na r. 1857,	"	8.000	"
Mapa Palestiny 2. vyd.	"	2.000	"
Procházka Jak., Život sv. Alžběty 2. vyd.	"	2.000	"
R. 1857. — Moravan, kalendář na r. 1858,	"	10.000	"
Podíl č. 5. Štulc V., Život sv. Cyrilla a Methoděje	"	8.000	"
Obrázek sv. Cyrilla a Methoděje od Jos. Hellicha	"	8.000	"
Podíl č. 6. Novotný V., Fabiola od Wisemana	"	8.000	"
Mapa Italie stf. od Jana B. Fáborského	"	8.000	"
Obrázek sv. Cyrilla a Methoděje (8 ^o) od Jos. Hellicha	"	24.000	"
R. 1858. — Moravan, kalendář na r. 1859,	"	10.000	"
Podíl č. 7. Valouch Fr., Život sv. Jana Křtitele	"	10.000	"
Podíl č. 8. Dudík Ant., Právě dějiny sv. mučedníků vých.	"	10.000	"

R. 1859. — Moravan, kalendár na r. 1860, (poř. B. M. Kulda a Ig. Wurm)	ve 12.000 vřt.
Podíl č. 9. Dr. Bílý Jan, Dějepis sv. kat. církve	" 12.000 "
Obráz sv. Vojtěcha od Jos. Hellicha,	" 12.000 "
R. 1860. — Moravan, kalendár na r. 1861, (poř. v r. 1861—1866 Ig. Wurm)	" 15.000 "
Podíl č. 10. Procházka Jak., Život sv. Františka Borg.	" 13.000 "
R. 1861. — Moravan, kalendár na r. 1862.	" 15.000 "
Podíl č. 11. Procházka Mat., Život Bl. Jana Sarkandra	" 15.000 "
R. 1862. — Moravan, kalendár na r. 1863,	" 14.000 "
Podíl č. 12. Procházka Jak., Život sv. Angely z Mer.	" 13.000 "
R. 1863. — Moravan, kalendár na r. 1864,	" 14.000 "
Podíl čís. 13. Dr. Hošek Fr. X., Život a spisy sv. Augustina	" 13.000 "
R. 1864. — Moravan, kalendár na r. 1865,	" 13.000 "
Podíl č. 14. Ronovský Fr., Ho- spodářská kniha	" 13.000 "
R. 1865. — Moravan, kalendár na r. 1866,	" 15.000 "
Podíl č. 15. Dr. Chmelíček Jos., Cesta do sv. země I.	" 13.000 "
R. 1866. — Moravan, kalendár na r. 1867, (poř. Ig. Wurm a Jan Kř. Vojtěch)	" 12.000 "
R. 1867. — Moravan, kalendár na r. 1868, (poř. v r. 1868—1873 Jan Kř. Vojtěch)	" 14.000 "
Podíl č. 16. Dr. Chmelíček Josef, Cesta do sv. země II.	" 13.000 "
R. 1868. — Moravan, kalendár na r. 1869,	" 12.000 "
R. 1869. — Moravan, kalendár na r. 1870,	" 14.000 "
Podíl č. 17. Dr. Chmelíček Josef, Cesta do Francouz a Španěl I.	" 13.000 "
R. 1870. — Moravan, kalendár na r. 1871,	" 13.000 "
R. 1871. — Moravan, kalendár na r. 1872,	" 15.000 "
R. 1872. — Podíl č. 18. Dr. Chmelíček Josef, Cesta do Francouz a Španěl II.	" 13.000 "
(Moravan, kalendár na r. 1873. vydán byl již nákladem Bedřicha hraběte Sylva Tarouccy.)	
R. 1873. — Podíl č. 19. Dr. Chmelíček Josef, Cesta do Francouz a Španěl III. a Soukop Jan, Výlet do Solno- hradu	" 13.000 "
R. 1874. — Podíl č. 20. Poimou Fr., Žena křesť. dle Marchala	" 12.000 "

R. 1875. — Podíl č. 21. Procházka Mat., Křest. muž od Marchala	ve 12 000 výt.
R. 1876. — Podíl č. 22. Kosmák V., Kukátko I.	" 13.000 "
R. 1877. — Podíl č. 23. Dimek J., Hospodářská čítanka	" 11 800 "
R. 1878. — Podíl č. 24. Kosmák V., Kukátko II.	" 11.500 "
R. 1879. — Podíl č. 25. Procházka Jak., Život sv. Františka Sal. I.	" 10.000 "
R. 1880. — Podíl č. 26. Procházka Jak., Život sv. Františka Sal. II.	" 10.000 "
R. 1881. — Podíl č. 27. Haki Boh., Cesta do Říma	" 9.500 "
R. 1882. — Podíl č. 28. Dobrý J., Haringera Život cth. Klem. M. Hofbanera	" 9.500 "
R. 1883. — Podíl č. 29. Kosmák V., Kukátko III.	" 9.500 "
R. 1884. — Podíl č. 30. Procházka Mat., Sborník sv. Methodějský	" 9.550 "
R. 1885. — Podíl č. 31. Rejzek A., Sv. Josafat	" 9.050 "
R. 1886. — Podíl č. 32. Dr. Procházka Mat., Missie jezuitské	" 9.050 "
R. 1887. — Podíl č. 33. Eichler K., Poutní kniha I. díl, Poutní místa 1. část	" 9.050 "
R. 1888. — Podíl č. 34. Eichler K., Poutní kniha I. díl, Poutní místa 2. část	" 9.050 "
R. 1889. — Podíl č. 35. Rejzek A., Bl. Edmund Kampion	" 9.050 "
R. 1890. — Podíl č. 36. Kosmák V., Kukátko IV.	" 9.100 "
R. 1891. — Podíl č. 37. Jos Koudelka, Život sv. Aloisia	" 9.100 "
R. 1892. — Podíl č. 38. Kosmák V., Kukátko V.	" 9.100 "
R. 1893. — Podíl č. 39. Korec, Poutní kniha II. díl, Modlitby a písně	" 15.000 "
R. 1894. — Podíl č. 40. Rejzek A., Bl. Anežka Česká	" 9.500 "
R. 1895. — Podíl č. 41. Weinberger M., Obrazy z katolických missií	" 9 500 "
R. 1896. — Podíl č. 42. Čtvero vzorů kř. života. Napsali Fr. Tater, A. Hrudíčka, F. Janovský	" 9.500 "
R. 1897. — Podíl č. 43. Tri povídky. Napsal František Valoušek	" 9.500 "
R. 1898. — Podíl č. 44. Učení katol. náboženství — Podíl č. 45. Tenora Jan, Život sluby B. P. Martina Středy	" 8.000 "
R. 1899. — Podíl č. 46. Kolisek Leop., Lurdy	" 9.500 "
R. 1900. — Podíl č. 47. Bartoš Fr., Domáci čítanka	" 10.000 "
R. 1901. — Podíl č. 48. Zpět k Římu. Napsali Fr. Janovský, J. Weiss a P. Pavelka	" 9.500 "

R. 1902.	— Podíl č. 49. Hruďička A., Františka Slavatová, Vrba R., O úpadku stavu rolnického, Perůtka Fr., Katechismus střídmosti a zdrženlivosti	ve 9.500 výt.
	Z toho zvláštní otisky:	
	A. Hruďička, Františka Slavatová	1.500 „
	R. Vrba, O úpadku stavu rolnického	1.500 „
	Fr. Perůtka, Katechismus střídmosti	1.500 „
R. 1903.	— Podíl č. 50 Hlavinka Alois, Dějiny světa v obrazech Díl I.	10.000 „
R. 1904.	— Podíl č. 51. Konečný Filip Jan, Jen katolické náboženství má budoucnost Šťastný Vlad., Památce Fr. Sušila	9 000 „
	Z toho zvláštní otisky:	
	Konečný Filip Jan, Jen katolické náboženství má budoucnost	1.000 „
	Šťastný Vlad., Památce Fr. Sušila	1.000 „
R. 1905	— Podíl č. 52 Rondina-Jirák, Anežka a Zuzanna, Weinberger M., Z katol. missii	10.000 „
R. 1906.	— Podíl č. 53. Hlavinka Alois, Dějiny světa v obrazech. Díl II.	10.000 „
	— Podíl č. 54. Hamerle-Schroller, Chcete popravu neb opravu manželství?	18 000 „
	— Podíl č. 55. Zíka Jan, Volná škola	18.000 „
R. 1907.	— Podíl č. 56. Roselly-Florian, Křištof Kolumbus	10.000 „
	— Podíl č. 57. Vrba, Rozmach kapitalismu	15.000 „
R. 1908.	— Podíl č. 58. P. Cyrill Jež, S J. Božské Srdce Ježíšovo, pramen blaženosti	12.000 „
	— Podíl č. 59. Dr. Jos. Samsour, Pa-pežové v dějinách	10.000 „
	Podíl č. 60. František Jirák, Přírodopisná čítanka I.	10.000 „
R. 1909.	— Podíl č. 61. Hlavinka Alois, Dějiny světa v obrazech. Díl III. sv. 1.	10.000 „

Výprodej knih

z Dědictví sv. Cyrilla a Methoda v Brně
za cenu velmi sníženou.

Dědictví sv. Cyrilla a Methoděje má, jak z níže položeného seznamu spatřiti lze, hojnost knih na skladě, kteréž za velmi levnou, v témž seznamu naznačenou cenu prodává. I vybízí všechny ušlechtilé podporovatele dobrého čtení, aby si neobtěžovali tu neb onu knihu neb i více knih z našeho Dědictví buď pro sebe nebo pro místní knihovnu objednat. Poslouží tím předně sobě samým, neboť obdrží knihy obsahu dobrého, velmi poučného a namnoze i mile zábavného, na nichž spolu nelpí nic z onoho kalu jedovaté nevěry a nemravnosti, jímž za našich dnů mnohé knihy potřísněny jsou; poslouží tím však také našemu Dědictví a umožní, aby se budoucně údům větší podíly dávati mohly. — Kdo si řečené knihy opatřiti hodlá, ať se obrátí ústně nebo písemně na pokladníka téhož Dědictví, vdp. **Antonína Adamce**, regenta v bohosloveckém ústavě v Brně, Antonínská ulice, biskupský alumnát. — Kdo již napřed peníze posílá, přidejž, objedná-li se více knih, ku ceně knih také 12 h na kolkovaný nákladní list, objedná-li se jen jedna kniha, 20 h na vyplacenou zásilku pod křížovou obálkou. — Zároveň vybízí ctěné příznivce dobrého tisku, aby hojně za údy přistupovali. Vklad III. tř. pro osobu doživotně obnáší 20 K, pro rod, pro knihovny a podobné věčné údy na vždy 40 K, a mohou vklady i v ročních lhůtách po 10 K aneb i v menších jakýchkoli lhůtách dle možnosti se spláceti. Každý nově přistouplý úd obdrží ihned kromě posledního podílu ještě 3 knihy nádavkem v odměnu, a členové kněží slouží každoročně za všechny živé i zemřelé spoluúdy mše sv. — Ptp. údové, kteří na splátky do D. C. M. vstoupili, žádají se, aby další splátky a doplatky posílali.

Seznam knih, které Děk. sv. Cyr. a Meth. za snížené ceny prodávají:

Jméno díla	Počet exempl. na skladě	řáv. cena		Sníž. cena	
		K	h	K	h
<i>Dr. Blýž J.</i> , Dějepis církve katolické . . .	20	1	—	1	60
<i>Procházka M.</i> , Život bl. Jana Sarkandra . . .	210	1	—	2	—
<i>Dr. Chmellek J.</i> , Cesta do Francie a Španěl, I. díl . . .	50	2	—	1	—
" " " " " II. " . . .	702	1	50	—	60
" " " " " III. " . . .	710	1	—	—	40
<i>Dumek J.</i> , Hospodářská čítanka	220	1	60	1	—
<i>Procházka M.</i> , Missie jesuitské	50	1	80	1	40
<i>Dr. Eichler K.</i> , Poutní kniha, I. díl Poutní místa 1. část . . .	40	1	60	1	20
" " " " " 2. " . . .	150	2	40	2	—
<i>Rejzek A.</i> , Bl. Edmund Kampian	192	2	40	2	—
<i>Koudelka J.</i> , Život sv. Aloisia	50	2	40	2	—
<i>Korec</i> , Poutní kniha II. d. Modlitby a písně . . .	3883	3	—	2	—
<i>Rejzek A.</i> , Bl. Anežka Česká	712	2	40	2	—
<i>Weinberger M.</i> , Obrazy z katol. missií	900	2	40	2	—
<i>Tater, Hrudíčka, Janovský</i> , Otče náš kř. života . . .	1101	2	40	2	—
<i>Valoušek F.</i> , Tři povídky	1476	2	40	2	—
<i>Tenora Jan</i> , Život P. Martina Středy T. J. . . .	1646	3	—	2	—
<i>Koláček Leopold</i> , Lurdy a pouť do Lurd . . .	1045	2	40	2	—
<i>Bartoš Frant.</i> , Domácí čítanka	1162	2	40	1	50
<i>Janovský, Weiss, Pavelka</i> , Zpět k Římu . . .	2038	2	—	1	50
<i>Hrudíčka A.</i> , Františka Slavatová, Vrba R., O úpadku stavu rolnického, <i>Perátko Fr.</i> , Katechismus střídmosti	2264	2	60	2	—
Z toho zvláštní otisky:					
<i>Hrudíčka, Františka Slavatová</i>	631	1	40	1	—
<i>Vrba</i> , O úpadku stavu rolnického	831	—	80	—	40
<i>Perátko</i> , Katechismus o střídmosti	70	—	40	—	20
<i>Hlavinka Al.</i> , Dějiny světa, I. díl	3043	3	—	2	—
<i>Konečný F. J.</i> , Jen katol. náboženství má budoucnost, <i>Štastný Vl.</i> , Fr. Sušil . . .	3239	2	40	2	—
Z toho zvláštní otisky:					
<i>Konečný, K.</i> , náboženství má budoucnost . . .	576	2	—	1	70
<i>Štastný Vl.</i> , Památce Františka Sušila . . .	626	—	40	—	30
<i>Rondina-Jirák, Anežka a Zuzanna, Weinberger</i> , Z katolických missií	3571	2	40	2	—
<i>Hlavinka Al.</i> , Dějiny světa, II. díl	3733	3	—	2	—
<i>Hammerle-Schrollner</i> , Oprava manželství . . .	5785	—	—	—	10
<i>Žilka Jan</i> , Volná škola	8585	—	—	—	15
<i>Hoselly-Florian</i> , Krištof Kolumbus	3787	3	—	2	—
<i>Vrba</i> , Rozmach kapitalismu	8691	—	50	—	40
<i>Jež Cyr.</i> , Bož. Srdce Ježíše, pramen blaž. . .	6246	—	—	—	20
<i>Samsour Dr. J.</i> , Papežové v dějinách	4246	1	50	—	—
<i>Jirák Fr.</i> , Přírodopisná čítanka I.	4246	1	50	—	—
<i>Hlavinka Al.</i> , Dějiny světa, III. díl, 1. sv. . .	12000	3	—	—	—
Mimo to je na skladě:					
"Morava", kalendář od r. 1871 a 1872 po . . .	—	—	72	—	30
Obráz svatého Vojtěcha	—	—	66	—	40
Mapa Černohory	—	—	30	—	6
Mapa Sibiřní Itálie	—	—	40	—	10

Statistický výkaz údů Dědictví sv. Cyrilla a Methoda podle roku, kdy vstoupili.

Roku	přistoupilo údů	z nichž jest zaklada- telů	I. třídy	II. třídy	III. třídy	Rodů a údů věčných	Kněží
1850	59	5	6	5	43	4	45
1851	350	10	5	17	318	61	168
1852	535	8	5	5	517	161	147
1853	745	—	—	4	741	221	71
1854	799	—	—	1	798	144	67
1855	1247	1	—	6	1240	268	137
1856	1228	1	—	2	1225	287	122
1857	1697	—	—	3	1694	276	259
1858	1291	—	—	2	1289	202	95
1859	1475	1	—	2	1472	352	107
1860	1041	1	—	—	1040	184	50
1861	831	—	—	1	830	186	70
1862	695	—	—	1	694	122	22
1863	593	—	—	—	593	77	25
1864	205	—	—	—	205	55	5
1865	126	—	—	—	126	14	2
1866	130	—	—	2	128	34	2
1867	151	—	—	—	151	50	10
1868	170	—	—	2	168	48	28
1869	106	—	—	—	106	36	10
1870	78	—	—	1	77	5	6
1871	40	—	—	—	40	—	2
1872	48	1	—	—	47	1	5
1873	50	1	—	—	49	2	9
1874	68	1	—	1	66	1	12
1875	49	1	—	9	39	—	11
1876	45	—	1	6	38	—	14
1877	47	1	—	9	37	2	10
1878	21	1	—	10	10	—	5
1879	64	1	—	13	50	8	12
1880	51	4	—	—	47	12	11
1881	56	1	—	—	55	3	14
1882	59	—	—	—	59	8	22
1883	54	—	—	—	54	7	14
1884	57	—	—	—	57	10	22
1885	162	1	—	—	161	32	36
1886	47	—	—	1	46	13	6
1887	38	—	—	—	38	8	4
1888	61	—	—	—	61	11	25
1889	66	—	—	—	66	13	27
Šloano	14635	40	17	103	14475	2918	1709

Roku	přistoupilo údů	z nichž jest zaklada- telů	I. třidy	II. třidy	III. třidy	Rodů a údů všechných	Kněží
Přeseno	14635	40	17	103	14475	2918	1709
1890	105	—	—	1	104	15	57
1891	140	—	—	—	140	13	78
1892	183	—	—	—	182	16	114
1893	154	1	—	—	154	16	76
1894	151	—	—	—	151	14	61
1895	118	1	—	—	117	14	59
1896	149	—	—	—	149	14	89
1897	73	—	—	—	73	10	42
1898	172	—	—	—	172	7	123
1899	181	1	—	—	180	15	56
1900	86	—	—	—	86	19	33
1901	70	—	—	—	70	7	40
1902	81	—	—	—	81	12	33
1903	62	—	—	—	62	16	33
1904	84	—	—	—	84	11	31
1905	51	—	—	—	51	3	25
1906	109	—	—	—	109	6	84
1907	74	1	—	—	74	12	16
1908	71	—	—	—	71	9	32
Souhrn	16749	44	17	104	16582	3147	2791

Seznam zemřelých údů

Dědictví ss. Cyrilla a Methoděje.*)

Z diecése Brněnské:

Adamec Vavřín a j. mž. Marie z Nemojan, zakladatelé rodu.

Albert Alois, kaplan v Brtnici.

Ambrož Vilém, prof. náb. v Brně.

Bakula Jan, farář v Olešnici.

Bazalka Josef, farář v Bohdalově.

*) Uctivě žádáme všech p. t. příznivců našeho Dědictví, aby úmrtí spoluúďů správě Dědictví rychle oznamovali, jelikož se to u mnohých teprve po letech stávalo.

Benedikt Jan, farář v Trachtíně.
 Beneš Vincenc, O. S. A. v Brně.
 Beran Vojtěch, kaplan v Blansku.
 Bielek Jos., kaplan Lednický.
 Blažek Ant., kaplan ve Vranově.
 Blažek Vendelín, duchovní správce v Heralci.
 Böhm Alois, farář v Řečkovících.
 Braithut Karel, farář ve Vážanech.
 Bubeník Ant., farář v Lodenicích.
 Buchal Jan, farář v Předklášteří.
 Čejka Eduard, farář v Trnavě.
 Čermák Jan, duch. správce v Nov. Přerově.
 Černý Ant., far. a děkan u sv. Mikuláše ve Znojmně.
 Daňkova Františka z Blažovic.
 Dědek František, děkan a farář v Drásově.
 Elgart Dominik, farář v Opatově.
 Faulhaber Karel, farář v Ůbranech.
 Fišer Vilém, farář v Příměticích.
 Florian Petr, katecheta ve Svitavách.
 Glotzmann Jan v Nové Vsi.
 Grohmann Ant., stolařský mistr ve Sloupě, zakladatel rodu.
 Grus Jan, farář v Mrákotíně.
 Halla Vilém, farář v Kadově.
 Hanák Josef, farář v Dolních Dubňanech.
 Hanák Ondřej, farář v Deblíně.
 Hans Filip, lokal. v Čáslavicích.
 Hauer Jos., farář v Rouchovanech.
 Hausild Jan, farář v Konešíně.
 Havlík Tomáš, kaplan v Miroslavě.
 Hoenigsberger Jan, duchovní správce v Bohuslavicích.
 Holček Jiří, farář Ohajský.
 Holz Antonín, deficient v Brně.
 Hořavová Marie Anna v Rozstání.
 Hořčica Jos., učitel v Lulči.
 Hořčicová Alžběta, manželka učitele v Lulči.
 Hübel Josef v Brně.
 Chmelíček Jan, děkan v Šatově.
 Italy Josef, farář a děkan v Brtnici.
 Jánoušek Antonín, farář v Uherčicích.
 Jedlička Matěj, farář v Dambořicích.
 Kaláb Josef v Heroticích.
 Kalábova Marie v Heroticích.
 Kalivoda Vilém, kaplan v Pohořelicích.
 Kaplan Kristian, farář v Mikulovicích na Moravě.
 Karlík Eduard, děkan v Mikulově, člen výboru „D. C. M.“,
 zakladatel „D. C. M.“.
 Karný Jakub, farář v Gnadersdorfu.
 Kastner Pius, kněz diecese brněnské.

Klíma František a j. m. Františka, zakladatelé rodu.
Klíma Josef, farář v Bystřci.
Kliment Petr, farář v Kamenici.
Klinkáč Frant., farář v Telnici.
Klypl Jan, čestný kanovník ve Velkém Meziříčí.
Dr. Kolísek Frant., vikář v Brně, člen výboru „D. C. M.“.
Komzák Jan, farář v Bitově.
Konečný Jan, děkan v Podivíně.
Kopka Jan, děkan ve Slavonicích.
Köpl Kornel, O. praemonstr., farář v Jihlavě.
Korčián Jan, benef. ve Slavkově.
Krajtlová Terezie z Kozlan.
Král Ant., farář v Drnovicích.
Král Frant., lokal. v Bohanově.
Krejčíšek Fabian, farář v Březniku.
Kryl Bohumír, kněz řádu kaz. ve Znojmě.
Křoupal Josef, farář ve Žďárně.
Kupec Matěj, duchovní správce v Brankovicích.
Lacina Mich., farář ve Svatce.
Lavička Jan, farář v Komíně.
Lojkásek František, farář v Popicích.
Macková Františka v Komíně.
Maršovský Frant., farář a čestný kanovník u sv. M. Magd.
v Brně, člen výboru „D. C. M.“.
Mayer František a Barbora z Klobouk; zakladatelé rodu.
Míča Jos., kaplan v Tišnově.
Michelová Marie z Kozlan.
Mišák Jan, farář v Městě Žďáře.
Müller Josef, děkan ve Střelcích.
Nedoma Jan, farář v Osové Bytčce, úd I. tř.
Nejvoda Jakub, farář v Novém Veselí.
Nevolka Josef, arcikněz v Náměšti.
Němec Ant., kaplan v Hodoníně.
Niklas Osvald, farář v Žarošicích.
Novák Ant., lokal. v Šakvicích.
Novák František, kaplan v Něm. Bělé.
Novotný Martin v Blučině, zakladatel rodu.
Ocetek Josef s manželkou Petronillou v Jabloněnci.
Palla Leopold, kaplan v Otnicích.
Paluda Vavřinec, lokal. v Hartkovicích.
Peč Josef, kaplan v Telči.
Pekárek Cyrill, koop. v Tikovicích.
Perníčka Václav, kaplan v Třešti.
Petržel František, kaplan v Miloticích.
Pettera Josef, farář v Malšpicích.
Pichoň Jan, v Bučovicích.
Plechová Františka v Jedovnicích.
Plech Jan z Boskovic.

Polášek Frant., farář a arcikněz v Nové Vsi.
Pospíšil Klement, farář a děkan v Bořitově.
Prehlý Jan, admin. v Bobrově.
Prigl Jakob, kaplan v Kirchschlagu.
Ptáček Ondřej v Mělčanech.
Řelák Štěpán, kaplan v Pruském.
Rezníček Josef s manželkou Apollonií v Brankovicích.
Řičný František, kaplan v Deblině.
Salát Rudbert, kněz řádu pob. škol v Hustopeči.
Saska Ant., farář v Batelově.
Satora František, kaplan v Čejkovicích.
Sedláček Karel v Šošůvce.
Sedláková Antonie róz. Randulova z Boskovic.
Sedlnický Eduard, farář ve Slatině.
Seifert František, farář v Rudíkově.
Schvachova Anna v Petrovicích.
Stejskal Frant., farář v Martinkově.
Straka Jiří a Anna z Mělčan. zakladatelé rodu.
Straka Vincenc z Mělčan.
Stříbrnský Ignác, duchovní správce v Němčičkách.
Stuchlý Eduard, děkan v Nosislavě.
Sušický František, farář v Hartikovicích.
Svačina Josef, duchovní správce v Koněšíně.
Svěrák Antonín, farář v Biskupicích.
Svoboda Šimon, farář v Zaječí.
Synček František, farář v Jaroměřicích.
Šerák Josef, farář u sv. Tomáše v Brně.
Škorpil František, farář v Budkově.
Šmidt Ferdinand, kaplan v Budkově.
Šneider Jakub, kaplan v Domášově.
Šofr Tomáš a Františka v Telnici.
Šolc Rudolf, farář v Miroslavě.
Špírk Jan Msgr., farář a konsistorní rada v Tuřanech.
Šťastný Vincenc v Kounicích.
Štrajt František, kaplan v Pouzdřanech.
Šuderla Robert, kapitolní děkan v Brně, člen výboru „D. C. M.“
Svarz Augustin, farář o. min. v Brně.
Tobias František, farář v Božicích.
Todor Michal, farář v Mezibrodu.
Tomášek Martin, farář v Žeroticích.
Trávníček Petr, lokal. v Divácích.
Uher František, zámecký kaplan v Mořicích.
Unger Jan s manželkou Alžbětou v Holasicích.
Valouch František, farář v Hostimě.
Vaňátko Alfred, farář v Mrakotíně.
Vaníček Antonín, farář v Novém Veselí.
Vávra Bernard, farář v Prostoměřicích.
Večeřa Antonín, kaplan v Poisdorfu.

Veselý Josef, farář v Babicích.
 Wieland Jan, lokal. v Nikolčicích.
 Winter Mich., farář v Zábrdovicích.
 Vlach Antonín, lokal. v Křepicích.
 Vlach František, farář v Dolních Bojanovicích.
 Vojtěch Jan, prelát v Brně.
 Wolf Alois, č. kanovník a farář ve Sloupě.
 Wolf Theodor, č. kanovník, prof. na reálce v Brně.
 Worálek Jan, kaplan v Bučovicích.
 Vostřejš Josef, nadučitel v Židenicích.
 Vrzal Jan, farář v Heralticích.
 Všetečka Martin, duchovní správce v Radkově.
 Vybíral Josef, kaplan v Mutěnicích.
 Záleský Václav, kaplan ve Žďáře.
 Závodník Štěpán, farář v Pružšíně.
 Závodský Ferdinand, farář v Biskupicích.
 Zelinka Karel, farář v Pavlovicích.
 Zukl Josef, duchovní správce v Divácích.
 Žouželka František, admin. v Němčicích.

Z arcidiecése Olomoucké:

Čámek Josef, kaplan ve Vyškově.
 Doupovec Jan z Pavlovic.
 Doupovec Frant. z Pavlovic.
 Havlík Ignác v Řepčíně.
 Chvostal Martin a Anna z Milotic.
 Kopečková Ernestina z Borotína.
 Krátký František z Rakodav, zakladatel rodu.
 Kratochvíl Sarkandr ze Stechovic, zakladatel rodu.
 Kynický Frant., kněz def. v Bystřici p. Hostýnem.
 Mikulka Frant. a Jenofefa z Křelova.
 Navrátil Josef v Čechách.
 Okáč Michael, kaplan v Ivanovicích.
 Skřečkova Marie v Přerově.
 Tauš Jan z Ivanovic.
 Vejvoda Florian z Rychtářova.
 Velech Karel, z Loučky.
 Vévodova Mariana z Rychtářova.
 Vlasák František z Předmostí.
 Weinlich Antonín, světící biskup v Olomouci.
 Zajíc Jan, kaplan v Koryčanech.
 Zeman Martin, farář v Koryčanech.

Z českých diecézí:

Čibulka Jan Frant., děkan v Ústí n. Orlicí.
 Dittert Jan z Kunvaldu.

Dufek František z Kunvaldu.
 Engelhardtová Marie z Březových Hor.
 Faltus Dominik, kaplan v Poličce.
 Fináček Alois, kanovník a farář v Přibyslavě.
 Jirka Emanuel, farář ve St. Městě.
 Jirounkova Antonie ze Semil.
 Juna Maximilián v Turnově.
 Jurík Michael, kaplan v Teplé.
 Kalous Josef z Kunačic.
 Králík Dominik, farář v Lipníku.
 Kučera Václav, farář v České Svatce.
 Kulich Eduard, farář v Hodušíně.
 Michalicko Josef z Kunvaldu.
 Ninger František, kaplan v Polné.
 Novotný František, farář v Kostelní Vsi.
 Pauliš Václav z Nové Vsi.
 Podhajský František, kaplan v Čes. Třebové.
 Pojmon Frant., farář na odp. v Polné, zakladatel a člen vý-
 boru „D. C. M.“.
 Rejholcova M. Maria Jakobina, představená ř. sv. Úrsuly
 v Kutné Hoře.
 Ris Caesarius, řed. šk. v Litomyšli.
 Seder Josef, kaplan v České Třebové.
 Starý Engelbert, koop. v Rovni.
 Štoček Václav z Libovsi.
 Třešňák Václav, v Poděbradech.
 Uhlíř Josef ze Sedlce.

Ž diecézí uherských :

Bánocy Vendelín, farář v Podolsku.
 Bartošek Jan, kaplan v Holiči.
 Bezák Štěpán, farář v Malženici.
 De Bočkay Ignác, děkan v Šaštíně.
 Bosz Alois, kněz diec. ostráhomské.
 Brezanský Stanislav, kněz diec. ostráhomské.
 Bunček Jan Milan, kněz diec. ostráhomské.
 Cebecauer Ant., praef. v bisk. sem. v Báňské Bystřici.
 Červen Tomáš, opat a kanovník v Báňské Bystřici.
 Haňčák Ign., adm. ve Sv. Ondřeji.
 Hradil Ign., farář v Pukanci.
 Hreusík Frant., adm. v Chlivíně.
 Hřivnák Matěj, farář na St. Horách.
 Hutyka Josef, kaplan v Levoči.
 Chrástek Michael, kněz bisk. báňsko-bystřického.
 Juračka Ign., farář v Láku.
 Jurina Jan, kanovník v Ostráhomě.
 Kaiser Jan, far. Tiszovsky v Uhrách.

Komňanský Kilian O. S. F. a prof. boh. v Nitře.
 Kopečný Vítus, františkán v Nitře.
 Kroupa Abel, františkán ve Traštáku.
 Krupa Pavel, kněz diec. báňsko-bystřické.
 Leitman Ant., kněz diec. báňsko-bystřické.
 Machay Frant., farář v Klatovanech.
 Markus Jos., bisk. aktuar v Báňské Bystřici.
 Matkovič Ign., kaplan v Sedlackej-Spišské Dubové v Oravě.
 Medňanský Martin, farář v Becko, Trenč. Stolica.
 Moyses Štěpán, biskup v Báňské Bystřici.
 Munkay Josef, prof. theol. v Báňské Bystřici.
 Novák Jan, kaplan ve Sv. Janě.
 Olvedszký Ildefons, vikář kláš. Malackého ř. sv. Frant.
 Ondříž Jiří, farář v Kameně-Klíně.
 Pažitný Jiří, bohosl. v Nitře.
 Pětko Ondřej, kaplan v Balogu.
 Ravasz Patric., kaplan v Komňasicích.
 Richnavský Pavel, prof. v sem. Spišském.
 Rojko Ondřej, farář v Diven Oroski.
 Sasík Ignác, kaplan v Hliníku.
 Scoláry Ignác, farář z Kesztölsza.
 Schwandtner Štěpán, farář v Slaskej.
 Solár Frant., kaplan v Garsu.
 Strakovič Frant., děkan v Rybanech.
 Stryšovský Petr Pavel, kaplan v Podolku v Oravě.
 Szábo Adolf z ř. pob. škol a slov. kaz. v Trenčíně.
 Ščasný Josef, farář v Močensku.
 Šmírer Ignác, farář v Holiči.
 Záborský Josef, farář v Marva-Lietzko.

Z diecése dolnorakouské :

Břečka Felix, kněz ve Vídni.
 Čepka Leo, O. C. ve Vídni.
 Hailberk Petr, kaplan ve Vídni.
 Handreich Chrysostom, ř. sv. Frant. v Pézinku.
 Harrer Karel, farář v Cáhnově.
 Linhart Jos., kaplan u sv. Štěpána ve Vídni.
 Meloun Karel, kaplan v Poštorné.
 Mokroš Lazarus, br. řádu kapuc. ve Vídni.
 Rybus Ignác, kaplan v Cáhnově.

Z diecése hornorakouské :

Popp Petr Berthold, O. C. v Linci.

Z cizích diecésí:

Martinov T. J. v Paříži.

Jos. Jiří Štrossmayer, biskup diakovarský.

Šulák Alfons, kap. na pol. špit. čís. I. v Bukarešti.

Vrečko Matěj, kaplan u sv. Petra ve Štyrsku.

Tito v Pánu zesnulí údově poručeni buďtež nábožným modlitbám údů živých.

Modleme se. Bože, všech věrných Stvořiteli a Vykupiteli, duším služebníkův a služebnic svých odpuštění všech hříchů rač dáti, aby prominutí, kterého vždycky žádali, pobožnými prosbami dojíti mohli. Skrze Krista Pána našeho. Amen.

Odpochinutí věčné dejž jim. Pane, a světlo věčné ať jim svítí! Ať odpočívají v pokoji. Amen.

Příjem a výdaj Dědictví sv. Cyr. a Meth.

od 1. ledna do 31. prosince 1908

Číslo	Příjem a výdaj	Na úpisech	Na hotovosti	
		K	K	h
	Zbytek od roku 1907.:			
	A) Ve veřejných fondech . . .	172700		
	B) Na hotovosti	—	25	32
	Nový příjem:			
I.	Úroky	—	7047	38
II.	Vklady nových úřd., splátky, dary a odkazy	—	1688	34
III.	Za prodané knihy	—	345	14
IV.	Rozličné příjmy	—	126	34
	Souhrn příjmů	172700	9232	52
	Výdaj:			
I.	Za tisk a papír	—	4586	10
II.	Honorář	—	952	44
III.	Za vazbu	—	2539	70
IV.	Dané (aequivalent poplatkový s příspěvkem školním)	—	381	36
V.	Poštovné a povozné	—	261	40
VI.	Různé výdaje	—	488	—
	Souhrn výdajů	—	9209	00
	Bilance:			
	Když se od příjmů	172700	9232	52
	odpočítá vydání	—	9209	00
	zbývá koncem roku 1908	172700	23	52

Vladimír Šťastný,

t. č. starosta.

Dr. Jak. Hodr,

t. č. skoumatel účtů.

Antonín Adamec,

t. č. pokladník.

Rídící výbor „Dědictví sv. Cyrilla a Methoda“.

Mgr. Vladimír Šťastný, pap. komoří a bisk. rada, rytíř cíř. rak. řádu Františka Josefa, em. professor gymn. v Brně, starosta. — **Mgr. Dr. Robert Neuschl**, pap. komoří, bisk. rada a konsist. assessor, prof. bohosloví v Brně, jednatel. — **Mgr. Antonín Adamec**, pap. komoří, bisk. rada a kons. assessor, regens bisk. bohosl. ústavu (alumnátu) v Brně, pokladník. — **Dr. František Bulla**, bisk. rada a konsist. assessor, prof. bohosloví v Brně. — **Dr. Alois Dvořák**, konsist. rada, docent dogmatiky a spirituál v bisk. bohosloveckém ústavu (alumnátu) v Brně. — **Dr. Josef Dvořák**, konsist. rada a professor bohosloví v Brně. — **Dr. Karel Eichler**, konsist. rada, katecheta v Brně. — **Tomáš Hájek**, k. a. skutečný a ó. konsist. rada, farář na odpoč. v Kroměříži. — **Ferdinand Harna**, limbo orn. farář ve Chvalkovcích u Olomouce. — **Alois Hlavinka**, konsist. rada, farář v Litčicích. — **Mgr. Dr. Jak. Hodr**, domácí prelát Jeho Svatosti, sídelní kanovník královské kapitoly, pap. komoří, biskupský rada a konsistorní assessor, em. professor bohosloví v Brně, revisor úctů Dědictví sv. Cyrilla a Methoda. — **Dr. František Hošek**, konsistorní rada, emer. profesor bohosloví v Meranu. — **Mgr. Alois Hrudíčka**, pap. komoří, bisk. a kons. rada, děkan a farář v Telči. — **František Janovský**, kons. rada, rytíř c. r. řádu Františka Josefa, c. k. professor náboženství na ústavu pro vzdělání učitelů v Brně. — **Kašpar Josef**, konsistorní rada, prof. náboženství na lyceu a ústavech „Vesny“ v Brně. — **František Korec**, konsist. rada, správce děkanství a farář v Urbanově. — **Mgr. Dr. Jos. Kupka**, papežský komoří, biskupský rada a konsist. assessor, prof. bohosloví v Brně. — **Jan Novotný**, kons. rada, děkan a farář v Radostíně. — **Mgr. Dr. Josef Pospíšil**, inful. prelát II. a arcijáhen stol. chrámu P. v Brně, domácí prelát Jeho Svatosti, komtur c. r. řádu Františka Josefa, biskupský rada a konsistorní assessor, em. professor theologie, direktor a em. regens bisk. alumnátu v Brně. — **Mgr. Fabian Roháček**, pap. komoří, sídelní kanovník král. kapitoly, bisk. rada a konsist. assessor v Brně. — **Dr. Josef Samsour**, konsist. rada a prof. bohosloví v Brně. — **Dr. Jan Sedláč**, konsist. rada, prof. bohosloví v Brně. — **Josef Svoboda**, č. kanovník, bisk. rada a konsist. assessor, arcikněz, děkan a farář v Lulči. — **Tomáš Šillinger**, O. S. A., konsist. rada, redaktor „Hlasu“ a poslanec říšský a zemský v Brně. — **Jan Tenora**, konsist. auditor, farář v Chvalkovcích. — **Maxmillian Weinberger**, konsistorní rada, správce fary a I. vikář při biskupském chrámu Páně v Brně. — **Dr. Pavel Vychodil**, O. S. B., konsist. rada, ředitel tiskárny v Brně. — **Ignát Wurm**, vikář stol. chrámu Páně, kn. arcib. rada a konsist. assessor v Olomouci, rada nejdp. biskupa Ďakovského, konsist. rada Bosenký, Srijemský a Lvovský.

Oznámení.

Dědictví sv. Cyrilla a Methoda vydalo a hojnému šíření doporučuje:

== POUTNÍ KNIHU, MODLITBY A PÍSNĚ. ==

Sestavili Fr. Korec, farář v Řeznovicích, a Dr. Tomáš Korec, katecheta na c. k. II. českém gymnasiu v Brně.

Prodává se u pokladníka dp. Ant. Adamce, regenta bohosl. ústavu v Brně, ve snížené ceně za 1 zl. č. 2 K.

Poutní knize dostalo se církevního schválení a doporučení od nejdůst. biskupské konsistoře v Brně: Přihlízejíc k žádosti ze dne 26. listopadu 1893 schvaluje biskupská konsistoř předloženou sobě »Poutní knihu« a přeje, aby dílo toto dlouhé a úsilovné práce hojného užitku mezi věřícím lidem přineslo. Spolu pak dosvědčuje, že odpustkové modlitby, v knize této uvedené, jsouce věrnými překlady modliteb v »Raccolta di orazioni e pie opere« obsažených, spolehlivými a správnými jsou a že odpustky za modlitby tyto — jak na str. 27. udáno jest — i duším v oběsti způsobem přímluvy přivlastniti lze. Dáno v biskupské konsistoři v Brně dne 30. listop. 1893, č. 5346.

Dr. Fr. Zelbert, kapit. děkan.

Homolka, sekretář.

Od nejdůst. arcibiskupské konsistoře v Olomouci :

Librum ab Haereditate SS. Cyrilli et Methodii pro anno 1893 editum »Poutní kniha« attentioni Ven. Cleri recommendamus. (Currenda Consistorialis IV, a. 1894, n. 5577)

Zvláště pak schválila a vřele doporučila »Poutní knihu« nejdůst. biskupská konsistoř v Hradci Králové: Vyřizující žádost ze dne 31. března 1894, klademe sobě za čest sděliti, že v nejbližším čísle zdejšího Ordinariátního listu bude uveřejněno:

Poutní kniha. Modlitby a písně. Sestavil František Korec, farář v Řeznovicích, a Dr. Tomáš Korec, katecheta na c. k. českém gymn. v Brně. Tiskem benediktinů rajhradských v Brně.

Po předmluvě a úvodu, ve kterém jest velmi dobré poučení o pouti a odpustcích, následuje na 837 stranách veliký výběr krásných, v duchu církevním sepsaných modliteb, rozjímání, promluv a notami opatřených písní. Účelem knihy jest odstraniti rozjímání, promluvy a písně nevhodné a nevkusné, které uvádějí samu poutní pobožnost v lehkost a nevážnost, a podati vůdcům poutníkův a jednotlivým poutníkům pobožnosti dobré. Kniha tato vyhovuje tomuto účelu dokonale. Vřele ji doporučujeme a žádáme, aby duchovní správy na ni důtklivě upozornili a obzvláště vůdce poutníkův, aby si ji opatřili a jí jako nejlepší příručky užívaly. Úprava jest velmi slušná, cena mírná.

Biskupská konsistoř v Hradci Král., dne 12. dubna 1894.

Ed. Prašinger, gen. vikář.

Fr. Hampl, rada.

Z časopisů velmi příznivě posoudili a důtklivě doporučili »Poutní knihu« »Obzor«, »Hlas« a »Hlídky« v Brně, »Vlast« a »Čech« v Praze.

Oznámení.

Pan **Jan E. Tomola**, majitel ústavu sochatského a kamenického v Brně, v Silniční třídě č. 43., jenž provedl pomník Sušilův a Procházekův, zhotovil ve prospěch téhož pomníku zdařilé sádrové odlitky medaillonu v průměru 41 cm. s dvojtým poprsím Sušila a Procházky. Medaillon ten bude milou památkou na oba naše slavné muže, pěknou ozdobou pokoje, a čistý výtěžek bude věnován na uhrazení výloh za pomník a na fond pro budoucí trvalé zachování pomníku; protož zvou se cititelé obou našich oslavenců, aby sobě medaillon ten hojně objednávali. Ceny medaillonu na místě u p. Tomoly v Brně jsou: medaillonu bílého 4 K 80 h
» bílého lakovaného 5 K 20 h
» bronzovaného nebo pozlaceného . . . 5 K 40 h
Kdo by sobě přál zásilku poštou, nevyplacenou, dlužno, aby poslal kromě ceny za medaillon ještě 2 K 40 h za bednu, balivo a nákladní list. — Objednávky zprostředkuje **Ant. Adamec**, pokladník »Dědictví sv. Cyr. a Meth.« v Brně.

Roč. 62. „HLAS“ 1910.

časopis věnovaný zájmům našeho lidu vůbec a jednotlivých stavů zvláště, psán jest slohem řízným, srozumitelným a jasným.

»HLAS« přináší články úvodní o všech událostech sběhnuvších se na poli politickém, národním, církevním, národohospodářském a společenském, dále přehledy politické, různé zprávy, dopisy, články hospodářské, literární, bursu, trhy, loterii atd. — Části zábavné věnuje se obzvláště péče. Jmenovitě píše pod čarou oblíbení u našeho lidu proslulí spisovatelé. — Pro velikou svou rozšířenost hodí se »HLAS« pp. obchodníkům, živnostníkům k ohlášení inserátů nejrozmantějšího druhu. — Ceny levné.

„HLAS“ vychází jako denník a týdeník.

Denník stojí poštou měsíčně 2 K 50 h, ročně 30 K, týdeník čtvrtletně 2 K, ročně 8 K.

Administrace „HLASU“ v Brně, Starobrněnská ul. č. 19.-21.

BUDOUČNOST.

Orgán českoslov. strany křesť.-socialní na Moravě a ve Slezsku.
(Dříve »Obrana práce a Dělnictva.«) Vychází každý pátek.

Předplatné celoročně s poštovní zásilkou 4 K.

Redakce i admin. v Brně, Biskupská ul. č. 1.

MORAVAN.

Kalendář na rok 1910. Roč. 59. Uspořádal P. Gunther Schössler,
O. S. B. Cena 90 h.

Benediktinská knihtiskárna má hojný sklad knih, obstarává tiskopisy všeho druhu správně a levně, a také má své vlastní knihtiskárny a hojný výběr menších i větších obrázků. — Seznam knih lze dostat zdarma a franko.

Roč. 33. „OBZOR“ 1910.

• Časopis pro poučení a zábavu.

Vychází jednou za měsíc

Redigují František Dohnal a Ladislav Tomášek.

Předplatné celoročně s poštovní zásilkou 4 K přijímá
administrace „OBZORU“ v Brně, v benediktinské knihtiskárně.

Za heslem »Dědictví otcův zachovej nám, Pane!« hledí
»OBZOR« hojným a vybraným čtením poučným i zábavným
utvrzovati lid náš ve víře a lásce k církvi a vlasti a nabádati
hlavně k dobře a po křesťanskou spotádanému životu rodinnému
našich zbožných předků, který se bohužel čím dále tím žalostněji
porušuje. — Cena ročníku 4 K (2 zl.). Každému řádnému před-
platiteli jest volno objednatí ku svému výtisku libovolný počet
výtisků mimořádných po 2 K na rok, čímž stává se »OBZOR«
nejlacinějším podobným listem. Zřejmě však, že může se udržeti
jen hojným odebíráním a šířením ve všech vrstvách národa
našeho. Budiž tedy údům našeho »Dědictví« vtele doporučen.

Roč 19. NÁŠ DOMOV 1910.

Oblíbený měsíčník zábavně-poučný vychází od 1. ledna
1908 tiskem a nákladem benediktinské knihtiskárny
v Brně za spoluvydavatelství olomoucké jednoty »Našeho
Domova«. Redakce zůstává i dále beze změny v Olomouci.
Předplatné jako při »Obzoru«.

**Papežská knihtiskárna benediktinů rajhradských
v Brně**

vydává tyto časopisy:

HLÍDKA.

Měsíčník vědecký se zvláštním zřetelem k apologetice a filosofii.

Redaktor Dr. Pavel Vychodil. — Sešity po 5 arších velké 8°.

Předplatné ročně 10 K.

Škola Božského Srdce Páně.

Měsíčník pro katol. lid, zvláště však pro bratrstva.

Celoročně i s poštovní zásilkou 3 K 20 h. — Přílohy ku

„Škole B. S. P.“ bývají ve zvláštním předplacení tyto:

Knihovna našeho lidu. Ročně nejméně 60 archů, krásného, zábavného a poučného čtení, předplatné jen 4 K ročně.

— **Knihovna duchovní.** Sběrka spisů vedoucích a povzbuzujících ku zdravé zbožnosti, vychází v ročníkách v předplacení za 4 K ročně. — **Anděl Strážný.** Časopis pro křesťanskou mládež, hojně obrázky vykrášený, vychází mimo prázdniny měsíčně o 2 arších v barevné obálce a stojí v předplacení 1 K 60 h ročně. — **Květy Marianské.** List měsíční čtení Panny Marie. Vychází měsíčně o 2 arších v barevné obálce a stojí v předplacení 1 K 60 h ročně.

Kosmák Václ. Sebrané Spisy. Nové vydání

Vycházejí ve dvojím vydání: na lepším a prostém papíře.

Dosud vyšlo XII dílův. Ceny jejich jsou:

Díl I.	stran 768.	Dražší K 3·86,	lacnější K 2·12.
Díl II.	576.	K 2·40,	K 1·80.
Díl III.	710.	K 2·80,	K 2·10.
Díl IV.	612.	K 2·10,	K 1·60.
Díl V.	576.	K 2·40,	K 1·80.
Díl VI.	576.	K 2·40,	K 1·80.
Díl VII.	576.	K 2·40,	K 1·80.
Díl VIII.	576.	K 2·40,	K 1·80.
Díl IX.	576.	K 2·40,	K 1·80.
Díl X.	560.	K 2·40,	K 1·80.
Díl XI.	565.	K 2·40,	K 1·80.
Díl XII.	437.	K 1·60,	K 1·20.
Díl XIII.	576.	K 2·40,	K 1·80.
Díl XIV.	600.	K 2·40,	K 1·80.

Vydání lacnější předplatné na 5 sešitů 1 K 30 h; na lepším papíře 2 K.